

Ҷумхурии
Тоҷикистон

ҲАДАФҲОИ РУШДИ ҲАЗОРСОЛА: *Дастовардҳо дар Тоҷикистон*

2010

Афкори дар ин ҳисобот манзургардида нуқтаи назари Созмони Милали Муттаҳидро ба таври ҳаттмӣ инъикос наменамояд.

Ҷумхурии
Тоҷикистон

ҲАДАФҲОИ РУШДИ ҲАЗОРСОЛА: *Дастовардҳо дар Тоҷикистон*

Ҳадафи 1:
Коҳиши
қотеи
камбизоатии
шадид

Ҳадафи 2:
Ноилшавӣ ба
таҳсилоти
ҳамагонии
ибтидой

Ҳадафи 8:
Ташкил
намудани
ҳамкории
чаҳонӣ бо
мақсади
рушд

Ҳадафи 3:
Ҳавасманд-
гардонии
баробарии
марду зан,
тавсияи ҳуқӯқ ва
имкониятҳои
занон

Ҳадафи 7:
Таъмини суботи
экологӣ

Ҳадафи 4:
Коҳиши
фавти
кӯдакон

Ҳадафи 6:
Мубориза бар
зидди ВИЧ/СПИД,
сил, варача ва
дигар бемориҳои
асосӣ

Ҳадафи 5:
Беҳсозии ҳифзи
саломатии
модарон

2010

МУНДАРИЧА

Изҳори сипос.....	8
Пешгуфтор	9
Ҳадафи 1. Коҳиши қотеи камбизоатии шадид.....	12
Ҳадафи 2. Ноилшавӣ ба таҳсилоти ҳамагонии ибтидой	22
Ҳадафи 3. Ҳавасмандгардонии баробарии марду зан, тавсиаи ҳуқуқ ва имкониятҳои занон.....	50
Ҳадафи 4. Коҳиши фавти қӯдакон	68
Ҳадафи 5. Беҳсозии ҳифзи саломатии модарон	74
Ҳадафи 6. Мубориза бар зидди ВИЧ/СПИД, сил, вараҷа ва дигар бемориҳои асосӣ	80
Ҳадафи 7. Таъмини суботи экологӣ	94
Ҳадафи 8. Ташкил намудани ҳамкории ҷаҳонӣ бо мақсади рушд	118
Хулоса	131
Рӯйхати адабиёти истифодашуда	132

Ихтисораҳо

АБР	Ассоцисиатсияи байналмилалии рушд
АСМ	Аломати сурхакони модарзодӣ
АТҲМТ	Ассоцисиатсияи ташкилотҳои хурди молиявии Тоҷикистон
АОПҔТ	Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
БММ	Барӯйхатгирии миллии мактабҳо
БОР	Бонки Осиёгии Рушд
БРСММ	Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид
ВМ	Вазорати маориф
ВМХО	Вазорати мелиоратсия ва ҳочагии об
ВМКБ	Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадаҳшон
ВТ	Вазорати тандурустӣ
ГГ	Газҳои гармхонавӣ
ГХФУ	Гидрохлорфторкарбон
ЁАТС	Ёрии аввалини тиббию санитарӣ
ЁТМ	Ёрии таъчилии момой
ИДМ	Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил
ИЗ	Иншоотҳои заҳбӯртозакунӣ
ИИАО	Иттиҳоди Иқтисодии Аврупо ва Осиё
ИҲЗО	Идорақунии ҳамгироёнаи захираҳои об
ИЧЭВ	Иттиҳоди ҷаҳонии эмгузаронӣ ва ваксинатсия
КИА	Комиссияи иқтисодии Аврупо
КҲМ	Кумитаи ҳамоҳангсозии миллӣ
МБЭ	Манбаъҳои барқароршавандай энергия
МВО	Моддаҳои вайронқунандай озон
МИИ	Муоинаи интизоми иҷтимоӣ
ММД	Маҷмӯи маҳсулоти доҳилий
ММОТ	Маркази миллии омори тандурустӣ
МКМ	Муоинаи кластерии мултинишондиҳандай
МРШ	Механизми рушди шаффоғ
МҚДҔҚ	Мамлакатҳои қашшоқи дорои қарзи қалон
МО	Мактаби олӣ
МСЗТ	Муоинаи сатҳи зиндагӣ дар Тоҷикистон
МТММ	Минтақаҳои табиии маҳсус муҳофизатшаванда
МТП	Муассисаҳои табобатию профилактикаӣ
МҚҚ	Муоинаи қувваи корӣ
НВНШ	Навъи вазнини нимгушнагии шадид
ННДЭ	Нозироти дидбонии экологӣ
НБО	Нерӯгоҳи барқи обӣ
НТҔ	Ноҳияҳои тобеи ҷумхурӣ
НУНШ	Нимгушнагии умумии навъи шадид
СFD	Созмонҳои ғайридавлатӣ
СИИА	Системаи иттилоотии идорақунии маориф
СММ	Созмони Милали Муттаҳид
СПСК	Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ
СМР	Стратегияи миллии рушд
СҲИ	Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ
ТБИ	Таҳқиқ оид ба бегонашавии иҷтимоӣ
ТДҲС	Тобоварӣ ба доруҳои зиёд ҳангоми сил
ТИК	Таҳсилоти ибтидоии қасбӣ
ТСБҚ	Ташаббуси сабукгардонии бори қарз
ТСЗТ	Таҳқиқи сатҳи зиндагӣ дар Тоҷикистон
ТУТ	Ташкилоти умумиҷаҳонии тандурустӣ
ФҔЭ	Фонди ҷаҳонии экологӣ
ҶҲАТ	Ҷамъияти Ҳилоли Аҳмари Тоҷикистон
ШУШҚ	Шакли умумии шадиди камхӯрокӣ

Рӯйхати ҷадвалҳо

- Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои асосии камбизоатии аҳолӣ
- Ҷадвали 2. Тағйирёбии таркиби сифат ва ғизонокии маҳсулоти хӯроквории истеъмолшуда
- Ҷадвали 3. Нишондиҳандаҳои асосии камбизоатии аҳолӣ аз рӯи минтақаҳои мамлакат
- Ҷадвали 4. Истеъмоли маводи ғизоии асосӣ
- Ҷадвали 5. Истеъмоли маводи ғизоӣ ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳолӣ дар гурӯҳҳои даҳона
- Ҷадвали 6. Шумораи хонандагон нисбат ба 1 компьютер, ки дастрасӣ ба интернет доранд, аз рӯи зинаҳои таълим ва вилоятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон
- Ҷадвали 7. Сатҳи таҳсилоти аҳолии бо кор машғулбуда
- Ҷадвали 8. Соҳтори шумораи миёнасолонаи кормандони кироя
- Ҷадвали 9. Захираҳои манбаъҳои барқароршаванди энергия дар Тоҷикистон
- Ҷадвали 10. Зарари ҳодисаҳои табиии гидрометеорологӣ

Рӯйхати диаграммаҳо

- Диаграммаи 1. Динамикаи пастшавии сатҳи камбизоатӣ
- Диаграммаи 2. Соҳтори ғизоӣ кӯдакони камбизоат (аз рӯи ғизонокӣ)
- Диаграммаи 3. Коэффициентҳои давомот ва фарогирӣ бо таҳсилоти ибтидой дар соли хониши 2007-2008 (бо фоиз)
- Диаграммаи 4. Саводнокии аҳолии синну соли аз 15 то 25-сола, ТСЗТ - 2007
- Диаграммаи 5. Маблағузории низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 1991-2016.
- Диаграммаи 6. Сатҳи маълумотнокии аҳолии синну соли 15-сола ва аз он боло дар доираи минтақаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ТСЗТ – 2007
- Диаграммаи 7. Аҳолии синну соли 15-сола ва аз он болотаре, ки фақат маълумоти ибтидой доранд, аз рӯи чинс, синну сол ва дар доираи минтақавӣ, ТСЗТ – 2007
- Диаграммаи 8. Аҳолие, ки фақат таҳсилоти базавӣ (1-9-сола) дорад, аз синни 15-сола ва аз он болотар, аз рӯи чинс, синну сол ва мансубияти минтақавӣ, ТСЗТ 2007
- Диаграммаи 9. Фарогирии аҳолии синни 16-сола ба таҳсилот аз рӯи чинс, мансубияти минтақавӣ ва ШТЧ бо назардошти таҳсилоти ибтидоии касбӣ (ТИК)
- Диаграммаи 10. Аҳолие, ки фақат таҳсилоти миёнаи умумӣ (1-11-сола) дорад, аз синни 15-сола ва аз он болотар, аз рӯи чинс, синну сол ва мансубияти минтақавӣ, ТСЗТ 2007.
- Диаграммаи 11. Аҳолие, ки фақат таҳсилоти олӣ (1-11-сола) дорад, аз синни 15-сола ва аз он болотар, аз рӯи чинс, синну сол ва мансубияти минтақавӣ, ТСЗТ 2007
- Диаграммаи 12. Шоҳиси тавозуни чинсӣ (ШТЧ) ва фоизи кӯдаконе, ки ба мактаби ибтидой мераванд (1-4), МИҚС 61
- Диаграммаи 13. Шоҳиси тавозуни чинсӣ ва фоизи кӯдаконе, ки ба мактаби базавӣ мераванд (5-9), МИҚС 61
- Диаграммаи 14. Фоизи кӯдакон дар минтақаҳо, ки дар соли таҳсили гузашта ба мактаб рафтаанд ва на бештар аз 4 ҳафта ба дарсҳо ширкат накардаанд МИҚС 61
- Диаграммаи 15. Фоизи кӯдакон дар гурӯҳҳои синнусолӣ, ки дар соли таҳсили гузашта ба мактаб рафтаанд ва на бештар аз 4 ҳафта ба дарсҳо ширкат накардаанд МИҚС 61
- Диаграммаи 16. Фоизи кӯдаконе, ки ба синфҳои ибтидоии 1,2 рафтаанд ва дар соли гузашта дар мактаб ғизоӣ гарм гирифтаанд
- Диаграммаи 17. Тақсимии маблағузориҳо ва ҳароҷот ба ҳар талаба дар доираи минтақаҳо (андозаи мутлақ)
- Диаграммаи 18. Ҳароҷот ба ҳар талаба ва шумораи талабагон дар минтақаҳо (ба ҳисоби%)
- Диаграммаи 19. Шумораи хонандагон нисбат ба 1 компьютер аз рӯи зинаҳои таълим ва вилоятҳои ҔТ (ҳамагӣ)
- Диаграммаи 20. Шумораи хонандагон нисбат ба 1 компьютер аз рӯи зинаҳои таълим ва вилоятҳои ҔТ (дар дехот)

- Диаграммаи 21. Коэффициенти фарогирии духтарон бо таҳсилот дар тамоми сатҳҳо
- Диаграммаи 22. Сатҳи таҳсилоти занон аз синни 15-сола ва аз он болотар
- Диаграммаи 23. Суръати афзоиши қабули донишҷӯдуктарон ба муассисаҳои системаи таҳсилоти касбии ҷумхурӣ, (соли 2003=100%)
- Диаграммаи 24. Сатҳи фаъолнокии иқтисодии аҳолӣ, бо %
- Диаграммаи 25. Музди меҳнати миёнамоҳонаи номиналии кормандони корхонаю ташкилотҳо (бо сомонӣ)
- Диаграммаи 26. Ҳиссаи роҳбарон ва мутахассисон аз шумораи қувваи кории кироя
- Диаграммаи 27. Вазни қиёсии хоҷагиҳои дехқоние, ки ба онҳо мардҳо ва занҳо роҳбарӣ мекунанд
- Диаграммаи 28. Намояндагии занон дар Парлумони мамлакат, (бо %)
- Диаграммаи 29. Тақсимоти кормандони дар мақомоти идораи давлатӣ машғулбуда дар соли 2008 (бо %)
- Диаграммаи 30. Пешрафти коҳишёбии фавти кӯдакон (ба 1000 зинда зодашуда)
- Диаграммаи 31. Нишондиҳандаҳои фавти хурдсолон
- Диаграммаи 32. Пешрафти коҳишёбии фавти модарон (ба 100000 зинда зодашудагон)
- Диаграммаи 33. Динамикаи бемории ВИЧ/СПИД ва вараҷа (ба 100 ҳазор аҳолӣ)
- Диаграммаи 34. Бақайдгирии ҳодисаҳои сирояти ВИЧ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1991 то моҳи июни соли 2010 (N=2204)
- Диаграммаи 35. Динамикаи бемории сил (ба 100 ҳазор аҳолӣ)
- Диаграммаи 36. Парторви МВО ба ҳавои атмосфера
- Диаграммаи 37. Истеъмоли МВО-и нав ба ҳар сари аҳолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
- Диаграммаи 38. Масоҳати ҷангалҳои аз қасалию ҳашароти заرارрасон осебдида ва ҷангалҳои таҳти муҳофизат қарордошта (ҳазор га)
- Диаграммаи 39. Майдони замини кишт ба ҳар сари аҳолӣ, га
- Диаграммаи 40. Майдони заминҳои обии ҳолати мелиоративиашон ғайриқаноатбахш (ҳазор га)
- Диаграммаи 41. Масоҳати заминҳои шӯршуда (ҳазор га)
- Диаграммаи 42. Истеъмоли об ба ҳар сари аҳолӣ (мз/ба ҳар нафар)
- Диаграммаи 43. Шумораи телефонҳои статсионарӣ (ба 100 нафар)
- Диаграммаи 44. Шумораи муштариёни телефонҳои мобилий
- Диаграммаи 45. Шумораи истифодабарандагони шабакаи Интернет

Раванди ноилшавӣ ба Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола дар Тоҷикистон

ҲРХ	Нишондихандаҳо барои мониторингӣ раванд	Дурнамои ноилшавии ҲРХ			
		Нишондоди накшавӣ дар с.2015	Дастрас	Имкон- пазир	Дастрасиаш мушиқил
Маъсади 1. Коҳиши ҷотеи камбизоатии шадид					
Нишондихандаи 1A. Ду барobar кам кардани миндори одамони даромадашон камтар аз \$1,0 дар як рӯз;	1.1.Хиссаи аҳолӣ бо даромади камттар аз \$1 (ПҚХ) дар як рӯз	41,5			
Нишондихандаи 1B. Ноилшавӣ ба шуғли пурраю самараронок ва таъмини ҳама бо кори муносиб, бо шумули занон ва ҷавонон;	1.2.Хисса табакаи камбизоат гарин дар истеъмолоти миллий		✓		
Нишондихандаи 1C. Ду барobar кам кардани миндори одамоне, ки аз гурснайӣ азоб меҳашанд	1.3. Таносуби шуғел нисбат ба аҳолӣ		✓		
	1.4.Хисса кӯдакони то 5 сола бо вазни нокифоя		✓		
	1.5.Хисса кӯдакони то 5 сола, ки афзоишашон ақиб мондааст		✓		
Маъсади 2. Ноилшавӣ ба таҳсилоти ҳамагонии ибтидой					
Нишондихандаи 2A. То соли 2015 таъмин намудани таҳсилоти умумии ибтидой, ҳам барои бачагон ва Ҳам барои духтарон	2.1.Хисса умумии ҷалшавӣ ба таҳсилоти ибтидой(%)	100,0			
	2.2.Хисса талабагоне, ки дар байнӣ дохилшудагони дараҷаи 1 таҳсилоти ибтидой ба дараҷаи охир расиданд (%)	100,0			
	2.3 Саводнокии занону мардони 15-24-сола (%)	100,0			
Маъсади 3. Ҳавасмандгардонии барорбарии марду зян тавсияи ҳукуқ ва имкониятҳои занон					
Нишондихандаи 3A. Бартарафсозии нобаробарии гендерӣ дар таҳсилоти ибтидиию миёна то соли 2005, дар ҳама атҳои таҳсилот бوشад, на дертар аз соли 2015	3.1 Таносуби духтарону бачагон дар таҳсилоти: - ибтидой; - миёна;	52,0/48,0 53,0/47,0	✓ ✓		
	- қасбӣ (%)	53,1/46,9			
	3.2.Хисса заноне, ки кори музdnок доранд, на дар бахши кишоварзӣ (%)	50			
	3.3.Хисса занон дар Парлумони мамлакат (%)	30			
Маъсади 4. Коҳиши фавти кӯдакон					
Нишондихандаи 4A. Ба 2/3 кам кардани фавт дар байни кӯдакони то сини 5 сола	4.1 Сатҳи фавти кӯдакони то 5-сола (ба 1000 навзод)	39,3			
	4.2 Сатҳи фавти навзодон (ба 1000 ҳаз. навзод)	29,6			
	4.3 Хисса кӯдаконе, ки дар синни 1-солагӣ бар зидди сурхакон эм шудаанд (%)	100,0			
Маъсади 5. Беҷдошти саломатии модар					
Нишондихандаи 5A. Сеяк кам кардани фавти модарон	5.1 Сатҳи фавти модарон (ба 100 ҳаз. навзод)	30			
	5.2.Хисса тавлидҳое, ки кормандони аз омӯзиш гузашта қабул кардаанд (%)	90			

ХРХ	Нишондихандао барои мониторингӣ раванд	Дурнамои ноилшавии ХРХ			
		Нишондодди нақшавӣ дар с.2015	Дастрас	Имкон- пазир	Дастрасиаш мушиқил
Максади 6. Мубориза бар зидди ВИЧ/СПИД, сил, вараҷа ва дигар бемориҳои асосӣ					
Нишондихандаи ба. Боздошти пахншавии ВИЧ/СПИД ва оғзи тамоюли кам карданӣ;	6.1 Пахншавии ВИЧ дар байнӣ одамони 15-24-сола		на бештар аз 2500		✓
Нишондихандаи бв. Боздошти пахншавии вараҷа ва дигар бемориҳои асосӣ ва оғзи тамоюли кам карданӣ	6.2 Истифодай рифола ҳангоми чимои хавфаши зиёд (%) дар бораи ВИЧ/СПИД (%)	100	✓	✓	✓
Бемориҳо	6.3 Фоизи аҳолии синни 15-24-сола бо дониши ҳамаҷониба дар бораи ВИЧ/СПИД (%)	100			
	6.6 Пахншавии вараҷа ва сатҳи фавт аз он (ба 100 ҳаз. аҳолӣ)		на бештар аз 15		✓
	6.7 Ҳиссаи кӯдакони то 5-сола, ки дар зери пашшоҳонаи бо инсектитисидҳо коркадаршуда меҳобанд (%)	100	✓		
	6.9 Пахншавии сил ва сатҳи фавт аз он (ба 100 ҳаз. аҳолӣ)		на бештар аз 125		✓
	6.10 Ҳиссаи ҳолатҳои сил, ки бо усули курси қӯтохмулӣ дати назорати бевосита ошкор ва табобат шудааст (DOTS) (%)	100			✓
Максади 7. Таъминни суботи экологӣ					
Нишондихандаи 7А. Доҳил намудани принципҳои рушди үстувор дар стратегияҳо ва барномаҳои қишварӣ ва аз байн бурдаҳои ҷаҳоӣ таҳрироҳӣ таҷиҳӣ;	Истифодан энергия (кг эквиваленти нафт) ба \$1 ММД (ПКХ) Партоҳои карботидрат (ба сари аҳолӣ) ва камкунандай қабати озонӣ	...			
Нишондихандаи 7В. Кам карданӣ Мирҷёси талагӣ гуногуни биологӣ дар асоси нои шудан барои ба таври назаррас паст карданӣ суръати талагфоти он то соли 2010;	Масоҳати заминҳои ҷангалгуӯш Таносуби минтаҳои муҳофизатшавандा барои нигоҳдории гуногуни биологӣ нисбат ба масоҳати рӯи замин	...			
Нишондихандаи 7С. Вазифа то соли 2015 ду барobar кам карданӣ ҳиссаи азлие мебошад, киба оби тоҷи нӯшоӣ ва воситаҳои асосии санитарию техники дастрасии умумӣ надоранд.	Дастрасии аҳолии шаҳр ба оби тоза (%) Дастрасии аҳолии дехот ба оби тоза (%)	97 74	✓ ✓		
Максади 8. Ташаккули ҳамкориҳои глобали бо максади рушд					
Нишондихандаи 8А. Рушди низоми тиҷоратию молиявии кӯшод, пешбонишаванда ва ғайридисқриминатсионӣ;	8.1 Сатҳи бекорӣ дар байнӣ ҷаҷонон		✓		
Нишондихандаи 8В. Камттар аз мамолики рушдёftа ба эҳтиёҷоти масус муроҷӯат намудан;	8.2 Ҳаҷми қарзи беруна	✓			
Нишондихандаи 8С. Ноилшавӣ ба Устувории қарзи беруна барои давраи дарозмӯжӯат;	8.3 Арзими хизматрасониҳои қарзи беруна чун хиссаи содирот	✓			
Нишондихандаи 8Д. Дастрас шудан ба дастовардҳои технологияҳои итилоотио коммуникатсионӣ	8.4 Таъминнокӣ бо компьютерҳо ба 1000 корманд 8.5 Микрдори дастгоҳҳои телефони статсионарӣ ва мобилий ба 1000 нафар		✓	✓	

... Дар СМР барои давраи то соли 2015 ҷунин нишондихандао нестанд.

ИЗҲОРИ СИПОС

Ҳисботи мазкур ҳарчанд ҳисботи навбатӣ оид ба ҷараёни иҷрои вазифаҳо ҷиҳати ноилшавӣ ба Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола бошад ҳам, новобаста аз ин нисбат ба гузоришҳои қаблӣ дар шароити нисбатан мураккаб таҳия шудааст. Инро чунин маънидод кардан мумкин аст, ки бӯҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодии соли 2008-ум бавучудомада ба ҷараёни иҷрои Эъломияи соли 2000-ум тағйироти назаррас ворид намуд. Мутаассифона, ин дигаргунҳо бештар самараи манғӣ доштанд. Аксари маълумотҳо, ки аз тарафи муратибони баҳшҳои алоҳида ҷамъоварӣ шуда буданд, ҳанӯз ҳам инъикосгари раванди солҳои мӯътадилӣ, яъне тобӯҳронӣ буданд. Бинобар ин зарурати таҳқиқи иловагии маълумоти нав, азnavҳисобкуни нишондиҳандаҳо ва мубоҳисаҳо бо коршиносон, масъулини вазорату идораҳои ҷумхурӣ, инчунин намояндагони доираҳои иқтисодӣ пеш омад.

Таҳиягарони ҳисбот ба соҳторҳои дар Тоҷикистон амалкунандай СММ барои расонидани қўмаки молиявию техникӣ, инчунин ба Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Вазорати тандурустӣ, Вазорати маориф, Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ ва идораҳои дигаре, ки на таҳо маълумотҳои заруриро пешниҳод намуданд, балки нуқтаи назари худро оид ба таъсири бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ ба суръат ва самаранокии равандҳои муваффақшавии ҲРҲ иброз доштанд, миннатдории амиқи худро изҳор менамоянд.

Муратибони ҳисбот ба Маркази мінтақавии Барномаи Рушди СММ дар Братислава барои пешниҳоди маводҳои зарурии ҳусусияти методологидошта, ҳамчунин ба кормандони Дафтари кишварии Барномаи Рушди СММ барои фароҳам овардани шароити мусоиди корӣ ва ба кори пурмаҳсул сафарбар намудани таҳиягарон миннатдории хоса баён менамоянд.

ПЕШГУФТОР

Бо назардошти проблемаҳои мавҷуда вобаста ба рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва сабақи андӯхташуда дар ҷараёни татбиқи стратегияҳои қаблӣ дар Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2012, ки ҳадафҳояш аз ошкорӣ, шаффоғӣ ва ҳисботодиҳандა будани тадбирҳои сиёсати давлатӣ дар назди ҷомеа иборат мебошад, ба сифати самти афзалиятноки тадбирҳои сиёсати рушди қишвар ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ ҳадафҳои зерин муайян шудаанд:

- Беҳсозии идораи давлатӣ бо мақсади афзоиши сатҳи шаффоғият, ҳисбот ва самаранокии фаъолияти идораҳои ҳукуматӣ дар мубориза бо коррупсия ва фароҳам соҳтани шароитҳои мусоиди макроиқтисодӣ, институтсионалиӣ, муҳити меъёрии ҳукуқӣ барои рушд;
- Мусоидат ба рушди устувори иқтисод, гуногунҷабҳагии иқтисодиёт тавассути рушди бахши ҳусусӣ ва ҷалби маблағгузорӣ, алалхусус дар бахши энергетика, инфрасоҳтори нақлиёт ва ба соҳаҳое, ки баҳри таъмини амнияти озуҷаворӣ мусоидат мекунанд, инҷунин тавсиаи озодии иқтисодӣ, таҳқими ҳуқуқ ба моликият, инкишофи ҳамкорӣ байни Ҳукумат ва бахши ҳусусӣ ҳосил гаштани ин ҳадафҳоро таъмин менамояд;
- Рушди нерӯи инсонӣ тавассути пешбурди дастрасии хизматрасониҳои иҷтимоӣ, аҳолии камбизоат, беҳсозии сифати он, мусоидати ширкати фаъолонаи аҳолӣ дар раванди рушд ва ҳавасмандсозии ҳамкории иҷтимоӣ;
- Ҳамгирои сиёсати экологӣ ба ҳамаи бахшҳои иқтисодӣ ва рушди ҷомеа.

Қайд кардан зарур аст, ки дар натиҷаи татбиқи стратегия ва барномаҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ сатҳи камбизоатӣ дар ҷумҳурӣ сол аз сол паст гашта истодааст. Чунончӣ, сатҳи камбизоатӣ аз 72,4% дар соли 2003 ба 46,7% дар соли 2009 паст гаштааст.

Мувоғиҳи нишондиҳандаҳои индикаторҳои рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010 ва нишондиҳандаҳои асосии рушд барои солҳои 2011-2012 пешбинӣ шудааст, ки афзоиши ММД дар зарфи ин се сол мутаносибан ба 5,0%, 6,5% ва 7,0% мерасад. Афзоиши ММД ба ҳар сари аҳолӣ нисбат ба соли 2007 19,7%-ро ташкил мекунад. Дар натиҷа пешбинӣ мегардад, ки сатҳи камбизоатӣ дар давраи солҳои 2010-2012 то 41,4% кам гардад.

Маълум аст, ки Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола ин пеш аз ҳама нақшай ҷорабиниҳои умумиҷаҳонӣ оид ба паст кардани нишондодҳои асосии камбизоатӣ мебошад. Тоҷикистон дар соли 2000 Эъломияи Ҳазорсолаи СММ-ро ба тасвиг расонида, ба амалигардонии ҷорабиниҳо бо мақсади то соли 2015 ноил гаштан ба 8 ҳадафе, ки дар Эъломияи мазкур пешниҳод шудааст, шурӯъ намуд.

Ҳарчанд дар Тоҷикистон ба татбиқи Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ (СПСК), Стратегияи миллии рушд (СМР), ки онҳо инъикосгари Ҳадафҳои қобили татбиқ дар ин қишвар мебошанд, таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир гардад ҳам, ин раванди ноҳамвор рафта истодааст. зеро

Таи солҳои сипаригашта аз замони пешниҳод шудани Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола (ҲРҲ), мониторингҳо оид ба раванди иҷрои Эъломияи ҳазорсола дар Тоҷикистон гузаронида шудаанд. Ба мақсади ҷамъбасти раванди Ҳазорсола гурӯҳи коршиносон созмон дода шуд ва аз тарафи онҳо дар солҳои 2003 ва 2005 ду гузориш таҳия ва пешниҳод гардид. Дар гузориши ҲРҲ, ки соли 2005 пешниҳод шуда буд, кӯшишҳо барои баҳои воқеӣ додан ба заҳираҳои зарурӣ ҷиҳати расидан ба ҲРҲ сурат гирифта буд. Таҳлилҳо вобаста ба ҳолатҳои тамоюлҳо ва душвории қобили татбиқ ба ҳар Ҳадаф анҷом дода шуд. Дар ҷамъбасти ҳуҷҷати мазкур самтҳои асосии сиёсат барои суръат-бахшии раванди дастёбӣ ба ҲРҲ пешниҳод гардида буд.

Гузориши мазкур аз рӯи моҳият дар муқоиса бо ду гузориши қаблӣ амиқан фарқ мекунад. Дар он кӯшиши муайян кардани таъсири бӯхрони ҷаҳонии молиявиву иқтисодӣ ба равандҳои дастёбӣ ба ҲРҲ дар Тоҷикистон сурат гирифта буд. Ғайр аз ин, дар он ҷамъбасти муфассали душвориҳои нав инъикос шуда буд, ки дар бадшавии сифати дониши ҷавонон, рушди бекорӣ, коҳиши сифати оби ошомиданӣ, ҳадамоти санитарӣ, масоили тағйири иқлим ва мутобиқшавии бахшҳои иқтисодӣ ба тағйири он, мураккабшавии раванди таъмини энергия, афзоиши миқёсҳои камфизӣ, пайдоиш ва паҳншавии бемориҳои сирояткунанда, васеъшавии масоҳатҳои бӯхрони ғизӣ ва ғайра баён мешавад. Ҳавфҳои наве пайдо шуданд ва ҳатари онҳо ҷунин аст, ки дар муддати кӯтоҳи вақт метавон тамоми пешрафтҳои ҳосилшуда дар солҳои гузаштаро аз даст дод. Онҳо асосан аз соли 2008 дар шароити бӯхрони нави молиявӣ ва иқтисодӣ пайдо шуданд ва то ҳоли ҳозир идома доранд.

Гузориши миллии соли 2010 ба насли дуюми ба истилоҳ Гузоришҳои ҲРҲ тааллуқ дорад ва ба паҳншавии огоҳсозии аҳли ҷомеа ва сафарбаркунин иҷтимоӣ бар асоси таҳлили амиқи тамоюлҳои амалкунанда ва аз нав эҷодшаванда самтгирӣ шудааст, ки аз ҷаҳонӣ будани бӯхрони молиявӣ ва иқтисодӣ сарчашма мегирад.

Таҳлиле, ки аз ҷониби гурӯҳи коршиносон – таҳиякунандагони гузориши мазкур сурат гирифтааст, нишон медиҳад, ки на танҳо дар бахши Ҳадафҳо, балки дар бахши нишондиҳандаҳои ҷудогона тамоюлҳои мухталифи пешравӣ мавҷуданд. Тибқи баъзе нишондодҳо ва Ҳадафҳо метавон ҷунин ҳулоса кард, ки агар ба тамоюлҳои амалкунанда суръат бахшида нашавад, пас эҳтимол ин тамоюлҳо ҳалли масъалаҳоеро, ки инсоният ва кишварҳои камтар рушдкарда ба монанди Тоҷикистон дар роҳи расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳи зикршуда дар Эъломияи Ҳазорсола то соли 2015 ба онҳо рӯбарӯ мешавад, таъмин намоянд. Аз қабили ҷунин масъалаҳои қобили татбик дар Тоҷикистон метавон масъалаҳои зеринро ном бурд: амиқшавии тафовутҳо дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ байни ин кишвар ва кишварҳои нисбатан пешрафтаи минтақа, қитъа ва ҷаҳон; афзоиши фарқиятҳо миёни гурӯҳҳои гуногуни ҷомеа аз нигоҳи даромад ва истеъмол, бадшавии сифати ҳадамоти тандурустӣ ва дониши талабагон; бадшавии тамоюлҳои саломатии қӯдакон ва модарон, дараҷаи баланди фавти қӯдакон ва модарон, таназзули муҳити зист; коҳиши майдони ҷангӣ, афзоиши эрозияи ҷароғоҳо, фарози қӯҳҳо ва афзоиши басомади оғатҳои табии, нигоҳдории тавозуни номусоид дар гирифтани ҷои кор ва таълими занон, сатҳи пасти намоянӣ-дагии занон дар мақомоти давлатӣ, афзоиши ҳаҷми қарзҳои берунӣ, бадшавии соҳтори қарзи давлатӣ, коҳиши сармоягузориҳои мустақими ҳориҷӣ, набудани ҳамоҳангии дақiq дар байни созмонҳои байналмилалӣ ва ҳориҷии фаъол дар Тоҷикистон ва ғайра.

Дарки душвориҳо ва ҳавфҳо дар Тоҷикистон ба сабаби он заиф шудааст, ки эълонҳо дар бораи итномии бӯхрони ҷаҳонии молиявӣ вучуд доранд, дар ҳоле ки таҳти таъсири бӯхрон ҳалли масъалаҳои молиявӣ, манбаи сӯҳт, муҳити зист ва масъалаҳои дигар душвор мешавад. Ба сабаби коҳиши шадиди ҳаҷми интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатӣ таназзули ҷашмраси тақозои истеъмолӣ сурат гирифт. Аз ин ҷо метавон дар бораи афзоиши аҳамияти ташкили механизмҳои амалкунандай таъсирбахш ва воситаҳои аз байн бурданӣ душвориҳо ва ҳатарҳо дар шароити зуҳури ҳолатҳои нав ҳулоса баровард, ки дастёбӣ ба ҲРҲ-ро душвор мекунанд.

Амалан ҷунин механизмҳо воқеяят доранд. Вақте дар натиҷаи бӯхрони иқтисодӣ Федератсияи Россия бештар аз ҳама зарар дид, дар он ҷое, ки аксарияти муҳоҷирони меҳнатӣ аз Тоҷикистон кор мекунанд, афзоиши танзими давлатии муҳоҷират ба манзури гуногунсозии кишварҳои қабулкунандай қувваи корӣ ва иқдомҳо барои баланд бардоштани шуғл ва музди миёнаи меҳнат дар кишвар аҳамияти бузург пайдо мекунад. Иқдоми мутаносиби ҳамоҳангсозӣ метавонанд ба муваффақият дар дигар соҳаҳои тақвияти таъсирбахшии иқдомҳо барои расидан ба Ҳадафҳои ҳазорсола ҳидоят намоянд.

ҲАДАФИ 1:
Коҳиши қотеи
камбизоатии шадид

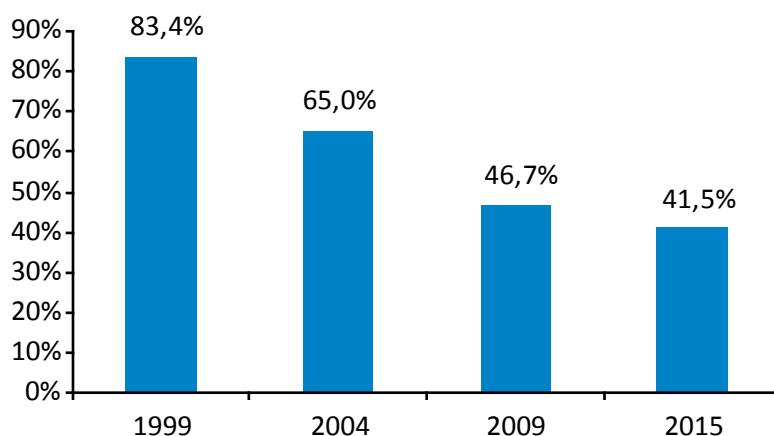

фотограф Михаил Романюк

Нишондиҳандаҳо:

- Ҳиссаи аҳолӣ бо даромади камтар аз \$1 дар як рӯз (ПҚХ)
- Ҳиссаи табақаҳои камбизоаттарин дар истеъмолоти милли
- Таносуби шуғл нисбат ба аҳолӣ
- Ҳиссаи кӯдакони то 5 сола бо вазни нокифоя.

Диаграммаи 1. Динамикаи пастшавии сатҳи камбизоатӣ

Вазифаи 1: Ду баробар кам кардани камбизоатии шадид

Тамоюли коҳиши камбизоатӣ ва омилҳои амалкунанда

Дар натиҷаи амалисозии ду стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон тамоюли устувори коҳиши дараҷаи ҳам камбизоатии умумӣ ва ҳам камбизоатии шадид мушоҳид мешавад. Аз замони оғози амалисозии Ҳуҷҷати яқуми паст кардани сатҳи камбизоатӣ (соли 1999) то ҳоло дараҷаи умумии камбизоатӣ аз 83,4% то 46,7% коҳиш ёфтааст. Ин чунин маънӣ дорад, ки дар давраи зикршуда суръати миёнаи солонаи коҳиши камбизоатӣ 2,3%-ро ташкил додааст. Сатҳи камбизоатии шадид (1,08\$ ПҚХ дар як рӯз) ҳоло 15% ва суръати миёнаи солонаи коҳиши ин нишондиҳанда 3,2%, яъне каме бештар дар муқоиса бо суръати коҳиши камбизоатии умумӣ мебошад. Дар ҷадвали 1 нишондиҳандаҳои асосии коҳиши сатҳи камбизоатӣ пешниҳод шудаанд.

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои асосии камбизоатии аҳолӣ (тибқи маълумоти таҳқиқи сатҳи зиндагии аҳолӣ дар Тоҷикистон дар соли 2009 ба ҳисоби)¹.

	Ҳамагӣ	занон	мардон	شاҳр	деҳа
Сатҳи камбизоатии умумӣ	46,7	46,6%	46,9%	36,7	50,8
Сатҳи камбизоатии шадид	13,8	14,0	13,6	9,5	15,6

¹ Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқи сатҳи зиндагӣ дар соли 2009: Ҷумҳурии Тоҷикистон. Арзёбии камбизоатӣ. З декабри соли 2009. Гузориши № 51341-ТJ. БЧ, 2010. саҳифаи 14,16,17.

Маълумоти зикргардида нишон медиҳад, ки миқёси камбизоатӣ дар муқоиса бо шаҳрҳо дар дехот 6,1% бештар аст. Дар дехот ҳамчунин сатҳи камбизоатии шадид бо суръати хеле зуд коҳиш ёфтааст. Ин бисёр муҳим аст, чун дар назар дошта бошем, ки агар 76,4% аҳолии кишвар дар ноҳияҳои дехот зиндагӣ мекунад.

Ба таври умум, метавон бо боварӣ зикр намуд, ки рушди иқтисодӣ дар кишвар ба коҳиши камбизоатӣ самтгирӣ шуда буд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки даромади 20% қи shrҳои аз ҳама камбизоати аҳолӣ ба ҳар сари аҳолӣ ба ҳисоби миёна дар як сол 13,6%, даромадҳо 20,0%, одамони аз ҳама сарватманд 5,7% зиёд шудааст. Агар дар бораи омилҳои коҳиши камбизоатӣ сухан гӯем, пас таҳқиқоти баргузоршуда нишон медиҳад, ки ба ҳар ҳол дар сифати омили муайянкунандай коҳиши камбизоатӣ рушди иқтисодӣ баромад мекунад. Таҳқиқоти Бонки ҷаҳонӣ нишон дод, ки дар давраи 2003-2007 аз 18,9 пункти фоизии коҳиши камбизоатӣ 17,4 ба хотири таъсири суръати баланди рушди иқтисодӣ ба даст омадааст, ҳарчанд дар вақтҳои охир дар фикри умумии ҷомеа чунин фикре ҷо гирифтааст, ки коҳиши зуди камбизоатӣ ба хотири интиқолҳои зиёди пулии муҳочирони меҳнатӣ сурат мегирад. Ба истиснои соли 2008, ки интиқоли пулии муҳочирони меҳнатӣ 2,7 миллиард доллари ИМА зиёд шуд. Вале дар соли 2009 маблаги умумии чунин интиқолҳо то 1,8 миллиард доллари ИМА дар муқоиса бо соли 2008 коҳиш ёфтааст. Чунин боварӣ вуҷуд дорад, ки ба таври умум то соли 2009 ҷои аввалро дар миёни омилҳои коҳиши камбизоатӣ суръати баланди рушди иқтисодӣ, ҷои дувумро интиқолҳои пулии муҳочирони меҳнатӣ ишғол мекунад. Бо камбизоатии шадид низ чунин ҳолат рӯҳ медиҳад. Дар давраи дар боло зикршуда ин нишондиҳанда 24,4 пункти фоизӣкоҳиш ёфтааст. Ба ҳар ҳол, коҳиши даромади хонаводаҳо дар натиҷаи бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ метавонад тамоюли дар боло зикршуда, яъне коҳиши сатҳи камбизоатиро нигоҳ дорад. Ҳисоб шудааст, ки коҳиши қобилияти пардоҳти аҳолӣ ба 10% метавонад ба афзоиши сатҳи камбизоатии умумӣ то 10% оварда расонад. Ин бисёр масъалаи ҷиддӣ аст, агар ба назар гирем, ки дар солҳои 2009-2010 ба хотири бӯҳрон на танҳо коҳиши суръати рушди иқтисодӣ (2009 – 3,0%, 2010 – 4,3%), балки коҳиши ҳаҷми мутлақи интиқолҳои пулии муҳочирати меҳнатӣ (то 1,8 миллиард доллари ИМА дар соли 2009) сурат мегирад.

Агар аз ҷониб ба истеъмоли ғизо нигоҳ қунем, пас имкон надорад, ки тамоюлҳои событи прогрессивро мушоҳида нақунем. Дар ин бора маълумоти ҷадвали зер гувоҳӣ медиҳанд.

Ҷадвали 2. Тағйирёбии таркиби сифат ва ғизонокии маҳсулоти ҳӯроквории истеъмолшуда

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Сафедаҳо – грамм	45,1	46,9	48,4	47,6	47,9	50,4	46,9	49,1	51,4
Карбогидрат – грамм	335,7	349,4	359,8	364,9	366,5	381,4	357,3	371,0	382,5
Серғизӣ гӯк	1918	1976	2026	2072	2107	2219	2058	2175	2246

Ин нишондодҳо тамоюли хеле ҷолибо нишон медиҳанд. Дар давраи 2000-2008 истеъмоли сарикасии шабонарӯзии моддаҳои сафеда 8,9%, карбогидрат – 10,5%, серғизо – 7,3% афзуд. Ба назар мерасад, ки ин таносубҳо тағйироти мусбатро дар соҳтори истеъмол нишон медиҳанд, вале ин нишондодҳо аз мавҷудияти масъалаҳои хеле ҷиддӣ гувоҳӣ медиҳанд. Якум, сатҳи мутлақи истеъмоли моддаҳои сафедадор ба таври ҷиддӣ аз меъёрҳои қабулшуда дар Тоҷикистон қафо мемонанд. Дуюм, рушди истеъмоли маводҳои дорои карбогидрат аз рушди истеъмоли моддаҳои сафедадор бартарӣ дорад, ки дар соҳтори қунуни истеъмол дар Тоҷикистон мувофиқи мақсад ба назар мерасад. Мувофиқи маълумоти Барномаи Умуниҷаҳонии Озӯқаворӣ дар соли 2008 соҳтори истеъмол дар хонаводаҳои Тоҷикистон бисёр заиф буд. Сеюм, сатҳи серғизои истеъмол дар кишвар тақрибан дар дараҷаи паст қарор дорад, ки онро метавон ҳамчун «истеъмоли камбағалон» гурӯҳбандӣ намуд. Ин сатҳи ниҳоӣ 2100 калорияро ташкил медиҳад ва ин ба таври умум дар кишвар аст. Вале агар он қисми аҳолиро дар назар гирем, ки ба гурӯҳи камбағал тааллуқ доранд, пас метавон сатҳи бисёр пасти истеъмолро пайдо намуд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки

масъалаи беҳсозии сифати таркиби ғизо ва афзоиши серғизоии он дар чои бисёр муҳим қарор дорад, зеро ҳал нашудани он ба таназзули ҷисмонӣ ва ақлонии аҳолӣ таҳдиди ҷиддӣ мебошад ва метавонад барои тавсеаи камбизоатӣ мушкилоти ҷиддӣ эҷод қунад. Аз ин рӯ, масъалаи афзоиши ҷуди истеъмоли маҳсулоти гаронқимат барои организми инсон, ба монанди гӯшт ва маҳсулоти гӯши коркардашуда, шир ва маҳсулоти ширӣ, моҳӣ ва маҳсулоти моҳӣ ва низ меваи хушк ва дигар маҳсулоти сабзавоти гуногуни тару тоза аҳамияти бузург пайдо мекунад. Агар дар тӯли панҷ соли оянда суръати ҳарсолаи рушди маҳсулоти ҷорӯроӣ дар миқёси 10-12% ба даст наояд, пас то соли 2015 эҳтимол аст, ки қишвар бомуваффақият аз ӯҳдаи ҳалли вазифаи коҳиши масоҳати камфизоӣ ба андозаи бештар аз ду баробар барояд.

Дар соли 2008 ҳатти умумии камбизоатӣ ба 154 сомонӣ ба ҳар сари аҳолӣ баробар буд. Ҳатти камбизоатии шадид ба 101 сомонӣ баробар буд. Зимни иҷрои ҳисобҳои ҳатти камбизоатӣ ва камбизоатии шадид ин нукта дар мадди назар буд, ки истеъмол дар тӯли як моҳ ба ҳар сари аҳолӣ бо назардошти ҷинсият, синну сол ва иқомати аҳолӣ сурат мегирад. То оғози соли 2009 коҳиши камбизоатии умумӣ 21,4% ва камбизоатии шадид 30,5% буд. Вале натиҷаҳои бӯхрон дар мавриди ҳаракати ҳатти камбизоатӣ ҳанӯз мавзӯи таҳқиқ қарор нағирифта буд, аз ин рӯ, бояд бадшавии вазъиятро мунтазир шуд. Табдили тамоюли мазкур ба тарафи муҳолиф танҳо дар натиҷаи бурда расонидани суръати рушди ММД то 8-10% дар андозагирии ҳарсола ва маблағи умумии интиқолҳои пулии муҳоҷирони меҳнатӣ то 3,0-3,5 миллиард доллари ИМА сурати воқеӣ касб мекунад. Аввалий дар натиҷаи сустшавии бӯхрони ҷаҳонии молиявӣ имконпазир аст, маҳсусан барқарорсозии нарҳои ҷаҳонӣ ба заҳираҳои ашёи хом, дуюм – дар натиҷаи гузариши иқтисоди Федератсияи Россия, ки «дар он 95% муҳоҷирони кории Тоҷикистон» дар марҳалаи болоравии ҷарҳаи иқтисодии қунунӣ машғули кор ҳастанд. Гузариш ба истифодаи фаъоли он омилҳое, ки ба таври комилан мустақим ба коҳиши камбизоатии умумӣ ва маҳсусан камбизоатии шадид таъсир мерасонанд. Мутаассифона, дар тӯли 20 соли охир бартараф кардани таъсири омилҳои дорои амали муҳолиф муюссар нашуд. Барои бартараф кардани мавридиҳои охирӣ лозим аст:

- a) барқарорсозии фазои муносиб дар ҷомеа вобаста ба таъсирбахшии пеш бурдани ҳоҷагӣ (мудирият), ки барои иқтисоди аз нигоҳи бозорӣ созмонёфта бисёр муҳим аст. Мутаассифона, пас аз бартарафсозии ҳоҷагии (мудирияти) планӣ ба ин масъала дар ҷомеа таваҷҷӯҳи муносиб зоҳир карда намешавад. Таҳқиқоти пуршумор нишон медиҳанд, ки молистехсолкунандагони хурд ҳоҷагидорони мустақил шудаанд, аҳамияти рушди таъсирбахшии истехсолотро намефаҳманд ва ҳатто бисёре аз онҳо наметавонанд дақиқ арзиш, маҳсулоти соғ ва фойдaro муҳосиба намоянд. Онҳо ба таҳсилоти иқтисодӣ ниёз доранд, зеро бидуни донишҳои иқтисодӣ доштани тасаввурот барои ҳавасмандиҳои voguzorshawanда аз тарафи давлат ва ҷомеа барои онҳо бисёр душвор аст;
- b) ба роҳ мондани мониторинги давлатӣ ва ҷамъияти аз болои маҷмӯи ҳароҷоти давлатӣ ва аҳолӣ вобаста ба идора, ҳаёти иҷтимоӣ, суннатҳои динӣ ва анъанаҳо. Дар ин робита, заҳираҳои азими истифоданашуда мавҷуданд. Танзими ҳадафманди давлатӣ зимни дасттирии ҷомеаи шаҳрвандӣ мумкин аст ба хотимаи болоравии мавҷудаи нарҳ дар назди ҷашиҳои динӣ, давлатӣ ва таърихиву миллӣ оварда расонад. Ҳамин нукта ба танзими одобу русум ва анъанаҳо дар миёни аҳолӣ даҳл дорад. Ҳанӯз 5 сол пеш тибқи арзёбии нопурраи мутахассисон чунин ҳароҷот то 0,8-1,0 миллиард доллар расид. Онҳо ба сифати яке аз омилҳои нигоҳдорандай коҳиши сатҳи камбизоатӣ, маҳсусан камбизоатии шадид баромад мекарданд. Ҳамин нукта ба баргузории миқёси ҷорӯроӣ ҷаҳонӣ даҳл дорад. Ҳароҷот барои баргузории онҳо бояд шадидан коҳиши дода шавад ва воситаҳои сарфаҷӯишуда бояд ба ҳалли вазифаҳои коҳиши сатҳи камбизоатии шадид равона карда шаванд;
- v) баланд бардоштани ҳосилхезии зироатҳои ғизоӣ дар бахшҳои шаҳсӣ, дехқонӣ (фермерӣ) ва ғурӯҳи қишоварӣ. Имкониятҳои воқеии баланд бардоштани ҳосилхезии зироатҳо (ғалладона, лӯбииҳо, бехмеваҳо, картошқаҳо, сабзавот, меваҳо, ангур) аз 50 то 120% танҳо зимни истифодаи комили заҳираҳои баланд бардоштани сатҳи шиддати меҳнат вучуд доранд. Охирӣ на танҳо ба маънни гузариш ба истифодаи методҳои ташкили илмии меҳнат ва идораи кормандон, методҳои илмии парвариши зироатҳои ғизоӣ, балки истифодаи

васеи меҳнати кормандони пуртакассус ва мутахассисони дорои таҳассуси олӣ, баланд бардоштани масъулияти истеҳсолкунандагони мустақим, дидани чораҳо барои баланд бардоштани обрӯи кормандони меҳнатдӯст, истифодаи васеи методҳои афзоиш додани ҳаҷми истеҳсоли озуқаворӣ тибқи ақли солим, таҷрибаи анҷӯхтаи истеҳсолӣ ва маҳорати меҳнатии насли кунуни кормандони соҳаи кишоварзӣ мебошад.

- г) қабул кардани чораҳои фаъол барои баланд бардоштани сатҳи шуғл дар кишвар. Чунин чораҳо бояд, қабл аз ҳама, ба коҳиши сатҳи камбизоатӣ дар кишвар равона карда шаванд. Ин ба таври содда ба маънни баланд бардоштани сатҳи шуғл набуда, балки чунин баландшавии сатҳи шуғло дар назар дорад, ки ба рушди босуръати маҷмӯи даромадҳои хонаворҳо, рушди суръатбахшидаи машғул ба кор аз хонаводаҳое, ки дар ҳолати камбизоатии шадид қарор доранд, мусоидат намояд. Зимнан лозим аст, ки таваҷҷӯҳи маҳсус ба аҳолии ба истилоҳ иқтисодӣ равона карда шавад, ки қисмати зиёди онро занон ташкил медиҳанд.
- ғ) яке аз омилҳои камбизоатии умумӣ ва шадид коррупсия мебошад. Мубориза бар зидди коррупсия бояд ба он равона карда шавад, ки барои коҳиши теъдоди хонаводаҳои шадидан қашшоқ шароити бештар мусоид фароҳам оварда шавад.

Ба ғайр аз маълумоти расмӣ дар бораи сатҳҳои камбизоатии умумӣ ва шадид маълумот аз манбаъҳои дигар дарёфт карда шуданд, ки ба таври ғайримустақим сатҳи пасти даромадҳо ва истеъмол ва мутаносибан сатҳи баланди камбизоатӣ дар кишварро тасдиқ мекунанд. Ин маҳсусан ба маълумоте даҳл дорад, ки аз худи аҳолӣ дар мавриди пешрафти молиявӣ, моддӣ ва иҷтимоӣ бармеояд. Мутобиқи таҳқиқи Дафтари кишварии Созмони Байналмилалии Муҳочират 56,9%-и пурсидашудагон аз вазъияти молиявии хоҷагии хонаводагии худ қонеъ набуданд. Қобили зикр аст, ки дар миёни қишири камбизоати аҳолӣ 65,5%-и пурсидашудагон қаноатманд набудани худро аз вазъияти молиявии худ баён карданд ва дар байни қишири ғайрикамбизоат 47,0% қаноатманд набуданд. Худи ҳамин таҳқиқ нишон дод, ки дар байни хонаворҳои камбизоат 32% бо истеъмоли номуносиби ғизо ва дар миёни «ғайрикамбизоатон» 15%² фарқ мекунанд. Истеъмоли номуносиби ғизо ба маънни ғайриқаноатбахш будани сифат ва соҳтори истеъмоли он аст. Ин чунин маънӣ дорад, ки қиширҳои камбизоати аҳолӣ барои худдорӣ кардан аз камхурӣ ба амалҳои муҳталиф даст мезананд, ки тарҷеҳ додан ба маҳсулоти пастсифат ба хотири арzonӣ аз ҷумлаи онҳост.

Бояд ба таври маҳсус қайд кард, ки дар шароити Тоҷикистон ба монанди кишварҳои дигар камбизоатӣ ҳамчун падидай бисёрҷониба зоҳир мешавад. Ин дар ҳолатҳои зерин зоҳир мешавад:

- 1) тасвири камбизоатӣ ба таври васеъ дар минтақаҳои гуногун фарқ мекунад. Маълумоти зерин дар ин бора гувоҳӣ медиҳанд.

Ҷадвали 3. Нишондиҳандаҳои асосии камбизоатии аҳолӣ аз рӯи минтақаҳои мамлакат дар соли 2009 (ба ҳисоби%)

		ВМКБ	Вилояти Ҳатлон	Вилояти Суғд	Душанбе	НТЧ
Камбизоатии умумӣ	Ҷамъ	34,5	50,2	52,5	19,1	44,2
	Шаҳр	38,0	50,7	44,7	19,1	26,4
	Дехот	33,5	50,1	57,0	-	48,0
Камбизоатии шадид	Ҷамъ	6,0	15,8	17,1	2,6	10,8
	Шаҳр	5,0	16,7	12,4	2,6	3,2
	Дехот	6,3	15,5	19,8	-	12,5

² Republic of Tajikistan. Poverty Assessment. December 3, 2009. Report №51341-TJ. WB,2010, p.32

Сарфи назар аз ақидаи роиҷи чомеа сатҳи баландтарини камбизоатӣ дар вилояти Суғд (50,3%) ба назар мерасад, ки ин шохис дар деҳот то ба 57,0% мерасад. Сатҳи пасттарини камбизоатӣ дар шаҳри Душанбе ба қайд гирифта шудааст. Ин нишондиҳанда ба сатҳи камбизоатии шадид низ даҳл дорад. Дар вилояти Суғд ин сатҳ нисбат ба ВМКБ ба ҳадди 2,9 маротиба, нисбат ба вилояти Хатлон 8,0% ва нисбат ба ноҳияҳои тобеи марказ 1,5 маротиба баландтар аст. Дар ҳар сурат, дар байни миintaқаҳо доир ба сатҳи камбизоатии умумӣ ва шадид тафовути муҳиме ба назар мерасад, ки дар ин мавриди тафовути камбизоатии шадид нисбат ба тафовути камбизоатии умумӣ бештар аст. Охиринашон мутаносибан 6,6 ва 2,7 маротибаро ташкил медиҳанд, ки ба тағйироти қатъӣ эҳтиёҷ дорад.

- 2) Камбизоатӣ ба ҳаёти кӯдакон ва муҳити атрофи онҳо таъсири хеле вазнине мерасонад. Омор нишон медиҳад, ки дар байни онҳое, ки синнашон аз 15 болотар аст ва онҳое, ки синнашон аз о то 15-сола мебошад, тафовути сатҳи камбизоатӣ 5,6%-ро ташкил медиҳад. Дар мавриди камбизоатии шадид бошад, ин тафовут камтар зоҳир гардида, 4,3%-ро ташкил медиҳад. Ба сурати қуллӣ дар мамлакат сатҳи камбизоатии кӯдакон 50,7%-ро ташкил медиҳад, ки дар ин ҳол нишондиҳандаи мазкур дар деҳот нисбат ба шаҳрҳо баландтар аст. Дар мавриди сатҳи камбизоатии шадид тамоюли барьакс ба назар мерасад. Дар миқёси мамлакат сатҳи камбизоатии шадид 16,3%-ро ташкил меқунад.³ Аз рӯи нишондиҳандаи камбизоатии умумӣ вазъият ба як қатор мамлакатҳои дигар шабеҳ аст, зоро бар асари бекор шудани никоҳ фарзандон бо модаронашон мемонанд, ки даромади камтаре доранд. Файр аз ин қисми асосии кӯдакон ба оилаҳои серфарзанд мансубанд, ки даромади муշтаракашон нисбат ба оилаҳои камфарзанд камтар аст. Дар бораи камбизоатии шадиди кӯдакон ҳаминро метавон гуфт, ки дар шаҳрҳо шумораи талоқ бештар аст ва аз ин рӯ, тавозуни модарони танҳо низ зиёдтар мебошад.
- 3) Дар деҳот дар муқоиса бо шаҳрҳо ин тафовут имрӯз ба ҳисоби миёна ба 5,6% мерасад. Сабаби он дар зиёд будани шумораи аҳолӣ дар манотикии кишоварзӣ ва афзоиши сатҳи зиёдии меҳнат дар деҳот, густариши «бемории ҳолландӣ», сатҳи баланди фарзанддории аҳолии деҳот ва сатҳи нисбатан пасти қасбӣ-таксассусии аҳолии деҳот мебошад. Дар бораи «бемории ҳолландӣ» дар Тоҷикистон метавон гуфт, ки он комилан баромади деҳотӣ дорад ва ба воридшавии зиёди пулҳои муҳоҷирони меҳнатии хориҷӣ алоқаманд мебошад. Маълум аст, ки 73% аз шумораи умумии муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон ба деҳот рост меояд. Азбаски дар аксари оилаҳои деҳотӣ дар хоҷагии ёрирасони хусусӣ наврасон, занон ва пиронсолон қувваи кориро ташкил медиҳанд, дар хоҷагиҳои деҳот бештар ба он майл пайдо мена-моянд, ки азбаски пули нақд ҳаст, беҳтар аст, ки сабзавоту меваро аз бозор ҳаранд. Чунин майли рӯҳӣ ҳарактери чудогона надорад ва барои хоҷагиҳои деҳот ҳодисаи умумӣ шудааст. Дар натиҷа сатҳи самаранокии қитъаҳои наздиҳавлигӣ коҳиш меёбад.
- 4) Бояд зикр кард, ки тафовути сатҳи камбизоатӣ байни шаҳру деҳот дар Тоҷикистон нисбат ба кишварҳои ҳамсояи Осиёи Миёна пасттар аст. Масалан, сатҳи камбизоатӣ дар маҳалҳои шаҳрии Қирғизистон ба 30% ва дар деҳот 51% мерасад.⁴ Дар ин ҷо сабабҳои зиёде ҳастанд, аммо сабаби асосӣ дар сатҳи баландтари интиқоли маблағҳои муҳоҷирони меҳнатии деҳоти Тоҷикистон нисбат ба Қирғизистон аст.
- 5) Афзоиши тафовути даромадҳо дар Тоҷикистон нисбат ба кишварҳои дорои сатҳи пасттари камбизоатӣ васеътар аст. Чунин афзоиши тафовут ба он оварда мерасонад, ки оммаи бузурги аҳолӣ наметавонанд сармояни худро ташаккул диханд ва ба вазъи тобеи гирифтор гашта, мачбур мешаванд барои таъмини даромади ҳадди ақали оилаи худ ба ҳар шарт розӣ шаванд.

³ Агентии омори назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон: Таҳқиқи сатҳи зиндагӣ барои соли 2009. Таҳқиқи соли 2007. Назаре ба шохисҳо. – Душанбе, 2009, с. 26.

⁴ Republic of Tajikistan. Poverty Assessment/ December 3, 2009/ Report № 51341- TJ. WB, 2010, p.р.

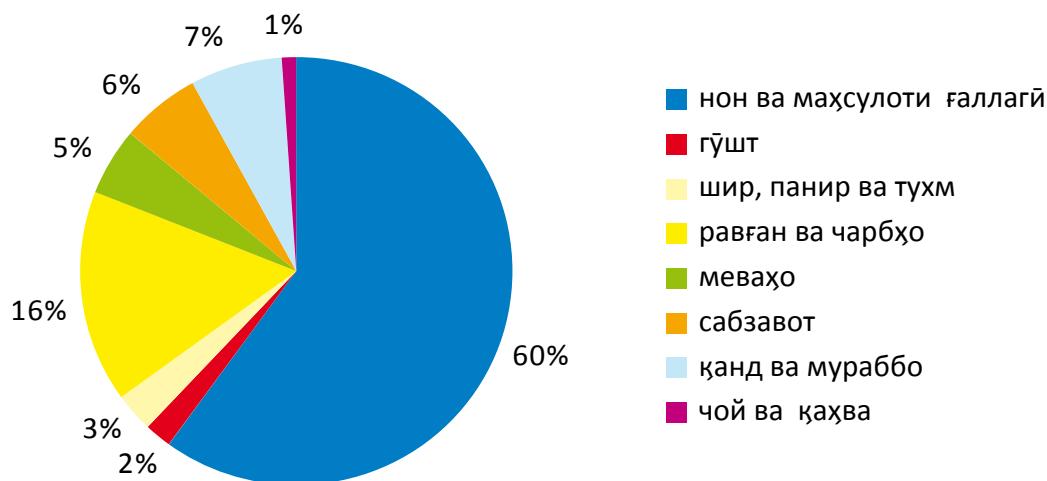
медиҳанд. Файр аз ин, қисми асосии бекорони воқеиро занон ташкил медиҳанд. Занон нисбат ба мардон сатҳи нокифояи қасбӣ-таксуссӣ доранд, ки дар натиҷа маошашон ҳам пасттар аст. Хоҷагиҳое, ки сардорашон занони танҳо ё серфарзанд мебошанд, ба категорияи хоҷагиҳои заиф доҳил шуда, таҳти ҳавғи бештари афтодан ба қатори бекорон қарор доранд.

Агар далелҳои ҷудогонаи баландшавии сатҳи камбизоатиро оварем, пас нуктаҳои зерин бо он алоқаи ногусастаний доранд: а) дараҷаи баланди серфарзандии оилаҳои тоҷик, хусусан дар дехот; сатҳи баланди иштиғол дар соҳаи кишоварзӣ, ки даромади меҳнатии аҳолӣ хеле паст аст; в) сатҳи пасти таҳсилоти аҳолӣ; г) шароити номусоиди ҷуғрофӣ, аз ҷумла ба ҳадди баланд кӯҳсor будани қаламрави кишвар.

Вазифаи 2. Ду баробар кам кардани ҳиссаи аҳолие, ки аз камғизоӣ азият мекашад

Бо вазифаи аввал, яъне ду баробар коҳиш додани сатҳи камбизоатии шадид, вазифаи дуюм – ду баробар кам кардани ҳиссаи аҳолие, ки аз камғизоӣ азият мекашад, пайванди ногусастаний дорад. Дар Тоҷикистон ҳалли ин масъала хеле ҳам муҳим аст, зороғизои аҳолӣ аз ҷиҳати маводи сафеда, ҷарб ва ангиштоб номутаносиб боқӣ мемонад. Қисми асосии соҳтори ғизои аз маҳсулоти нонӣ иборат аст, ки ба бадан «калорияҳои арzon» ворид менамояд. Дар соҳтори ғизои кӯдакони аҳолии мамлакат маҳсулоти гӯшту шир ва моҳӣ ниҳоят кам аст, ки аз диаграммаи зерин ҳувайдост.

Диаграммаи 2. Соҳтори ғизои кӯдакони камбизоат (аз рӯи ғизонокӣ)

Ин маълумот нишон медиҳад, ки дар Тоҷикистон, ки барои истеҳсоли меваҳо, сабзавот ва полизӣ шароитҳои аз ҳама мусоид вуҷуд доранд, вазни қиёсии онҳо дар ғизои кӯдакони нокифоя буда, бо истиносӣ мавсими ғундоштани ҳосил, дар муддати тӯлонӣ кӯдакони оилаҳои камбизоат, ки аксари аҳолиро ташкил медиҳанд, ба ин маҳсулоти арzon ва барои инкишофи бадан муғид дастрасӣ надоранд. Таҳқиқот нишон дод, ки норасоии ғизо дар давоми сол барои калонсолон ва кӯдакон қалавиши шадиде дорад. Ин маҳсусан дар давраи аз декабр то оғози июн эҳсос мешавад. Ҳолати зикршуда ба инкишофи ҷадвали ғизонокӣ манфӣ дорад.

Мутобиқи маълумоти Маркази миллии омори тандурустӣ ва Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ қисми бештари кӯдакон дар Тоҷикистон аз меъёр камтар вазн дорад (сухан дар бораи кӯдакони синни болотар аз 5-сола меравад). ММОТ рақами 17,6% ва СЧТ – 15,0%-ро пешниҳод мекунанд. Таҳхисҳо нишон доданд, ки 6,0% кӯдакони ин категория ҳамзамон андозаи нокифояи вазн ва

қад доранд.⁵ ММОТ рақамҳои камтарро пешниҳод мекунад – 5,3%. Ин маълумотҳо шоҳиди зарурати ҳамкории зичи Ҳукумат ва донорҳо дар ҳалли ин мушкилот мебошанд. Маълумот дар бораи истеъмоли маводи ғизой шоҳиди иловагии дурустии ин пешниҳод мебошад.

**Чадвали 4. Истеъмоли маводи ғизоии асосӣ
(ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳолӣ дар як сол, ба ҳисоби килограмм)⁶**

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Маҳсулоти нон	148,0	157,0	145,7	155,4	154,9	159,0	148,8	153,0	159,1
Картошка	37,8	28,3	32,3	35,3	32,2	33,2	33,0	36,7	35,6
Сабзавоту полизӣ	98,5	82,1	68,9	76,7	79,4	75,4	75,1	75,4	84,7
Мева	50,8	36,7	15,1	45,0	38,8	48,4	45,9	48,9	40,1
Шир ва маҳсулоти ширӣ	64,9	51,2	34,9	48,2	48,2	58,8	49,1	54,7	61,0
Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ	4,4	6,5	9,6	7,3	8,3	10,2	9,9	11,4	11,1
Равғани растани	10,2	10,4	12,2	11,4	12,4	13,1	11,7	13,2	14,2
Тухм (дона)	19	24	29	24	24	24	24	32	39
Қанд, бо шумули маҳсулоти қаннодӣ	6,7	8,4	11,3	10,0	11,0	12,1	11,4	12,6	12,4

Ин маълумотҳо нишон медиҳанд, ки ғайр аз сабзвот ва полизӣ, ҳамчунон маҳсулоти нон дигар навъҳои маводи ғизой амалан ба маротиб камтар истеъмол мегарданд. Суҳан дар бораи гӯшт ва маводи гӯштӣ, шир ва маҳсулоти ширӣ, тухм ва моҳӣ меравад. Истеъмоли маҳсулоти нон, гарчи ба сатҳи меъёр мутобиқ бошад ҳам, vale нисбат ба солҳои 90-уми асри гузашта ба ҳадди 7-10% камтар шуд. Ҳатто истеъмоли картошкагӣ ҳам, ки барои истеҳсоли он дар Тоҷикистон шароитҳои мӯътадили иқлимий вучуд доранд, ба ҳадди меъёр нарасидааст. Қайд кардан зарур аст, ки дар мамлакат камбузи намаки йоддор дар истеъмоли аҳолӣ бартараф нашудааст. Тибқи маълумоти ташхисҳо, ки БҶ баргузор кардааст, танҳо 46% хонаводаҳо намаки йоднокшударо истеъмол мекунанд.

Дар айни ҳол вазъи таносуби истеъмоли маводи ғизоии асосӣ байнӣ гурӯҳҳои аҳолии бештар таъминшуда ва камтар таъминшуда бадтар мегардад. Дар ин бора иттилооти зерин шаҳодат медиҳад.

Чадвали 5. Истеъмоли маводи ғизой ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳолӣ дар гурӯҳҳои даҳгона (ҳар моҳ ба ҳисоби килограмм)

	2005		2006		2007		2008		2009	
	10% камтар таъминшуда	10% бештар таъминшуда								
Маҳсулоти нон	11,37	14,96	10,57	15,50	9,93	15,61	10,00	15,26	12,91	16,62
Картошка	1,94	3,42	1,91	2,96	1,58	3,13	1,97	3,75	2,42	3,66
Сабзавоту полизӣ	4,26	10,22	4,86	9,84	4,01	8,77	4,83	10,25	5,52	10,97

5 Маълумоти СЧТ.

6 Нишондиҳандаҳои асосии ташхиси буҷетҳои ҳоҷагиҳо. Тоҷикомор, Душанбе, 2009, с. 38.

	2005		2006		2007		2008		2009	
	10% камтар таъминшуда	10% бештар таъминшуда								
Мева	0,53	1,27	0,50	1,44	0,87	2,04	0,85	2,59	0,72	2,28
Шир ва маҳсулоти ширӣ	2,74	6,62	2,39	7,61	3,01	7,97	4,22	8,36	3,61	7,94
Тухм (дона)	2	7	2	3	1	4	2	5	2	6
Моҳӣ ва маҳсулоти моҳӣ	-	0,01	-	0,02	-	0,03	-	0,06		
Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ	0,30	1,30	0,34	1,31	0,37	1,54	0,38	1,66	0,56	1,62
Қанд, бо шумули маҳсулоти қаннодӣ	0,63	1,08	0,59	1,18	0,61	1,18	0,72	1,37	1,76	1,58
Равғани растаний ва ҷарбҳо	0,69	1,24	0,76	1,32	0,70	1,25	0,81	1,41	1,02	1,64

Дар давраи солҳои 2005-2008 таносуби байни истеъмоли гурӯҳҳои аҳолии 10% камтар таъминшуда ва 10% бештар таъминшуда ба таври зайл тағиیر ёфтааст: дар мавриди маҳсулоти нон аз 1,31 то 1,53, дар мавриди картошка аз 1,76 то 1,90, дар мавриди сабзавот ва полизӣ аз 2,40 то 2,12, дар мавриди меваҷоат аз 2,39 то 3,05, дар мавриди гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ аз 4,33 то 4,37, дар мавриди шир ва маҳсулоти ширӣ аз 2,42 то 1,98, дар мавриди тухм аз 2,00 то 2,50, дар мавриди қанд, бо шумули маҳсулоти қаннодӣ аз 1,71 то 1,90, дар мавриди равғани растаний ва ҷарбҳо аз 1,80 то 1,74. Аз ин ҷо бармеояд, ки аз 10 навъи асосии маводи гизой танҳо дар се навъи гизо наздикии сатҳи истеъмол дар байни гурӯҳҳои бештар таъминшуда ва камтар таъминшудаи аҳолӣ ҷо дорад. Ин сабзавот ва полизӣ, шир ва маҳсулоти ширӣ, равғани растаний ва ҷарбҳо мебошанд. Аммо ҳатто дар мавриди ин маҳсулот низ тафовути ҷиддӣ боқӣ мемонад. Дар мавриди як гурӯҳи мавод коҳиши мутлақи ҳаҷми истеъмол дар гурӯҳи камтар таъминшудаи аҳолӣ ба назар мерасад (маҳсулоти нон), дар мавриди батъзе навъҳои дигари мавод (туҳм, моҳӣ ва маҳсулоти моҳӣ) беҳбудӣ умуман ба назар намерасад.

Вазъи дар боло тасвиршуда, ки ба камғизоӣ оварда мерасонад, ба тасхехи фаврӣ ниёз дорад, зеро нигоҳдории минбаъдаи чунин ҳолат метавонад боиси васеъ шудани хавфҳо ва хатарҳо гардад. Барои бартараф намудани онҳо зарур аст, ки пеш аз ҳама, барои тезонидани суръати афзоиши маҷмӯи даромадҳои аҳолӣ ҷораҳо андешида шаванд. Дар ин маврид ба даромадҳое бештар аҳамият додан зарур аст, ки сарчашмаҳои доҳилии афзоиш доранд. Онҳо метавонанд танҳо дар заминаи инкишофи босуръати бахши воқеии иқтисодиёт афзоиш ёбанд. Барқарорсозии саноат, кишоварзӣ, соҳтмон, таъминоти моддӣ-техникӣ ва нақлиёт бар пояи бозаргонӣ, ҳангоми танзими оқилонаи давлатии иқтисодиёт, имкон медиҳанд, ки сатҳи шуғли аҳолӣ афзояд, боиси афзудани маоше гардад, ки барои таъмини арзандай ҳаёти хонаводаҳо кофӣ буда, шарти асосии афзоиши даромадҳои аҳолӣ ба ҳисоб меравад ва барои аз байн бурдани ҳодисаи камғизоӣ дар тамоми миintaқаҳо ва тамоми қиширҳои аҳолӣ, пеш аз ҳама кӯдакон, равона шудааст. Дар мамлакат захираҳои кофие мавҷуданд, ки метавон ба воситаи инкишофи сегментҳои гуногуни бахши воқеӣ бо ҳароҷоти камтариин ҷалб намуд. Даромадҳои аҳолӣ метавонанд бо роҳи баланд бардоштани сатҳи истифодай корхонаҳои истеҳсолӣ дар саноат, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, аз ҷумла маҳсулнокии меҳнат, босуръат афзудани маҳсулнокии зироатҳои кишоварзӣ ва суръат-тағзоии рушди инноватсионии иқтисодиёт ва ғайра афзоиш ёбад.

Хусусан онҳо метавонанд бо роҳи афзоиши интиқолоти пуллии муҳочирони меҳнатӣ низ афзоиш ёбанд. Аммо ин интиқолоти пулӣ дар сатҳи истеъмоли маводи ғизой танҳо дар сурате таъсири мусбат расонда метавонад, ки нарҳҳои маводи марбута бо суръати тез афзоиш наёбанд. Барои ин зарур аст, ки аз як тараф, афзоиши босуръати зироатҳои ғизой ва комилан пур кардани бозори дохилӣ бо маҳсулоти онҳо ва аз тарафи дигар, баланд бардоштани нақши давлат дар боздоштани тамоюли беасос афзудани нарҳҳои маводи ғизой, бартараф кардани монополияҳо ва олигополияҳо дар афзоиши нарҳҳо таъмин карда шаванд. Боздоштани афзоиши нарҳҳо ҳамчунин дар мавриде имконпазир аст, ки агар миёнравони сершумори байнӣ «майдони истеҳсолот» ва бозорҳои гуногун аз байн бурда шаванд. Барои бартараф кардани ҳодисаҳои камғизоии аҳолӣ ҳамчунин зарур аст, ки ба таври муназзам ҳадди ақали маош, нафақапулӣ ва қӯмакпулиҳои гурӯҳҳои ниёзманди аҳолӣ таҷдиди назар шаванд. То вақте ки ҳодисаҳое мисли камғизой вуҷуд доранд, ба ҷалби қӯмакҳои башардӯстона эҳтиёҷ боқӣ мемонад, ки боиси пайдо шудани рӯҳияни туфайлиҳӯрӣ мегардад ва ба ин восита ба раванди ташвиқи инкишофи истеҳсолоти маҳаллии маводи ғизой таъсири манғӣ мерасонад.

Ҳулосаҳо ва тавсияҳо:

- Ноустувории рушди иқтисодӣ ҳамчун садди ҷиддӣ дар роҳи бартараф намудани камбизоатии аҳолӣ баромад мекунад. Он на танҳо ба сурати қалавиши суръати рушди иқтисодӣ, балки маҳсулӣ пасти иҷтимоии он низ зоҳир мегардад. Дар Тоҷикистон суръати рушди иқтисодӣ ба омили муайянкунандай коҳиши камбизоатӣ табдил ёфтааст, аммо он ҳанӯз тамоми имконоти худро истифода накардааст. Афзоиши суръати он (11-13% дар як сол) якҷо бо эҷоди муҳити мусоид барои ҷалби сармояҳои хориҷӣ метавонад барои афзоиши босуръати саҳми онҳо дар коҳиши сатҳи камбизоатӣ мусоидат намояд;
- Зарур аст, ки барои болоравии минбаъдаи саҳми муҳочирати меҳнатии берунӣ дар коҳиши камбизоатӣ шароитҳои мусоид фароҳам оварда шаванд. Барои ин лозим аст, ки нақши танзимкунандагии давлат ба мақсади афзоиши самарабахшии равандҳои муҳочират баланд бардошта шавад. Сухан дар бораи баланд бардоштани таҳассуси муҳочирони эҳтимолӣ, ба онҳо омӯзондани забони русӣ ва асосҳои қонунгузории меҳнатӣ ва муҳочирати давлатҳои қабулкунандай қувваҳои кории хориҷӣ, пешгирий кардани корбурди ғайриқонунии онҳо ва азхудкунии даромади онҳо аз тарафи корфармоён ва кормандони соҳторҳои қудратӣ меравад;
- Садди хеле ҷиддӣ дар роҳи коҳиши додани камбизоатӣ ин фасоди (коррупсия) фарогир мебошад. Қиширҳои камбизоати аҳолӣ ба дурустӣ бо торҳои намоён ва ноаёни фасод печонида шудаанд ва ҳимояте надоранд ва дар ростои таҳдиҳи ин рӯйдод аз дастгирии давлатӣ барҳурдор нестанд. Зарур аст низоми чорабиниҳо доир ба ҳифзи қиширҳои камбизоати аҳолӣ аз хатари фасод таҳия ва қонунан тасдиқ шаванд;
- Ҳангоми муайян намудани ҷанбаҳои стратегӣ ва тактиқии коҳиши камбизоатӣ зарур аст ба ҷанбаҳои ҳам пулӣ ва ҳам иҷтимоии камбизоатӣ диққати маҳсус дода шавад. Онҳо ғоҳо бо ҳам тавъям зуҳур мейёбанд. Масалан, тамоюли баланд бардоштани тарифҳои барои ҳадамоте, мисли таъмини об ва энергия, дастрасии камбизоатонро ба ин ҳадамот, ки дар баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ нақши муҳим доранд ва дастрасии баробар нисбат ба онҳо яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон мебошад, маҳдуд месозад. Дар Тоҷикистон камбудии таъмини об ва тавлиди нерӯи барқ ба ҳадди ақал аст ва ба сифати бартариҳои рақобатии қишвар баромад мекунад. Тамоюл ба на афзоиш, балки коҳиши тарифҳои об (бо шумули обёрий) ва нерӯи барқ дар роҳи коҳиши камбизоатӣ, якбора кам кардани камбизоатии сартосарӣ ва ҳамчунин камғизоӣ дар дехот ба сифати омили қавӣ баромад ҳоҳад кард. Нуктаи охиринро метавон чунин шарҳ дод, ки тарифҳои пасти об ва нерӯи барқ ба сифати омили қавӣ барои ҷалб кардани қиширҳои камбизоат ва камбизоаттарини аҳолӣ ба ҷустуҷӯи вариантҳои гуногуни баланд бардоштани сатҳи иштиғоли худӣ ва рушди соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурд, баромад мекунад.

ҲАДАФИ 2:

Ноилшавӣ ба таҳсилоти ҳамагонии ибтидой

фотограф Джакомо Пироцци, ЮНИСЕФ

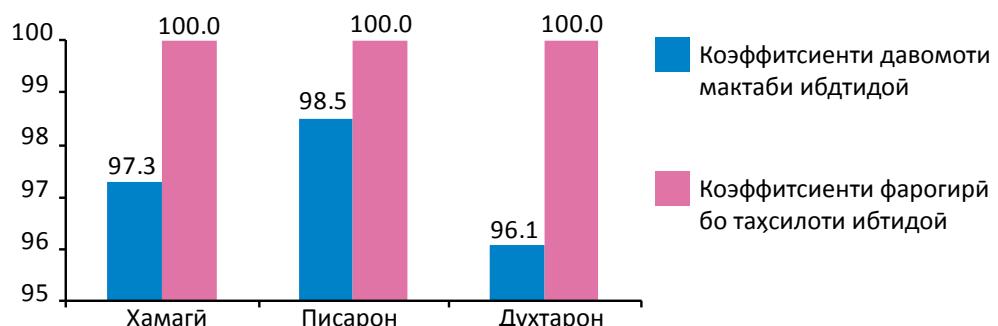
Нишондихандаҳо:

- *Ҳиссаи умумии ҷалшавӣ ба таҳсилоти ибтидоӣ*
- *Ҳиссаи талабагоне, ки дар байни дохилишудагони дараҷаи 1 таҳсилоти ибтидоӣ ба дараҷаи охир расидаанд*
- *Саводнокии занону мардони 15-24-сола*

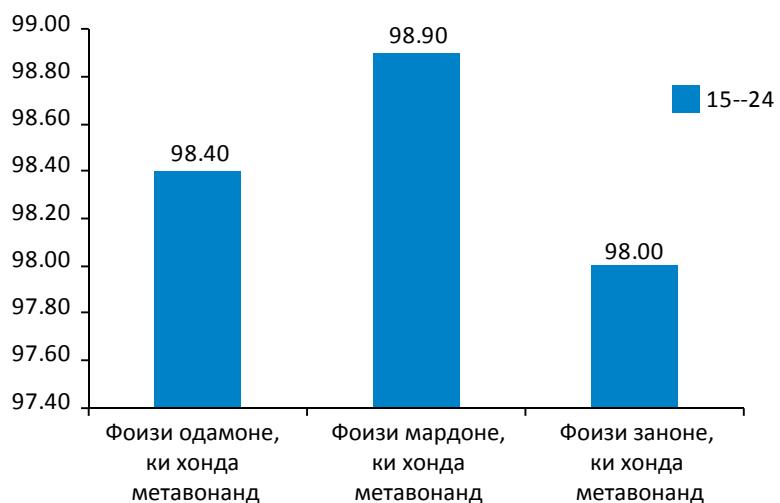
Вазифаи 1. То соли 2015 таъмин бояд кард, ки дар ҳама ҷо кӯдакон (ҳадди баробари писарон ва духтарон) курси пурраи мактаби ибтидоиро ба поён расонанд.

Ҳолати низоми маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Диаграммаи 3. Коэффициентҳои давомот ва фарогирӣ бо таҳсилоти ибтидоӣ дар соли хониши 2007-2008 (бо фоиз)

Диаграммаи 4. Саводнокии аҳолии синни 15-24-сола. ТСЗТ – 2007

Сифат ва ҳолати низоми маориф аз бисёр ҷиҳатҳо ба имконоти молиявӣ ва авлавияти ин соҳа дар сиёсати давлат вобаста аст. Ҳароҷот аз ҳисоби буҷети давлатӣ барои маориф дар давоми 9 соли охир ба сурати рақамҳои мутлақ ба андозаи 26 маротиба (аз 42 млн. сомонӣ дар соли 2000 то ба 1,070 млрд. сомонӣ дар соли 2009) афзоиш ёфтааст. Дар соли 2009 аз ҳисоби тамомии сарчашмаҳои маблағгузорӣ соҳтмон ва тармими 218 мактаб ба итном расида, 40 ҳазор ҷои таҳсил фароҳам соҳта шудааст»⁷.

Бӯҳрони молиявӣ табиист, ки ба низоми маориф таъсир гузашт ва аз ин рӯ дар соли 2009 буҷети низоми маориф ба 31 млн. сомонӣ ихтисор карда шуд. Ихтисор асосан аз ҳисоби мактабҳои олий сурат гирифт⁸.

Тибқи маълумоти Баҳисобгири миллии мактабҳо дар соли таҳсили 2008-2009 теъдоди умумии тамомии мактабҳо (ибтидой, асосӣ, миёнаи пурра, гимназияҳо ва литсейҳо) дар мамлакат 3817 воҳидро ташкил медод, ки таҳминан 1,7 млн. талабаро фаро гирифта буд. Низоми таҳсилоти умумӣ, ибтидой ва миёнаи қасбӣ беш аз 92% кӯдакони синни марбутаро фаро гирифтаааст. Ко-эфғитсиенти хатм (таносуби хатми бомувафғақияти таҳсил аз рӯи барнома нисбат ба шумораи аҳолии синни марбутаи хатми ин барнома) низ дар зинаҳои муҳталиф якбора кам шуда, агар дар мактаби ибтидой ба 100% баробар бошад, дар мактабҳои базавӣ аллакай ба 83% ва дар таҳсилоти миёнаи пурра ба 48% поён рафтааст.⁹

Коэфғитсиенти ихроҷ дар зинаҳои таҳсилот ва ҷинс дар вилоятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври возеҳ нишон медиҳад, ки дар қадом дараҷаи таҳсилот шумораи хонандагон бештар кам шудааст. Дар таҳсилоти ибтидой дар сатҳи минтақавӣ коэфғитсиенти ихроҷ танҳо дар шаҳри Душанбе (1%) ба назар расид, ки он аз ҳисоби духтарон буд. Коэфғитсиенти калони ихроҷ аз таҳсилоти базавӣ ба навоҳии тобеи марказ (ҳамагӣ 4%, аз ҳисоби духтарон 8%) рост меояд. Дар таҳсилоти миёнаи пурра ин коэфғитсиент аз минтақа ба минтақа тағиیر меёбад. Нишондиҳандаҳои баландтарини ихроҷ аз ин зинаи таҳсилот ба ВМҚБ ва вилояти Суғд (мутаносибан 13 ва 12%) рост меоянд. Фоизи баланди ихроҷ аз ин зинаи таҳсилот дар ин минтақаҳои нисбат ба вилояти Ҳатлон ва НТҶ беҳтар, ба басомади нисбатан пасти тарқ кардани мактаб дар зинаи таҳсилоти базавӣ алоқаманд аст. Бояд зикр кард, ки ин ҳодисаҳо аксаран дар дехот нисбат ба шаҳрҳо бештар рух медиҳанд.¹⁰

Дар дехот мавҷудияти маҳдудияти таъмини энергия яке аз сабабҳои сатҳи пасти таҳсилоти дехотиён мебошад, ки ба дастрасии маҳдуд ба компьютер, интернет, дигар фановариҳои мусоир алоқаманд аст. Маоши паст дар соҳаи маориф яке аз сабабҳои муҳими норасонии муаллимон дар мактабҳои миёна мебошад, ки ба сифати таҳсилот таъсирӣ манғӣ мерасонад. Таъмини амнияти энергетикии мамлакат ба таври назаррас ба беҳбудии вазъи соҳаи маориф таъсир мерасонад.

Тоҷикистон кишвари кӯҳсор аст, ки кӯҳҳо 93% қаламрави кишварро ташкил додаанд. Қисми аҳолӣ дар ноҳияҳои дурдасти кӯҳистон дар нуқтаҳои хурди аҳолинишин зиндагӣ мекунанд, ки робитаи нақлиётӣ, ҳусусан дар фасли зимистон маҳдуд аст. Мавҷудияти чунин маҳдудӣ ба кӯдакони чунин маҳалҳо имкони гирифтани таҳсилоти миёнаи умумӣ, таҳсилоти қасбӣ ва олиро намедиҳад, ки оқибатҳоеро ба дунбол дорад.¹¹

⁷ Аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба аъзои Маҷлиси Миллӣ ва намоянданғони Маҷлиси намоянданғони даъвати нав, 28 апрели соли 2010.

⁸ Маълумоти Вазорати маорifi ҔТ.

⁹ Марк Агранович. «Таҳлили Натиҷаҳои Баҳисобгирии миллии мактабҳо ва иттилооти Низоми иттилоотии идоракуни маориф», варианти сиёҳнависи гузориш, марта соли 2010.

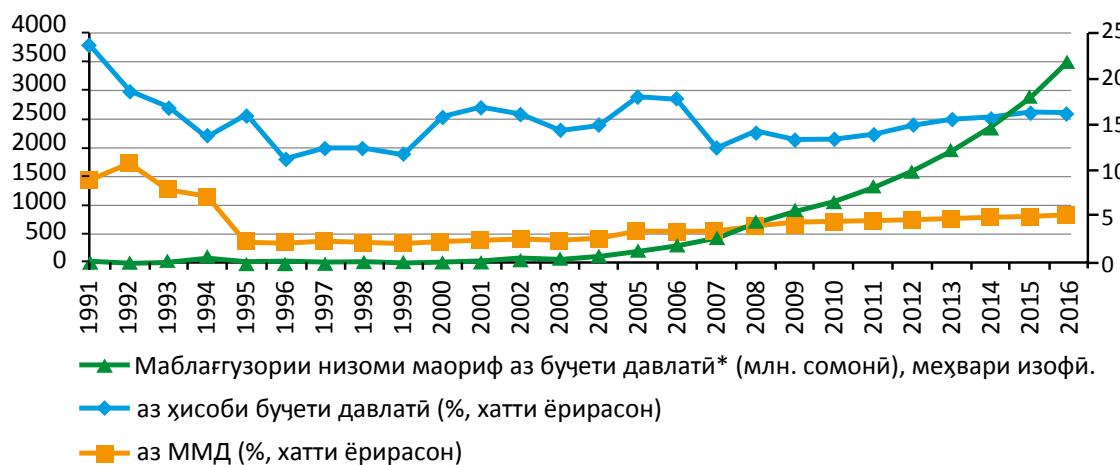
¹⁰ БММ – 2008/2009.

¹¹ Шуғли аҳолӣ дар контексти рушди инсонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон – гузориши миллӣ доир ба рушди инсонӣ, солҳои 2008-09.

Харочоти давлатӣ барои маориф дар соли 1991 8,9% аз Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ё 23,6% аз харочоти умумии давлатиро ташкил медиҳад, ки ин нишондиҳандаҳо дар соли 2008 4,1% ва 14%-ро ташкил доданд (ниг. диаграммаи 5).

Афзоиши ҳаҷми умумии маблағҳои чудошуда барои эҳтиёҷоти маориф ҳатто то соли 1991 кифоят намекунад ва дар бораи 6-7% аз ММД, чунончи дар СПСК-3¹² омадааст, ҳоҷати сухан ҳам нест. Нисбат ба ММД мамлакат он шохисе мебошад, ки наметавонад эҳтиёҷоти воқеии соҳаро инъинкос намояд. Баъзе далелҳо ва муқоисаҳо барои дарки ин нуктаҳо кӯмак мерасонанд. Швейтсария дар солҳои охир ба рушди маориф 5,4% аз ҳаҷми ММД маблағ сарф кардааст, ки дар соли 2005 367 млрд. доллари ИМА-ро ташкил дода буд. Истеҳсоли ММД дар ҳамин соли 1995 ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳолӣ дар ин мамлакат 4935 доллари ИМА-ро ташкил дод. Дар ҳамон соли 1995 ҳаҷми ММД дар Тоҷикистон ба 2,3 млрд. доллари ИМА баробар буд, яъне 156,5 маротиба камтар буд ва нисбат ба ҳар сари аҳолӣ 335 доллари ИМА-ро ташкил медод, бо ибораи дигар, дар Тоҷикистон нисбат ба ин кишвари баланд тараққиёфта 139,0 маротиба камтар буд.¹³

Диаграммаи 5 Маблағгузории низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 1991-2016.¹⁴

Барои тафиири вазъ дар соҳаи таҳсилоти мактабӣ дар Тоҷикистон, тибқи ҳисобҳои мо, қарид 1,8 млрд. доллари ИМА дар соли 2010 (ё 1000 доллари ИМА барои ҳар мактаббача, ба шумули маоши арзандай муаллимон, ғизои мактабиён ва ғ.) зарур аст, ки аз маблағҳои чудошудаи буҷети кишвар барои соли 2009 7 маротиба бештар аст. Дар ин маврид маблағ бояд бо назардошти афзоиши шумораи кӯдакони синни мактабӣ ва суръати солонаи таваррум мутаносибан афзоиш ёбад. Шумораи умумии хонандагони мактабҳои чумхурӣ феълан 1,77 миллионро ташкил медиҳад ва аз рӯи ҳисобҳо то соли таҳсили 2016-2017, ҳангоме ки чумхурӣ ба таҳсили 12-сола мегузарад, шумораи талабагон боз 20% меафзояд. Ба таври илова мактабҳо ва синфҳо ва муаллимон ва маблағгузориҳои изофи лозим мешаванд. Чунонки аз диаграммаи болоӣ бармеояд, то соли 2016 афзоиши секаратай харочот бо арзиши мутлақ нисбат ба соли 2010 дар назар дошта мешавад, ки рақами ба ҳадди кофӣ калон мебошад.

12 СПСК-3 барои давраи солҳои 2010-2012, с. 43.

13 Умаров Х.У. Таджикистан: современное состояние взаимодействия экономики, образования и науки, 2008г. Ҳисобҳо оварда шудаанд аз рӯи: Human Development Report 2007-2008/ Fighting climate change: Human solidarity in a divided world. New York, 2007, p.p. 243, 245, 277.

14 Вазорати маорифи ҶТ.

Зинаҳои таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

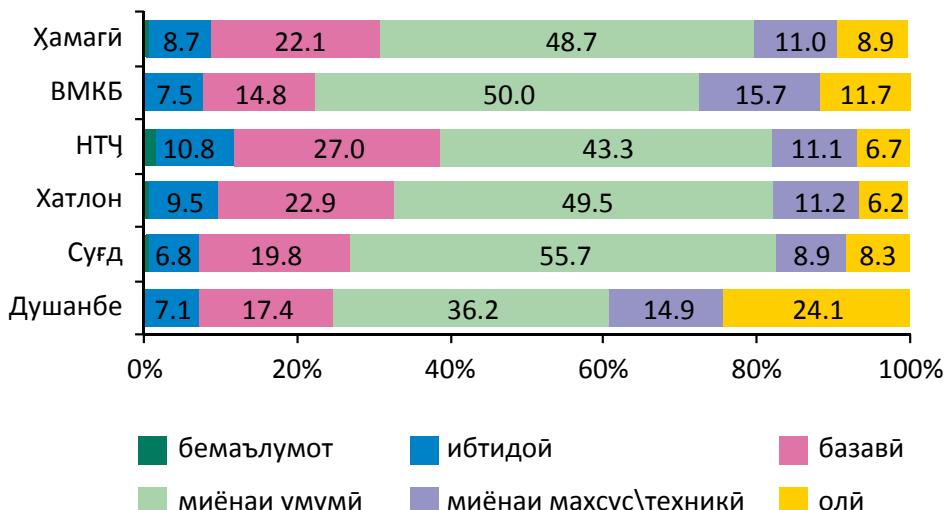
Сатҳи фарогирии таҳсилоти ибтидой ва миёна дар Тоҷикистон дар минтақаи Осиёи Марказӣ аз ҳама пасттар ва сатҳи фарогирии таҳсилоти миёна ҳанӯз ҳам аз сатҳи то даврони истиқлол боз ҳам пасттар мебошад. Ҳамчунин мушкилоти сифати таҳсилот низ вучуд дорад, ки эҳтимоли бадтар шудани он нисбат ба беҳбудии он ба сабаби нарасидани муаллимон, тахассуси пасти онҳо, кӯҳнагии китобҳои дарсӣ ва ҳамчунин инфрасоҳтори суст тараққиёфтai мактабӣ бештар аст. Баргузории дарсҳо дар се баст ҳодисаи маъмул мебошад¹⁵.

Низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон зинаҳои зерин дорад¹⁶:

- таҳсилоти томактабӣ;
- таҳсилоти ибтидой (синфҳои 1-4, синни аз 7 то 11-сола);
- таҳсилоти асосии ҳатмӣ (синфҳои 5-9, синни аз 11 то 16-сола);
- таҳсилоти миёнаи умумӣ (синфҳои 10-11, синни 17-18-сола);
- таҳсилоти қасбӣ – таҳсилоти қасбии ибтидой, миёна ва олӣ, таҳсилоти пас аз мактаби олӣ ва иловагӣ.

Тибқи маълумоти Таҳқиқи сатҳи зиндагӣ дар Тоҷикистон (TCST) 2007 бештар аз 6% кӯдакони синни 12-16-сола дар вақташ дар муассисоти томактабӣ парвариш ёфтаанд, аммо дар соли 2006 ин рақам барои кӯдакони синни 3-5-сола ба 7,6% баробар буд. Дастрасӣ ба муассисоти томактабӣ дар маҳаллҳои иқоматии шаҳрӣ ва деҳотии кишвар он замон мутаносибан 17% ва 24%-ро ташкил мекард. Мутаносибан ба минтақаҳо ин муассисаҳо дар вилояти Ҳатлон, НТҶ ва ВМҚБ камтар дастрасанд, гарчанд дар вилояти Суғд ҳамагӣ 10% ва дар Душанбе 22% ин гурӯҳи синнусолӣ дар вақташ ба ин муассисот дастрасӣ доштаанд. Сабаби аслии ба муассисоти томактабӣ нарафтани кӯдакони синни 3-5-сола набудани ин муассисот мебошад, ки беш аз 52% пурсидашудагон чунин сабаб пеш оварданد ва 27% онҳо чунин мешуморанд, ки ба ин муассисот эҳтиёҷ надоранд.

Диаграммаи 6. Сатҳи маълумотнокии аҳолии синну соли 15-сола ва аз он боло дар доираи минтақаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, TCST – 2007 .

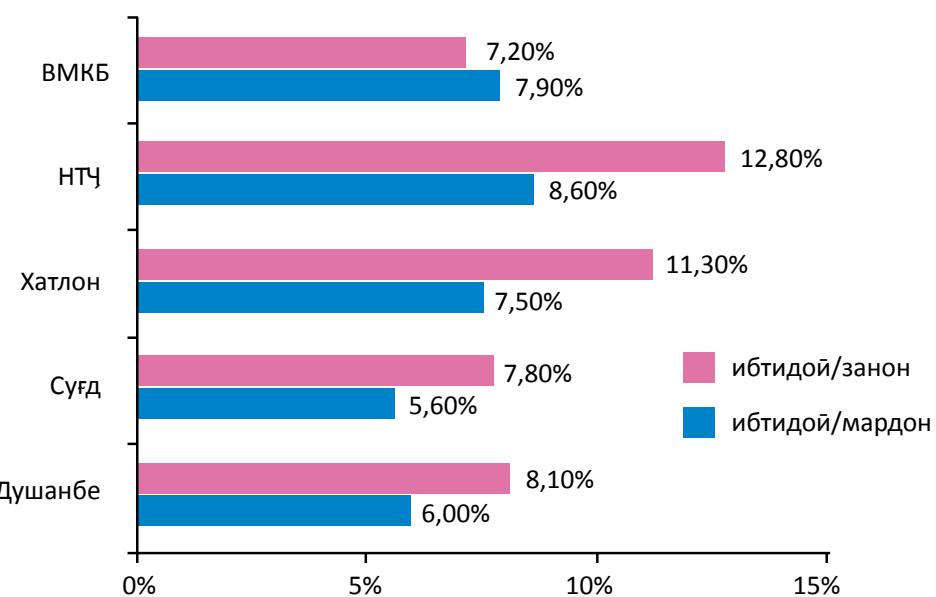
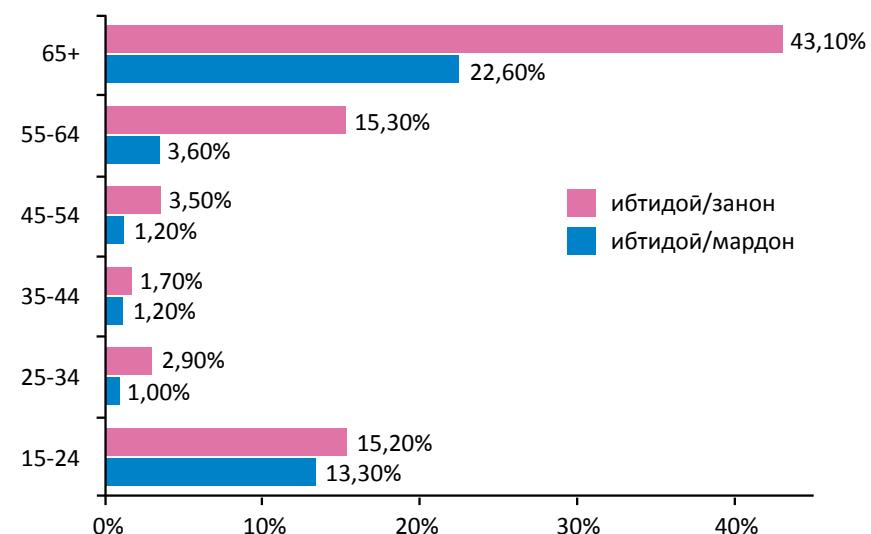
Соҳтори аҳолие, ки дар синни 15-сола ва бештар аз он танҳо таҳсилоти ибтидой доранд, аз рӯи ҷинс, ва синну сол ва мутаносибан ба минтақаҳо имкон медиҳад мушоҳида кунем, ки дар қадом

¹⁵ Vladimir Mikhalev., UNDP Support to Achievement of the MDGs in Tajikistan: Review of Progress and Future Directions.

¹⁶ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», аз 17. 05. соли 2004.

гурӯҳи синнусолӣ аз рӯи ҷинс ва дар қадом минтақа аҳолии ин категория бештар таҷаммӯъ ёфтааст. Тибқи маълумоти ТСЗТ 2007 дар тамоми гурӯҳҳои синнусолӣ шумораи занон нисбат ба мардони дорои таҳсилоти ибтидой бештар аст, ки аз зиёдии басомади мактабро тарк кардани дуҳтарон пас аз дарёфтни таҳсилоти ибтидой нисбат ба писарон гувоҳӣ медиҳад. Бо истинод ба маълумоти диаграммаи поёни метавон тасдиқ кард, ки тамоюли манфие ба назар мерасад, яъне дар гурӯҳи синнусолии 15-24-сола (ки дар байнин солҳои 1982-1992 таваллуд шудаанд) ҳам мардон ва ҳам занони дорои таҳсилоти ибтидой нисбат ба дигар гурӯҳҳои синнусолӣ бештар таҷаммӯъ ёфтаанд. Дар таносуби минтақавӣ, дар вилояти Хатлон ва НТЧ шумораи аҳолии дорои таҳсилоти ибтидой нисбат ба дигар минтақаҳо зиёдтар аст. Шохиси таносуби ҷинсӣ низ ба дараҷаи назаррас баландтар аст. Маҳаки коҳиши шумораи аҳолии дорои таҳсилоти ибтидой бояд гурӯҳҳои синнусолии 25-34 ва 35-44 бошанд, ки ин категорияи аҳолӣ ба ҳадди ақал мебошад ва шохиси тавозуни ҷинсӣ он қадар баланд нест (ниг. диаграммаи 7).

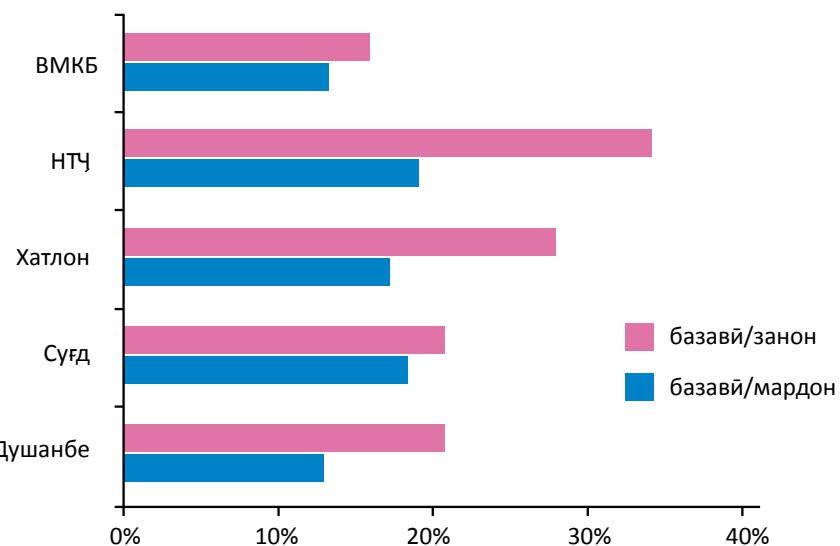
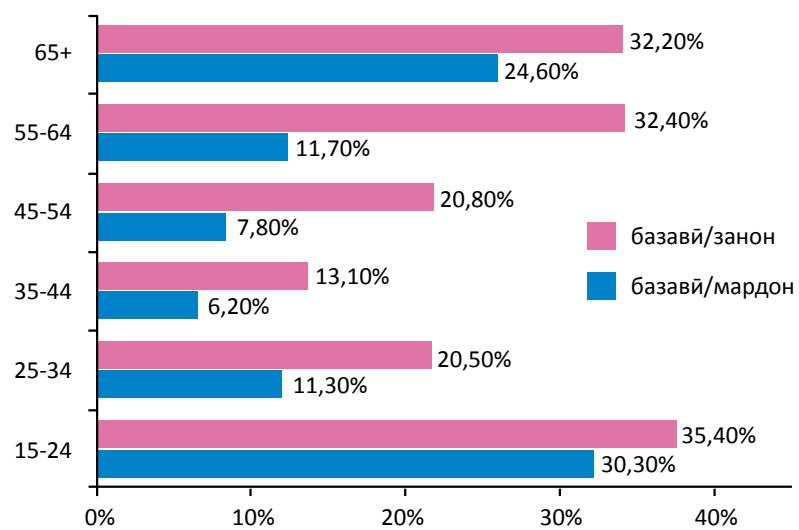
Диаграммаи 7. Аҳолии синну соли 15-сола ва аз он болотаре, ки фақат маълумоти ибтидой доранд, аз рӯи ҷинс, синну сол ва дар доираи минтақавӣ, ТСЗТ – 2007 .

Вазифаи 2. Ба даст овардани таҳсилоти базавӣ (синфҳои 1-9) ва аз байн бурданни тафовути ҷинсӣ дар таҳсилоти миёна (синфҳои 1-11)

Афзоиши ҳаҷми миёнаи аҳолии дорои таҳсилоти базавӣ (чунонки дар мавриди таҳсилоти ибтидой гӯфта шуд) дар гурӯҳи синнусолии 15-24-сола дар муқоиса бо дигар гурӯҳои синнусолӣ (ҳатто дар гурӯҳҳои синнусолии 65+, яъне онҳое, ки мактабро дар солҳои 50-ум ва 60-уми асри гузашта хатм кардаанд) гувоҳи ҳанӯз идома ёфтани тамоюли манғӣ мебошад. Теъдоди ҳадди ақали аҳолии дорои таҳсилоти базавӣ дар гурӯҳи синнусолии 35-44-сола (мутаносибан 6,2% ва 13,1% барои мардон ва занон) дар байни онҳое, ки дар солҳои 1979-1989 таҳсилоти базавӣ гирифтаанд, мушоҳида мешавад. Зиёда аз ин, ашхоссе, ки дар он солҳо мактабро ттарк кардаанд, пас аз гирифтани таҳсилоти базавӣ таҳсилро дар ОҚТ ва мактабҳои миёнаи маҳсус идома додаанд. Муқоисаи ин гурӯҳи синнусолӣ бо гурӯҳи синнусолии 15-24-сола нишон медиҳад, ки дар гурӯҳи охир аҳолии дорои таҳсилоти базавӣ мутаносибан ба мардону занон 5 ва 2,5 маротиба нисбат ба гурӯҳи аввал бештар будааст. Ин тамоюли манғӣ аст, ки ба он таваҷҷӯҳ зоҳир бояд кард (ниг. диаграммаи 8).

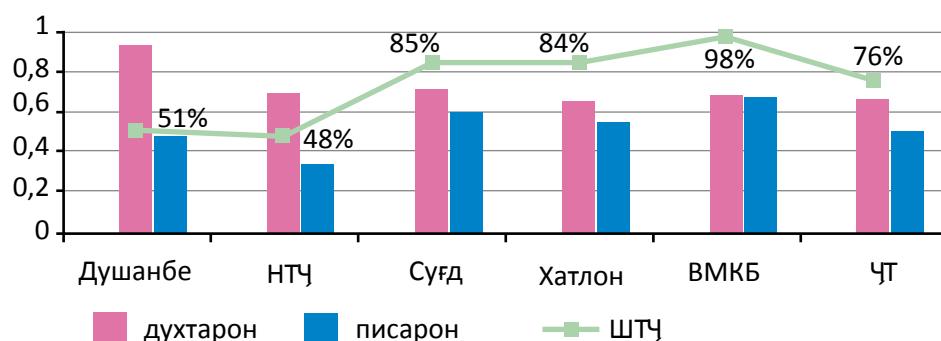
Диаграммаи 8. Аҳолие, ки фақат таҳсилоти базавӣ (1-9-сола) дорад, аз синни 15-сола ва аз он болотар, аз рӯи ҷинс, синну сол ва мансубияти минтақавӣ, ТСЗТ 2007¹⁷.

¹⁷ Системаи иттилоотии Идораи Маориф (СИИМ), Агентии омори ҶТ, с. 2009.

Фарогирии аҳолии синни 16-сола бо таҳсилоти миёна, ба шумули таҳсилоти ибтидоии касбӣ (ТИК) нишон медиҳад, ки мутаносибан 66% ва 50% писарон ва духтарон дар ҷумхурӣ таҳсилро идома медиҳанд. Фоизи баланди хатмкардагони курси пурраи таҳсилоти миёна имкон доранд таҳсилро дар мактабҳои олӣ идома диҳанд ва баръакс. Фоизи аз ҳама зиёди ин зинаи таҳсилот барои писарон ба ш. Душанбе (94%) ва фоизи баланди барои духтарон ба ВМҚБ (67%) рост меояд. Шохиси пасттарини тавозуни ҷинсӣ (ШТҶ) ба ш. Душанбе ва НТҶ (мутаносибан 48% ва 51%) ва баландтарин ба ВМҚБ (98%) рост меояд. Ин тамоюл бояд мавриди ташвиши ҷиддӣ гардад, зеро духтароне, ки таҳсилоти миёнаи пурраро ба итном нарасондаанд, беш аз ҳама имкони ба даст овардани таҳсилоти олиро доранд (ниг. диаграмма 9).

Диаграммаи 9. Фарогирии аҳолии синни 16-сола ба таҳсилот аз рӯи ҷинс, мансубияти минтақавӣ ва ШТҶ бо назардошти таҳсилоти ибтидоии касбӣ (ТИК).

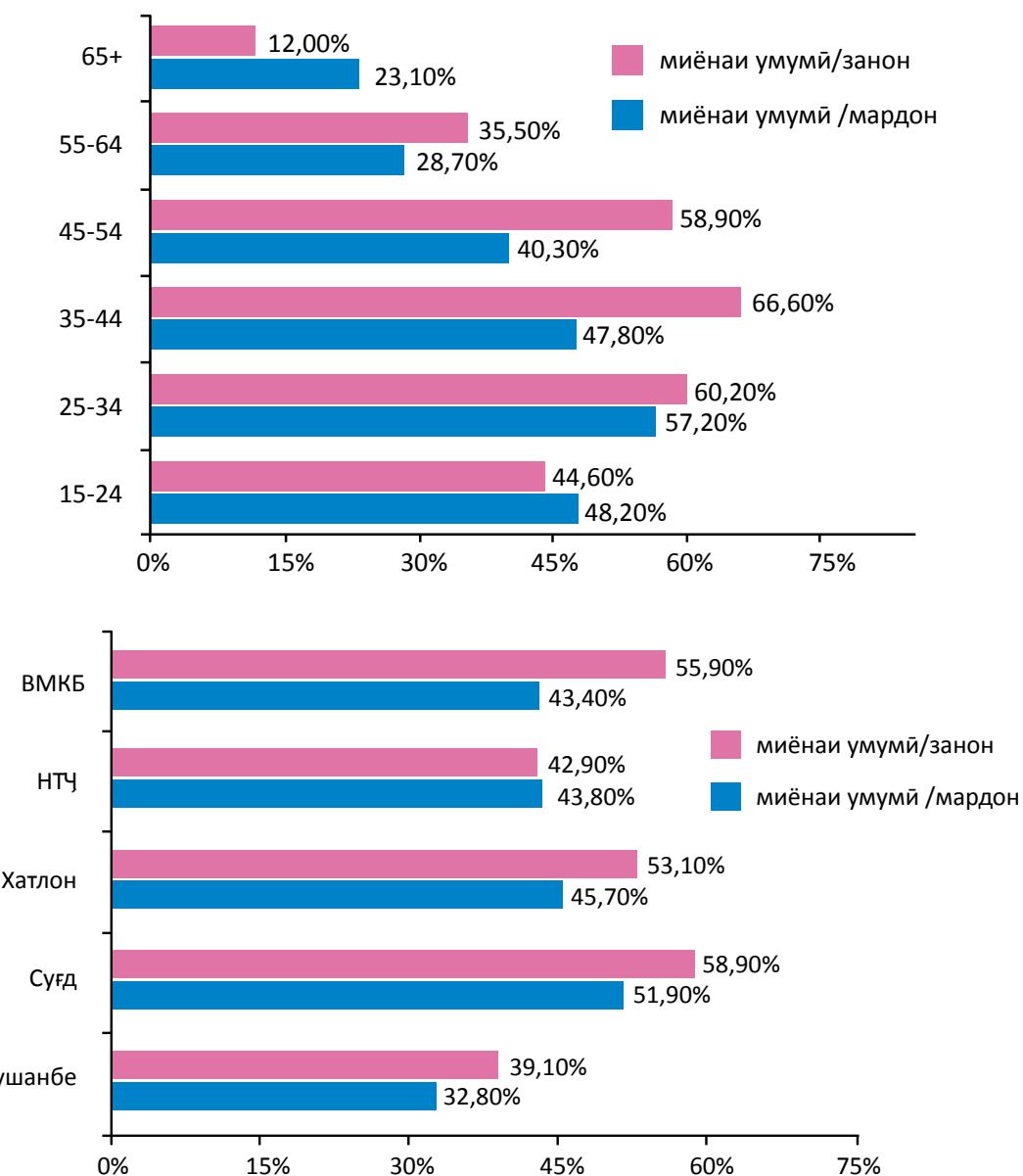

Зимни тавзеҳи маълумоти аҳолие, ки синнашон 16-сола ва бештар аз он аст ва таҳсилоти умумии миёна ва таҳсилоти олӣ доранд, аз рӯи ҷинс, синну сол ва мансубияти минтақавӣ зарур аст пеш аз ҳама ба ҷанбаҳои зерин диққат дода шавад:

- якум, ҳангоми таҳлили маълумотҳо, ки ҳаҷми миёнаи ин категорияи аҳолӣ қалон аст, эҳтиёт бояд кард, яъне ба аҳолии дорои ҷунун характеристикаҳо дар дигар зинаҳои таҳсилот диққат бояд дод;
- дулом, ҳангоми муқоисаи маълумот дар байни гурӯҳҳои синнусолӣ бояд ба он диққат дод, ки аҳолӣ дар синни 17-18-солагӣ соҳиби таҳсилоти миёнаи пурра ва дар синни 22-23-солагӣ соҳиби таҳсилоти олии пурра мегардад.

Пойтаҳт дорои саҳми камтари аҳолӣ бо таҳсилоти миёнаи умумӣ дар муқоиса бо дигар минтақаҳои кишвар аст ва ин дар он баён мешавад, ки онҳо бештар дар зинаҳои олии таҳсилот таҷаммӯй ёфтаанд, ки дар бораи онҳо зимни таҳлили категорияи аҳолии дорои таҳсилоти олӣ муфассал таваққуф хоҳем кард. Таҷаммӯи камтари аҳолӣ дар гурӯҳи синни 15-24-сола минбаъд имкони гирифтани таҳсилоти олиро барои онҳо кам мекунад (ниг. диаграмма 10).

Диаграммаи 10. Аҳолие, ки фақат таҳсилоти миёнаи умумӣ (1-11-сола) дорад, аз синни 15-сола ва аз он болотар, аз рӯи ҷинс, синну сол ва мансибияти минтақавӣ, ТСЗТ 2007.

Муқоисаи хатми таҳсилоти миёнаи пурра ва қабул ба муассисоти таҳсилоти ибтидой ва миёнаи қасбӣ нишон медиҳад, ки дар ин силсилаи таҳсилот ҳамасола қариб 13% ҷавонписарон ва 20% духтарон гум мешавад¹⁸.

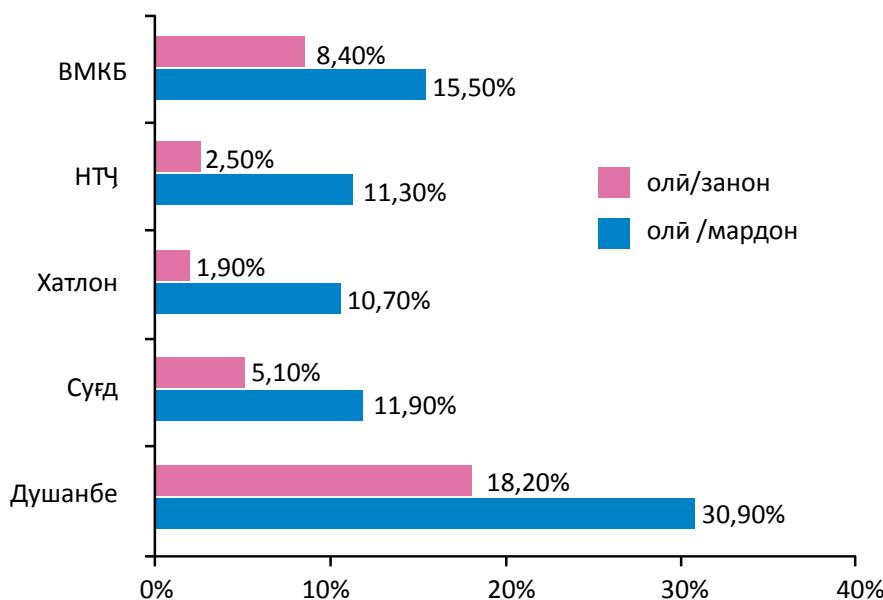
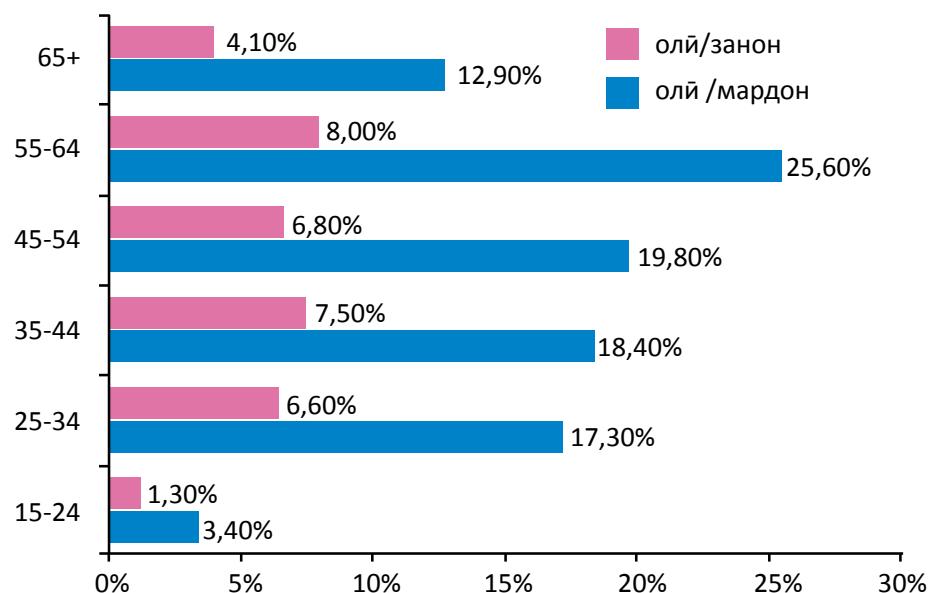
Мутобиқи ТСЗТ-2007 қариб 9% аҳолии синни 15-сола ва қалонтар аз он бо бартарии назаррас (беш аз 2,5 маротиба) дар шаҳрҳои мамлакат таҳсилоти олий доштааст. Тафовутҳои минтақавӣ низ назаррасанд, ки дар вилояти Хатлон ва НТҶ ин нишондиҳандা аз ҳисоби миёнаи мамлакат камтар аст. Шумораи занон дар ин гурӯҳҳои синнӣ нисбат ба мардон 12% бештар аст, дар ҳоле ки фоизи аввалиҳо бо таҳсилоти олий нисбат ба дувумихо 3 маротиба камтар аст. Дар вилояти Хатлон

18 Обследование по социальному отчуждению. Программа развития ООН «По ту сторону переходного периода: от отчуждения к всеохватывающему развитию человеческого потенциала СНГ», 2009 г.

ва НТЧ фоизи мардони дорои таҳсилоти олӣ нисбат ба занон қарib 5 маротиба ва дар ВМКБ ва вилояти Суғд 2 маротиба бештар аст¹⁹ (ниг. диаграммаи 10).

Сол то сол афзудани шумораи мутлақи аҳолии дорои таҳсилоти олӣ далели бебаҳс аст. Аммо назар афкандан ба ҳаҷми миёнаи аҳолии синни 15-сола ва болотар аз он нишон медиҳад, ки дар турӯҳҳои синнусолии калонтар фоизи аҳолии дорои таҳсилоти олӣ ҳам дар байни мардон ва ҳам занон нисбат ба аҳолии синнашон 25-34-сола баландтар аст.

Диаграммаи 11. Аҳолие, ки фақат таҳсилоти олӣ (1-11-сола) дорад, аз синни 15-сола ва аз он болотар, аз рӯи чинс, синну сол ва мансубияти минтақавӣ, ТСЗТ 2007

Он далел ғайри қобили баҳс ва аз тарафи таҳқиқоти бисёре исботшуда мебошад, ки волидони дорои таҳсилоти баландтар ба таҳсилоти фарзандонашон бештар диққат медиҳанд, ба онҳо аз рӯи

аломати ҷинсӣ муносибати хурдагирона надоранд ва ба таъсири афкори омма камтар мувоҷеҳ шудаанд ва барьакс. Фоизи аҳолии дорои таҳсилоти олӣ дар гурӯҳҳои синни ҷавон нисбат ба гурӯҳҳои синни калонтар ба маротиб камтар аст, ки доир ба ҳатари назаррас барои фарогирии минбаъдаи кӯдакон ба таҳсилот ва дараҷаи ширкат дар мактабҳо оғоҳӣ медиҳад.

Имрӯз ҳукumat ба масъалаи фарогирии духтарони манотиқи дурдасти кишвар ба таҳсилоти олӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир мекунад. Обрӯ надоштани гирифтани таҳсилоти баландтар дар байни табақаҳои васеи ҷомеа пеш аз ҳама ба маоши паст алоқаманд аст ва ин яке аз асоситарин монеаҳо дар ин роҳ мебошад. Камбизоатӣ дар вазъи Тоҷикистон на ҳамеша бо бекорӣ ё шугли нопурра як шумурда мешавад, балки пеш аз ҳама, бо паст будани музди меҳнат алоқаманд аст.

Вазифаи 3. Аз байн бурданӣ нобаробарии таносуби ҷинсӣ (гендерӣ) дар таҳсилоти ибтидой ва миёна, афзalan то соли 2010 ва дар тамоми зинаҳои таҳсилот на дертар аз соли 2015.

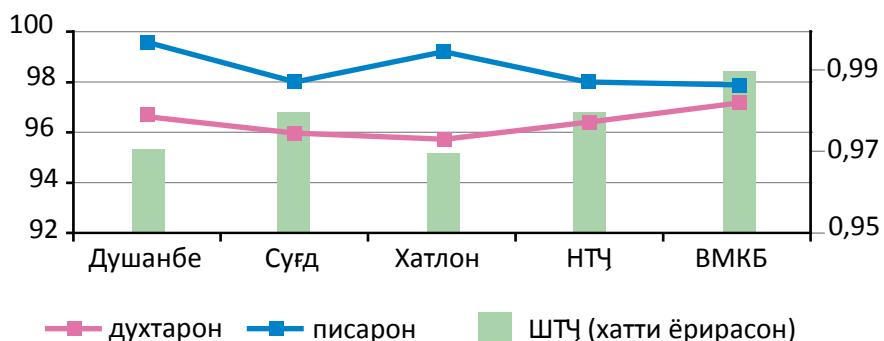
Нишондиҳандай тавозуни ҷинсӣ (гендерӣ) дар низоми таҳсилот

Занон аз мардон дар тамоми зинаҳои таҳсилот бар асари муносибати ҳӯрдагирона нисбат ба онҳо ақиб мемонанд. Саҳт ҳалалпазир будани тавозуни байни онҳо пас аз ҳатми мактаби базавӣ (миёнаи нопурра) мушоҳида мешавад.

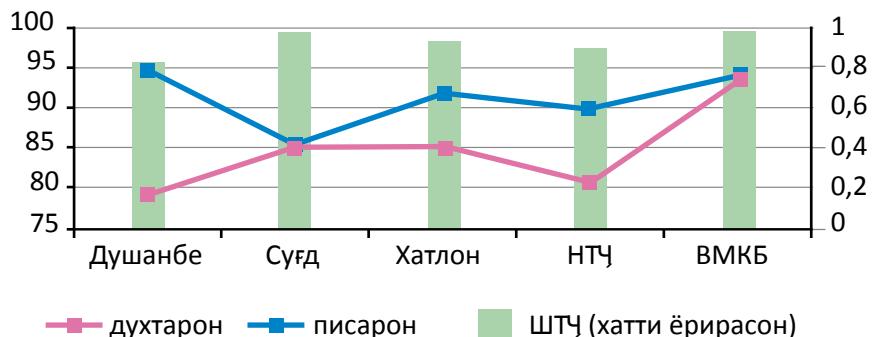
Дар таҳсилоти ибтидой, базавӣ ва миёна танҳо дар ВМҚБ шумораи духтарон нисбат ба писарон бештар аст, дар дигар минтақаҳо бошад, бо шумули пойтаҳт, миқдори писарон зиёдтар аст. Мардони дорои таҳсилоти миёнаи техникӣ ва олӣ дар тамоми минтақаҳои мамлакат аз занон зиёд мебошанд. Набудани маълумот дар сатҳи ноҳия ва шаҳр имкон намедиҳад то вазъият муфассалан таҳқиқ гардад. Дар водии Раҷистони НТҶ шумораи духтароне, ки ба мактаб намераванд, нисбат ба ҳисоби миёнаи минтақа бештар аст.

Шохиси тавозуни ҷинсӣ тафовути гендерии байни ҷинсхоро ба таври возеҳ нишон медиҳад. Тафовути бештарии байни ҷинсхоро дар таҳсилоти ибтидой дар Душанбе ва вилояти Ҳатлон ва ҳадди ақал дар ВМҚБ ба назар мерасад. Дар бахши таҳсилоти базавӣ шохиси тавозуни ҷинсӣ (гендерӣ) дар Душанбе ва НТҶ паст бокӣ мемонад (ниг. диаграммаҳои 12 ва 13).

Диаграммаи 12. Шохиси тавозуни ҷинсӣ (ШТҶ) ва фоизи кӯдаконе, ки ба мактаби ибтидой мераванд (1-4), МИКС 61

Диаграммаи 13. Шохиси тавозуни чинсӣ ва фоизи кӯдаконе,
ки ба мактаби базавӣ мераванд (5-9), МИКС 61

Таҳлили гендерии иқдомоте, ки дар СПСК барои солҳои 2007-2010 дар фасли Таҳсилот 15 муайян шудааст, имкон дод то барои он асосҳои комилро пайдо намоем, ки муносибати хонаводаҳо ба таҳсилот танҳо дар дараҷаи маҳдуд ба сабабҳои иқтисодӣ вобаста шудааст. Ин хулоса бо таҳқиқотҳо тасдиқ шуда, нишон медиҳад, ки ба мактаби миёна рафтани барои писарон аз даромад саҳт вобастагӣ дорад, аммо чунин вобастагӣ барои дуҳтарон камтар аст. Бо ибораи дигар, иқдомоти пешниҳодшуда ба мактабравии писарон²⁰ нисбат ба дуҳтарон таъсири бештари вобастакунанда расонда метавонад. Ба назари мо, ин чунин маънӣ дорад, ки барномаи мазкур дорои ҳассосияти лозимии гендерӣ нест. Дигар ҷанбаи ин масъала ба он алоқаманд аст, ки ҷораҳои дорои ҳарактери иқтисодӣ барои хонаводаҳои камбизоат бештар муассир мебошанд. Бинобар ин барои ин категория чунин ҷораҳо ҳавасмандии лозимаро барои идомаи таҳсил таъмин менамоянд, аммо фақат то замоне, ки таъсири ҳавасмандкунанда боқӣ монда бошад. Стратегияи маблағтузорӣ ба таҳсилоти фарзандон аз тарафи хонаводаҳое, ки ба категорияи камбизоаттар мансуб нестанд, он қадар ба ангезаҳои соф иқтисодӣ ҳассос нест ва таҳти таъсири маҷмӯи мураккаби омилҳои иқтисодӣ ва ғайрииқтисодӣ ташаккул меёбад. Аммо бояд дар назар дошт, ки стратегияи хонаводаҳои ғайрикамбизоат нисбат ба таҳсилоти фарзандон аз лиҳози гендерӣ ба ҳадди категорияи хонаводаҳои камбизоат номутаносиб аст. Инро ба таври аёнӣ, аз ҷумла ақибмонии дуҳтарон дар ширкат дар мактабҳои миёна, ки дар шаҳри Душанбе ҷой дорад, тасдиқ мекунад.²¹ Аммо ҷолибии ҳавасмандии соф иқтисодӣ барои идомаи таҳсил барои хонаводаҳои ғайрикамбизоат нисбат ба хонаводаҳои камбизоат камтар аст, аммо воситаҳои дигари ҷалби дуҳтарон ба таҳсилотро варианти кунуни Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ (СПСК) (агар ҷудо кардани квотаҳоро, ки низ ба оилаҳои камбизоаттар самт гирифтааст, истисно кунем) амалан пешбинӣ накардааст. Ҳатари ин стратегия пеш аз ҳама ба он вобастагӣ дорад, ки стратегияи таҳсилоти хонаводаҳо бо чунин омиле мисли таҳсилоти модар низ робитаи зич дорад. Бо ибораи дигар, фароҳам овардани ҳавасмандии иқтисодӣ барои идомаи таҳсилот, ки танҳо барои хонаводаҳои камбизоаттар ва танҳо барои писарон ба қадри кофӣ муассир аст, имкони ба миён омадани боз як насли дуҳтароне вуҷуд дорад, ки сатҳи пасти таҳсилот доранд. Онҳо модар шуда, дар навбати худ ба интиҳоби зинаи таҳсили дуҳтарони худ таъсир мегузоранд, ки доираи сарбастаero ба миён меорад, ки сатҳи пасти таҳсилоти модарон омили асосие мешавад, ки сатҳи ба ҳамин дараҷа пасти таҳсилоти дуҳтаронашонро муайян менамоянд. То ки ин доираи сабастор аз байн бубарем, ба барномаи ҳавасмандгардонии таҳсилот ворид намудани на танҳо ҷораҳое зарур аст, ки ба хонаводаҳои камбизоат равона шудаанд, балки ҳамчунин ҷораҳое низ ворид гарданд, ки дигар категорияҳои хонаводаҳоро низ фаро гиранд. Ғайр аз ин, ҷораҳои дорои ҳарakte-

20 Дақиқтараш, ба ташаккули стратегияи хонаводаҳо нисбат ба таҳсилоти писарон таъсиртузор ҳоҳад буд.

21 Дигар маълумотҳо ҳам мавҷуданд, ки хулосоаро оид ба стратегияи аз лиҳози гендерии номутаносибро нисбат ба таҳсилоти писарон тасдиқ менамоянд.

ри иқтисодӣ бояд бо ҳавасмандиҳои ғайрииқтисодӣ, ки ба болоравии обрӯи таҳсилоти духтарон алоқаманданд, қавӣ гардонда шаванд.

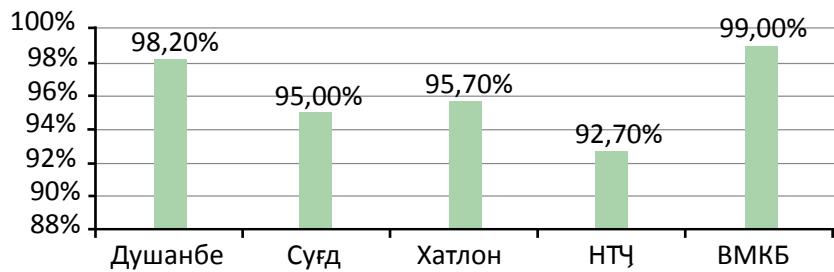
Давомот ва таъминоти талабагон бо ғизои гарм

Дастрасии низоми мактабиро на нишондиҳандай фарогирӣ, балки сатҳи давомот муайян меқунад. Маълумоти ТСЗТ -2007 нишон дод, ки сатҳи иштирок дар мактаби ибтидой 97,3% ва дар синфҳои 5-9 71,1%-ро ташкил дод.

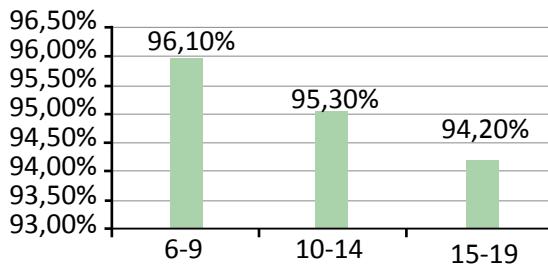
Аз тарафи дигар, таҳқиқ доир ба ҷудоии иҷтимоӣ (ТСЗТ-2009) чанд сабаби сатҳи пасти давомотро муайян кардааст.²² Дар байнни пурсидашудагон онҳое, ки худ дар лаҳзаи пурсиш дар мактаб меҳонд ё фарзандонашон дар мактаб меҳонданд, 52,8% сифати пасти таълими пешниҳодшуда, 52,3% - базай моддӣ ва шароити бад дар мактаб ва 32,7% - интизоми бад ҳангоми дарсҳоро мушкilonoti асосӣ шумурданд.

Мутобиқи маълумоти МИКС 61, мактабравии бачаҳо дар нисбат ба минтақа ва аз рӯи гурӯҳҳои синнусолӣ ҷунун ба назар мерасад (ниг. диаграммаҳои 14 ва 15).

Диаграммаи 14. Фоизи кӯдакон дар минтақаҳо, ки дар соли таҳсили гузашта ба мактаб рафтаанд ва на бештар аз 4 ҳафта ба дарсҳо ширкат накардаанд МИКС 61

Диаграммаи 15. Фоизи кӯдакон дар гурӯҳҳои синнусолӣ, ки дар соли таҳсили гузашта ба мактаб рафтаанд ва на бештар аз 4 ҳафта ба дарсҳо ширкат накардаанд МИКС 61

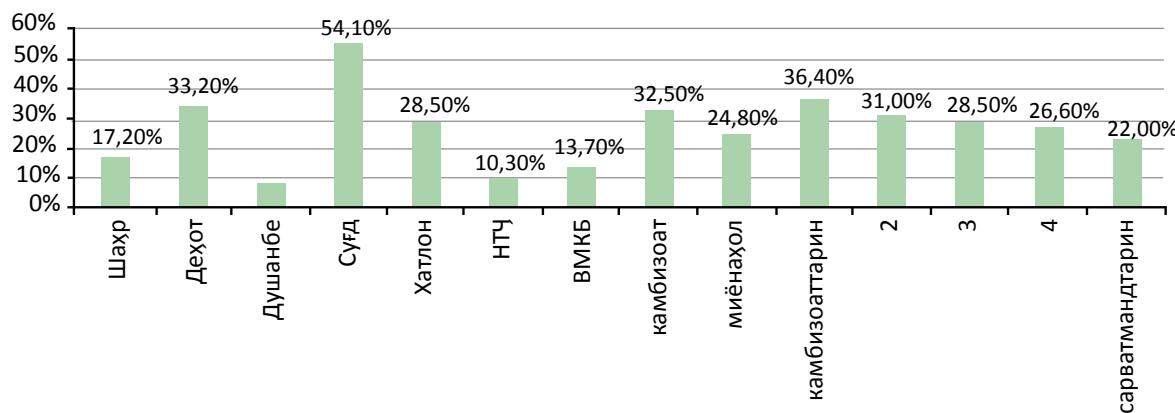
Вобаста ба минтақа фоизи ба мактабҳои ибтидой равандагон дар ҳудуди 98%-99% барои писарон ва 97%-98% барои духтарон мебошад. Дар таҳсилоти базавӣ фоизи мактабравӣ барои писарон аз

²² Обследование по социальному отчуждению. Программа развития ООН «По ту сторону переходного периода: от отчуждения к всеохватывающему развитию человеческого потенциала СНГ», 2009 г. / Дар Тоҷикистон 2400 нафар пурсида шуд. Шумораи пурсидашудагоне, ки дар лаҳзаи пурсиш дар мактабтаҳсил мекарданд, ё фарзандони синни мактабӣ доштанд, 1479 нафарро ташкил медод.

ҳадди минималӣ дар вилояти Суғд (85%) то ҳадди максималӣ дар шаҳри Душанбе (95%), барои дуҳтарон аз 79% дар Душанбе ва 93% дар ВМҚБ тағйир меёбад.

Дигар ҷанбаи муҳиме, ки амалан метавонад на танҳо ба фоизи умумии фарогирии қӯдакон бо таҳсилоти мактабӣ таъсир расонад ва ҳамчунин барои амалан ба мактаб рафтанд ва аз ин рӯ, ба даст овардани таҳсилоти босифат мусоидат намояд, таъмини мактабиён бо ҳӯроки гарм²³ дар мактабҳои ибтидой ва дар оянда, мувофиқи имкон дар мактабҳои базавӣ мебошад. Ҳамин тариқ, ҳамчунин метавон сатҳи камғизои байни қӯдаконро низ коҳиш дод. Дар ин баҳш қӯмаки назарраси муассисаҳои маҳсусгардонидашудаи системаи СММ, ки фаъолияташон бевосита ба беҳтар намудани сатҳи таҳсилот ва коҳиш додани сатҳи камғизоатӣ ва камғизоии қӯдакон нигаронида шудаааст, зарур мебошад. Дар диаграммаи 12 иттилооти ТСЗТ 2007 дар бораи таъминоти қӯдакон бо ғизои гарм оварда шудааст.

Диаграммаи 16. Фоизи қӯдаконе, ки ба синҳои ибтидоии 1,2 рафтаанд ва дар соли гузашта дар мактаб ғизои гарм гирифтаанд

Маблағгузории сарикасии низоми таҳсилот

Харочот барои ҳар хонанда дар ҳар ҳар минтақа ҳар хел аст. Дар байни минтақаҳо харочоти аз ҳама бештар ба ВМҚБ ва аз ҳама камтар ба вилояти Ҳатлон рост меояд. Ба сурати қуллӣ дар мамлакат харочот барои ҳар талаба 180 сомониро ташкил медиҳад, ки нисбат ба нишондиҳандай баландтарин – ВМҚБ 2,3 маротиба камтар аст. Аммо ҳангоми чунин тавзех ба назар бояд гирифт, ки дар ВМҚБ чунин харочоти баланд пеш аз ҳама ба тақсимоти ҳудудии аҳолӣ вобастагӣ дорад.

Ҳамчунин аз рӯи ин нишондод дар байни шаҳрҳо ва ноҳияҳои кишвар низ тафовутҳои назаррас вуҷуд доранд. Харочоти баландтарини маблағҳо ба ноҳияи Рошқалъа (615 сомонӣ) ва камтарин ба ноҳияи Рашиг (67 сомонӣ) рост меояд. Сабаби нисбатан баланд будани харочот ба ҳар талаба дар ВМҚБ, пеш аз ҳама, кам таҷамਮӯй ёфтани бачагони синни мактабӣ²⁴ нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳурий ва пуршавии синҳо, ки дар ин ҷо нисбат ба меъёри расмӣ камтар аст, мебо-

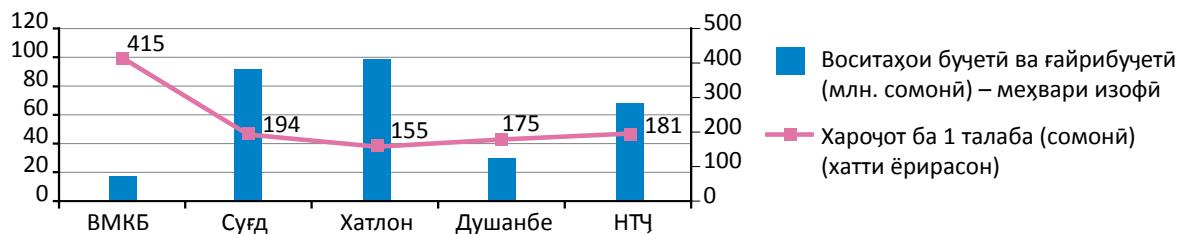
23 Зикр бояд кард, ки бо ҳӯроки гарм (на ройгон) тибқи маълумоти БММ соли таҳсили 2008-2009 дар мамлакат 40%-50% талабагон таъмин карда шудаанд, ки ин рақамҳо дар минтақаҳо гуногун аст. Рақами аз ҳама баланд дар Душанбе ва аз ҳама паст дар ВМҚБ ва НТҶ ба назар мерасад. Муфассалтар ниг.: БММ 2008/2009.

24 Дар ин минтақа дар муқоиса бо дигар минтақаҳои кишвар сатҳи пасти таваллуд ва мутаносибан сатҳи пасти афзоиши табии аҳолӣ ба назар мерасад. Ҳамчунин шумораи камтарини қӯдакон дар ин мактабҳо бо ҷараёни муҳоцирати аҳолӣ аз як минтақа ба минтақаи дигари кишвар вобаста аст.

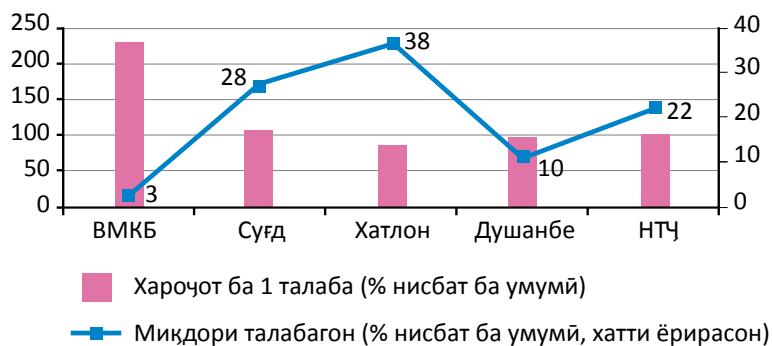
шад. Рақами охирин шубҳаовар аст. Бояд зикр кард, ки ҳаҷми миёнаи воситаҳои ғайрибуҷетӣ дар ВМКБ (0,6%) ва вилояти Суғд (2,1%) аст, аммо дар дигар минтақаҳои чумхурӣ комилан аз ҳисоби буҷети давлатӣ ба амал бароварда мешавад (ниг. диаграммаҳои 13-14).

Дар сатҳи миллӣ зарур аст низоми сарикасии маблағгузорӣ дидо баромада шавад, то ки тафовути ҳадди ақал дар низоми маблағгузории сарикасӣ дар байнин минтақаҳои чумхурӣ таъмин гардад.

Диаграммаи 17. Тақсими маблағгузориҳо ва ҳарочот ба ҳар талаба дар доираи минтақаҳо (андозаи мутлақ)

Диаграммаи 18. Ҳарочот ба ҳар талаба ва шумораи талабагон дар минтақаҳо (ба ҳисоби%)

Санадҳои стратегӣ ва ислоҳоти дарпешистода дар соҳаи маориф

Вобаста ба гузариши дарпешистода ба низоми таҳсилоти 12-сола, ки бисёр кишварҳои тараққикарда ва бъазе мамлакатҳои ИДМ ба он гузаштаанд, низоми таҳсилоти кишварро тайириoti чиддӣ дар пеш аст. Мутобиқи ислоҳот дар Қонуни Чумхурӣ Тоҷикистон «Дар бораи маориф» то соли 2016 Чумхурӣ Тоҷикистон ба низоми нави силсилаи 12-солаи таълим дар низоми мактабҳои таҳсилоти умумии кишвар мегузарад²⁵ (Банди 1 дар замима).

Ҳиссаи мактабҳо дар низоми маблағгузории сарикасӣ дар соли 2005 - 10%, дар соли 2007 - 15,5%-ро ташкил дода, дар соли 2008 ин нишондиҳанда ба 30% расид. Бо мақсади истифодаи самара-бахши воситаҳои буҷетӣ дар соҳаи маориф пурра ба амал баровардани низоми маблағгузории сарикасӣ дар назар дошта мешавад²⁶.

Роҳбарияти олии кишвар дар бораи мутобиқат накардани сатҳи касбии хатмкардагони мактабҳои олий ба талаботи бозори меҳнат, омодагии мутахассисон аз рӯи таҳассусҳои шабех дар ҷандин

²⁵ Қонуни мазкур 28 апрели соли 2010 аз тарафи намояндагони палатаи поёни Парлумони Чумхурӣ Тоҷикистон қабул шуд.

²⁶ СПКК-3 дар давраи солҳои 2010-12., с. 13

мактаби олӣ бидуни эҳтиёҷоти воқеии иқтисоди миллӣ, норасоии мутахассисон ва асосҳои таълимию методӣ барои тарбияи қадрҳо аз рӯи таҳассусҳои зарурӣ ва ғ. сухан меронад.²⁷

Маблағҳои чудошуда, эҳтимол дорад, барои тағири вазъият кофӣ набошад. Маоши сазовор қодир аст мушкилоти нарасидани ҳайати муаллимони соҳибтаҳассусро ҳал карда, ҳамзамон сифати баландтари таҳсилотро таъмин намояд. Ҳамасола мактабҳои олии мамлакат шумораи зиёди муаллимонро беш аз талаботи соҳаи маориф тайёр мекунанд ва ягона сабаби ба ин соҳа ба кор нарафтани мутахассисони омодашуда сатҳи пасти музди меҳнат мебошад.

Дар чунин санадҳои стратегии мамлакат, мисли СМР барои давраи то соли 2015 ва СПСК-3 барои солҳои 2010-2012 ба масъалаҳои маориф дар тамоми зинаҳо диққати кофӣ равона шудааст. Дар давраи аз соли 2010 то соли 2012 барои эҳтиёҷоти маориф мутаносибан 15,2; 19,8 ва 20,2% даромади буҷети кишвар равона карда мешавад²⁸.

Таъминоти мактабҳо бо ҳайати омӯзгорон ва сатҳи таҳсилоти онҳо

Аз тарафи Вазорати маориф таълими (баланд бардоштани сатҳи таҳсилот) ҳайати муаллимони мактабҳо, ки таҳсилоти миёна, миёнаи техниқӣ ва олии нопурра доранд, ба миён гузашта шудааст. Чунин иқдоми Вазорат маҳз ҳамон ҷораест, ки метавонад мушкилоти сатҳи пасти таҳсилоти омӯзгоронро қисман ҳал намояд. Далели дурустии ин иқдом он аст, ки ин категория таҷрибаи кофии педагогӣ дорад ва эҳтимолияти тарқ кардани мактаб аз тарафи онҳо нисбат ба онҳое, ки мактаби олиро хатм кардаанд ва дар солҳои охир аз рӯи таҳассус ба кор нарафтаанд, камтар аст. Ягона сабаби он ки ин омӯзгорон таҳсилоти паст доранд, набудани маблағҳои зарурӣ барои идомаи таҳсил аст. Иқдоми дигаре, ки боиси дастгирист, ташкили курсҳои такмили ихтинос дар маҳалҳо аст.

Аммо баланд бардоштани сатҳи таҳассуси ҳайати мавҷудаи омӯзгорон танҳо мушкилоти марбут ба сатҳи таҳассусро ҳал мекунад, на норасоии омӯзгоронро, баҳусус доир ба фанҳое мисли риёзиёт, физика, кимиё, забони русӣ ва дигар забонҳои хориҷӣ. Дигар мушкилоти боиси ташвиш торафт қалон шудани синну соли ҳайати омӯзгорон аст, ки ба сабаби вуҷуд надоштани ҳоҳиши ҷавонон ба пур кардани сафҳои онҳо ва ё кам будани ҷавонони ҳоҳишманд барои иваз кардани пиронсолон дар тӯли 20 сол ба амал омадааст, ки дар оянда ба боз ҳам афзудани норасоии қадрҳо таҳдид ҳоҳад кард. Дар маълумоти Агентии омор иттилое дар бораи синну соли омӯзгорон ба назар нарасид, ки чунин фарзияи моро тасдиқ намояд²⁹. Ин рақамҳо дар гузорише, ки дар асоси маълумоти Бақайдигирии Миллии Мактабҳо (БММ) таҳия гардидааст, инъикос нагардидааст.³⁰

Бо назардошти маълумоти мавҷуда дар бораи шумораи ба кор қабулишудагон ва хатмкардагони мактабҳои олии кишвар метавон ба таври ғайримустақим ин равандро баҳо дод ва пайгирӣ кард.

Хатми мутахассисони бахши маориф дар соли 2008 10335 нафарро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2002 2,6 маротиба зиёдтар буд. Дар соли 2008 шумораи хатмкардагони соҳаи маориф қариб 50%-и теъдоди тамоми хатмкардагони мактабҳои олӣ ва миёнаи маҳсусро ташкил дод. Коҳиши шумораи омӯзгорон, гарчанд кам бошад ҳам, дар партави афзудани шумораи хатмкардагони мактабҳои олӣ ва миёнаи маҳсуси кишвар имкон медиҳад таҳмин кунем, ки кам шудани ҳайати омӯзгорон маҳз аз ҳисоби омӯзгорони синнашон қалон ба амал меояд. Масалан, дар соли таҳсили 2008-2009 шумораи омӯзгорони дорои таҳсилоти олӣ қариб 4000 нафар кам шудааст, дар ҳоле ки шумораи муаллимони дорои таҳассуси пасттар нисбат ба соли таҳсили 2002-2003 на он қадар

27 Э.Рахмон: «Нужна непрерывная реформа системы обучения» <http://www>.

28 СПСК-3 барои давраи солҳои 2010-12, с. 63.

29 Ба мақсад мувоғиқ мебуд, ки ин маълумот мутобиқи минтақаҳо аз рӯи дарсхои онҳо оварда шаванд.

30 Муфассалтар ниг. Марк Агранович. «Таҳлили Натиҷаҳои Баҳисобигирии миллии мактабҳо ва иттилооти Низоми иттилоотии идорақунии маориф», варианти сиёҳнависи гузориш, марта соли 2010.

зиёд афзоиш ёфтааст. Дар байни минтақаҳо чунин вазъ дар вилояти Суғд ва ВМКБ ба назар мепрасад, дар ҳоле ки дар Душанбе акси ин ҳол ва дар ду вилояти дигар тағйироти муҳим мушоҳид намешавад. Теъоди умумии омӯзгорон дар ин давра қариб қариб 5000 нафар кам шудааст.³¹ Аз тарафи дигар, ҳамзамон шумораи хонандагон бар асари раванди демографӣ дар кишвар афзоиш меёбад ва аз ин сабаб, агар вазъи маоши сазовор тағйир наёбад, норасои мутахассисон дар оянда бештар эҳсос ҳоҳад шуд.

Аз тарафи дигар, дар ҳисботи мазкури БММ, аслан собиқаи муаллимон зикр мешавад, аммо барои он ки андозаи нисбии омӯзгоронро аз рӯи гурӯҳҳои синнусолӣ дарк намоем, маълумотҳоро аз нав бояд гурӯҳбандӣ кард. Аз нав гурӯҳбандӣ кардани маълумотҳои БММ ба гурӯҳҳои қалонтар метавонад идаои моро тасдиқ қунад.

Мактаб дар Тоҷикистон чехраи занона дорад, яъне шумораи муаллимаҳо аз 50% бештар аст ва ин раванд сол ба сол қавитар мешавад (масалан, соли 2002 – 45% дар муқобили соли 2008 – 53%) ва бе истисно дар тамоми минтақаҳои мамлакат мушоҳид мегардад.³²

Нарасидани омӯзгорон маҳсусан дар дəҳот бештар ба назар мерасад. Ҳавасмандгардонии ҷавонон ба кор дар мактаб аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимиюти давлатӣ метавонад мушкилоти норасоии омӯзгоронро ҳал қунад, зеро нарасидани омӯзгорон ба музди кори паст ва набудани ҳавасмандиҳои гуногун вобастагӣ дорад, на ба набудани қадрҳои омодашуда. Яке аз чунин иқдомот ҷудо кардани қитъаҳои замин ва мусоидати ҳокимиюти маҳаллӣ ба соҳтмони хонаҳо барои омӯзгорон мебошад. Чунин чора дар маҳалҳои шаҳрӣ ҳам анҷом шуда метавонанд, зеро дар ш. Душанбе ҳодисаҳои дар мактаб зиндагӣ кардани омӯзгорон мушоҳид мешавад.

Зиёд қардан ва таъмин намудани музди кори арзандай муаллимон метавонад таъмини пурраи соҳаро бо қадрҳо амалӣ карда, то ҳадде таъмини шүғло дар кишвар ба эътидол орад. Аз тарафи дигар, маоши арзанда метавонад вазъи норасоии ҳайати омӯзгоронро (хусусан дорои таҳсилоти олиро) ба куллӣ тағйир дихад, зеро чуноне ки маълумотҳо нишон медиҳанд, охиринаш қабл аз ҳама бо норасоии қадрҳо алоқаманд нест. Чунончи маълум аст, маориф он баҳши соҳаи иҷтимоӣ мебошад, ки дар он сатҳи таҳсилот нисбат ба дигар соҳаҳо, аз ҷумла баҳши истеҳсолӣ ё соҳаи хизматрасонӣ баландтар аст. Аммо аз рӯи маълумоти Агентии омор барои соли 2008 маоши кормандони соҳаи маориф нисбат ба маоши миёнаи мамлакат 22% камтар аст.

Барои тасаввур қардани вазъи пардоҳти маош дар Тоҷикистон ва мамлакатҳои гуногун баъзе рақамҳо меорем. Дар амалияи байналмилалӣ барои баҳодиҳии сатҳи пардоҳти меҳнати муаллимон, гарчанд маъноан наздик бошад ҳам, дигар нишондиҳанда – маоши омӯзгор нисбат ба маҳсулоти гардони доҳилӣ (МГД) ба ҳар сари аҳолӣ истифода мегардад. Ба қадри кофӣ мӯфассал набудани маълумоти омори миллӣ ва БММ иҷоза намедиҳад, ки ин нишондиҳанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисоб қарда шавад, аммо онро таҳминан метавон ба андозаи 1.05 (яъне маош дар соҳаи маориф тақрибан аз МГД ба ҳар сари аҳолӣ 5% бештар) муқаррар кард. Чунин нишондиҳанда дар кишварҳои дорои рушди на он қадар баланд беш аз 2.05; дар кишварҳои дорои рушди миёна 1.6 ва дар кишварҳои рушдёфта 1.3 мебошад.³³ Ин рақамҳо барои Тоҷикистон бояд ба нишондиҳандаи кишварҳои дорои рушди на он қадар баланд баробар бошад, ки ахиран ба ҳалли мушкилоти норасоии омӯзгорони дорои таҳсилоти олий (доир ба бисёр фанҳои дақиқ) мусоидат мекунад, ки дар натиҷа сифати баландтари таҳсилотро таъмин менамояд.³⁴

³¹ Маълумоти Агентии омори назди Президенти ҶТ, Маориф дар ҶТ, 2009.

³² Маълумоти Агентии омори назди Президенти ҶТ, Маориф дар ҶТ, 2009.

³³ Education at a Glance, Haris, 2005. Иқтибос аз Марк Агранович. «Таҳлили Натиҷаҳои Баҳисобирии миллии мактабҳо ва иттилооти Низоми иттилоотии идора-кунии маориф», варианти сиёҳнависи гузориш, марта соли 2010.

³⁴ Сабаби муқоисаи Тоҷикистон бо кишварҳои дорои рушди на он қадар баланд пеш аз ҳама бо МГД-и камтар ба ҳар сари аҳолӣ дар ин кишварҳо, чунонки дар Тоҷикистон аст, дар муқоиса бо кишварҳои рушдёфта мебошад.

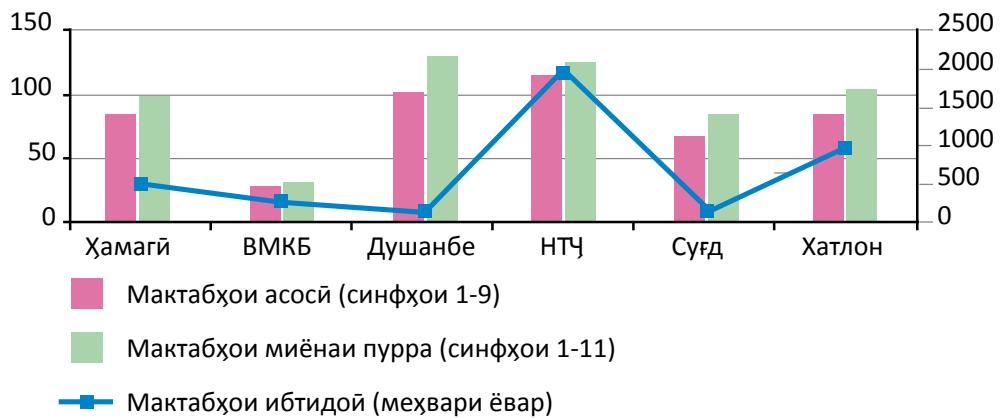
Мисли дигар нишондиҳандаҳо, пардоҳти маоши педагогҳо дар вилоятҳо ва ноҳияҳои кишвар ба ҳадде аз ҳам тафовут дорад. Агар дар бораи тафовути маоши миёна дар вилоятҳои Тоҷикистон сухан ронем, маълум мегардад, ки маоши нисбатан баландтар дар ш. Душанбе ва маоши аз ҳадди миёна пастари муаллимон дар ВМҚБ ва вилояти Суғд пардохта мешавад. Дар пардоҳти маош дар сатҳи шаҳрҳо ва ноҳияҳои кишвар тафовутҳо боз ҳам бештаранд.³⁵

Таъминот бо техникаи компьютерӣ ва дастрасӣ ба шабакаи Интернет

Таҳсилоти миёнаи муосир ҳатман фарогири аз худ кардани саводи компьютерӣ мебошад. Барномаи таълимии мактабҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон шомили омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ дар ҳаҷми 1 соат дар ҳафта дар синфҳои 7-9 ва 2 соат дар ҳафта дар синфҳои 10-11 мебошад.³⁶

Ба сурати куллӣ сифати таълим, пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва қадрии ин муассисаҳо дар сатҳи паст қарор доранд ва ба стандарти давлатӣ ҷавобгӯ намебошанд. Яке аз сабабҳои сатҳи пасти дониши хонандагон фаъолияти сусти кафедраҳои фаний, ба дараҷаи зарурӣ таъмин набудани китобҳои дарсӣ, ба талабот ҷавобгӯ набудани таҷҳизоти лабораторияҳо ва кабинетҳои фанҳои табии (кимиё, физика ва ғ.) бо реактивҳо ва таҷҳизоти муосир, ташкили сусти маҳфилҳои илмии донишҷӯён мебошад.³⁷ Ба ҳисоби миёна ба 62 талаба як компьютер рост меояд, ки кофӣ нест, аммо компьютерҳои мавҷудаи муассисоти маориф ба сабаби камбуди нерӯи барқ дар мавсими зимистон дар дехот, ҳамчунин ба сабаби нарасидани омӯзгорони ин фан, ҳатто дар мактабҳои пойтаҳт, дар бораи мактабҳои музофотӣ ҳочати сухан нест, ба дараҷаи лозима истифода намешаванд. Маълумоти зерини БММ метавонанд шоҳиди сатҳи таъминоти мактабҳо бо компьютерҳо ва дастрасӣ ба интернет бошад.

Диаграммаи 19. Шумораи хонандагон нисбат ба 1 компьютер
аз рӯи зинаҳои таълим ва вилоятҳои ҶТ (ҳамагӣ)

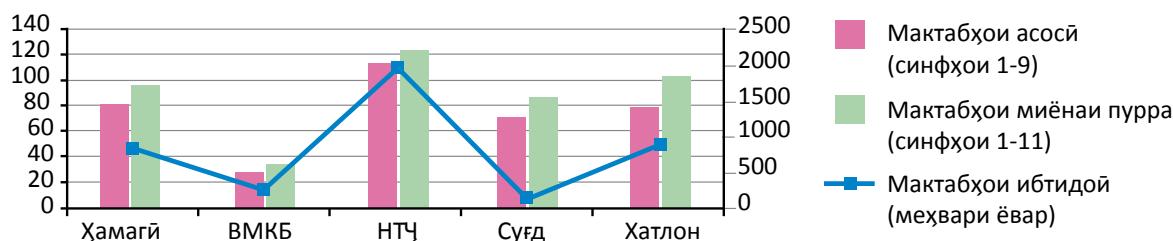

35 Марк Агранович. «Таҳлили Натиҷаҳои Баҳисобгирии миллии мактабҳо ва иттилооти Низоми иттилоотии идоракунии маориф», варианти сиёҳнависи гузориш, марта соли 2010.

36 Марк Агранович. «Таҳлили Натиҷаҳои Баҳисобгирии миллии мактабҳо ва иттилооти Низоми иттилоотии идоракунии маориф», варианти сиёҳнависи гузориш, марта соли 2010, с. 56.

37 А. Раҳмонов: «Базаи маълумот ба стандартҳои давлатӣ ҷавобгӯ нест» [http://www/khovar/tj/...](http://www/khovar/tj/)

Диаграммаи 20. Шумораи хонандагон нисбат ба 1 компьютер аз рӯи зинаҳои таълим ва вилоятҳои ҶТ (дар деҳот)

Бисёр мактабҳо аслан дастрасӣ ба интернетро надоранд. Дар бораи маҳдудияти дастрасӣ ба интернет маълумоти зерини БММ шаҳодат медиҳанд.

Чадвали 6. Шумораи хонандагон нисбат ба 1 компьютер, ки дастрасӣ ба шабакаи интернет доранд, аз рӯи зинаҳои таълим ва вилоятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон³⁸

	Мактабҳои ибтидой	Мактабҳои асосӣ (с-ҳои 1-9)	Мактабҳои миёнаи пурра (с-ҳои 1-11)	Az ҷумла дар деҳот		
				Макт. ибтид. (с-ҳои 1-4)	Макт. асосӣ (с-ҳои 1-9)	Макт. миёнаи пурра (с-ҳои 1-11)
Ҳамагӣ дар ҶТ	28687	35759	2381	-	63821,5	524346
ВМҚБ	-	-	549	-	-	-
Душанбе	2474	2913	395	-	-	-
НТҶ	-	29953	17850	-	28414	-
Суғд	-	-	12355	-	-	155936
Ҳатлон	-	-	4408	-	-	-

Нишондиҳандай шумораи хонандагон ба 1 компьютер танҳо бавосита инъикос мекунад, зоро ба таври воқеӣ вазъи имконоти иттилоърасонии маорифро инъикос мекунад, зоро таълими технологияҳои муосири компьютериро тавсиф менамояд. Ин нишондиҳандаро дар алоқамандӣ бо дигар нишондиҳандашо, аз ҷумла, бо нишондиҳандашои таъминоти кадрии таълими саводи компьютерӣ дида баромадан зарур аст.³⁹

Аммо зикр бояд кард, ки раванди компьютерӣ кардани мактабҳо бо суръати баланд пеш меравад. Дар ҳоли ҳозир муассисоти таҳсилоти миёнаи умумӣ бо 28.208 компьютер, 4.111 принтер, 1.519 муҳаррикҳои дизелӣ (барои мактабҳои деҳот) таъмин гардидаанд. Нишондиҳандашои иҷроӣ Барномаи давлатии компьютерӣ кардани мактабҳо дар ҳоли ҳозир 83%-ро ташкил мекунад.⁴⁰

38 БММ-2008/2009

39 Марк Агранович. «Таҳлили Натиҷаҳои Баҳисобгирии миллии мактабҳо ва иттилооти Низоми иттилоотии идорақунии маориф», варианти сиёҳнависи гузориш, марта соли 2010, с. 56.

40 А. Раҳмонов: «Базаи маълумот ба стандартҳои давлатӣ ҷавобгӯ нест» [http://www/khovar/tj/...](http://www/khovar/tj/)

Ҳамгироиикӯдакони дорои имконоти маҳдуд ба низоми умумии таҳсилот

Яке аз масоили то имрӯз ҳалнашуда дар соҳаи маориф масъалаи таҳсилоти инклузивӣ, яъне таҳсилоти бачагони дорои имконоти маҳдуди саломатӣ мебошад. Таҳсилоти инклузивӣ барои ҳамгиро кардани кӯдакони маъюб ба муҳити бачагони солим имкон медиҳад, яъне кӯдакон «дар байнин баробарон баробар» мешаванд ва ба ҳамин васила мушкилоти бегонагии иҷтимоӣ-фарҳангии онҳо аз байн меравад⁴¹.

Кӯдакони дорои имконоти маҳдуд (маъюбон аз кӯдакӣ) одатан дар мактабҳои маҳсусгардондашуда таҳсил мекунанд. Дар соли 2008 дар мактаб-интернатҳои маъюбон ҳамаги 200 нафар таҳсил мекарданд. Дар муқоиса бо соли 2003 миқдори ҷойҳо дар хона-интернатҳо барои кӯдакони маъюб ба ҳадди 20% афзоиш ёфтааст, аммо фарогирии бачагони дорои имконоти маҳдуд дар муқоиса бо шумораи умумии кӯдакони маъюби то синни 16-сола, ки дар соли 2008 шумораашон ба 18,6 ҳаз. кас мерасид, ниҳоят кам аст⁴². Бинобар ин бисёр кӯдакони маъюб аз таҳсилоти мактабӣ дур шудаанд. Мактабҳои маъмулӣ, сарфи назар аз ин ки аз рӯи қонун ӯҳдадоранд, ки тамоми ҷойҳои ҷамъиятиро барои дастрасӣ ба маъюбон мӯчаҳҳаз намоянд, барои таълими кӯдакони дорои имконоти маҳдуд мувофиқ нестанд. Бо таваҷҷӯҳ ба норасони шадиди маблағтузорӣ дар бахши маориф, авлавиятҳо ба афзоиши миқдори ҷойҳои мактабӣ бо назардошти миқдори рӯзафзуни кӯдакони синни мактабӣ равона шудаст⁴³.

Тибқи суханони намояндаи Вазорати маориф сабаби ба таълим фаро нагирифтани ин кӯдакон мавҷуд набудани шароит барои таҳсили кӯдакони дорои имконоти маҳдуд ва амал накардани муасисоти таълими дар ҷойҳои дурдаст (асосан дар қӯҳистон) мебошад.

Барои аз байн бурдани монеаҳо Вазорати маориф барномаи давлатии тармиму таъмир ва баровардани мактабҳо аз вагонҳо ва хонаҳои истиқоматиро таҳия намуда, консепсияи таҳсилоти инклузивиро омода менамояд. Тибқи маълумоти омор ҳоло дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ беш аз 200 нафар талабагони дорои имконоти маҳдуд таҳсил менамоянд. Ғайр аз ин, мактаб-интернатҳо беш аз 1898 нафар чунин кӯдаконро фаро гирифтаанд.

Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкили низоми таҳсилотеро лозим мешуморад, ки барои инкишифи ҳамаҷонибаи кӯдакон аз синни барвақтӣ бо усуљҳои интерактивии таълим мусоидат менамоянд.

Сабабҳои имконпазири фарогирии нопурра ва сатҳи пасти давомот

Муайян кардани сабабҳои имконпазири фарогирии нопурра ва сатҳи пасти давомот бидуни баргузории таҳқиқӣ мавзӯй ғайриимкон ба назар мерасад.

Дар солҳои охир як қатор таҳқиқоти ҳам сифатӣ ва ҳам миқдорӣ баргузор шудаанд, ки каму беш ин ба ин масъала даҳл карданд. Дар поён ҳангоми таҳлили сабабҳои эҳтимолӣ ба натиҷаҳои ин таҳқиқот истинод мешавад.

Аз рӯи маълумоти Таҳқиқ օид ба бегонашавии иҷтимоӣ (ТБИ) -2009 аксари шаҳрвандони кишивар чунин мешуморанд, ки дин дар ҳаёти онҳо нақши муҳим мебозад. Ба ин посухҳои пурсидашудагон таваҷҷӯҳ кардан аз манфиат ҳолӣ нест. 26% зикр карданд, ки дин нақши калон мебозад; 44% то як андоза нақш мебозад. Аз се ду ҳиссаи тоҷикистониён намоз меҳонанд, аз онҳо 63%

⁴¹ Таҳсилоти инклузивӣ ё воридшуда – истилоҳест, ки барои тасвири раванди таълими кӯдакони дорои талаботи маҳсус дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ (оммавӣ). Иқтиbos аз гузориши ТСЗТ-2009, варианти сиёҳнавис, май соли 2010.

⁴² Нашрияи ҳарсолаи омори Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Кумитаи давлатии омор. 2009.

⁴³ ТСЗТ-2009. Варианти сиёҳнависи гузориш, майи соли 2010.

5 бор намоз меҳонанд ва 52% мусулмонон ҳар намози чумъаро дар масcid мегузоранд. Тибқи маълумоти ТБИ-2009, имрӯз 63,61% аҳолии кишвар имрӯз нишонаҳои либоси динӣ ва анъанавӣ (рӯймол, қулоҳча, тоқӣ ва ғ.)-ро дар бар доранд⁴⁴. Таҳқиқи ЮНИСЕФ нишон дод, ки сабабҳои асосии фарогирии нопурраи таҳсилоти характери иқтисодӣ доранд. Ин ду таҳқиқоти иқтисодӣ дикқати моро ба ду сабаби асосӣ ҷалб намуданд, ки дар оянда бояд мавриди таваҷҷӯҳ қарор гиранд. Натиҷаҳои баъзе таҳқиқоти сифатӣ дар замимаи 3-и ин баҳш оварда шудаанд.

Мушкилот ва хавфҳо дар низоми таҳсилот

Дар маҷмӯъ, тайи солҳои охир дар низоми таҳсилоти кишвар беҳбуниҳо ба амал омадаанд, ки дастовардҳо дар баҳши фарогирий, давомот ва то ҳадде дар таъминоти техникаи компьютерӣ гувоҳи он аст⁴⁵. Аммо мушкилоте низ мавҷуданд, ки ҳангоми дастирии мустақими ин баҳш аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба мақсади ба даст овардани ҳадафҳои пешгузоштаи рушди он то соли 2015 дикқат додан лозим меояд.

Ба сифати таҳсилоти гирифта дар таҳсилоти ибтидой, базавӣ ва миёна дар оянда сатҳи омодагӣ дар мактабҳои миёнаи маҳсус ва олии мамлакат ва ҳамчунин пои ояндаи қадрҳои илмӣ, ки аз онҳо ояндаи тамоми низоми таҳсилоти кишвар вобастагӣ дорад, алоқамандӣ дорад. Сатҳи пасти марбутаи донишҳо ва омодагӣ дар ҷорҷӯбаи мактабҳо бевосита ба сифати таҳсилоти ояндаи гирифташаванда дар сатҳҳои баландтари омодагӣ таъсир мерасонад. Баҳоҳое, ки мактабиён ва донишҷӯён мегиранд, нисбӣ мебошанд ва сатҳи воқеии донишҳоро инъикос карда наметавонанд. Дар байни таназзули дониши ҳайати омӯзгорони макотиби олӣ ва сатҳи пасти донишҷӯёни доҳиљуда робитаи бевосита вучуд дорад. Аз тарафи дигар, дониши бисёр омӯзгорони макотиби олии кишвар ба талаботи мавҷуда ҷавобгӯ нест. Аксари донишҷӯёни дорои таҳсилоти сатҳи баландтар тарк карданси синҳонаҳои мактабҳои олиро пас аз ҳатми он ё ҳимояи рисолаҳо афзалтар мешуморанд ва қӯшиш мекунанд, то дар созмонҳои байналмилалӣ ё сафоратхонаҳо ба кор пазируфта шаванд, ки метавонанд маоши сазовортаре, ки барои таъмини бозтавлиди сармояи инсонӣ имкон медиҳад, гиранд.

Сифати таҳсилот дар мактабҳо ба меъёрҳо ва талабот ҷавобгӯ нест. Волидони дорои имконоти молиявӣ фарзандонашонро ба мактабҳои пулакӣ медиҳанд, аммо қисми боқимондаи аксари аҳолӣ имкони гирифтани таҳсилоти пулакиро надорад. Баъзе қӯшишҳои Ҳукумат дар амри таъсиси литсейҳои президен्टӣ ва гирд овардани бачагон аз тамоми манотиқи ҷумҳурӣ қобили таваҷҷӯҳ аст ва боиси умединист, ки ин ҷораҳо дар оянда дастирий ва густариш ҳоҷанд ёфт. Аммо ин ҷораҳо танҳо қисман мушкилоти мавҷудаи низоми маорифро ҳал карда метавонанд ва қишири васеи аҳолиро фаро намегиранд, зеро ин литсейҳо дар марказҳои минтақаҳо таъсис мейбанд ва вобаста ба менталитети (хувияти) миллӣ бисёре аз волидон розӣ намешаванд, ки фарзандонашон, ба ҳусус духтаронашон дур аз хонавода таҳсил кунанд. Ҳоло ин ҷораҳо метавонанд то ҳадди каме вазъро тағиیر диханд, аммо дар пешомади миёнамӯҳлат ва дарозмуддат дастрасии оммавӣ ба таҳсилоти босифат бояд самти авлавияти сиёсати Ҳукумат дар соҳаи маориф гарداد.

Минтақаҳои дорои мушкилоти зиёд вилоятҳои Ҳатлон ва Суғд (баъзе ноҳияҳо) ва ҳамчунин НТҶ (хусусан минтақаи Раҷт) мебошанд. Азбаски дар вилояти Ҳатлон ва НТҶ 60% аҳолии кишвар таҷаммӯъ ёфтаанд, болоравии сатҳи таҳсилот дар ин минтақаҳо ниҳоят ба афзоиши сатҳи таҳсилоти аҳолӣ оварда мерасонад.

Яке аз мушкилоти муҳим масъалаи миқдори талабагон дар синф мебошад. Дар бисёр мактабҳо, ки дараҷаи таълимашон нисбат ба дигар мактабҳо баландтар мебошад, аҳёнан дар як синф то 45 талаба таҳсил мекунад. Дар сурати дониши баланд доштани муаллим ҳам дар ин маврид дониши

44 Обследование по социальному отчуждению. Программа развития ООН «По ту сторону переходного периода: от отчуждения к всеохватывающему развитию человеческого потенциала СНГ», 2009 г.

45 Ҷузъиёт дар Нақшаи 1. Маблағгузории низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 1991-20016.

кофии талаба кафолат дода намешавад. Чунин тамоюл асосан дар мактабҳои шаҳрҳои мамлакат ба назар мерасад. Бисёр волидони дорои имконоти моддӣ пас аз ҳатми синфи 6 қӯшиш меқунанд фарзандонашонро ба литсейҳои туркӣ диханд, ки дар онҳо ҳаққи солона ба 1000 доллари ИМА мерасад ва сатҳи дониш дар онҳо, чунончи натиҷаҳои олимпиадаҳои мактабӣ нишон медиҳанд, ба маротиб баландтар аст. Барои муқоиса, маблағҳои аз тарафи давлат ҷудошуда (аз тамоми сарчашмаҳои маблагузорӣ) дар соли 2009 1 млрд. сомониро ташкид доданд (26 маротиба бештар аз соли 2000), ки ба як хонандагӣ солона 527 сомонӣ рост меояд.

На ҳамаи волидон чунин имконот доранд ва эҳтимолияти он ки аҳолии дорои имконоти камтари молиявӣ имконияти хеле ками дар чунин муассисоти таълимӣ таълим додани фарзандонашонро доранд, дар ҳоле ки бисёр оилаҳо ба ҳисоби миёна 4 фарзанд доранд.

Мавҷудияти гурӯҳҳои шартномавӣ дар мактабҳои олии кишвар ба донишҷӯёне, ки волидонашон имконоти пардохти ҳаққи таҳсилашонро доранд, имконияте фароҳам меорад, аммо миқдори онҳо кам аст. Зиёда аз ин, тезъоди зиёди ин донишҷӯён бо бисёр сабабҳо ба таҳсил он қадар шавқ надоранд. Дар ин росто квотаҳои президентӣ барои дохилшавӣ ба мактабҳои олий аз шумори он ҷораҳоест, ки мушкилоти дастрасии аҳолии камбизоатро ба таҳсилоти олий қисман ҳал меқунад, зеро дар сатҳи маҳаллӣ на ҳамеша бачагони болаёқатро ба таҳсил мефиристанд ва дар ин ҷо омилҳои субъективӣ нисбат ба омилҳои объективӣ нақши муҳимтаре доранд. Вобаста ба чунин вазъ ҳангоми гирифтани тест аз дохилшавандагон аз рӯи квотаи президентӣ намояндағони чомеаи шаҳрвандиро низ ба мақсади пешгирии гузаштани «ашхоси тасодуфӣ», ки дар оянда аз онҳо барои ҷомеа нафъе нест, ҷалб кардан зарур аст. Иқдоми дигари муҳимме, ки дар оянда имкони баробарро барои тамоми табақоти аҳолӣ ба таҳсилоти оянда баробар месозад, пешниҳоди қарзҳои бефоиз аз тарафи давлат барои таҳсилоти фарзандони оилаҳои камбизоат, ки ин қарзро байд аз оғози фаъолияти меҳнатӣ бозпас медиҳанд, мебошад.

Ислоҳоти ояндаи низоми таҳсилот (гузариш ба низоми таҳсилоти 12-сола) иқдоми далеронаи Ҳукумат мебошад, ки сарфи назар аз мушкилоти молиявӣ ва монеаҳои дигари мавҷуда, ки дар бартараф кардани онҳо ба нақши созмонҳои байналмилалӣ, хусусан СММ шубҳае нест, анҷом ҳоҳад шуд. Кушодагӣ ва омодагии Ҳукумати кишвар ба баргузории илоҳоти куллӣ иқдоми муҳимме маҳсуб мешавад, ки ниҳоят имкон медиҳад, ки дар соли 2015 мақсадҳои асосӣ дар соҳаи таҳсилот ба даст оварда шаванд.

Яке аз масъалаҳои муҳим баҳодии вазъ дар бозори меҳнат ва таъмини мутобиқати натиҷаҳои таҳсилот ба талаботи ин бозор мебошад. Барои ин зарур аст ҷораҳои муназзам барои муайян намудани талаботи воқеии бозори меҳнат ба мутахассисони марбута, баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои таҳсилотӣ ва ба ин восита таъмин намудани омодагии мутахассисони таҳассуси баланд барои тамоми соҳаҳои иқтисод андешида шаванд.

Консепсия дар бораи гузариш ба силсилаи нави таълимӣ 12-сола

Консепсия дар бораи гузариш ба силсилаи нави таълимӣ 12-сола дар мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва тасдиқ шуда, аз тарафи палатаи поёни Парлумони кишвар 28 апрели соли 2010 ба тасвиб расонда шуд ва гузариш ба он тадриҷан то соли 2016 анҷом мешавад. Мутобиқи ин Консепсия аз соли таҳсили нави 2010-2011 дар Тоҷикистон таҳсилоти ҳатми 10-сола ҷорӣ мешавад ва аз соли таҳсили 2014-2015 бачагони синни 6-сола ба таври ҳатмӣ қабул карда мешаванд. Дар давраи гузариш ба низоми нави таълим дар соли таҳсили 2010-2011 ҳатми синфи 9 баргузор намегардад. Аз соли таҳсили 2011-2012 сар карда таҳсилоти асосии 10-сола ҷорӣ мешавад. Аз 1 сентябри соли 2011 талабагони синфи 9 ба синфи 10 мегузарад. Дар соли таҳсили 2016-2017 дар ҷумҳурӣ гузариш ба низоми таҳсили 12-сола комилан ба поён мерасад. Барномаи нави таълим аз соли 2016 сар карда се зинаи таълимро дар бар мегирад: аз синфи 1 то синфи 5 – таҳсилоти ибтидой, аз синфи 6 то синфи 10 – таҳсилоти асосӣ ва синфҳои 11-12 омӯзиши амиқи фанҳои интихобшуда аз

рӯи илмҳои гуманитарӣ, техникӣ ва дақиқ ва ҳамчунин хонандагон омодагии қасбӣ-техникиро сипарӣ ҳоҳанд кард.

Ҳадаф аз гузариш ба низоми нави таҳсилот ворид гардиданӣ Тоҷикистон ба низоми ҷаҳонии таҳсилот ва омодагии мутахассисон мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Нуктаи муҳими гузариш ба низоми нави таҳсилот он аст, ки аксарияти хонандагон, ки мактабро ҳатм мекунанд, соҳиби таҳассус мешаванд ва сертификат мегиранд ва ба ҳамин восита ба ҳёти мустақилона беҳтар омода мегарданд.

Дар соли 2012 барои хонандагони синғҳои ибтидой (синғҳои 1-5) нашри 4 млн. китоби дарсӣ аз рӯи барномаи нав ба маблағи умумии 36 млн сомонӣ шурӯъ мешавад. Давраи тайёрӣ ба қабули шашсолаҳо ба синғи якум солҳои таҳсили 20012-20013 ва 2013-2014 ҳоҳадбуд. Мутобиқи нақша, дарин давраи гузариш то соли 2014 барои хонандагони синғҳои 6-10 12,1 млн. нусха китобҳои дарсӣ ба маблағи 108,9 млн. сомонӣ нашр шуда, ҳамчунин курсҳои такмили таҳассуси муаллимон баргузор ҳоҳанд гашт.

Корҳои зиёди ташкилӣ доир ба соҳтмони синғҳонаҳои иловагӣ барои хонандагони синғи якум, таъмини онҳо бо китобҳои дарсӣ ба сомон мерасанд. Ба ин мақсад барои соҳтмон 108 сомонӣ ва барои китобҳои дарсии барориши нав 16,6 млн. сомонӣ ҷудо карда мешавад. Дар назар аст дар тӯли солҳои 2011- 2016 1050 мактаб, 1460 синғҳона ва 157 ҷои талаба омода гардад. Ҳамаи онҳо бояд пурра бо мебели лозимии мактабӣ ва китобҳои дарсӣ бо теъдоди 23,2 млн. нусха таъмин шаванд.

Барои гузаштан ба низоми нави таҳсилот то соли 2016-2017 356 млн. 273 ҳаз. сомонӣ зарур аст. Барои амалӣ намудани ин Консепсия китобҳои дарсӣ баро талабагон аз синғи 1 то синғи 12 таҳия ва ҳамчунин шумораҳои мактабҳо афзоиш дода мешавад, ки барои ин бурсияҳои ниҳодҳои байналмилалии молиявӣ, мисли БОР ва Фонди Каталитикӣ ҷалб мегардад.

Тибқи ин Консепсия дар назди мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ талабагон метавонанд мувофиқи интихоби худ таҳсилоти қасбӣ-техникӣ низ гиранд. Дар баробари муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар Тоҷикистон коллечҳо ва литсейҳо низ таъсис ҳоҳанд шуд.

Манбас: http://www.khovar.tj/index.php?option=com_content&task=view&id=21285

Иқдомоти ба нақша гирифташуда доир ба беҳбуди низоми таҳсилот дар доираи СПСК-З барои солҳои 2010-2012

Мушкилоти асосӣ дар соҳаи маориф:

- низоми идораи маориф ба таври кофӣ рушд накардааст ва иқтидораш заиф аст, ки ба норасонии захираҳо ва истифодаи ғайрисамарабаҳши захираҳои мавҷуда ва сатҳи нокифояи ширкати бахши ҳусусӣ дар расондани ҳадамоти таҳсилотӣ оварда мерасонад;
- сифат ва сатҳи таҳсилот дар натиҷаи маоши пасти омӯзгорон дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва нарасидани муаллимон муаллимон;
- инфрасоҳтори табиии муассисоти таҳсилӣ, ки дар ҳолати ниҳоят бад қарор дорад ва ба барои қонеъ кардани талаботи мавҷуда қодир нест;
- мушкилоте дар дастрасӣ ба таҳсилот дар байни бачагони табақаҳои камбизоат ва аз назари иҷтимоӣ заифи аҳолӣ, фарогирии нокифояи духтарон ба таҳсилоти миёна вучуд дорад;
- маҳдудияти интиқоли барқ ҷунин маъно дорад, ки курсҳои таълими асосҳои техникаи компьютерӣ баргузор намегарданд;
- ҷамоаҳои маҳаллӣ ба идораи мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба таври кофӣ ҷалб нашудаанд.

Вазифаҳои СПСК-3 ва Стратегияи миллии рушд (СМР) то соли 2015 дар соҳаи маориф ба мақсади ҳалли мушкилоти мазкур чунин мебошанд:

- беҳтар намудани идоракуни маориф;
- таъсиси низоми муассиртари истифодаи захираҳо ва баланд бардоштани сифати таҳсилот;
- беҳтар намудани дастгирии методологӣ ва кадрии низоми таҳсилот;
- беҳтар намудани дастрасӣ ба таҳсилот барои бачагон аз қиширҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳолӣ;
- такмили пояи моддӣ-техникии бахши маориф;

Роҳҳои беҳтар кардани низоми идоракуни маориф:

- фаҳмондан ва тақсим кардан/маҳдуд намудани вазифаҳои мақомоти маъмурӣ гуногун дар ин бахш;
- беҳтар кардани шабакаи мактабҳои таҳсилоти ибтидой ва миёна, ки истифодаи захираҳоро беҳбӯдӣ мебахшад, ҳангоми нигаҳдории сатҳи мавҷудаи фароғории таҳсилоти ибтидой ва миёна;
- баланд бардоштани мухторият ва масъулияти муассисоти таълимӣ ҳангоми ҷалб қарадани волидон ба ва ҷамоаҳои маҳаллӣ дар ташкили раванди таҳсилот ва назорати сифати таълим;
- мустаҳкам кардани иқтидори директорони мактабҳо ва дигар кормандони маъмурӣ;
- беҳтар кардани дастгирии иттилоотии таҳсилот ва муқаррар намудани системаи мониторинги фаъолияти мактабҳо ва сифати таҳсилот;
- омӯзиши талабот дар бозори кор ба кормандони соҳибтаҳассус ва тағиیر додани фаъолияти муассисоти таҳсилоти қасбӣ-техникӣ барои қонеъ гардондани ин талабот.

Низоми маблағгузории сарикасӣ

Дар давраи то соли 2015 идома додани барномаи таҷрибавӣ оид ба татбиқи низоми маблағгузории сарикасӣ, ки ба баланд бардоштани сатҳи шаффоғияти истифодаи захираҳои давлатӣ, эҷоди алоқаи зичи байни маблағгузорӣ ва нишондиҳандаҳои кори муассисоти маориф, тақсими захираҳо бо назардошти шумораи хонандагон ва шароитҳои хоси минтақавӣ ва маҳаллӣ ва масъулият ҳангоми истифодаи захираҳои давлатӣ самт ёфтааст.

Чорӣ кардани низоми нави муздҳо барои ба таври зич вобаста кардани маош ва таҳассуси омӯзгорон бо ҳароҷоти меҳнатии онҳо, пешгирӣ кардани аз кор рафтани омӯзгорон, ҳамчунин баланд бардоштани сифати таҳсилот имкон фароҳам меорад.

Ташкили зарурии низоми расондани ҳадамоти пулакӣ аз тарафи мактабҳои давлатӣ ва самт додани талошҳо ба дастгирии рушди муассисоти таҳсилотии ҳусусӣ барои ҷудо кардани маблағҳои иловагӣ ба ин бахш ва барои аз нав тақсим кардани қисме аз ҳиссаи маблағгузории давлатӣ ба мақсади қонеъ гардондани талаботи таҳсилотии бачагони табақаҳои камбизоат ва аз лиҳози иҷтимоӣ осебпазири аҳолӣ имконият фароҳам меорад.

Беҳтар кардани дастгирии методологӣ ва кадрии низоми маориф барои баланд бардоштани сифати умумии таҳсилот хеле муҳим аст. Ин вазифа ба воситаи такмили васоити таълимӣ, такмили нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ ва омодасозии китобҳои дарсие, ки муносиботи навро ба таҳсилот инъикос кардаанд, амалӣ мегардад.

Афзалияти муҳими дигар - тағири таҳассус ва рушди касбии омӯзгорон мебошад, ки имкон медиҳад то сифати таълим баланд бардошта, норасони муаллимони мактабҳо, хусусан дар деҳот, бартараф карда шавад. Нақшаҳое доир ба ташкили курсҳои такмили ихтисос барои ҳайати омӯзгорон бо назардошти талаботи мусоир ва ҷорӣ карданни усулҳои нав дар раванди таҳсилот вучуд доранд. Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои ҷалби муаллимони ҷавон ба кор дар мактабҳои деҳот ҷиҳати ҳалли мушкилоти мазкур ҷораҳо меандешанд. Низоми мустақили назорати сифати таҳсилот эҷод шуда, имконот барои муқоисаи баҳодиҳии нишондиҳандаҳои кори мактабҳо бо натиҷаҳои чунин навъи назорат омӯхта мешавад.

Яке аз вазифаҳои мушкилтарин дар бахши маориф таъмини дастрасии васеъ ба таҳсилот барои бачаҳо (писарон ва духтарон) аз табақоти аз лиҳози иҷтимоӣ заифи аҳолӣ мебошад. Бо таваҷҷӯҳ ба маҳдудияти заҳираҳо, даҳолати густардаи Ҳукумат ғайриимкон аст ва диққати асосӣ ба истифодаи самарабаҳши воситаҳо ва усулҳо, ҳамчунин таҳияи механизмҳои нави дастирии баҷагон аз оилаҳои камбизоат равона карда мешавад. Барои бартараф карданни монеаҳо барои мактабравӣ, ки мустақиман бо камбизоатӣ алоқаманданд, ба мактабиёни синфҳои ибтидой ғизои гарм дода, барои бачагони хонаводаҳои эҳтиёҷманд ёрии мақсадноки иқтисодӣ расонда мешавад ва заҳираҳои ба ноҳияҳои камбизоаттарин ва дар ҳоли инзиво қарордоштаи мамлакат нигаронида мешаванд.

Инфрасоҳтори кӯҳна/фарсадаи бахши маориф, маблағгузории нокифоя ва шумораи афзояндаи баҷагони синни мактабӣ андешидани ҷораҳои таъхирназирро доир ба такмили пояи моддӣ-техникии бахши маориф талаб мекунад. Татбиқ намудани як силсила ҷораҳо, аз ҷумла соҳтмон ва таъмири биноҳои мактабҳо, ҳаридории таҷҳизоти зарурӣ барои кабинетҳои таълимӣ ва ва соири таҷҳизот барои мактабҳо ва ҳамчунин нашири қитобҳои дарсӣ дар назар дошта мешавад. Эҷоди муҳити мусоид барои хонандагон бо таваҷҷӯҳ ба риояи стандартҳои ҳадди ақали равшаний, гардишиҳӣ ва меъёрҳои санитарию беҳдоштӣ талаботи асосӣ ба шумор меоянд.

Манбаб: СПСК-3 барои солҳои 2010-2012, с. 42-45.

Сабабҳои ба мактаб нарафтан, ки бо ақидаҳои динӣ иртибот доранд.

Ҷамоати Ленинград, ноҳияи Ховалинг, вилояти Ҳатлон. Саломат Ҳолназарова, муаллима.

Дар қишлоқи мо танҳо 26% духтарон ва 35% баҷагони синни мактабӣ ба мактаб мераванд. Волидон шикоят мекунанд, ки фарзандонашон бештар вакъто бемор мешаванд, зеро дар мактаб ба сабаби набудани барқ ва гармӣ бештари соли таҳсил хунук аст. Бисёр баҷагон ҳудашон ба мактаб рафтан намехоҳанд, зеро ҳар сол дар тӯли чанд моҳ онҳо маҷбуранд ба ҷои таҳсил дар мактаб ба ҷамъоварии пахта машғул шаванд.

Анъанаҳо ба духтарони синфҳои болоӣ таъсирӣ манфӯӣ мерасонанд. Ҳоло хостгорӣ карданни духтарони синни 14-15-сола маъмулӣ шудааст. Духтарони номзадшуда ба мактаб бо либоси миллии арӯсӣ меоянд. Домодшавандагон ба мактаб ба назди онҳо омада, тӯҳфҳаҳо меоранд. Духтароне, ки хостгорӣ нашудаанд, ҳудро нороҳат эҳсос карда, аз мактабравӣ шарм медоранд. Бинобар ин дар синфҳои болоӣ мактабравии духтарон якбора кам мешавад.

Волидон ҳам чунин мешуморанд, ки духтарон бояд зудтар ба шавҳар бароянӣ ва агар онҳо зудтар шавҳар кунанд, он гоҳ кор намекунанд, пас вакти ҳудро ба таҳсил беҳуда сарғ кардан чӣ ҳочат дорад, зеро дар деҳот кори хона зиёд аст ва ба қалонсолон ёрӣ расондан зарур аст.

Аз рӯи маводи таҳқиқоти «Дастрасии духтарон ба таҳсилот». - ОБСЕ в Таджикистане, 2008.

Чамоати «Марксизм», ноҳияи Бохтар, вилояти Хатлон. Саъдулло Раҷабов, директори мактаб

Аҳолии чамоатро мухочирон аз ноҳияҳои кӯҳистон (Ҳоит ва Вахё)ташикил медиҳанд, ки ба аркони дин саҳт эътиқод доранд. Қисми зиёди аҳолии мард дар мухочирати меҳнатӣ дар шаҳрҳои ҷумҳурӣ ва Россия қарор доранд. Таъсири саҳти дин имконоти занонро барои гурифтани таҳсилот ва ё ягон ибтикорот дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ маҳдуд менамояд. Маблағҳои аз мухочирони меҳнатӣ ба оила воридшуда хеле кам ва номуназзам мебошанд. Таъмини ҳӯрокворӣ танҳо аз ҳисоби ҳочагиҳои ёрирасон аст. Дигар сарчашмаҳои даромад, гайр аз маблағҳои интиқолии мухочирон дар нуктаи аҳолинишин вуҷуд надоранд, зоро музди кор дар соҳаи қишоварзӣ ниҳоят паст аст ва бар замми ин дер пардохта мешавад.

Дар ҳудуди нуктаи аҳолинишин мактаби миёнаи нопурра (9-сола)вокеъ аст. Дар замони ҷанги шаҳрвандӣ (солҳои 1992-1997) дуҳтаронро ба мактаб намемонданд, зоро ин минтақаи дарғирҳо буд. Дуҳтарон то соли 2004 ба мактаб намерафтанд. Волидон на танҳо дуҳтарони қадрасро, ки дар солҳои ҷанг ба мактаб нарафта буданд ва аз ин рӯ ба синфҳои поёнӣ рафтанро ба ҳуд ор медонистанд, балки дуҳтарони ҳурдсоли синни мактабиро низ ба мактаб намемонданд, зоро мактаб комилан мардони шуда буд ва аз назари динӣ, ин кор комилан гайршишмон буд.

Маро дар соли 2004 директор таъин карданд. Ман бо волидон ба таври ҳадафманд кор бурдам, то бачагонро ба мактаб ҷалб қунам: дар масцид, ки одатан мардон ҷамъ меоянд, лексияҳо меҳондам, ба ҳонаҳо рафта бо волидайн сӯҳбатҳо мекардам. Дар натиҷа ҳамаи бачагони синни мактабӣ, аз ҷумла дуҳтарон, ба мактаб омаданд. Ман ҳамаи муаллимонро вазифадор кардам, ки мактабравии талабагонро саҳт назорат қунанд.

Музди кори муаллимон ниҳоят паст аст. Онҳо мисли дигар сокинони дехот бояд аксари вакти ҳудро дар сари қитъаҳои замини ҳуд гузаронанд, то оилаи ҳудро ҳӯронда тавонанд. Тартиботи саҳти мактабӣ ба бисёр муаллимон маъқул нест, зоро вакти машғули корҳои ҳочагии ёрирасони ҳуд шудани онҳоро маҳдуд мекунад. Дар мактаб муаллимони дипломдор намерасанд, баъзе машғулиятҳоро талабагони синфҳои болоӣ мегузаронанд.

Волидон ҳам аз тартибот розӣ нестанд. Онҳо чунин мешуморанд, ки фарзандонашон дар мактаб вакти зиёди ҳудро сарф мекунанд, гарчанде дар ҳона ва дар саҳро ба ёрии онҳо ҳаҷми ёбаштадар аст. Онҳо чунин мешуморанд, ки дуҳтаронро барои ба шавҳар баромадан омода кардан зарур аст ва таҳсилот ба онҳо лозим нест, барои кори вазнини саҳро ба таҳсилот чӣ зарурат аст.

Дар қишлоқи ҳамсоя мактаби миёнаи пурра (11-сола)ҳаст. Дар ин мактаб танҳо баъзе писарон, ки мактаби 9-соларо ҳатм кардаанд, таҳсили ҳудро идома медиҳанд. Аммо то ҳол ҳеч дуҳтаре дар синфҳои 10-11 дар мактаби қишлоқи ҳамсоя таҳсилашро давом надодааст.

Аз рӯи маводи таҳқиқоти «Таҳсилоти дуҳтарон», ЮНЕСКО, соли 2006.

Манбай: Занятность населения в контексте человеческого развития, Республика Таджикистан – национальный отчет по человеческому развитию, 2008-2009 гг.

Хулосаҳо ва тавсияҳо:

- Дар навбати аввал бояд дар бораи зиёд намудани хароҷот барои музди меҳнати омӯзгорон ва таъмини музди кори арзандა андеша бояд кард;
- Чораҳои ҷиддиро дар эҷоди поя барои таҳсилоти инклузивӣ андешидан зарур аст, зеро ба таври комил фаро нағирифтан ба таҳсилот қисман аз ҳисоби бачагони маъюб ва дигар табақаҳои заифи аҳолӣ ба амал меояд;
- Таъмини сифат ва мундариҷаи китобҳои дарсӣ, мутобиқати онҳо ба талаботи муосир;
- Таъмини дастрасии умумӣ ба интернет дар шаҳрудеҳот;
- Ноил гардидан ба якбора афзудани таъминоти мактабҳо бо компьютерҳо ва ноил шудан ба сатҳи миёнаи дастрасӣ;
- Таъмин намудани ғизои бепули думаротибагӣ аввал барои таҳсилоти ибтидой ва сипас базавӣ;
- Пайгиrona баргузор намудани ҳамгиroии таҳsилoti касбӣ ва миёнаи пурра;
- Инкишиф додани низоми муассисоти томактабӣ, ки ба занон барои якҷо пеш бурданӣ масъулиятҳои оилавӣ ва касбӣ имконият муҳайё менамояд. Ин барои заноне муҳим аст, ки ҳавасмандии онон ба дарёфти сатҳи баланди таҳsилot tашаккул ёftaast, аммо бо сабабҳои маҳдудияти оилавӣ онро амалӣ карда наметавонанд;
- Баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба такмили таҳsилot берун az чаҳорҷӯбаи мактаби ибтидой ва ҳатто берун az чаҳорҷӯбаи таҳsилoti ҳатмӣ;
- Ба амал баровардани чораҳои мушаххас, ки ба рафъ намудани тафовутҳои ҳудудӣ дар нишондиҳандаҳои давомоти писарону духтарон вобастагӣ доранд. Диққати асосӣ бояд ба ҳудудҳои дорои қиммати ҳадди аксари тафовути гендерӣ дар сатҳи рафтани ба мактаби миёна, ҳамчунин ҳиссаи баланди духтароне, ки таҳsилro бармаҳал тарқ кардаанд, равона гардад;
- Баланд бардоштани сатҳи таҳsилoti насли имрӯза, зеро аз ин омил сатҳи таҳsилoti наслҳои оянда вобастагӣ дорад, пас, таъмини фарогирии куллии имрӯza имкон медиҳад чунин оқибатҳои манғӣ дар оянда пешгирий шаванд. Эҳтимолияти афзоиши назарраси сатҳи таҳsилididagӣ ва таҳsilnadizagии аҳолиро дар назар гирифта, бояд тамоми сабабҳоеро дар назар дошт, ки боиси таҳsilnadizagӣ мегарданд ва ба онҳо бавосита таъсир расонидан ва ба ҳамин восита таъмин намудани пайвастгии иҷтимоии он бо ҷомеа. Аҳолии дорои сатҳи пасти таҳsилot беш аз ҳама метавонад дар зери таъсири ҷараёнҳои носолими динӣ қарор гирад. Пас, ба ин ҷанба диққати бештар бояд равона шавад;
- Пеш бурданӣ мониторинги истифодаи квотаҳои президентӣ (ё дигар квотаҳо) дар соҳаи таҳsилoti олӣ. Дар ин соҳа муайян намудани сабабҳои пурра истифода набурданӣ квотаҳои ҷудошуда ва таҳsияи механизми иваз намудани донишҷӯёни аз тариқи квотаҳо қабулшуда, ки бо сабабҳои гуногун таҳsilro тарқ кардаанд ва ё хориҷ шудаанд, муҳим аст;
- Фаъолияти ҳадафмандона бо донорҳои байнамилалӣ ҷиҳати маблағгузории идрорҳои донишҷӯй барои духтарон ба мақсади таълими онҳо аз рӯи таҳassusҳои ояндадор;

- Бештар таваҷҷӯҳ кардан ба мушкилоти азхудкунии малакаҳо ва донишҳо дар рафти гирифтани таҳсилоти миёна ва олӣ, ки хатмқунандагонро ба шароити тағйирёбандаи бозори меҳнат беҳтар омода менамояд. Ин имкон медиҳад, ки қолабҳои мавҷудаи гендерӣ тадриҷан тағйир ёбанд ва духтарон ва ҷавонзанон тавонанд кори нисбатан тахассуста-лабро, ки барои он подоши арзандатар гирифта метавонанд, дошта бошанд.

ХАДАФИ З:

Хавасмандгардонии баробарии
марду зан, тавсиаи хуқуқ
ва имкониятҳои занон

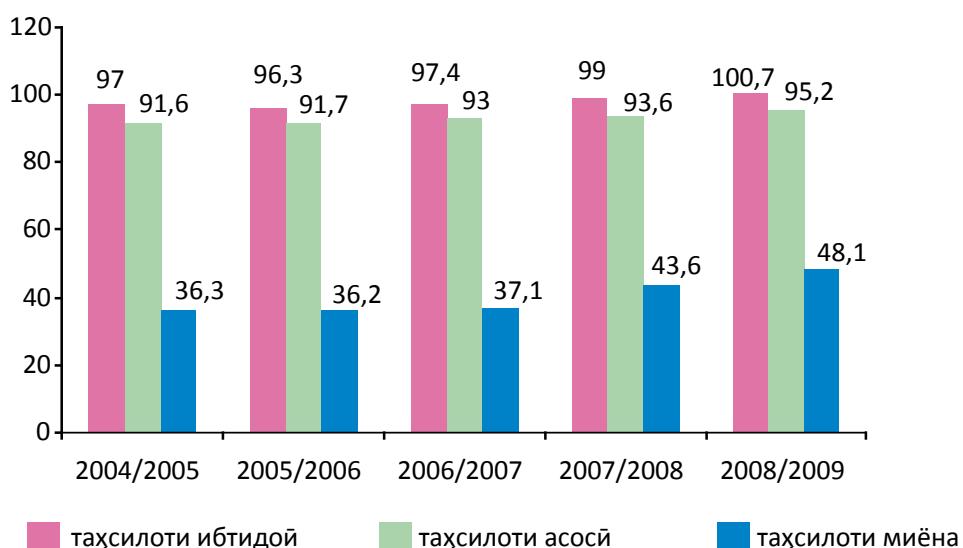

фотограф Михаил Романюк

Нишондихандаҳо:

- *Таносуби духтарону бачагон дар таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва қасбӣ;*
- *Ҳиссаи заноне, ки дар баҳши гайрикишоварзӣ кори музdnок доранд;*
- *Ҳиссаи занон дар Парлумони мамлакат*

Диаграммаи 21. Коэффициенти фарогирии духтарон бо таҳсилот дар тамоми сатҳҳо

Вазифаи 1. Қобили қабул мебуд, агар то соли 2015 нобаробарӣ байни ҷинсҳо дар соҳаи таҳсилоти ибтидоиву миёна ва на дертар аз соли 2015 дар тамоми сатҳҳои таҳсилот барҳам дода шавад.

Қонунгузории Тоҷикистон тибқи принсипи баробархуқуқӣ байни марду зан соҳта шудааст. Принципҳои баробархуқуқии мард ва зан дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тақвият шудаанд. Тибқи ичрои ўҳдадориҳои байналмилалӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи оила, меҳнат, муносибатҳои ҷиноӣ-ҳуқуқӣ ва ғ. тарафдории кишвар нисбат ба ўҳдадориҳояш дар соҳаи ҳуқуқи зан инъикос гардидааст.

Мувофиқи принципҳои асосии ҳифзи ҳуқуқи инсон, ки дар Конститутсияи ҶТ инъикос ёфтанд, кодексҳои гражданий ва ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳо дар бораи меҳнат, никоҳ ва оила, қонунҳо дар бораи маориф, таъмини нафақа, кӯмаки давлатӣ ба оилаҳои кӯдакдор, ҳифзи меҳнат, ҳифзи саломатӣ ва ғ. амал менамоянд.

Дар ягон ҳуҷҷати меъёрии ҳуқуқии Тоҷикистон модда ё меъёри характери маҳдудиятӣ нисбат ба занон ҷой надорад, вале дар маҷмӯъ ҳамаи ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ дорон характери бетарафии гендерӣ мебошанд. Ҳангоми эҷоди қонунҳо ҷунин олот ба монанди ташхиси гендерии лоиҳаи қонунҳо, стратегия ва ҳуҷҷатҳои барномавӣ истифода бурда намешавад.

Санадҳои зерин қабул гардидаанд:

- Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи баланд бардоштани нақши зан дар чомеа” аз 3 декабри 1999 с.;
  - Нақши амалиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баланд бардоштани мақом ва нақши зан барои солҳои 1998-2005, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 сентябри 1998 с. тасдиқ шудааст.
  - Барномаи давлатии “Самтҳои асосии сиёсатӣ давлатӣ оид ба таъмини баробархӯқӯй ва имкониятҳо барои мард ва зан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010” бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 августи 2001 тасдиқ шудааст;
  - Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархӯқӯкӣ мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо” аз 1 марта 2005 с.;
  - Барномаи давлатии “Тарбия, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбариқунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занон ва духтарони болаёқат барои солҳои 2007-2016”, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри 2006 с. таҳти №496 тасдиқ шудааст;
- “Стратегияи миллии фаъол гардонидани занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, 2010 с.

Дар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳо вобаста ба мақоми занон, аз ҷониби яке аз муовинони Сарвазир назорат карда мешавад.

Аз соли 1991 дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Кумитаи кор бо занон ва оила таъсис дода шуда амал менамояд. Вазифаи асосии Кумитаи мазкур аз пешбарӣ ва амалигардонии сиёсати беҳсозии мавқei занон дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ иборат мебошад.

Кори муҳимро доир ба таҳиягардонии сиёсати гендерӣ, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (палатаи поёни Парлумон), аз ҷумла Кумитаи он доир ба масъалаҳои иҷтимоӣ, оила ва шуғл иҷро менамояд. Чунин соҳторҳо дар вилоятҳо, шаҳрҳо, ноҳияҳо, мақомоти намояндагии ҳукуматӣ дар маҳалҳо мавҷуд мебошанд. Дар вазоратҳо ва муассисаҳои бахши иҷтимоӣ (тандурустӣ, меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ ва ғ.) зерсоҳторҳое мавҷуд мебошанд, ки бевосита ба ҳалли проблемаҳои занон, оила ва кӯдакон машғуланд.

Дар моҳи майи соли 2010 аз ҷониби Ҳукумат “Стратегияи миллии фаъол гардонидани занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” тасдиқ гардид, ки стратегияи амали Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самтҳои: занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии кишвар; баланд бардоштани шуғли занон ва фаъолияти онҳо дар бозори меҳнат; дастигии рушди соҳибкории занон; занон ва сатҳи таҳсилоти онҳо; занон ва тандурустӣ; ташаккули тафаккури ҷомеа оид ба ногузир будани таъминоти баробархӯқӯй ва имкониятҳо; стратегияи пешгирии зӯроварӣ нисбат ба занон; стратегияи мустаҳкамсозии оила; нишондиҳандаҳои асосӣ ва фишангҳои амалигардонии стратегияҳо.

Ҳамин тарик, таи солҳои соҳибистиқлолӣ аз ҷониби Тоҷикистон қадами қатъӣ ба сӯи дарки ногузирӣ амалигардонии азнавсозиҳои гендерӣ ва таҳқими демократияи гендерӣ гузошта шуд. Лекин ҷораҳои мушахҳаси амалӣ ва фишангҳое, ки татбиқи ўҳдадориҳои давлатро дар ин самт таъмин менамоянд, заруранд. Дар роҳи расидан ба баробарии ҳақиқии мардон ва занон, лозим меояд як қатор монеаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва ғ. бартараф шаванд.

Вазифаи 2. Таъмини 100% ҷалби духтарон дар марҳалаҳои ибтидоӣ, миёна ва миёна умумии таҳсилот

Тибқи арзёбии ТСЗТ-2007 коэффициенти саводнокии занони синнашон аз 15 сола ва боло 96,4% ташкил дод. Таҳсилоти асосии умумӣ бахши фарогирандатарини соҳаи таҳсилот мебошад. Дар

системаи таҳсилоти ибтидой таносуби духтарон ва писарон мувофиқан 48,% ва 51,9% ва дар таҳсилоти асосӣ- 47,6% ва 52,4% мувофиқан ташкил дод.

Дар давраи наздишавии духтарон ба синни 15 солагӣ, яъне дар арафаи наздишавӣ ба синфи 9, фарогирии онҳо бо таҳсилот ногаҳон ба поён меравад ва дар натиҷа қариб 17% духтарон бо таҳсилот фаро гирифта намешаванд.

Омилҳои асосии мусоидаткунандаи ба поён рафтани сатҳи фарогирии духтарон бо таҳсилоти мактабӣ инҳоянд: сатҳи пасти зиндагии аҳолӣ; афзоиши хароҷот барои таҳсил аз буҷети оиласӣ; пасть шудани эътибор ва нуғузи таҳсилот ва бад шудани сифати омӯзиш дар мактаб; эҳёи тасаввуроти анъанавӣ оид ба нақш ва ҷои зан дар оила ва ҷомеа; набудани шароитҳои санитарӣ-гигиенӣ барои духтарон дар аксари мактабҳо; афзоиши тамоюли қадр кардани таҳсилоти писарон ба-ланҷтар аз таҳсилоти духтарон.

Шартномаҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон, ки аз ҷониби Тоҷикистон тасдиқ шудаанд.

- Эъломияи умумии ҳуқуқи башар;
- Муоҳидаи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои гражданий ва сиёсӣ;
- Протоколи ихтиёрӣ ба Муоҳидаи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои гражданий ва сиёсӣ;
- Муоҳидаи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ;
- Муоҳида дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон;
- Муоҳида дар бораи барҳам додани ҳама гуна нобаробариҳо нисбат ба занон;
- Муоҳида дар бораи мубориза бо ҳариду фурӯши одамон ва истисмори фоҳишагӣ аз ҷониби шахсони сеюм;
- Муоҳида дар бораи ҳуқуқи кӯдак;
- Протоколи ихтиёрӣ ба Муоҳида дар бораи ҳуқуқи кӯдак;
- Муоҳидаи СБМ дар бораи манъ ва ҷораҳои маҳви таъчилии бадтарин шакли меҳнати кӯдакон;
- Муоҳида дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи меҳнаткашони иҷборӣ ва аъзои оилаи онҳо;
- Муоҳида муқобили нобаробариҳо ҳангоми гирифтани таҳсилот;
- Муоҳида дар бораи истифодаи меҳнати занон дар корҳои зеризаминӣ;
- Муоҳида дар бораи ҳифзи музди меҳнат;
- Муоҳида дар бораи музди баробар ба мардон ва занон барои иҷрои корҳои баробар;
- Муоҳида дар бораи ҳифзи модар;
- Муоҳида дар бораи пешгирии ҳариду фурӯши одамон, алалхусус занон ва кӯдакон, ва ҷазо барои он, ки Муоҳидаи СММ муқобили ҷиноятҳои муташаккили трансмиллиро пурра мегардонад.

Дар соҳаи маориф корҳои зиёде ба анҷом расонида шудаанд, аз ҷумла: ислоҳот баҳри ҳамгироӣ ба низоми таҳсилоти ҷаҳонӣ равона шудаанд; тағиӣр ёфтани қолабҳои маблағгузорӣ; дар базаи Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати ҷумҳурӣ системаи доимамалкунандаи таҳсилоти занони пешсафро, ки дар низоми идораи давлатӣ кору фаъолият менамоянд, ташкил намудааст; дар барномаҳои дарсии системаи таҳсилоти олӣ, ба сифати фанни ҳатмӣ “Асосҳои демографии сиёсати гендерӣ” дохил карда шудааст; механизми “квотаи президентӣ” барои духтарони

минтақаҳои дурдаст, ки имконияти соҳиби таҳсилоти олӣ гаштанро медиҳад, ташкил гардида амал намуда истодааст; зиёд фаъол гаштани ташкилотҳои ғайрихукуматие, ки бо масъалаҳои таҳсилот сару кор доранд, аз чумла занон ҷашмрас мебошад.

Паҳлӯҳои заифи масъала инҳоянд:

- фарогирии пасти дұхтарон аз ҷониби системаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, маҳсусан онҳое, ки дар деҳот зиндагӣ меқунанд;
- тафаккури боқимондаи қолабӣ нисбат ба аҳамияти қалон ва зарурат надоштани соҳиб гаштани дұхтарон ба маълумоти миёнаи умумӣ ва қасбӣ. Даромади оилавӣ барои дастрасӣ ба таҳсилот яке аз омилҳои хеле муҳим мегардад;
- маблағгузории нокифояи системаи таҳсилот, ки дар нигоҳ доштани масъалаҳои ҳалталаби зерсоҳтори мактаб ва таъмини қадрҳои боихтисос зоҳир мегардад;
- то ҳол дар барномаҳои дарсӣ таълими гендерӣ ҷои мувофиқро соҳиб нағаштааст;
- барои иҷрои корҳои хонагӣ, сарфҳои зиёди ҷисмонӣ ва сарфҳои муваққатӣ аз ҷониби занон нигоҳ дошта мешаванд. Қисми асосии корҳои хонагии бемузд бар дӯши занон вогузор гардидааст, ки вобаста ба ин ба онҳо барои таҳсилот, баланд бардоштани сатҳи ихтисос ва ҳудомӯзӣ вақти кам мемонад;
- чопи қами маводҳо дар ВАО нисбат ба масъалаҳои ҳалталаб ва монеаҳои ширкати занон дар марҳалаҳои таҳсилот.

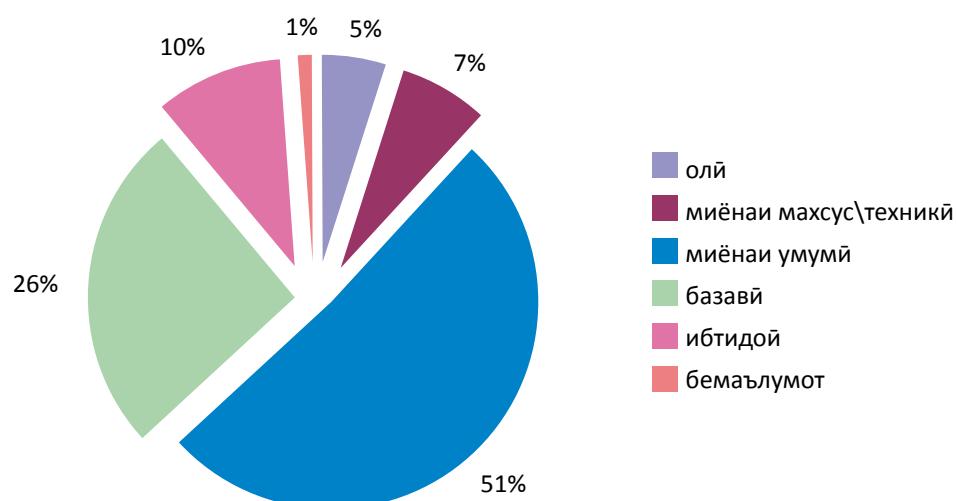
Дар донишгоҳҳои олӣ қисми зиёди занон 38,8% ба соҳаи маориф, 29,9%-тандурустӣ ва 16,2% ба соҳҳаи саноат рост меоянд.

Таҳқиқи қувваи корӣ (ТҚҚ) с.2004 нишон дод, ки қисми зиёди занҳои дар иқтисод фаъол, соҳиби маълумоти миёнаи умумӣ мебошанд, ки ин аз нокифоягии фарогирии онҳо бо таҳсилоти қасбӣ шаҳодат медиҳад. Дар қиёс бо мардон байнин занон ҳиссаи қами онҳо соҳиби таҳсилоти олӣ ва ҳиссаи зиёд соҳиби маълумоти миёна ва асосан маълумоти умумӣ мебошанд, ки ин ҳам аз мутаносибан паст будани рақобатпазирии қасбии қисми зиёди занҳои дар иқтисод фаъол шаҳодат медиҳад.

Мувофиқи иттилооти Бонки Ҷаҳонӣ 1% зиёд шудани шумораи занони соҳиби маълумоти миёна ба 0,3% зиёдшавии сатҳи даромад ба ҳар сари аҳолӣ мерасонад.

Аз нуқтаи назари гендерӣ қабули дұхтарон ба донишгоҳҳои олӣ нисбат ба донишгоҳҳои миёнаи қасбӣ ба дараҷаи қалон меафзоряд

Диаграммаи 22. Сатҳи таҳсилоти занон аз синни 15-сола ва аз он болотар

Сатҳи таҳсилоти занони деҳот ба фаъолияти иқтисодӣ ва болоравии онҳо дар соҳаҳои кор таъсири зиёд мерасонад. Маълумоти дар ҷадвали 7 пешниҳодшуда тафовути сатҳи таҳсилоти онҳоро на танҳо дар қиёс бо мардони деҳот, балки бо занони шаҳр низ возеҳ нишон медиҳанд.

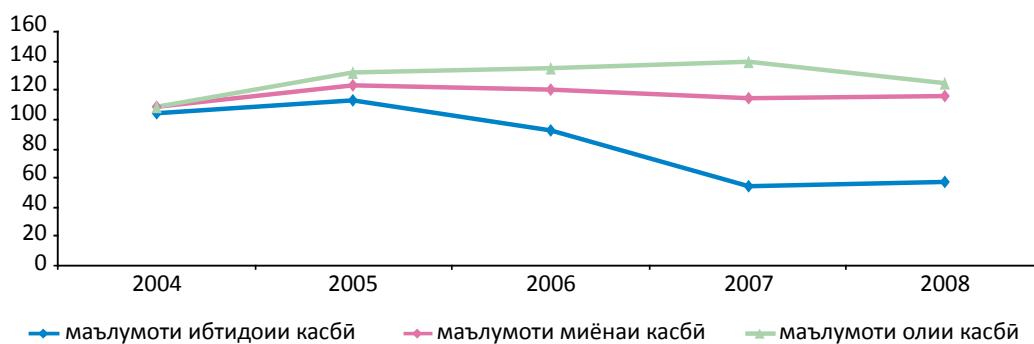
Чунончӣ, 6,2% занҳои бо кор машғулбудаи деҳот соҳиби таҳсилоти ибтидой буда, 1,2% онҳо ҳеч гуна таҳсилот надоранд. Фақат 3% занҳои бо кор машғулбудаи деҳот соҳиби таҳсилоти олӣ мебошанд.

Ҷадвали 7. Сатҳи таҳсилоти аҳолии бо кор машғулбуда (ба%)

Таҳсилот	шаҳр		деҳот	
	мардон	занон	мардон	занон
Олӣ	29,0	20,9	10,6	3,0
Олии нотамом	2,9	0,5	1,4	0,4
Миёнаи маҳсус	9,1	16,9	8,3	5,1
Ибтидоии таҳасусӣ	12,8	3,5	11,2	1,3
Миёнаи пурраи умумӣ	38,2	44,7	48,5	59,2
Умумии асосӣ	7,1	9,7	15,7	23,6
Умумии ибтидой	0,8	3,3	3,8	6,2
Ибтидоии умумӣ надоранд	0,2	0,5	0,5	1,2
Ҳамагӣ	100	100	100	100

Имконияти ширкат варзиҳани занон ва духтарони деҳот дар фаъолияти ҷамъиятӣ, таҳсилотӣ ва иқтисодӣ, бо сабаби хеле зиёд машғул будани онҳо бо меҳнати хонагӣ ва дар ҳочагиҳои ёрирасони шахсӣ, маҳдуд мебошад. Зиёда аз 86% занҳои бо кор машғул будаи деҳот дар соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла зиёда аз 53% онҳо дар ҳочагиҳои ёрирасони шаҳсиашон кор мекунанд. Камбизоатии оила занонро маҷбур месозад, ки ба ҷои молҳои дар замони пеш бо пули нақд ҳаридашаванд ба маҳсулоти бо меҳнати дасти худ истеҳсол кардаашон (либосдузӣ, консервакунии сабзавоту мева ва ғ.) рӯ оваранд. Ин раванд боз ҳам ба зиёдшавии ҳаҷми корҳои хонагӣ ва дур гардидан занҳо аз меҳнати муздор ва ширкат дар ҳаёти ҷамъиятӣ мусоидат менамояд.

Диаграммаи 23 Суръати афзоиши қабули донишҷӯдуктарон ба муассисаҳои системаи таҳсилоти касбии ҷумҳурӣ, (соли 2003=100%)

Дараҷаи маълумоти занони деҳот ба фаъолияти иқтисодӣ ва пешравии онҳо дар соҳаи шуғл таъсири ҷиддӣ мерасонад. Маълумоти ҷадвали 7 фарқияти қалони сатҳи маълумоти онҳоро на фақат дар муқоиса бо мардҳои деҳот, балки бо занҳои шаҳр низ ба таври аёни нишон медиҳад.

Масалан, 6,2% занҳои коркунандай деҳот таҳсилоти ибтидой доранд, 1,2%-и онҳо бошад, умуман ягон маълумот надоранд. Фақат 3% занҳои коркунандай деҳот соҳиби таҳсилоти олӣ мебошанд.

Имконияти иштироки занону духтарони деҳот дар фаъолияти ҷамъиятӣ, таълимӣ ва иқтисодӣ аз сабаби бо корҳои хона ва ҳочагии ёрирасони шахсӣ банд буданашон хеле маҳдуд мебошад. Беш аз 86% занҳои коркунандай деҳот дар соҳаи кишоварзӣ машғули меҳнат мебошанд, бештар аз 53% онҳо дар ҳочагии ёрирасони шахсӣ кор мекунанд.

Камбизоатии оила занҳоро маҷбур мекунад, ки бисёр молҳои пештар бо пул ҳаридашавандаро акнун бо дастони худ тайёр кунанд (дӯхтани либос, раҳти хоб, консервкуни меваю сабзавот ва ғ.). Ин раванд боиси зиёдшавии кори хона ва аз меҳнати музддор ва ҳаёти ҷамъиятӣ дур шудани занҳо мегардад.

Духтарҳо аз маълумоти олии қасбӣ дида, бештар ба гирифтани ихтисос дар сатҳи маълумоти миён (МТММ) рӯ меоранд. Маълумоти дар мактаб гирифташуда заминае мебошад, ки маълумоти олии қасбӣ минбаъд ба он такъя мекунад. Табиист, ки аз сабаби кам шудани таъодди духтарон дар синфҳои болоӣ шумораи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ низ кам аст.

Тадбирҳое, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои баланд бардоштани сатҳи маълумоти занон меандешад, алҳол кофӣ нестанд. Мамлакат ба гумон аст, ки нобаробарии гендериро дар таҳсилоти ибтидой ва миёна то соли 2015 бартараф карда тавонад.

Вазифаи 3. Муваффақ шудан ба он ки 50 фоизи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъолро занҳо ташкил намоянд.

Дар Тоҷикистон нобаробарии гендерӣ дар соҳаи шуғл аллакай бо иштироки сусти занҳо дар бозори меҳнат зоҳир мегардад. Ин маъни онро дорад, ки даромади асосие, ки барои баланд бардоштани некӯаҳволии оила замина мегузорад, инвеститсиякунонии аъзоёни оила ба сармояи инсонӣ барои ҷамъ кардани пасандоз бо мақсади таъмини сатҳи устувори истеъмол дар оянда асосан аз ҷониби мардҳо таъмин карда мешавад. Дар натиҷа занҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ мутеи мардҳо мегарданд, ки ин дараҷаи осебпазирии на фақат худи онҳо, балки қӯдакони онҳоро низ баланд мебардорад. Азбаски дар тамоми дунё аз ду гурӯҳи гендерӣ дар бозори меҳнат занҳо аз ҳама бештар осебпазир мебошанд, сиёсати таъмини баробарии гендерӣ низ одатан маҳз ба нигоҳ доштани мавқеи онҳо дар соҳаи шуғл нигаронида шудааст.

Иштироки занҳо дар бозори меҳнат бо сабабҳои зиёде басо муҳим аст:

- он манбаи мустақилияти иқтисодии занҳо ба шумор меравад;
- ба онҳо барои таъминоти иҷтимоӣ, нафақа ва хизматҳои марбутаи тиббӣ ҳуқӯқ медиҳад;
- барои беҳтар намудани мавқеи ҷамъиятӣ ва инкишифи шахсияти онҳо имкониятҳо фароҳам меорад.

Ҳиссаи занҳое, ки дар бахшҳои ғайрикишоварзӣ меҳнат мекунанд, дар соли 2007 37,1% ва дар соли 2008- 38,2%-ро ташкил дод.

Аз таъодди умумии миёнаи солонаи занҳое, ки ба тариқи кироя кор мекунанд, 6,3% дар саноат, 54,5% - дар кишоварзӣ, ҷангал ва моҳипарварӣ; 0,9% – дар соҳтмон; 1,7% дар савдо; 1,8% дар нақлиёт ва алоқа, 2,1% дар ҳочагии манзилию коммуналӣ ва хизматрасонии майший ба аҳолӣ; 9,7% дар соҳаи тандурустӣ, 17,2% дар соҳаи маориф, 1,9% дар соҳаи илм, фарҳанг ва санъат; 3,6% дар соҳторҳои идоракуни давлатӣ ва қарзиҳӣ фаъолият менамоянд.⁴⁶

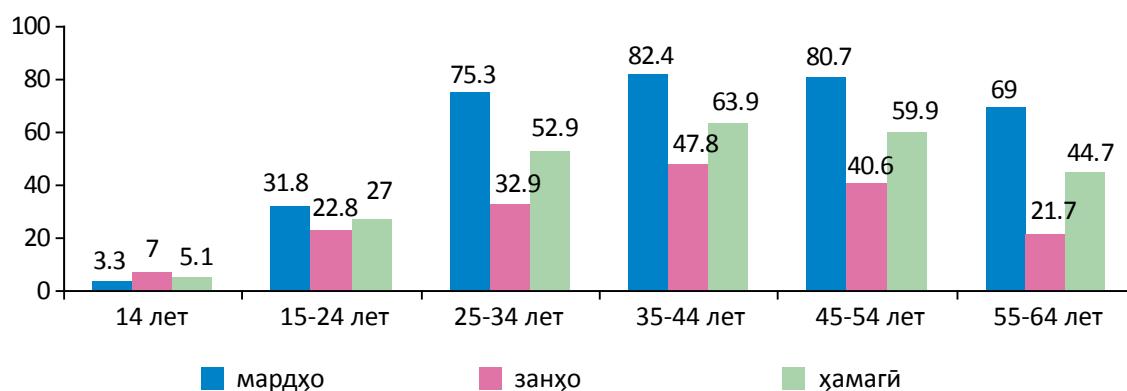
Шумораи мардҳое, ки ба тариқи кироя кор мекунанд, назар ба занҳо дар саноат 2,3 маротиба, дар соҳтмон 7,7 маротиба, дар савдо 2 маротиба, дар нақлиёт ва алоқа 3 маротиба, дар соҳторҳои идоракунии давлатӣ ва қарздиҳӣ бошад, 2,1 маротиба зиёдтар аст.

Ҷадвали 8. Соҳтори шумораи миёнасолонаи кормандони кироя дар соли 2008 (ба ҳисоби%)⁴⁷

	Мардҳо	Занҳо
Ҳамаи соҳаҳо	58,2	41,8
Саноат	69,7	30,3
Кишоварзӣ, ҷангал ва моҳипарварӣ	54,8	45,2
Соҳтмон	88,4	11,6
Савдо	66,2	33,8
Нақлиёт ва алоқа	74,6	25,4
ҲМҚ ва хизматрасонии майшӣ ба аҳолӣ	63,5	36,5
Тандурустӣ	43,2	56,8
Маориф	55,2	44,8
Фарҳанг, санъат, илм	50,3	49,7
Идоракунии давлатӣ ва қарздиҳӣ	67,6	32,4

Дараҷаи фаъолияти иқтисодӣ аз рӯи синну сол гуногун мебошад. Таносуби фоизи иштироки мардҳо дар қувваи корӣ аз ҳама баланд аст.

Диаграммаи 24. Сатҳи фаъолнокии иқтисодии аҳолӣ, бо %⁴⁸

Ҳиссаи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол аз шумораи умумии аҳолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи маълумоти ОУИСТ-и соли 2007 43,8%, мардҳо – 58,1%, занҳо – 31,1%-ро ташкил дод. Шумораи зиёдтарини аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол ба синни 35-44-солагӣ рост меояд – аз 63,9% шумораи умумии аҳолӣ мардҳо – 82,4%, занҳо – 47,8%-ро ташкил менамоянд. Ҳиссаи

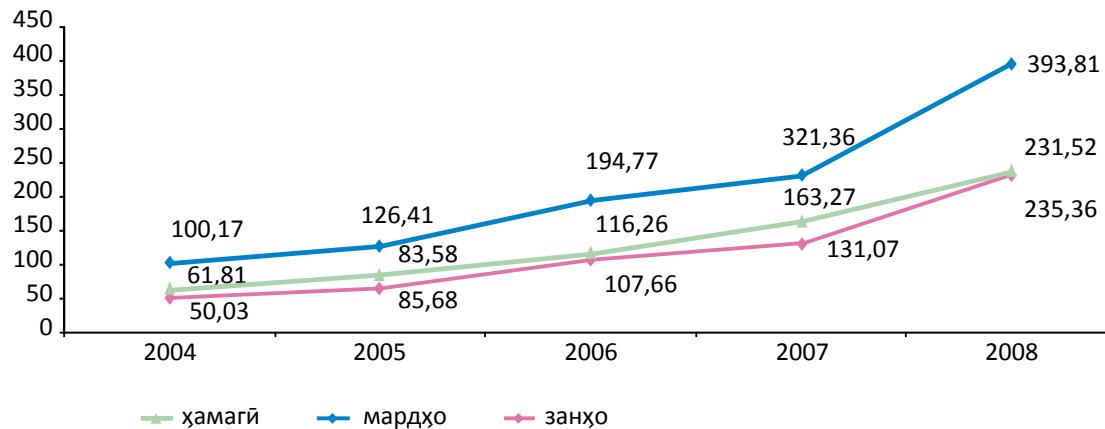
47 Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, 2010, с. 69

48 Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, 2010, с. 14

аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол аз рӯи минтақаҳо низ гуногун аст. Шумораи бештари аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол дар вилояти Ҳатлон – 47,1% мебошад, аз шумораи аҳолии вилояти Ҳатлон мардҳо 55,5%, занҳо – 39,5%-ро ташкил мекунанд. Шумораи камтарини аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол дар ВМҚБ – 35,4% аст, аз шумораи аҳолии ВМҚБ мардҳо 44,1%, занҳо – 28,0%-ро ташкил медиҳанд.

Музди кори миёнаи якмоҳаи занҳо нисбат ба музди кори мардҳо 59,8%-ро ташкил дод.

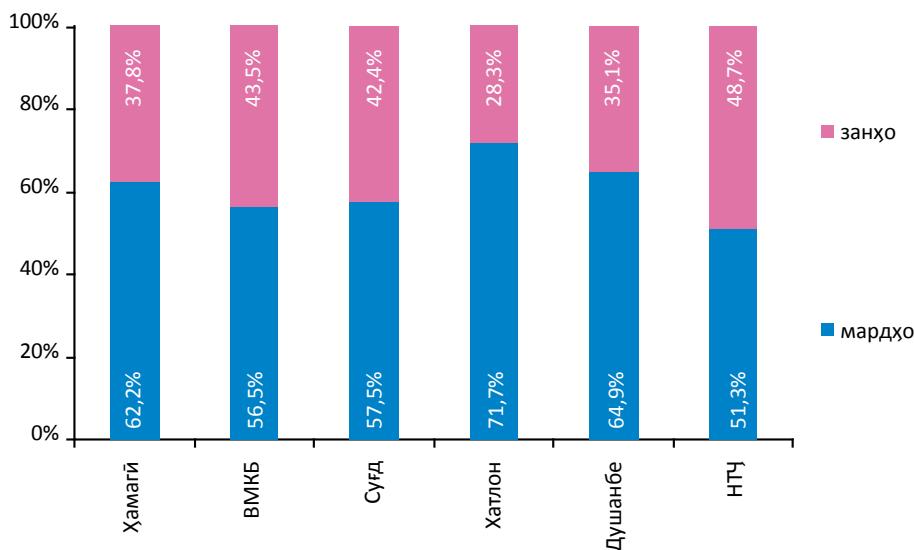
Диаграммаи 25 Музди меҳнати миёнамоҳонаи номиналии кормандони корхонаю ташкилотҳо (бо сомонӣ)⁴⁹

Аз шумораи умумии кормандони корхонаҳои хурд занҳо 20,4%-ро ташкил медиҳанд. Тақсимоти соҳавии мардҳо ва занҳои дар корхонаҳои хурд коркунанда ба соҳтори шуғли умумӣ мувофиқат мекунад.

Аз шумораи умумии коркунони кироя 70% мардҳо ва 65% занҳо дар соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва 30% мардҳо ва 35% занҳо дар соҳаҳои истеҳсолоти ғайримоддӣ фаъолият мекунанд⁵⁰.

Диаграммаи 26. Ҳиссаи роҳбарон ва мутахассисон аз шумораи қувваи кории кироя⁵¹

49 Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, 2010, с 83.

50 Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, 2010, с.69

51 Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, 2010, с 72.

Дастрасии занҳо ба захираҳои молиявию табий ва сармояи чисмонӣ аз сабаби дастрасӣ надоштани онҳо ба гирифтани қарзҳои хурд ва дигар нақшаҳои фоидаситонӣ, ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва дигар ҳуқуқҳои худро надонистани занҳо, инчунин нокифоя будани дониши онҳо дар бораи расму қоидаҳое, ки барои гирифтани замин, моликияти ва захираҳои дигар зарур мебошанд, басо маҳдуд аст.

Ташкилотҳои хурди молиявӣ дар баланд бардоштани фаъолияти иқтисодии занҳо саҳми калон гузоштанд. Додани қарзҳои хурд яке аз омилҳои самарарабахши стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон ба шумор меравад. Гурӯҳи мавриди ҳадафи аксарияти лоиҳаҳои микрокредитӣ занҳо буданд. Фарогирии аҳолӣ бо ин лоиҳаҳо чандон зиёд набошад ҳам, бо вуҷуди ин онҳо дар паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар байни занҳо нақши муҳим бозиданд. Андозаи миёнаи қарзҳо \$300-400-ро ташкил медиҳад. Аммо системаи қарзҳои инфириодӣ бинобар зиёд будани талабот ба онҳо тадриҷан ҷорӣ карда мешавад. Қарзҳои инфириодӣ ва гурӯҳӣ бағоят гарон меафтанд, зеро ставкаҳои фоизии ҳармоҳаи онҳо ба ҳисоби миёна зиёда аз 3,5%-ро ташкил медиҳанд, ба ин бошад ҳарочоти аризадиҳӣ илова мешавад. Сарфи назар аз арзиши баландашон, ба ҳардӯи ин қарзҳо ҳанӯз ҳам талабот зиёд аст. Рушди қарздиҳии хурд дар тамоми қаламрави чумхӯрӣ аз ҳисоби саҳмгузорӣ ба инкишофи соҳибкории хурд ва миёна, ҳусусан дар минтақаҳои дурдасти кӯҳӣ чун самти афзалиятнок ва муҳим баррасӣ карда мешавад.

Ҳаҷми қарзҳои хурди умуман дар чумхӯрӣ аз тарафи созмонҳои молиявии хурд (CMX) додашуда дар соли 2009 1626,0 млн. сомониро ташкил дод⁵², вале он назар ба соли гузашта 2,2% кам гардид. Дар минтақаҳои дурдасти кӯҳистони мамлакат ҳаҷми қарзҳои хурди додашуда назар ба соли гузашта 6,4% кам шуд. Аз ҳаҷми умумии қарзҳои хурди додашуда 82,2%-ро қарзҳое ташкил намуданд, ки барои рушди соҳибкорӣ чудо карда шудаанд, 24,3% ин қарзҳоро занҳо гирифтанд⁵³. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4.07.с.2006, №307 «Дар бораи таъсис додани бурсҳои президентӣ барои рушди соҳибкории хурд ва миёна, ҷалб намудани занону духтарон ба қасбомӯзӣ, баланд бардоштани сатҳи донишҳои ҳуқуқии онҳо ва ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ дар солҳои 2006-2010» ва бо қарори дигари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4.09.с.2008, №448 барномаи «Бурсҳои президентӣ барои рушди соҳибкории занон аз соли 2008 то соли 2010» қабул карда шуд. Дар солҳои 2006-2009 190 лоиҳа амалӣ карда шуд, ки дар натиҷаи онҳо барои 15 ҳазор нафар занон ҷойҳои корӣ ташкил карда шуданд. Ҳаҷми умумии бурсҳо 3,3 млн. сомониро ташкил намуд.

Аз солҳои 1990-ум сар карда, ду барномаи Ҳазинаи Оғоҳон оид ба Рушд бо додани қарзҳо ба соҳибкорон ва фермерҳои Тоҷикистон машғул шуданд. Барномаи Дастирии Рушди Минтақаҳои Кӯҳии Ҳазинаи Оғоҳон ба фермерҳои хурд ва гурӯҳҳои занон дар давраи мураккаби гузариш дар Тоҷикистон, ки баъди барҳам ҳӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ фаро расид, қарзҳои хурд ҷудо кард. Илова бар ин, Барномаи Дастирии Соҳибкорӣ, ки онро соли 1996 Ҳазинаи Оғоҳон таъсис додааст, ба соҳибкорони хурд, аз ҷумла ба занҳо қарз ва қӯмакҳои техниқӣ пешниҳод намуд.Faъoliyati ҳардӯи ин барномаҳо баъдтар дар ҷаҳорҷӯбай як агентӣ – Агентии Оғоҳон оид ба маблағузории хурд муттаҳид карда шуд.

То моҳи апрели соли 2009 маҷмӯи қарзҳои баҳши молиявии мамлакат ба 1,078 млрд. \$ расид, ки 86,7 фоизи онҳо ба бонкҳои тиҷоратӣ ва 13,3 фоизи онҳо ба ташкилотҳои хурди молиявӣ рост меояд. Яке аз вазифаҳои созмонҳои молиявии хурд (CMX) дастирии табақаҳои осебпазири аҳолӣ, ҳусусан занҳо ба шумор меравад. Аммо ҳиссаи занҳо дар байни мичозони ин ташкилотҳо торафт кам мешавад. То моҳи апрели соли 2009 мичозони фаъоли CMX 143,6 нафар буданд, ки 34 фоизи онҳоро занҳо ва 66 фоизашонро мардҳо ташкил мекарданд. Чи тавре ки мебинем, бе ўҳдадориҳои маҳсус дар бораи риоя намудани баробарии гендерӣ қобилияти рақобати занҳо камтар буда, онҳо мавқеи худро аз даст медиҳанд⁵⁴.

⁵² Тибқи маълумоти Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

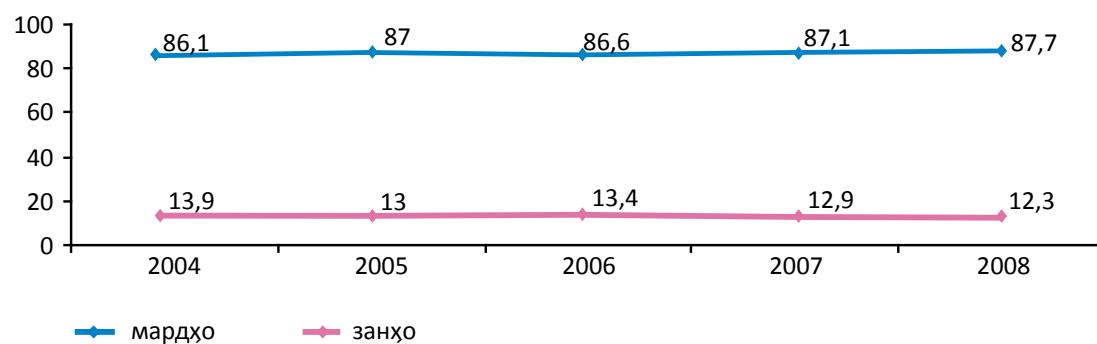
⁵³ Тибқи маълумоти Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

⁵⁴ Ҳисоботи Ассотсиатсияи ташкилотҳои хурди молиявии Тоҷикистон (ATXMT), с. 2009.

Динамикаи тақсимоти мардҳо ва занҳо аз рӯи соҳаҳои иқтисод нишон медиҳад, ки аз соли 2000 то соли 2009 сегрегатсияи гендерӣ қавитар гардидааст: масалан, ҳиссаи занон дар соҳаи каммаштарин – кишоварзӣ зиёд шуд. Дар чунин соҳаҳои баландмаош, ба монанди саноат ва сохтмон бошад, ҳиссаи занҳо бештар аз 1,5 маротиба кам гардид. Аз ин соҳаи идоракуни давлатӣ ва қарздиҳӣ истисно мебошад. Дар ин соҳа шумораи кормандон дар ин солҳо бештар аз 1,8 маротиба афзуда, ҳиссаи занҳо дар ин бахши иқтисод аз 26% то 52% зиёд гардид. Аммо ин соҳаи иқтисод ҳамагӣ 4% шумораи умумии кормандони кирояро ташкил медиҳад. Нишондиҳандай сегрегатсияи уфуқӣ аз 16,5 фоизи соли 2000-ум дар соли 2006 то 18,3% баланд гардид. Нишондиҳандай сегрегатсия нисбатан баланд набошад ҳам, бо вучуди ин фарқияти гендерӣ аз ҳисоби афзоиши ҳиссаи занони дар соҳаҳои каммаош меҳнаткунанда ва зиёд шудани ҳиссаи мардҳо дар соҳаҳои баландмаоши иқтисод бештар мегардад. Таҷаммӯи занҳо дар соҳаи кишоварзӣ ва тамоюли афзоиши ҳиссаи занон дар ин бахши иқтисод боиси нигаронист, зеро музди кор дар ин бахш яке аз муздҳои камтарин ба ҳисоб меравад. Таъмини даромади устувор бо ҳуқуқи гирифтани замин робитаи зич дорад.

Ҳақиқати ҳол чунин аст, ки соҳибони аксарияти заминҳои кишт мардҳо мебошанд. Зиёда аз 80% занҳои коркунанда дар соҳаи кишоварзӣ меҳнат мекунанд. Вале ҳамагӣ 12,3% занҳо ба хоҷагиҳои дехқонӣ роҳбарӣ менамоянд. Ин нишондиҳандай дар муқоиса ба соли 2004 камтар гардид. Занҳо асосан коркунони кирояи кишоварзӣ буда, корҳои вазнини каммуздро ичро мекунанд.

Диаграмма 27 Вазни қиёсии хоҷагиҳои дехқоние, ки ба онҳо мардҳо ва занҳо роҳбарӣ мекунанд⁵⁵

Дар Тоҷикистон музди кори занҳо назар ба музди кори мардҳо хеле камтар аст. Тағриқаи гендерии музди меҳнат хусусияти минтақавӣ дорад, дар минтақаҳо музди кори занҳо аз музди кори мардҳо ақиб мемонад. Фарқияти музди кор ҳавасмандирио ба андӯхтани сармояи инсонӣ коҳиш дода, боиси аз бозори меҳнат хориҷ шудани занҳо мегардад.

Айни замон фаъолияти иқтисодии занҳо бинобар хусусиятҳои иҷтимоию демографии рушди ҷумҳурӣ (дараҷаи баланди таваллуд, ба «мардона» ва «занона» ҷудо кардани шуғл) назар ба фаъолияти иқтисодии мардҳо эътибори камтар дорад. Масалан, тибқи иттилооти МСЗТ дар соли 2007 дараҷаи фаъолияти иқтисодии мардҳои аз 14 то 64-сола 58,1%, занҳо бошад, 31,1%-ро ташкил медиҳад.

Аз рӯи намудҳои шуғл низ дар байни мардҳо ва занҳо фарқияти қалон мушоҳида карда мешавад. Дар чунин соҳаҳо, ба монанди хизматрасонӣ ва кишоварзӣ, ки соҳаҳои каммаош ба ҳисоб мераванд, төъдоди занҳо зиёдтар аст. Масалан, дар соҳаи тандурустӣ 66,3% шумораи умумии занҳои дар ин

55 Нишондиҳандои гендерӣ дар хоҷагиҳои дехқонӣ. Кумитаи давлатии омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2009, саҳ.52-60 .

соҳа коркунанда, дар соҳаи маориф – 52%, дар соҳаи кишоварзӣ – 55,7% машғули кор мебошанд.⁵⁶ Аз рӯи мақоми шуғл занҳое, ки дар хоҷагиҳои колективӣ кор мекунанд, дар корхонаҳои оиласӣ ёрӣ мерасонанд ё мустақилона кор мекунанд, бештар мушоҳида карда мешавад.

Соҳтмон, нақлиёт, алоқа, истеҳсоли барқ ва газ, истихроҳи канданиҳои фоиданок, хариду фурӯши моликияти гайриманқул, идоракуни давлатӣ ва амният, расондани дигар хизматҳои коммуналӣ, фаъолияти молиявӣ, истеҳсолоти саноатиро соҳаҳои «мардона» ҳисоб кардан мумкин аст. Занҳо бештар дар чунин соҳаҳо, ба монанди тандурустӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ меҳнат мекунанд. Кишоварзӣ, маориф, меҳмонхонаҳо ва тараҳбонаҳо ба соҳаҳои мобайнӣ дохил мешаванд.

Албатта, вучӯд доштани «иҳтиносҳои занона» маънои онро надорад, ки ҳуқуқҳои занон поймол карда мешаванд. Проблема дар он аст, ки имкониятҳои шуғли занон бағоят маҳдуданд. Шумораи соҳаю иҳтиносҳои « занона» тамоман кам аст, ки ин боиси аз яқдигар ба кулӣ фарқ кардани музди меҳнати занҳо ва мардҳо ва поймолшавии мустақими ҳуқуқи занҳо мегардад. Тибқи маълумоти МСЗТ, дар соли 2007 фарқияти музди кор аз рӯи ҷинс (таносуби музди кори соатбайъи занҳои коркунанда бо мардҳои коркунанда дар ҷои кори асосӣ) 0,36-ро ташкил дод.

Дар ҷумҳурӣ на фақат сегрегатсияи уфуқӣ, балки сегрегатсияи амудӣ низ мушоҳида карда мешавад. Қисми зиёди мутахассисон ва роҳбаронро мардҳо ташкил медиҳанд.

Сегрегатсияи соҳавӣ яке аз сабабҳои фарқияти байни музди меҳнати миёнаи мардҳо ва занҳо ба шумор меравад, ки он 59,8%-ро ташкил медиҳад. Сарфи назар аз андаке беҳтар гардидани нишондиҳандай мазкур дар 3 соли охир дар натиҷаи баландшавии музди меҳнати кормандони соҳаҳои буҷетӣ аз рӯи ин нишондиҳанда пешравии назаррасеро интизор шудан муҳол аст, зоро сегрегатсия дар таҳсилоти қасбӣ ва бозори меҳнат торафт қувват мегирад.

Сабаби дуюми фарқияти байни музди меҳнати занҳо ва мардҳо дар он аст, ки төъдоди занҳо дар зинаҳои баланди идоракунӣ, ки дар он ҷо музди меҳнат баландтар мебошад, кам аст. Занҳо ҳатто дар соҳаҳои анъанавии « занона» ҳам мансабҳои роҳбариро ишғол намекунанд. Дар ҷомеа музди меҳнати ками занҳо аксар вақт проблемаи ҷиддӣ ҳисоб карда намешавад, одамон ба таври қолабӣ фикр мекунанд, ки занҳо ба тавассути шавҳарон ё аъзоёни дигари оилаашон ба манбаъҳои дигари захираҳо дастрасӣ доранд. Илова бар ин афзоиши төъдоди модарони танҳо, аз шавҳар ҷудошуда ё никоҳашон ба қайд гирифтанишуда (танҳо дар асоси никоҳ) ба назар гирифта намешавад. Бӯхрони иқтисодӣ, тағйир ёфтани муносибатҳо нисбат ба моликият, иҳтисол ё ҳусусигардонии объектҳои таъминоти иҷтимоӣ, пурзӯр гардидани таъсири гурӯҳҳои консервативӣ ва динӣ боиси зиёд шудани сарбории занҳо гардиданд. Шаклҳои гуногуни худфаъолияти занҳо ва истифодаи меҳнати онҳо дар иқтисоди соягӣ, ки дар он системаҳои дастгирии иҷтимоӣ ва ба назар гирифтани ўҳдадориҳои оиласӣ амалан вучӯд надоранд, вусъат пайдо намуданд.

Зани тоҷик нақши ба вай пештар хоснабудаи сарбон ё ҳамсарабони оиларо торафт бештар ба дӯши худ мегирад. Ва ин на фақат вақте рӯй медиҳад, ки зан бева мемонад ё бо қӯдакони хурдсолаш аз шавҳар ҷудо мешавад, балки вақте низ рӯй медиҳад, ки мард – сардори оила наметавонад оилаи худро аз ҷиҳати моддӣ таъмин намояд. Фаъолияти меҳнатӣ занҳо ҷумҳуриро ба ҷолоқию ўҳдабароии иҷтимоӣ таҳрик мекунад ва боиси тағйир ёфтани тақсимоти анъанавии меҳнат ва болоравии фаъолияти иқтисодии занҳо ҳусусан дар бозори ғайрирасмии меҳнат мегардад.

Солҳои охир дар Тоҷикистон афзоиши муҳочирати меҳнатии занон мушоҳида карда мешавад, ки сабабҳои асосиаш инҳо мебошанд: бад шудани шароити моддии қисми зиёди оилаҳо, барои кор сафар кардани қисми зиёди мардҳо, бо оилаҳои худ алоқаро қатъ кардани шавҳарон, дар Россия ташкил намудани оилаҳои дуюм ва г. Соли 2008 ҳиссаи занҳо дар байни муҳочирони меҳнатӣ аз Тоҷикистон на бештар аз 13%-ро ташкил дода буд.⁵⁷

56 Маълумоти МКМИК- соли 2004

57 Тибқи маълумоти ВКД

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор ислоҳотҳои соҳторӣ гузаронд, ки онҳо ба беҳтаршавии муҳити соҳибкорӣ, вусъати ташаббусҳои шаҳсии занҳо таъсири ҷиддӣ расонда, барои рушди соҳибкории хурд ва ташакқул ёфтани синфи миёнаи соҳибкорон, ки асоси пойдорӣ ва устувории давлат мебошад, замина гузошт.

Илова бар саъю қӯшишҳои Ҳукумат дар ин соҳа дастирии як қатор ташкилотҳои байналмилалие, ки фаъолияташон ба тадқиқӣ равандҳои рушди бахши ҳусусӣ ва соҳибкорӣ дар мамлакат, расондани қӯмакҳои техникӣ, ҷудо кардани захираҳои молиявӣ барои фаъолияти соҳибкорӣ, ба раванди қабули қарорҳо ҷалб намудани намояндагони бахши ҳусусӣ равона гардидааст, эҳсос мегардад.

Таҳдидҳои асосӣ инҳо маҳсуб мешаванд: дастрасии нокифоя ба захираҳои замин, об ва энергетикӣ; суст шудани қобилияти рақобати занҳо, ҳусусан дар соҳаҳои каммаош; афзоиши ташаннузи бозоргирӣ дар бахши молиявӣ ва дар натиҷа кам шудани ҳаҷм ва суръати дастирии кредитии соҳибкории хурд, баландшавии ставкаҳои фоизии қарзҳо; тангшавии гунҷоиши аксариати бозорҳои мол, ҳусусан молҳои ғайриозуқаворӣ; бекурбшавии асъори миллӣ ва афзоиши ҳарочот барои хизматрасонии пулҳои ба муомилот ҷалб кардашуда.

Вазифаи 4. Муваффақ шудан ба иштироки 30 фоизаи занҳо дар Парламенти мамлакат ва дар ҳамаи зинаҳои ҳокимиияти иҷроия ва қонунбарор

Тавре таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, қонунбаророн фақат ҳамон вақт баҳри ҳимояи манфиатҳои қӯдакон қонунҳои ҷиддӣ мебароранд, ки агар миқдори депутатзанон аз 20% зиёд бошад. Қонунҳо ва барномаҳои давлатие, ки ба манфиатҳои занон даҳл доранд, фақат ҳамон вақт пайдо мешаванд, ки агар ҳиссаи занҳо дар соҳторҳои ҳокимиият ба 30% расад.

Умуман дар мамлакат дараҷаи пасти намояндагии занҳо дар мақомоти қонунгузории ҳокимиияти давлатӣ, шумораи ками занҳо дар мансабҳои роҳбарикунданаи мақомоти иҷроияи ҳокимиияти давлатӣ ва ташкилотҳои шаклҳои моликияташон ғуногун мушоҳида карда мешавад; дар воситаҳои аҳбори омма образи мусбати занони сиёсатмадор ва роҳбарзанон инъикос карда на-мешавад; дар ҷомеа ҳанӯз ҳам ақидаҳои қолабӣ дар бораи нақши занон дар ҷомеа, муносибати падаршоҳӣ нисбат ба баробарии ҷинсҳо вуҷуд доранд; ҳизбҳои сиёсӣ оид ба пешбарии занҳо ба зинаҳои ҳокимиият стратегияю барномаҳои хуб надоранд, ҳуди занҳо бошанд, таҷрибаи кофии сиёсӣ надоранд.

Масалан, соли 2008 дар вазорату идораҳои ҷумҳурӣ дар вазифаҳои роҳбарӣ дар сатҳи муовинони аввал занҳо ҳамагӣ 12%, дар сатҳи муовинон – 11%-ро ташкил медоданд, дар мақомоти ҳокимиияти иҷроия шумораи занҳое, ки вазифаи роҳбари аввалро ишғол менамуданд, хеле кам буд. Дар мақомоти маҷаллии ҳокимиият дар сатҳи муовинони аввали раисони вилоятҳо занҳо 18%, раисони шаҳру ноҳияҳо – 6%, муовинони аввали шаҳру ноҳияҳо – 5%, муовинони раисони шаҳру ноҳияҳо – 38%-ро ташкил медоданд.⁵⁸

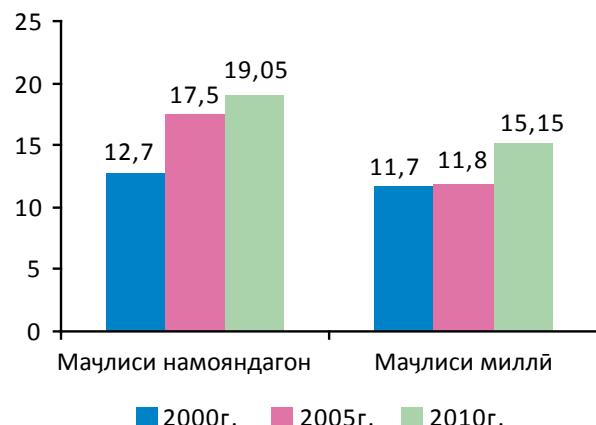
Роҳбарзанон аксари вақтҳо дар зинаҳои поёнӣ ва миёнаи идоракунӣ, дар вазифаҳои сардорони шӯъбаҳо ва раёсатҳои вазоратҳо ва кумитаҳои давлатӣ ва дар сатҳи алоҳидаи давлатӣ фаъолият мекунанд.

Нишондиҳандаҳои иштироки занон дар қабули қарорҳо дар сатҳи сиёсӣ вобаста ба зинаи соҳторҳои ҳокимиият ғуногун аст. Миқдори камтарини занҳо дар палатаи болоии парламенти миллӣ, төъодди бештарӣ онҳо дар палатаи поёнӣ ва дар маҷлисҳои вилоятӣ вакilonи ҳалқ намояндагӣ мекунанд.

58 Ҳисботи миллӣ оид ба рушди инсон. 2008-2009. Шуғл дар қаринаи рушди инсон. Душанбе 2010, с.121

Ба туфайли дар Тоҷикистон ташаккул ёфтани системаи бисёрҳизбӣ масъалаи иштироки занҳо дар сиёсат дар сатҳи ҳизбҳои сиёсӣ басо мубрам гардидааст. Аммо нақши занҳо дар раванди ташаккулёбии системаи бисёрҳизбӣ чандон назаррас нест. Дар Тоҷикистон ҳизби сиёсии занон вучуд надорад, дар Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ фраксияҳои занон вучуд надорад.

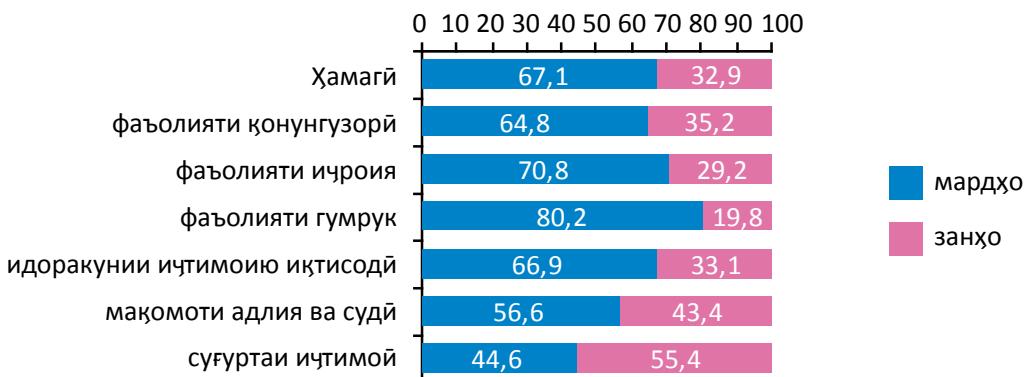
Диаграмма 28 Намояндагии занон дар Парлумони мамлакат, (бо %)

Аз ҳамаи мақомоти ҳокимият ҳиссаи занҳо дар мақомоти ҳокимияти судӣ зиёдтар аст. Бо вучуди ин, сарфи назар аз иҷрои як қатор ҷораю тадбирҳо баҳри пешбарии занон, намояндагии 30 фоизаи онҳо дар мақомоти роҳбариқунандаи ҳокимияти қонунбарорӣ, судӣ ва иҷроия ба даст оварда нашудааст. Камшавии вазни қиёсии занҳо дар ҳамаи зинаҳои ҳокимияти давлатӣ ба қайд гирифта шудааст. Сатҳи мансаби давлатӣ ҳар қадар баландтар бошад, намояндагии занҳо дар он ҳамон қадар камтар аст. Агар дар байни роҳбарони баҳшҳои сохторӣ занҳо аз се як қисмро ташкил диханд, пас дар байни роҳбарони мақомоти идоракуни давлатӣ занҳо ҳамагӣ 5%-ро ташкил медиҳанд.

Миқдори занҳо дар мансабҳои олии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба нақши онҳо дар ҷомеа мувофиқат намекунад, гарчанде ки иштироки занҳо дар қабули қарорҳои марбутаи давлатӣ ба баланд шудани сифати ин қарорҳо ва самаранокии истифодаи онҳо мусоидат карда метавонист. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки занҳо ба ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодии мамлакат ва ба қабули қарорҳо ба қадри кофӣ таъсир намерасонанд.

Диаграмма 29. Тақсимоти кормандони дар мақомоти идораи давлатӣ машғулӯда дар соли 2008 (бо %)⁵⁹.

59 Занҳо ва мардҳо. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе. 2010 с.71

Дар вазорату идораҳои ҷумҳурӣ дар вазифаҳои роҳбарӣ дар сатҳи муовинони аввал занҳо ҳамагӣ 12%, дар сатҳи муовинон – 11%-ро ташкил медоданд, дар мақомоти ҳокимияти икроия шумораи занҳое, ки вазифаи роҳбари аввалро ишғол менамуданд, хеле кам буд. Дар мақомоти маҳаллии ҳокимият дар сатҳи муовинони аввали раисони вилоятҳо занҳо 18%, раисони шаҳру ноҳияҳо – 6%, муовинони аввали шаҳру ноҳияҳо – 5%, муовинони раисони шаҳру ноҳияҳо – 38%-ро ташкил медоданд⁶⁰.

Умуман ҳулоса баровардан мумкин аст, ки намояндагии нокифояи занҳо дар вазифаҳои роҳбарии мақомоти қонунбарор ва икроияи ҳокимият дар роҳи пурзӯр намудани таъсири занон ба раванди қабули қарорҳои сиёсӣ ва маймурӣ монеаи ҷиддӣ эҷод мекунад.

Баробарии рӯяқии мардҳо ва занҳо ба демократия ва рушди минбаъдаи ҷомеа мусоидат намекунад; кам будани теъдоди занҳо дар ҳокимият дар сатҳи қабули қарорҳо нақши онҳоро дар гузарондани ислоҳот дар мамлакат кам менамояд; вуҷуд доштани қолабу ҳурофотҳо ба пешрафти сиёсии занҳо монеъ мегардад; ҳифзи нокифояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии занҳо ба баробарии ҳақиқии гендерӣ таҳдид мекунад.

Имкониятҳои асосӣ: ҷорӣ намудани квотаҳо барои занон чун ҷораи муваққатӣ барои таъмини иштироки васеи онҳо дар ҳокимияти икроия ва қонунбарор тибқи Муоҳидаи СММ дар бораи барҳам додани ҳама гуна поймолқуни ҳуқуқи занҳо; ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилаӣ оид ба масъалаҳои фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои мардҳо ва занҳо, баланд бардоштани нақши занон дар ҷомеа; имконпазир гардондани омӯзиши таҷрибаи мамлакатҳои мутараққӣ оид ба масъалаҳои пешрафти сиёсии занон.

Барои омӯхтани вазъи кор барномаи маҳсуси таълимӣ оид ба баробарҳуқуқии сиёсии занҳо ва ба занҳо омӯзондани малакаҳои сарварӣ зарур аст. Ин барнома бояд аз мактаби миёна сар карда, дар ҳамаи зинаҳо ҷорӣ карда шавад.

Рушд ва таҳқими ҳаракати занон бояд қисми таркибии сиёсати баробарҳуқуқии гендерӣ гардад. Ҳукumat аҳамияти рушди ҷомеаи шаҳрвандии тавоноро эътироф намуда, ТФД ва ташкилотҳои ҷамъиятиро дар ин самт дастгирӣ мекунад.

Вазифаи 5. Фароҳам овардани шароит барои ҳаёти сазовори занон бидуни зӯроварӣ, решакан намудани ҳамаи шаклҳои он дар тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла дар оила.

Соли 2008 Котиби Генералии СММ Системаи амалиётҳои СММ-ро дар солҳои 2008-2015 барои барҳам додани зӯроварӣ нисбат ба занон ҷорӣ намуд. Дар доираи системаи мазкур ҷорабинии глобалии «Ба зӯроварӣ нисбат ба занон якҷоя хотима медиҳем» оғоз ёфт, ки он мақсадҳои асосии зеринро муайян намуд: қабул ва таъмини икрои қонунҳо ҷиҳати мубориза ба мӯқобили ҳамаи шаклҳои зӯроварӣ нисбат ба занон ва духтарон ва ҷазодиҳӣ барои ҷунун зӯроварӣ; қабул ва татбиқ намудани нақшаҳои давлатии ҳамаҷонибаи ҷорабиниҳо; такмил додани ҷамъоварии иттилоот дар бораи паҳншавии зӯроварӣ нисбат ба занону духтарон; баланд бардоштани сатҳи оғоҳии аҳолӣ ва иштироки аҳли ҷомеа; мубориза бо зӯроварии шаҳронӣ дар вақти низоъҳои мусаллаҳона.

Пешгирии зӯроварӣ нисбат ба занон яке аз вазифаҳои муҳимтарини Барномаи давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқу имкониятҳои баробар дар солҳои 2001-2010, Стратегияи миллӣи рушд ва Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар солҳои 2007-2009 дониста шудааст. Соли 2007 Ҳукumatи Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои ҳамоҳангзории байниидоравӣ оид ба пешгирии зӯроварӣ нисбат ба занонро ташкил намуд, ки ба ҳайати он намояндагони вазоратҳои адлия, меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, тандурустӣ, корҳои доҳилӣ, Қумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукumatи

60 Ҳисботи миллӣ оид ба рушди инсон. 2008-2009. Шуғл дар қаринаи рушди инсон. Душанбе 2010, с.121

Чумхурии Тоҷикистон, кормандони судҳо ва Прокуратураи генералӣ, инчунин намояндагони ТФД доҳил мешаванд; Тоҷикистон ба Муоҳида дар бораи барҳам додани ҳама гуна поймолқуни хуқуқи занҳо ҳамроҳ гардида, барои таъмин намудани хуқуқҳои баробари занҳо ва мардҳо, аз ҷумла барои хуқуқи зиндагонии бе зӯроварӣ ба зиммаи ҳуд ўҳдадорӣ гирифт; дар палати поёни Парлумони Чумхурии Тоҷикистон Кумитаи кор бо занон ва оила, ҳифзи саломатӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва экология амал мекунад, ки он бо пеш бурдани таҳияи лоиҳаи қонунҳо машғул шуда, тар таҳияи сиёсати гендерии мамлакат фаъолона иштиrok менамояд; дар мақомоти ҳокимиyaти намояндагии вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳияйӣ соҳторҳое вучуд доранд, ки бо масъалаҳои оила машғул мебошанд; дар вазорату идораҳои бахши иҷтимоӣ (тандурустӣ, меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ) бахшҳое мавҷуданд, ки бевосита бо ҳалли проблемаҳои занон, оила ва кӯдакон машғул мебошанд; бо кӯмаки Комиссияи миллии кор бо оила ва занон ҷиҳати пешгирии зӯроварӣ нисбат ба занон кор бурда мешавад. Соли 2009 лоиҳаи ташкили Маркази дастгирии духтарон дар назди Кумитаи кор бо занон ва оила (бо дастгирии Маркази хуқуқи кӯдак, Фонди Трастии СММ/ЮНИФЕМ, Комиссияи Аврупо, Lottery Fund/UK) оғоз ёфт. Маркази дастгирии духтарон бо духтарҳои аз 10 то 18-сола, ки ба ҳавфи зӯроварии шаҳвонӣ, трафик ва истисмор дучор шудаанд ё мумкин аст дучор шаванд, кор мебарад. Дар Марказ то 20 нафар духтарон метавонанд то 6 моҳ зиндагӣ қунанд. Ба онҳо маслиҳатҳои хуқуқӣ дода мешаванд. Бо онҳо тадбирҳои эҳёи психологӣ ва барномаҳои гуногуни таълими гузаронда мешаванд.

Сарфи назар аз як қатор тадбирҳои андешидан Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон то ҳол Қонун дар бораи пешгирии зӯроварии хонагӣ қабул нашудааст ва Нақшай миллии амалиёт таҳия нагардидааст; омори миллӣ оид ба дараҷаи паҳншавии зӯроварӣ вучуд надорад, оид ба баҳо додан ба паҳншавии зӯроварӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз ҳам дар сатҳи миллӣ тадқиқотҳо гузаронда нашудаанд.

Қайд кардан зарур аст, ки зӯроварӣ аз рӯи аломати гендерӣ бо чунин зухуротҳо, ба монанди серзанагӣ, никоҳи барвақт, башавҳардиҳии маҷбурий ё никоҳи ба қайд гирифтанашууда мураккабтар мегардад. Дар байни сабабҳои асосӣ инҳоро номбар кардан мумкин аст:

- проблемаҳои иқтисодӣ ва сатҳи пасти зиндагии аҳолӣ;
- коҳиш ёфтани маънавиёт, паст шудани сатҳи фарҳангӣ ва меъёрҳои маънавию ахлоқӣ дар ҷомеа;
- аз будаш зиёд баҳо додан ба арзишҳои ахлоқӣ дар ҷомеа ва оила;
- заиф гардидани вазифаҳои иҷтимоӣ ва таъминоти иҷтимоӣ аз тарафи давлат;
- номукаммалий ва номуассирии қонунгузорӣ оид ба хуқуқҳои зан ва оила;
- нигилизми хуқуқии шаҳсони мансабдор ва шаҳрвандон.

То 1 ноябри соли 2009 дар шаҳру ноҳияҳои гуногуни Тоҷикистон 18 маркази бӯхронӣ ва захиравӣ амал мекард. Аз шумораи умумии муроҷиаткардагон 91,8%-ро занон ва 8,6%-ро мардҳо ташкил медоданд⁶¹.

Барои гирифтани маслиҳатҳо 52,3% шаҳрвандон, аз сабаби содир гардидани зӯроварӣ -37,7% муроҷиат намуданд, ки фоизи аз ҳама зиёди онҳоро шаҳрвандони 30-39-сола ташкил медиҳад. Аз шумораи умумии занҳо, ки ба марказҳои бӯхронӣ ва захиравӣ муроҷиат кардаанд, 51,8%-ро занҳои расман шавҳардор, 7,7%-ро занҳои шавҳардор, вале аз шавҳар чудо зиндагиунанда ва 8,6%-ро занҳои дар никоҳи динибуда ташкил медиҳанд. Аз шумораи умумии занҳо, ки ба марказҳои бӯхронӣ ва захиравӣ муроҷиат кардаанд, 56%-ро занҳое ташкил менамоянд, ки дорои маълумоти синфҳои 10-11 мебошанд. Аз рӯи намудҳои зӯроварие, ки нисбат ба занҳои соли 2009 ба марказҳои бӯхронӣ муроҷиаткарда содир гардidaанд, 48,4%-ро зӯроварии рӯҳӣ, 24,8%-ро зӯроварии иқтисодӣ; 13,8%-ро зӯроварии ҷисмонӣ; 11,6%-ро якчанд намуди зӯроварӣ таш-

61 Занҳо ва мардҳо. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе. 2010 с.94

кил медиҳанд, 1,4% занҳои муроҷиаткарда ба зӯроварии шаҳвонӣ дучор шудаанд. 69,4% занҳои муроҷиаткарда иқрор шуданд, ки нисбат ба онҳо чандин маротиба зӯроварӣ содир гардидааст, 30,6%-и онҳо гуфтанд, ки як маротиба дучори зӯроварӣ шудаанд.⁶²

Мубориза бо зӯроварӣ бояд на фақат бартараф намудани сабабҳои асосии онро, балки инчунин маҷмӯи ҷорабиниҳои ниҳодӣ ва иттилоотиеро дар бар гирад, ки ба ошкор намудани миқёси воқеии проблема мусоидат мекунанд. Самти якум – таъминоти иттилоотӣ. Беҳтар намудани системаи бақайдгирӣ ва омори далелҳои зӯроварӣ имкон медиҳад, ки сатҳи огоҳӣ дар бораи проблемаи мазқури гендерӣ баланд бардошта шавад. Самти дуюм – ниҳодӣ. Ин такмили қонунгузорӣ дар соҳаи зӯроварӣ, таҳияи мониторинги иҷрои қонунгузорӣ, ташкили системаи ҳифзи ҳуқуқҳои занон, аз ҷумла танзими амалҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки аксар вақт вучӯд на доштани омилҳои таъсиррасониро баҳона карда, намехоҳанд ба гунаҳгорони зӯроварии оиласӣ нисбат ба занон таъсир расонанд. Самти сеюм – ба таҳияи механизмҳои самарарабахши мубориза бо зӯроварӣ сафарбар намудани мутахассисоне, ки бо ин проблема машғул мебошанд. Самти ҷорум – ҳамоҳангсозии саъю қӯшиш ва захираҳои ҳамаи тарафҳои манфиатдор. Он таҳияи шаклу усулҳои ҳамкории мақомоти ҳокимият ва ташкилотҳои ғайриҳукуматиеро, ки дар мубориза бо зӯроварӣ иштирок мекунанд, дар бар мегирад. Таҳия намудани системаи арзёбии доимӣ ва тасҳехи лоиҳаҳо, барномаҳо ва ҷорабиниҳои иҷрошаванд оид ба проблемаҳои зӯроварӣ зарур аст. Самти панҷум – ташкили системаи ёрии амалӣ ба занҳое, ки аз зӯроварӣ ҷабр диданд. Ин, дар навбати аввал, дасттирии фаъолияти марказҳои бӯҳронӣ, гурезгоҳҳо ва шаклҳои дигари ёрӣ аз ҷониби ташкилотҳои давлатӣ ва ташкилотҳои ғайриҳукуматие мебошад, ки бо оғияти қурбониёни зӯроварӣ машғул мебошанд. Фақат сиёсати муназзам ва ҳамоҳангшудаи ҳокимиятҳои минтақавӣ ва муниципалиӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ташкилотҳои ғайритичоратӣ ва ВАО натиҷаҳои мусбат дода метавонад.

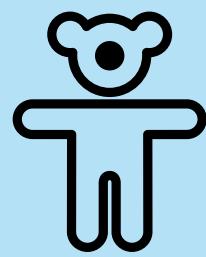
Хулоса ва тавсияҳо:

- таҳия намудани стратегияи мусоидат ба таълими духтарон (хусусан дар деҳот); стратегияи рушди деҳот, ки дар ҷаҳорчӯбай он механизмҳои таъмини дастрасӣ ба системаи маълумоти касбии миёна ва олий бо назардошти омили гендерӣ асоснок карда мешаванд;
- такмил додани системаи баланд бардоштани ихтисос ва саводнокии гендерии муаллимони мактабҳои ибтидой, миёна ва олий;
- таҳқими илмию методии ҷараёни тадриси фанҳои гендерӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот;
- дасттирии барномаҳои тадқиқотӣ оид ба масъалаҳои гендерӣ;
- бо мақсади тағиیر додани нобаробарии бавуҷудомадаи гендерӣ дар синфҳои болоӣ ба сифати ҷораи муваққатӣ таҳсил дар синфҳои болоиро ҳатмӣ гардондан, яъне ба таълими ҳатмии миёна гузаштан зарур аст;
- қабул кардани барнома оид ба таъмини дастрасии баробари занҳои деҳот ба захираҳои иқтисодӣ;
- таҳияи барномаи рушди соҳибкории хурд ва оиласии занон ва шаклҳои гуногуни ҳудфаъолиятӣ. Ташкили системаи «бизнес-инкубаторҳо», ки дар онҳо ба занҳо омӯзондани асосҳои соҳибкорӣ бо тайёрии психологӣ, гузарондани экспертизаи лоиҳаҳои ташкили соҳибкории хурд ва ёрии минбаъда дар шакли муваққатан озод намудан аз андозҳо, қарздиҳии имтиёзномӯ, таъмин кардан бо таҷҳизот ва ашёи хом, ҷудо намудани биноҳо ва ғ. тавъам карда мешавад. Вусъат додани системаи машваратдиҳӣ ва ҳидояти касбии занҳое, ки бизнеси ҳудро ташкил кардан меҳоҳанд, мусоидат ба иҷрои амалии барномаҳое, ки аз тарафи мутахассисон баҳои баланд гирифтаанд.

- таҳқим ва тавсеаи иштироки занҳо дар ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ тавассути тайёр кардани занҳо ба ишғоли мансабҳои олии давлатӣ, дастгирии номзадии занҳо ба депутатӣ, ҷорӣ намудани квотаҳо ва механизмҳои дигари ҳавасмандгардонии сарварзанон;
- аз ҷониби ТФД-и занон гузарондани ҷорабиниҳо барои дастгирии сарварзанон, ташкили фондҳо барои пешбарӣ намудани занҳо ба сиёсат;
- таҳия ва татбиқ кардани барномаҳои маҳсуси таълимӣ оид ба баробарии гендерӣ дар мактабҳо ва донишгоҳҳо;
- бо назардошти стандартҳои байналмилалӣ такмил додан ва қабул намудани лоиҳаи қонун дар бораи муҳофизат аз зӯроварӣ;
- иҷрои муқаррароти Муоҳидаи СММ дар бораи барҳам додани ҳама гуна поймолқунии ҳукуқи занон дар амалияи судӣ;
- баррасӣ намудани имконияти ташкили маркази ҳамоҳангсозии миллӣ оид ба мубориза бо интиқоли ғайриқонунии одамон ба хориҷа (аз ҷумла занон ва кӯдакон);
- ташкил намудани марказҳои иттилоотӣ, гурӯҳҳои дастгирӣ ва паноҳгоҳҳо дар ҳамаи марказҳои ноҳиявӣ барои дастгирии психологӣ ва ҳукуқии қурбониёни зӯроварӣ;
- таълими кормандони мақомоти ҳифзи ҳукуқ оид ба таъмини ҳимояи занон-қурбониёни зӯроварӣ ва график;
- таҳия ва татбиқи стратегияи давлат оид ба масъалаҳои барҳам додани серзанагӣ, никоҳи барвақт, ҳариду фурӯши занҳо.

ҲАДАФИ 4:

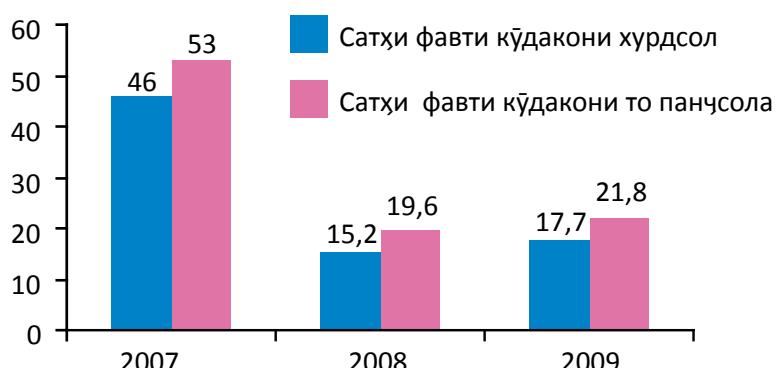
Коҳиши фавти кӯдақон

Нишондиҳандаҳо:

- Сатҳи фавти кӯдакони то панҷсола (ба сари 1000 нафар зинда зодашуда)
- Сатҳи фавти кӯдакони хурдсол (ба сари 1000 нафар зинда зодашуда)
- Ҳиссаи кӯдаконе, ки дар синни 1-солагӣ бар зидди сурхакон эм шудаанд (%)

Диаграммаи 30. Пешрафти коҳишёбии фавти кӯдакон (ба 1000 зинда зодашуда)

Вазифаи 1. Аз се ду ҳиссаи фавти кӯдакони то синни панҷсоларо коҳиш додан

Нишондиҳандаҳо барои мониторинги пешрафт:

- 4.1. Сатҳи фавти кӯдакони то панҷсола – 19, 6 дар соли 2008 ва 21, 8 дар соли 2009.
Ҳадафи муқарраршуда то соли 2015 – ба андозаи 2/3 коҳиш додан
- 4.2. Сатҳи миқдори фавти кӯдакони хурдсол – дар соли 2008 15, 2 ба сари 1000 нафар зинда зодашуда
- 4.3. Ҳиссаи кӯдакони то яксолае, ки бо сироятнозизири бунёдӣ фаро гирифта шудаанд (сурхча, гулӯзиндонак, варами ҳароммагз) – 94, 0.
Ҳадафи муқарраршуда дар соли 2015 100 фоиз бо сироятнозизӣ фаро гирифтанд.
Дар соли 2008 96,7 фоиз иҷро шудааст.

Манбатъ: Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Вазъияти ҷорӣ ва тамоюлҳо оид ба фавти кӯдакон

Таҳлили вазъият гувоҳӣ медиҳад, ки айни замон дар мамлакат зимни вучуд доштани соҳтори инкишофёftai муассисаҳо оид ба саломатии репродуктивӣ ва муассисаҳое, ки ёрии педиатрӣ мерасонанд, дастрасӣ ба ҳифзи саломатии навзодон, кӯдакон ва наврасон кофӣ нест. Ин ба як қатор сабабҳо вобаста аст. Сабабҳои асосӣ маблағгузории нокифоя, инфрасоҳтори заиф, дараҷаи пасти иттилоънокии аҳолӣ, инчунин таҳлили нокифояи сифати хизматрасониҳо, сатҳи пасти низоми мониторинг ва арзёбӣ мебошанд.

Дар мамлакат нишондиҳандаи миқдори таваллуд дар соли 1998 31,3-ро ташкил дод. Дар давоми даҳ соли охир он то 28% поён фаромад. Агар ҳанӯз дар оғози асри 21 шумораи аҳолии чумхурӣ 6120, 0 миллионро ташкил медод, пас дар соли 2009 то 7373, 8 миллион афзуд. Зимнан ҳиссаи кӯдакони аз 0 то 14-сола дар соҳтори синнусолии аҳолӣ дар соли 2009 нисбат ба соли 2000 ба андози 7, 1% поён рафт. Ҳар сол дар Тоҷикистон бештар аз 180 ҳазор нафар кӯдак таваллуд мешавад. Аз ҷумлаи онҳо 10 фоизи кӯдакон дар асфиксия таваллуд мешаванд ва зарурати ташкил намудан ва гузарондани ҷораҳои таъхирназӣ баъди таваллуд ба миён меояд. Аммо сифати ёрии тиббии статсионарӣ ба кӯдакон масъалаи ҷиддӣ аст. Мувофиқи арзёбии ҳадамоти госпиталий, ки бо ҳамкории ТҮТ соли 2006 гузаронда шуд, вуҷуд надоштани таҷҳизоти асосии зарурӣ дар аксари статсионарҳои мамлакат ошкор гашт. Низоми минтақавиунонии ёрии перинаталӣ мавҷуд нест. Зимни миқдори ба таври қифоя зиёди статсионарҳои кӯдакона, фаъолияти онҳо номуташаккилонна аст ва онҳо ҳамон як коро иҷро мекунанд. Тақрибан 75% кӯдакон дар натиҷаи ҳудмуроҷиат ба дармонгоҳҳо хобонда мешаванд. Алоқаи байни сатҳҳои гуногуни ҳадамоти госпиталий суст аст ва давомати байни муассисаҳои КАТС ва беморхонаҳо кофӣ нест. Аз рӯйи иттилооти тадқиқот оид ба расондани ёрии таъхирназии момодоягӣ дар чумхурӣ ошкор гашт, ки бештар аз 15 фоизи таваллудҳонаҳо бо оби тоза, 18 фоизи онҳо бо нерӯи барқ ва гармӣ таъмин нестанд.

- Тоҷикистон имрӯз ба шумори бештар аз 199 мамлакати ҷаҳон дохил аст, ки дар онҳо Қуоҳидаи ҳукуқи кӯдак пазируфта шудааст.
- Масъалаҳои ҳифзи модар ва кӯдак ҳамчун масъалаҳои афзалиятнок дар ҳучҷатҳои стратегии «Стратегияи миллии рушди Чумхурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015», «Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Чумхурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2012» ва «Стратегияи миллии саломатии аҳолии Чумхурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2020» инъикос ёфтаанд

Дар Тоҷикистон масъалаҳои нокифоягии ғизо ва микронутриентҳо (микроэлементҳо ва витаминҳо) дар байни модарон ва кӯдакон аз масоили мухим буданд ва ҳастанд. Мувофиқи иттилооти Тадқиқоти миллӣ оид ба ғизо (2004) сатҳи нимгушинации умумии навъи шадид (НУНШ) ва навъи вазнини нимгушинации шадид (НВНШ) дар байни аҳолӣ нисбат ба солҳои гузашта боло рафтааст.

Кори нокифоя барои инкишофи малакаҳои волидӣ бо мақсади беҳтар гардондани натанҳо саломатии ҷисмонӣ, балки инҷунин инкишофи равонӣ-иҷтимоӣ ва саломатии равонии кӯдакон ва наврасон торафт ташвиши бештар меангезад. Мувофиқи иттилооти таҳқиқоте, ки ВТ ва ЮНИСЕФ (соли 2005) гузаронданд, падару модарон дар 96, 9% фоизи мавриҷҳо малакаи муоширати дурустро бо фарзандони ҳуд надоранд, дар 98 фоизи мавриҷҳо дар оилаҳо бозичаҳо ва китобҳои кӯдакона вуҷуд надоранд, 70 фоизи падару модарон бо аломатҳои умумии хатарнокӣ ошно нестанд.

Мониторингҳои сершумор воқеяятеро ошкор карданд, ки дар маҳалҳо аз болои бақайдигирии таваллуд ва марги кӯдакони хурдсол назорати дақиқ бурда намешавад. На ҳама ҳодисаҳои фавти кӯдакон ба қайд гирифта мешаванд. Баъзан фавти кӯдакони зинда таваллудшударо ҳамчун мурда таваллудшуда ба қайд мегиранд, махсусан дар ҳолатҳое, ки таваллуд дар хона ба вуқӯъ пайваста бошад. Ҳамчунин муқаррар қарда шудааст, ки 13 фоизи кӯдакони то сесола ва 12 фоизи кӯдакони аз 0 то ҷорсона шаҳодатномаи таваллуд надоранд. Аз соли 2003 бо мақсади таъмини қиёспазирии байналмилалии иттилоот ва муайян кардани даҳолатҳо ба кам кардани миқдори фавти кӯдакон, дар мамлакат бо дастирии ЮСАИД/СДС ва ЮНИСЕФ бо усули пилотӣ (дар шаҳри Душанбе ва вилояти Суғд) кор оид ба татбиқи меъёрҳои зиндазӣ, ки ТҮТ тавсия додаст, оғоз ёфт. Аммо пажӯҳишҳо нишон доданд, ки дар бештар аз 75 фоизи муассисаҳои ёрии тиббии таваллуд баҳисобигирӣ аз рӯи тавсияҳои ТҮТ бурда намешавад.

Нишондиҳандаҳои миқдори фавти кӯдакон бевосита бо гирифтӣ ба бемориҳои сироятӣ ва ҷорабиниҳо оид ба пешгирий вобаста аст. Дар миёнаи солҳои 90 дар Тоҷикистон авчи бемориҳои сироятие сар шуд, ки онҳоро барҳамхӯрда ё дар тӯли солҳо ба ҳадди ками ниҳоӣ расида ҳисоб мекар-

данд. Вайроншавии низоми эмкунӣ дар аввали соли 1990 ба хуручи эпидемиявии гулӯзиндонак дар соли 1995 оварда расонд. Миқдори бемориҳо аз 0,3 ҳодиса ба сари 1000 000 нафар дар соли 1992 то 77 дар соли 1995 зиёд гашт. Бемориҳо дигари сироятӣ низ пайдо шуданд, ки сабабгори бадшавии вазъияти дар ҳамон вақт вучудоштаи соҳаи тандурустӣ гаштанд (масалан, хуручи мунтазами бемории сӯхтаний ва бруслелӯз ҳам дар байнин ҳайвоноти шоҳдор ва ҳам дар байнин одамон; хуручи давра ба давраи бемории нодири ҳалокатовари вараҷаи конгой-қримӣ).

Бо қабул кардани «Барномаи миллии масуниятдиҳӣ» дар соли 1994 ва тақвими нави масуниятдиҳӣ, ки ба принсипҳои барномаи васеъкардашудаи масуниятдиҳӣ асос ёфтааст, низоми нави масуниятдиҳӣ ташкил дода шуд. Бо дастгирии ЮНИСЕФ ва ТҮТ чорабиниҳои оммавӣ оид ба сироятнапазиркунӣ (масуниятдиҳӣ) зидди гулӯзиндонак, сурхча ва варами ҳароммағз гузаронда шуданд. Дар натиҷа миқдори мубталоёни гулӯзиндонак аз соли 1996 коҳиш ёфта, о. 05 ҳодисаро ба сари 100 000 нафар дар соли 2001 ташкил дод (ТҮТ, 2001). Ба рӯйхати Барномаи миллии масуниятдиҳӣ дар солҳои 2001-2010 қубоди (зотулкабиди) В дохил карда шуд. Ваксинагузаронӣ бар зидди қубоди В бо дастгирии Эътилоғи глобалий оид ба ваксинагузаронӣ ва масуниятдиҳӣ (ЭГВМ) моҳи январи соли 2002 оғоз ёфт.

Мувофиқи ҳисботҳои маъмурӣ, нишондиҳандоҳои бо ваксинагузаронӣ фарогирифтани кӯдакони аз яксола хурд бештар аз 90% дар соли 1999 буд. Аммо таҳқиқи мултинишондиҳандоҳои кластерӣ (ТМК, ЮНИСЕФ/Кумитай давлатии омор) нишондиҳандоҳои нисбатан пастро маълум намуд (мувофиқи ТМК – 2005 ин нишондиҳанда 85, 6 фоизро ташкил медиҳад ва он аз нишондиҳандоҳо расмӣ – 94 фоиз фарқ меқунад).

Бо сабаби норасии маблағ, сатҳи пасти дониш ва фаҳмиш дар байнин кормандони соҳаи тандурустӣ ва падару модарон, инчунин мушкилоти доимӣ вобаста ба таъмини мунтазами Ҳалқаи хунуккунӣ, яхdonҳо ва нақлиёти хунуккунӣ фарогириӣ бо масуниятдиҳӣ дар сатҳи пасти боқӣ мемонад. Сарфи назар аз ин, дар моҳҳои сентябр ва октябр соли 2004 маъракаи миллии самаранок зидди сурхча гузаронда шуд, ки нишондиҳандоҳои он 97, 7 фоизро аз миқдори пешбинишудаи 2, 96 миллион нафар кӯдакон ташкил дод (ЮНИСЕФ, 2007). Миқдори мубталоёни сурхча то о, оз дар соли 2007 кам гашт (ТҮТ, 2009). Дар чараёни солҳои 90 ҷораҳои фаъолона оид ба барҳам задани варами ҳароммағз ба решакан шудани ин беморӣ дар Тоҷикистон оварда расонданд. Дар моҳи июни соли 2002 Тоҷикистон мамлакати аз варами ҳароммағз озод эътироғ карда шуд. Дар баробари ин, ҳодисаҳои панҷ моҳи охири соли 2010 вобаста ба хуручи оммавии варами ҳароммағз, ки онро вируси ваҳшии намуди 1 барангехт, аз бунёди заифи моддӣ-техникӣ, дониши пасти кормандони тиббӣ, ноогоҳии аҳолӣ аз масъалаҳои масуниятдиҳӣ, фарогирии кам бо масуниятдиҳӣ, сатҳи пасти корҳои пешгирӣ дар байнин аҳолӣ, вучуд надоштани давомат дар кори байнин мутахассисон дар муассисаҳои ёрии аввалини тиббӣ-бехдоштӣ ва ҳадамоти статсионарӣ, фаъолияти сусти табибони оилавӣ шаҳдат медиҳанд. Хуруҷҳои навъи мазкури варами ҳароммағз Ҳукуматро ба ташвиш меоранд, бинобарин вобаста ба онҳо таъчилен маъракаи оммавӣ оид ба масуниятдиҳии умумӣ бар зидди варами ҳароммағз гузаронда шуд. Гузарондани чорабиниҳои таъхирнапазир оид ба масуниятдиҳии оммавӣ бар зидди варами ҳароммағзи кӯдакони аз о то понздаҳсола бо дастгирии донорҳои байналмилалӣ имконият дод, ки дар муддати кӯтоҳ натиҷаҳои мусбат ба даст оварда шаванд.

Аз моҳи ноябрини 2009 ба тақвими миллии эмгузаронии пешгирикунӣ ваксина ба муқобили сурхча ва сурхакон ворид карда шуд. Идома додани татбиқи стратегияи барҳамзании сурхча ва сурхакон ва аломати сурхакони модарзодӣ (АСМ) бо роҳи гузарондани масуниятдиҳӣ дар байнин дуҳтарони аз понздаҳсола боло ва занони то бистунӯҳсола ба нақша гирифта шудааст. Ҷораҳои пешгирӣ оид ба коҳиш додани фавти кӯдакон аз бемориҳои дарунравӣ пурзӯр карда мешаванд. Доир ба таҳқим ва такмили назорати эпидемиологӣ аз болои бемориҳои сироятии ваксинаидоракунанда ҷораҳо андешида мешаванд.

Яке аз мушкилоти соҳаи тандурустӣ бемориҳои гелминтӣ (гиччагӣ) мебошанд.

Мувофиқи маълумоти омори соҳавӣ ҳар сол дар ҷумхурӣ бештар аз 20 000 ҳодисаи бемории гелминтӣ ба қайд гирифта мешавад, ки 80 фоизи онҳо ба кӯдакони то понздаҳсола рост меояд.

Бо сабаби нарасидани мутахассисони паразитшинос, сироятшинос ва лаборантҳои баландихти-сос барои ошкор намудани гелминтҳо (киччаҳо), норасоии саҳти таҷҳизоти зарурӣ, ёрии тиббӣ ба доираи мазкури аҳолӣ, маҳсусан дар деҳот, на ба дараҷаи бояду шояд расонда мешавад.

Бо мақсади ошкор кардани сироятнокшавии аҳолӣ, алалхусус дар байни кӯдакон ва наврасон, солҳои 2004-2005 Вазорати тандурустӣ бо дастирии техникии созмонҳои байналмилалӣ дар байни кӯдакони то нӯҳсола таҳқиқот гузаронд. Натиҷаҳо нишон доданд, ки 63% кӯдакон як-ду намуди киччаро доранд. Бо мақсади коҳиш додани миқдори беморӣ ҳар сол дар ҷумҳурий дар байни бачагони синни томактабӣ ва мактабӣ бекиҷҷагардонӣ гузаронда мешавад. Пажӯхише, ки соли 2007 дар ду ноҳия гузаронда шуд, нишон дод, ки баъди чораҳои оид ба бекиҷҷагардонӣ гузарондашуда сироятнокии кӯдакони синни томактабӣ аз 63% то 14, 8% поён фаромадааст.

Сатҳи фавти кӯдакони то панҷсола ташвиши ҷиддӣ меангезад. Дар давраи солҳои 1990-1996 он 43-47-ро ташкил медод. Маълум аст, ки фоизи зинда мондани кӯдакони то панҷсола саломатии аҳолиро дар маҷмӯй муайян мекунад. Нишондиҳандаи мазкур дар ҷумҳурий аз рӯйи иттилооти ТМК-2000 126-ро ба сари 1000 зинда зодашудагон ташкил дод, аз рӯйи иттилооти ТМК-2005 – 70, аз рӯйи тадқиқи сатҳи зиндагии аҳолӣ дар соли 2007 – 53. Сатҳи нисбатан баланд дар вилояти Суғд ошкор карда шуд – 64. вазни қиёсии оқибатҳои марговар аз бемориҳои сироятӣ дар давраи баъдинаталӣ 58, 8 фоизро ташкил дод.

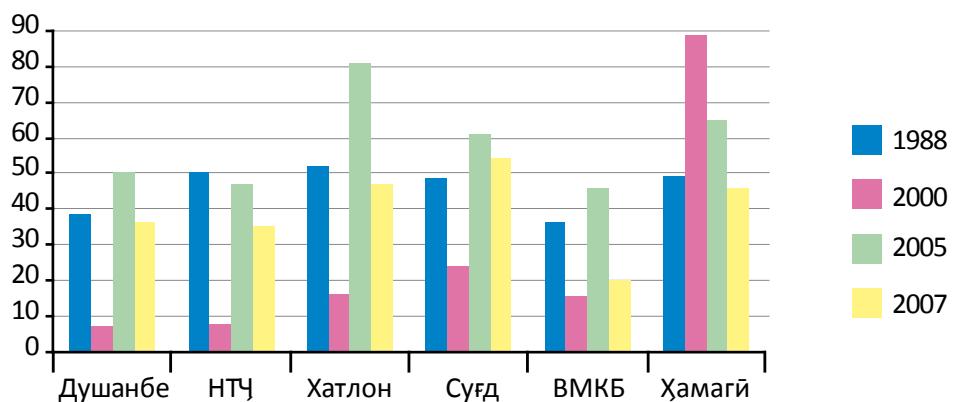
Бемориҳои синни кӯдакона монанди варами шуш, дарунравӣ, вараҷа, сурхча ва ҳалалёбии гизоҳӯрӣ сабаби марги 70 фоизи кӯдакони синни то панҷсола гаштаанд.

Мувофиқи иттилооти расмӣ, мубталоии кӯдакони то панҷсола ба дарунравӣ дар соли 2008 11982,7-ро ба сари 1000, 000 нафар кӯдакони синни даҳлдор, миқдори фавт 0,25-ро ба сари 1,000 бемор ташкил додааст.

Гирифторӣ ба сироятҳои шадиди роҳи нафас дар соли 2008 31385, 6-ро ба сари 100,000 кӯдак, миқдори фавт 0, 68-ро ба сари 1,000 бемор ташкил дод.

Сатҳи фавти хурдсолон ва кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд боқӣ монда, яке аз масъалаҳои асосии соҳаи тандурустӣ ва шарикони онро ташкил медиҳад. Аммо дар солҳои охир дар ин соҳа равандҳои мусбат ба мушоҳида мерасанд. Новобаста аз усуљҳои интихобкардаи ҳисобкунӣ, сатҳи умумии фавти кӯдак тамоюли дақиқ ба коҳишро дорад, тамоюли коҳиши миқдори фавти хурдсолон ба ҳуд ҳусусияти устувор гирифт. Сатҳи фавти хурдсолон, сарфи назар аз тамоюли устувор ба коҳишёбӣ дар солҳои охир, ба таври кифоя баланд боқӣ мемонад. Мувофиқи тадқиқи мултенишондиҳандии кластерӣ (ТМК) дар соли 2005 фавти хурдсолон то 65 ба сари 1000 зинда таваллудшуда ихтисор шудааст (мувофиқи ТМК-2000 нишондиҳандаи мазкур 89 ба сари 1000 зинда таваллудшуда буд).

Диаграммаи 31. Нишондиҳандаҳои фавти хурдсолон

Манбаъ: солҳои 2005, 2008 – иттилооти ТМК, соли 2007 – муоинаи сатҳи зиндагии аҳолӣ.

Бештар аз 70 фоизи фавти хурдсолон дар давраи неонаталӣ ба вучуд меояд ва бо камвазниу ҷалазодашавӣ вобастагӣ дорад. Ҷандомади ҳодисаҳои навзодон бо вазни кам дар Тоҷикистон баланд аст (15%) ва муҷиби он ғизои пастсифат ҳӯрдани модар, нигоҳбини номувофиқи тиббӣ дар вақти ҳомиладорӣ, камхунӣ бо сабаби норасогии оҳан, бемориҳои сироятӣ ҳангоми ҳомиладорӣ мебошанд. Бемориҳои сироятӣ ва ғизои пастсифат омили асосии фавти хурдсолон буда, мутаносибан 58 ва 42 фоизро ташкил медиҳанд.

Мушкилоти саломатии кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сатҳи баланди фавти кӯдакон, ки омилҳои зерин ба вучуд овардаанд:

- Таваллуди норасид ва камвазнӣ, ки дар 15 фоизи ҳолатҳо вомехӯранд ва сабабашон инҳоянд:
  - ғизои пастсифат истеъмол кардани модар
  - нигоҳбини номувофиқи тиббӣ дар вақти ҳомиладорӣ
  - камхунӣ бо сабаби норасогии оҳан
  - ва бемориҳои сироятӣ ҳангоми ҳомиладорӣ.
- Нигоҳбини номувофиқи антенаталӣ
  - Огоҳии пасти ҳомиладорон дар бораи нишонаҳои ҳатарноки ҳомиладорӣ
  - Норасогии момодояҳо ва момодоя-гинекологҳо дар ноҳияҳои дурдаст

Бемориҳои сироятӣ (сироятҳои шадиди роҳи нафас, аз ҷумла варами шуш, дарунравӣ)

Ғизои пастсифат (огоҳии нокифояи модарон дар бораи манфиати синамаконӣ, дер ба ҳӯрок одат қуондани кӯдак, истифодай маводи ғизоии камғизо ва ғайра)

ҲАДАФИ 5:
Беҳсозии ҳифзи
саломатии модарон

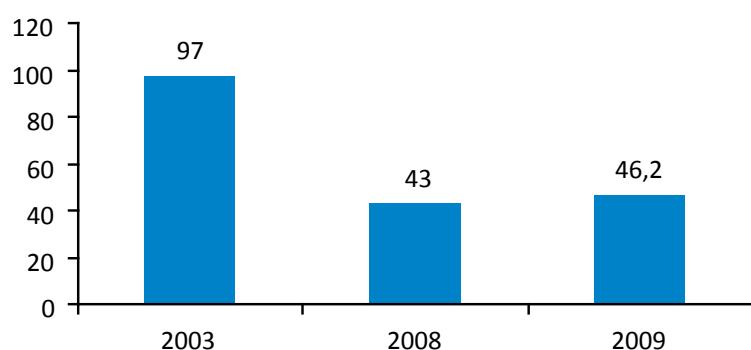
фотограф Джакомо Пироцци, ЮНИСЕФ

Нишондиҳандаҳо:

- Сатҳи фавти модарон (ба 100 ҳаз. зинда зодашуда)
- Ҳиссаи тавлидхое, ки кормандони аз омӯзиши гузашта қабул кардаанд

Диаграммаи 32. Пешрафти коҳишёбии фавти модарон (ба 100000 зинда зодашудагон)

Вазифаи 1. Ба андозаи чоряк коҳиш додани коэффициенти фавти модарон

Нишондиҳандаҳо барои мониторинги пешрафт:

5. 1. Сатҳи фавти модарон. Ҳадафи дар соли 2015 муқарраршуда – 70 ба сари 100 000 зинда таваллудшудагон.
Амалан мувофиқи иттилооти расмӣ – 46, 2 ба сари 100 000 зинда зодашуда дар соли 2009.
Соли 2008: 43 ба сари 100 000 зинда зодашуда.
Соли 2003: 97, о ба сари 100 000 зинда зодашуда.
5. 2. Ҳиссаи таваллудхое, ки ҳайати таълимдида қабул кардаанд.
Ҳадафи дар соли 2015 муқарраршуда – 90 фоиз.
Амалан – 88. 4 фоиз дар соли 2008.

Манбაъ: Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазъияти ҷорӣ ва тамоюлҳо оид ба саломатии модарон

Нишондиҳандаҳои асосӣ:

- Аҳолӣ – 7 373 800 нафар, аз ҷумла:
  - занон – 49 фоиз.
  - Давомнокии ҳаёти занон ба ҳисоби миёна – 7. сол.
  - Занони синнусоли репродуктивӣ – 27 фоиз аз аҳолии умумӣ.

- Қобилияти ҳомиладоршавӣ – 3, 2 (ОД).
  - Фавти модарон: ОД – 46, 2 ба сари 100 ҳазор нафар аҳолӣ дар соли 2009.
  - Ҳунравӣ – 32 фоиз.
  - Тахриботи гипертензивӣ – 19, 8 фоиз.
  - Даридани бачадон – 6, 2 фоиз.
  - ЭГЗ – 23, 4 фоиз.
- Таваллуд дар хона – ОД-15 фоиз/ДИ-60 фоиз.
- Суқути ҷанин – 90, 9 ба сари 1000 зинда зодашуда (ОД)

Сиёсат ва стратегияи саломатии репродуктивӣ

- Қонуни Чумхурии Тоҷикистон дар бораи саломатии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ
- Нақшай стратегӣ оид ба саломатии репродуктивӣ то соли 2014
- Нақшай миллии амалиёт оид ба таъмини модарии бехатар дар давраи то соли 2014
- Барномаи таъмини дастрасӣ ба суқути ҷанини бехатар ва нигоҳубини сифатноки баъдисукутӣ дар давраи то соли 2015
- Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқҳо ва имкониятҳои баробари мардон ва занон дар Чумхурии Тоҷикистон»

Беҳтаргардонии ҳифзи модар яке аз самтҳои муҳими ҳифзи саломатии аҳолӣ мебошад ва он ба вазъияти оила, дараҷаи таъминоти моддии оила, шароити зиндагӣ, муносибатҳои байниоилавӣ вобастагии зич дорад. Маблагузории нокифояи соҳаи тандурустӣ, муҳочират намудани кадрҳои баландиихтисос мӯчиби маҳдудшавии дастрасӣ ба хизматрасониҳои босифати тиббӣ дар ҳама сатҳҳои ёрии тиббии таваллуд гаштанд ва ба нишондодҳои фавти модарон таъсир гузоштанд.

Мувофиқи иттилооти омори расмии Вазорати тандурустии Чумхурии Тоҷикистон фавти модарон дар байни солҳои 1990 ва 2005 қарib ду маротиба кам шудааст (мутаносибан аз 97, 7 то 33, 2 ба сари 100 000 зинда зодашудагон). Дар соли 2009 ин нишондод 46,2-ро ба сари 100 000 зинда зодашуда ташкил дод. Мушкилоти мавҷуда дар бақайдгирии миқдори фавти модарон, ҷандомади баланди таваллудҳои хонагии хатарнок (40-60%) аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки ин нишондод поён бурда шудааст. Тибқи арзёбии ТМК-2005, сатҳи фавти модарон 97 фавтро ба сари 100 000 зинда зодашуда ташкил додааст.

Таҳлили вазъият дар мамлакат шаҳодат медиҳад, ки муҷиби фавти модарон сифати бади хизматрасониҳо дар давраҳои антенаталӣ, ҳомиладорӣ ва баъдиҳомиладорӣ, инчунин вучуд надоштани низоми амалкунандаи фиристонишҳо, воситаҳои нақлиёт, маҳсусан дар дехот, ва дастрасии номувоғиқ ба ёрии таъхирнопазири момодоягӣ (ЁТМ) мебошанд. Номутаносибии иқтидори кадрӣ, маърифату малакаи номувоғиқи кормандони тиббӣ якҷоя бо вучуд надоштани мавод ва таҷҳизоти oddӣ низ омилҳои муҳим ҳастанд.

Сифати пасти хизматрасонӣ ба ҳомиладорон ва таваллудкунандагон, вучуд надоштани низоми матлуби фиристонишҳо, сатҳи нокифояи маърифатнокии занҳо, нобаробарии гендерӣ, сатҳи пасти иттилоънокии оилаҳо дар бораи аломатҳои ба ҳаёти модару қӯдак таҳдидкунанда ва ҳоҳиш надоштан барои ба ёрии тиббӣ муроҷиат кардан, ин ҳама сабагори хавғонокии баланди фавти модарон гаштаанд.

Дар сохтори фавти модарон дар минтақаҳои мамлакат хунравиҳои акушерӣ, (32 фоиз), таҳриботи гипертензивӣ (19, 8 фоиз), дариданӣ бачадон (6, 2 фоиз) ва бемориҳои экстрагениталий (23, 4 фоиз) сабабҳои пешбар мебошанд. Аксари кулли ҳодисаҳои фавти модарон зимни мавҷудияти ҳайати баландихтисос ва омодагии муассисаҳо ба ёрии момодоягӣ идорашаванд мебошанд.

Дар деҳот ба нақши ҷамъиятҳо дар масъалаҳои ҳифзи модар ва қӯдак таваҷҷӯҳи кофӣ зоҳир карда намешавад. Ҳамкориро бо ҷамъиятҳо вобаста ба пешниҳоди иттилоот, донишҳо ва малакаҳои марбути асосҳои тандурустӣ, саломатии модар ва қӯдак созмонҳои ғайридавлатии камшумор ба роҳ мондаанд. Дар масъалаҳои беҳтар гардондани ҳифзи модар ва қӯдак якҷоякунии сусти амалиёти муассисаҳои низоми тандурустӣ бо ҷамоатҳои маҳаллӣ ба қайд гирифта шудааст.

Мувофиқи омори расмӣ дар мамлакат аз соли 1990 бо муоинаи антенаталӣ ҳар сол ҳиссаи ба таври кофӣ зиёди занони ҳомиладор, иборат аз 80, 0% то 85, 0%, фаро гирифта мешавад. Таҳлили вазъият аз он шаҳодат медиҳад, ки шумораи воқеии ҳомиладорон ва таваллудкунандагон ба андозаи 15-20 фоиз аз иттилооти расмӣ бештар аст, яъне 30-40 фоизи ҳомиладорон ва таваллудкунандагон амалан маҷмӯи ҳадди ақали хизматрасониҳо ба муоинаи тиббири намегиранд ва аз ҳама гуна муоинаи антенаталӣ маҳрум мемонанд. Тадқиқоти гузарондаи Вазорати тандурустӣ аз сифати паст ва ҳачми ками муоина ва нигоҳубини антенаталӣ гувоҳӣ медиҳанд: танҳо 70 фоизи занони ҳомиладор аз маслиҳатҳои пешазҳомиладорӣ барҳурдор мегарданд, ҳачми ҳадди ақали тақозошаванди муоина бо шумораи ҳадди ақали ҳомиладорон гузаронда мешавад. Масалан, санчиши мунтазами фишори раги шараён ва баргузории муоинаи момодоягӣ дар 60-85 фоизи мавриҷҳо, муайянкунии гурӯҳи хун дар 17, 2 фоизи мавриҷҳо ҷой доранд, ҳабҳои сулфати оҳанро танҳо 51 фоизи пурсидашудагон мегиранд. Инчунин 30 фоизи ҳомиладорон, ғайр аз дигар бемориҳо, мубталои камхунӣ низ мебошанд. Бинобар ин, боиси ҳайрат нест, ки сеяки навзодон аллакай беморанд ё таваллуд шудан баробар бемор мешаванд.

Мувофиқи омори расмӣ, ҳар сол дар мамлакат бештар аз 186 ҳазор зоиш ба қайд гирифта мешавад. Ҷандомади зиёди таваллудҳои хонагӣ дар баъзе минтақаҳои мамлакат ҳамчун масъалаи ҷиддӣ боқӣ мемонад. Аҳамияти ин масъала аз он иборат аст, ки аксар вақт таваллудҳои хонагӣ дар шароитҳои ҳатарнок, бе расондани ёрии мувофиқи тиббӣ аз ҷониби ҳайати тиббии дорои омодагии маҳсус вобаста ба ёрии таъхирназии момодоягӣ сурат мегиранд. Шаст фоизи занон дар шаш ҳафтai аввали баъди таваллуд аз нигоҳубин ва ёрии баъдинаталӣ маҳруманд. Зимнан зоишҳо баъзан ба таври ғайрииҳтисосӣ гузаронда мешаванд, ки ин ба инкишофи нуқсонҳои акушерӣ, яъне ҳолатҳои тақозокунандай ёрии таъчилий дар шароити статсионари маҳсусонидашуда (дариданӣ баҷадон, пеш аз вақт ҷудо шудани ҳамроҳаҳои дуруст ҷойгиршуда, хунравии гипотонӣ дар давраи баъдитаваллуд, дистресси ҷанин ва навзод) гузаронда мешаванд. Дар навбати худ, ин ҳодисаҳо сатҳи баланди миқдори фавти модар ва қӯдакро дар мамлакат муайян менамоянд.

Ҳангоми ба модар ва қӯдак ёрии тиббӣ расондан истифодаи ҳамаҷояи технологияҳои бесамари гаронхарҷ ва полипромазия дида мешавад, ки ин вазъи иқтисодии муассисаҳо ва истифодабарандагони хизматрасониҳо боз ҳам бадтар мегарданад.

Новобаста аз баргузории матрракаҳои густурда оид ба беҳтар гардондани саломатии репродуктивии аҳолӣ, бештари таваллудкунандагон аз хизматрасониҳои контрасептивӣ баҳра набурда, таваллудхонаҳоро тарқ мекунанд.

Технологияҳои самараноки перинаталӣ, демедикализатсия, ёрии тиббии таваллуд, ки ба оила нигаронда шудааст, бо сабаби набудани ҳуҷҷатҳои меъёрий-ҳуқуқӣ, таҷхизот ва ҳайати таълимидид, бо душворӣ дар амал ҷорӣ мешаванд.

Соли 2005 дар Тоҷикистон аз 1288 момодоя-гинеколог 231 нафарашон дар шӯъбаҳои таваллуд кор мекарданд. Таъмин будан бо момодоя-гинекологҳо вобаста ба минтақаҳои тағиیر меёфт. Таъмини аз ҳама бештар дар шаҳри Душанбе (6, 9) ва ва аз ҳама камтар дар вилояти Ҳатлон (о. 8) дар заминай таъминнокӣ бо момодоя-гинекологҳо дар мамлакат 1. 9 ба сари 10000 мебошад.

Дар Тоҷикистон сохтори маҳсусонидашудаи тандурустӣ ва муассисаҳои тиббӣ дар ҳама сатҳҳои расондани ёрии тиббӣ, ки барои расондани ёрии таъхирназии момодоягӣ (ЁТМ) ӯҳдадоранд,

фаъолият мекунад. Аммо сифати ёрии таъхирназири момодоягии расондашаванда паст аст. Таносуби ЁТМ 5-6-ро ба 500 000 аҳолӣ ташкил медиҳад. Нишондиҳандаҳо, ки истифодабарии ЁТМ-ротавсиф медиҳанд, аз сатҳи матлуб пастанд. Таносуби зоишҳо дар муассисаҳои ЁТМ 12.6 фоизро ташкил медиҳанд (мувофиқи нишондиҳандаҳои СММ – 15 фоиз). Конеъгардонии талаботҳо ба хизматҳои ЁТМ 22.9 фоизро ташкил медиҳад. Чоқи қайсаҶӣ аз миқдори умумии зоишҳо дар муассисаҳои ЁТМ 2.6 фоизро ташкил медиҳад. Дар бораи сатҳи пасти қобилияти муассисаҳо оид ба хизматрасонии ЁТМ пастии назарраси сифати омилҳо, ки ЁТМ-ро таъмин кардан метавонанд, гувоҳӣ медиҳад (захираҳои одамӣ, таҷхизот, дорувориҳо). Сатҳи пасти малакаҳои касбии ҳайати тиббӣ барои расондани хизматҳои ЁТМ ҷо дорад. Шумораи муассисаҳо, ки қобилияти дар давоми 7 рӯз ва 24 соат хизматҳои ЁТМ-ро таъмин кардан доранд, 88 фоизро ташкил медиҳад.

Тоҷикистон вобаста ба қабули таваллуд аз ҷониби ҳайати таълимдида ба пешравии назарраси муваффақ гаштааст, ҳарчанд муваффақиятҳо аз минтақа то минтақа фарқ мекунанд. Коҳишёбии минбаъдаи сатҳи миқдори фавти модарон бо сабаби сатҳи пасти сифат ва самаранокии ҷораҳои пешгирии перинаталӣ ва ёрии таъхирназири инҷунин ба дараҷаи муайян, сатҳи ҳанӯз баланди қашшоқӣ, нокифоягии ғизо (камбуди паҳншудаи йод ва камхунӣ) ва ҳолати бади умумии саломатии модарон душвор мегардад. Тадқиқотҳои гузарондаи Бонки Умумиҷаҳонӣ (БУ-2003) муайян намуданд, ки аҳолии Тоҷикистон аз хизматрасониҳои таваллудҳонаҳо вобаста аз сатҳи даромадашон истифода мебаранд: аз гурӯҳи камбизоати занон барои ёрӣ ба таваллудҳонаҳо наzdiki 42 фоиз муроҷиат кардаанд, аз оилаҳои некӯаҳвол 52 фоиз. Баробари тадриҷан беҳшавии вазъияти иҷтимоию иқтисодӣ ва мувофиқан беҳшавии сифати хизматрасониҳои тиббӣ дар мамлакат, дар панҷ соли охир тамоюли пастшавии нишондоди мазкур аз 42% дар соли 2000 то 16,7% дар соли 2007 ба қайд гирифта шудаст. Дар баязе аз ноҳияҳо вазни хоси зоишҳои хонагӣ гоҳ-гоҳ аз 60 фоиз то 80 фоизро ташкил медиҳад.

Мушкилот ва ҳавфҳо дар роҳи ноил шудан ба ҳадафҳо

Таваҷҷӯҳи нокифоя аз ҷониби давлат ва ҷомеа ба воқеяите, ки маъсалаи фавти модарон ва қӯдакон хусусияти маҷмӯй дорад, яъне баҳисобигирии сусти омилҳои иҷтимоӣ-иктисодӣ ва фарҳангие, ки ба афзоиши нишондодҳои мазкур таъсир мегузорад, ба он бурда мерасонад, ки тадбирҳои сиёsat низ хусусияти нокомил доранд ва асосан дар соҳаи тандурустӣ нигаронда шудаанд. Аммо фавти модарон ва қӯдакон як қатор сабабҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ҳолати тандурустии ҷомеа, соҳтори демографӣ, малакаҳои рафторӣ ва ғайра дорад. Маълум, ки фавти хурдсолон яке аз нишондиҳандаҳои нисбатан ҳассосе мебошад, ки сатҳи камбизоатиро дар қадом як мамлакат ва ба маъни васеаш, сатҳи инкишофи иҷтимоӣ-иктисодӣ ва инсонии онро муайян мекунад.

Корҳои сусти пешгирий, аз ҷумла кори маърифатӣ, оид ба маъсалаҳои ҳифзи саломатии модар ва қӯдак, инҷунин маъсалаҳои ба он наzdik; вуҷуд надоштани меъёрҳои низоми бозғиристонии занони ҳомиладор аз сатҳи аввал ба дуюм ва сеюм, сифати пасти ёрии таъхирnазiри ва дар вақташ нарасондани он; инҷунин муносибати саҳлангорона ба маъсалаҳои банақшагирии оила дар дехот ба ташвиш меоранд ва ба афзоиши ин нишододҳо бурда мерасонанд.

Хатари мубрамтарин норасогии шадиди қадрҳои тиббии баландиҳтинос бо сабаби муҳочирияти меҳнатии берунӣ ва сатҳи пасти донишҳо дар байнӣ ҳайати тиббии фаъолияткунанда мебошад. Вазъи инфрасоҳтор бад шуда истодааст: биноҳо, роҳҳои алоқа, таҷхизоти таваллудҳонаҳо ва дигар муассисаҳои тиббӣ афсурда мешаванд.

Бӯҳрони энергетикӣ, якбора гаронқимат шудани шомилони нерӯи барқ, мунтазам қатъ намудани барқ ба ҳолати муассисаҳои табобатӣ ва сифати ёрии тиббии таваллуд ба таври ҳалокатовар таъсир мерасонанд ва ба афзоиши бемориҳо мусоидат мекунанд.

Бӯҳронҳои иқтисодӣ ва ҳӯрокворӣ ногузир вазъиятро вобаста ба ғизоҳӯрии занон бад мегардонанд. Афзоиши нарҳҳо ба бадшавии соҳтори таъмини ғизо оварда расонд, ки ин дар сатҳи бемо-

рии камхунй инъикос ёфт. Дастрасй ба хизматрасониҳои тиббии баландсифат низ мустақиман аз қобилияти пардохтқунии аҳолӣ вобаста аст.

Чорабинихо барои ноил шудан ба ҲРХ 4-5:

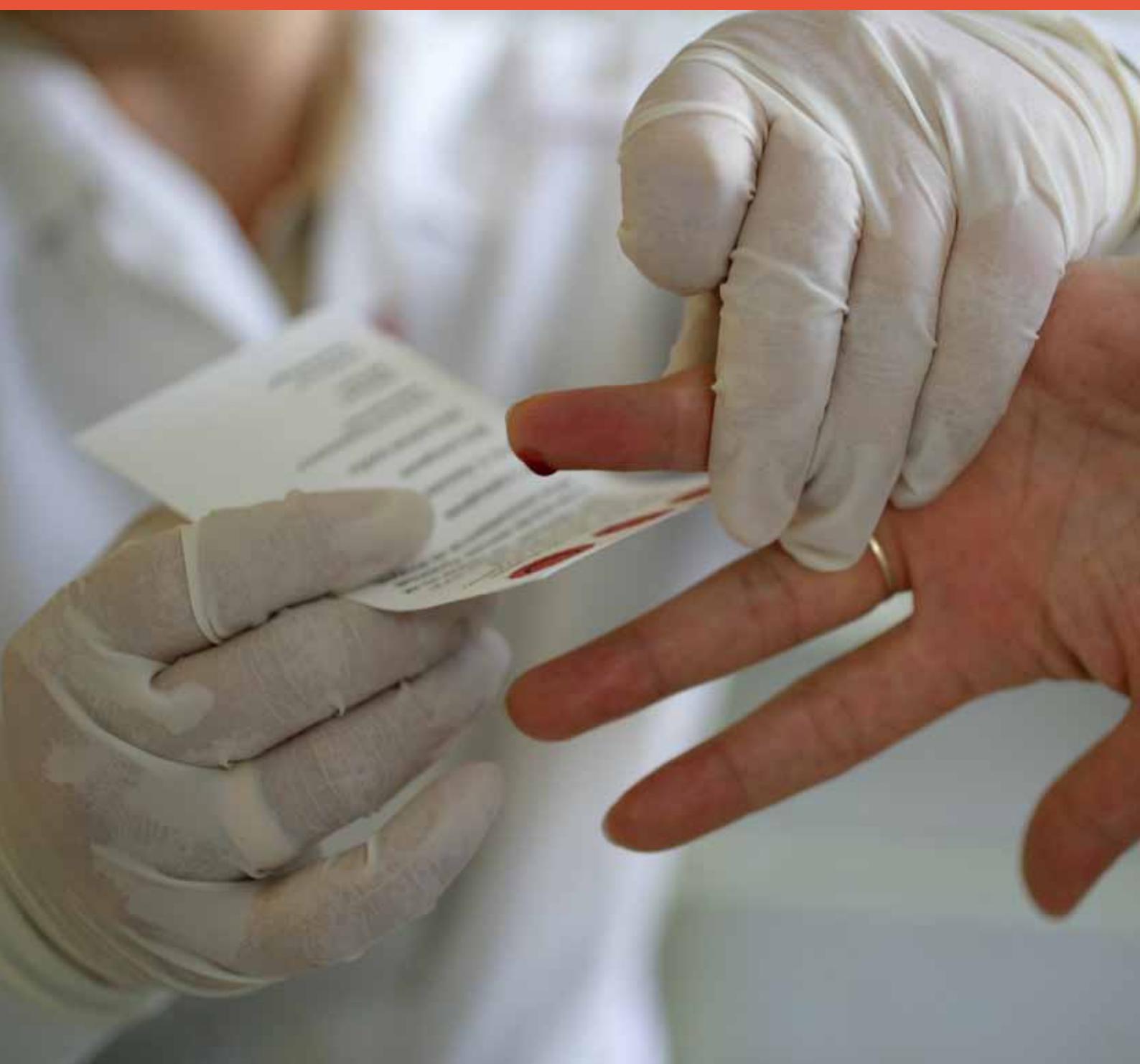
- Банақшагирии оила;
- Амалӣ гардондани тафтиши фавти модарон ва бозрасии ҳодисаҳои хатарнок;
- Тақвият додани ёрии таъхирназари момодоятӣ;
- Идома додан ба амалигардонии ташабbus оид ба нигоҳбини самараноки перинаталӣ;
- Баробарии гендерӣ (дастрасй ба таҳсил, дастрасй ба иттилоот, интихоби воқифона);
- Баланд бардоштани иттилоънокии аҳолӣ оид ба масъалаҳои РЗ/сафарбаркунии чамъиятҳо;
- Муносибати байнисоҳавӣ ва байниндоравӣ;
- Ҷалби рӯҳониёни динӣ ба масъалаҳои саломатии репродуктивӣ;
- Беҳтар гардондани саломатии шаҳвонӣ ва репродуктивии ҷавонон;
- Коҳиш додани миқдори сӯқути ҷанин;
- Тақвият додани сифати нигоҳбини антенаталӣ.

Ҳулосаҳо ва тавсияҳо:

- Давом додани татбиқи барномаҳои аллакай дар ҷумхурӣ мавҷудбуда ва шурӯъ намудани барномаҳои нав оид ба такмилдиҳии воқифияти модарон дар бораи саломатии қӯдак, ғизодиҳӣ ва нигоҳбини қӯдаки бемор, ки онҳо метавонанд ба беҳтаргардонии инкишофи қӯдак ва такмилдиҳии таҷрибаи муроҷиати айнивақтӣ, пештирии фиристонишиҳои дермонда, инчунин табобати беасоси аз эътидол зиёд таъсир расонанд;
- Зарур аст, ки тартиботи расмии фиристонишиҳо таҷдиди назар карда шаванд, рӯйхати хизматрасониҳои ройгон барои қӯдакон таҷдид ва тасдиқ карда шавад ва сиёсати таъмини гизо барои мизочон баррасӣ карда шавад;
- Дар беморхонаҳо таъмини кислород, аз ҷумла таҷҳизоте ҳамчун ченқунандай сарфи кислород ва концентраторҳо беҳтар карда шавад, таҷҳизоти рентгенологӣ, дастгоҳи аксифой ба ҳолати корӣ дароварда шавад, ҳуҷраҳои алоҳидаи беморхонаҳо бо пошидҳак таъмин карда шаванд;
- Таъчилан стандартҳои дармонгоҳӣ, аз ҷумла нақшаҳои табобат ва ташхис, дастурҳои илман асоснок, маҳсусан барои қӯдакон, таҳия карда шаванд. Варақаҳои мукаммалкардашудаи тиббии дорои нақшаҳои мониторинг ворид карда шаванд, ки ин барои беҳтар гардондани идорақунии дармонгоҳӣ бо мақсади истифодаи оқилонаи доруориҳо ва гузарондани таҳлилҳои лабораторӣ муҳим аст;
- Дар ҷараёни гузарондани бозрасӣ ва назорат ба сифати идорақунии дармонгоҳии ҳодисаҳо бар асоси усулҳои тибби сабиткунанда дигаргунихо тақозо карда мешаванд;
- Давомотро дар байни муассисаҳои ЁАТС ва ҳадамоти госпиталӣ, дар байни беморхонаҳои музофот ва марказҳои тиббӣ беҳтар намудан зарур аст;
- Бо мақсади пешниҳод намудани тавсияҳои дуруст оид ба сифати идорақунии дармонгоҳии ҳодисаҳо ба аккредитатсияи (сертификатсияи) ҳамаи беморхонаҳо ва муассисаҳои давлатии таълими тиббӣ ба миён меояд. Барномаҳои таълимии таҷрибаи собиқ оид ба маълумоти мутта-сил бояд ба татбиқи стандартҳои байналмилалӣ ва протоколҳои илман асоснок, сар карда аз дастурҳои мувоғиқкардашуда оид ба идорақунии якҷояи бемориҳои синни қӯдакӣ (ИЯБСК), дастурҳо оид ба фиристониши мизоч ва маводҳои таълимӣ нигаронида шаванд.

ҲАДАФИ 6:

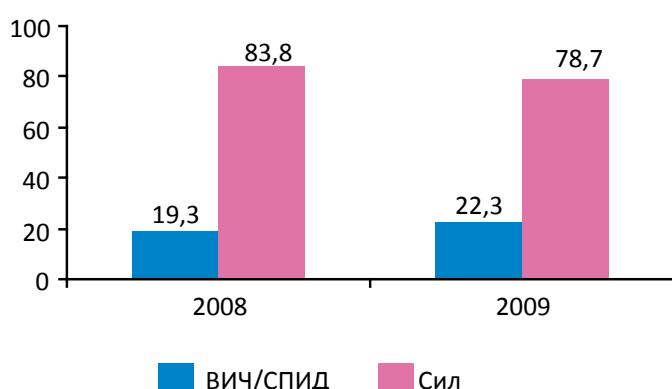
Мубориза бар зидди
вич/СПИД, сил, вараҷа ва
дигар бемориҳои асосӣ

Нишондиҳандаҳо:

- Паҳншавии ВИЧ дар байни одамони 15-24-сола;
- Истифодаи рифола ҳангоми ҷимои ҳавфаши зиёд (%);
- Фоизи аҳолии синни 15-24-сола бо дониши ҳамаҷониба дар бораи ВИЧ/СПИД (%);
- Паҳншавии вараҷа ва сатҳи фавт аз он (ба 100 ҳаз. аҳолӣ);
- Ҳиссаи қӯдакони то 5-сола, ки дар зери пашишонаи бо инсектитсидҳо коркардишуда меҳобанд (%);
- Паҳншавии сил ва сатҳи фавт аз он (ба 100 ҳаз. аҳолӣ);
- Ҳиссаи ҳолатҳои сил, ки бо усули курси қӯтоҳмулддати назорати бевосита ошкор ва табобат шудааст (DOTS) (%).

Диаграмма 33. Динамикаи бемории ВИЧ/СПИД ва вараҷа (ба 100 ҳазор аҳолӣ)

Вазифаи 1. Боздоштани паҳншавии ВИЧ/СПИД ва оғоз баҳшидан ба тамоюли кам кардани беморӣ

Нишондиҳандаҳо барои мониторинги пешрафт:

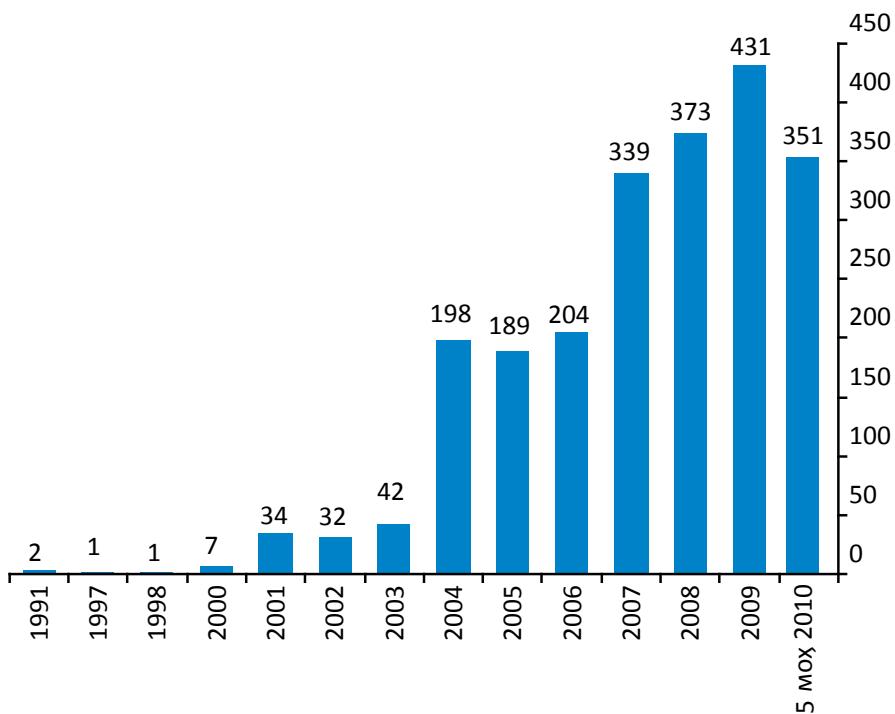
6. 1 Миқдори ҳодисаҳои бақайдгирифташудаи сирояти ВИЧ/СПИД Ҳадафи муқарраршуда – на бештар аз 2500. Дар соли 2009 – на бештар аз 2204 нафар.
6. 2 Фоизи 15-24-солагон аз ҳисоби умумии ҳодисаҳои сироятнокшавӣ. Ҳадафи муқарраршуда – на бештар аз 2500.
6. 3 55, 6 фоизи ЛЖВ, ки ба АРВ шифой ниёз доранд, онро дар моҳи январи соли 2010 дастрас менамоянд (ҳадафи муқарраршуда – 50 ЛЖВ, ки ба АРВ шифой ниёз доранд, табобати мазкурро мегиранд, ССГА СММ, 2009).
- 6.4 Паҳншавии сирояти ВИЧ дар байни истеъмолгарони мухаддироти тазриқӣ – 17, 3% дар соли 2009 (ҳадафи муқарраршуда – набояд аз 20% зиёд шавад).

Вазъияти чорӣ ва тамоюлҳо

Дар Чумхурии Тоҷикистон бақайдгирии сирояти ВИЧ аз соли 1991 оғоз шуд. То соли 2003 ин ҳодисаҳо ягон-ягон буданд ва хусусияти ғайримунтазам доштанд. Аз соли 2003 инчониб ба туфайли пурзӯр кардани ҳадамоти ВИЧ/СПИД ошкорсозӣ ва бақайдгирии миқдори зиёди ҳодисаҳои

navi sirojati VICH шурӯй гашт. In, pesh az ҳама, ба ziёd shudani markazҳoi peshgirӣ va muboriza bo СПИД, dastrasii maslixatgirӣ va sanчиши ixтиёri, tashkil ёftani ozmoishgoҳoe, ki ba afzudani miқdori shahsoni az sanчиши marbuti VICH guzashtha musoидат karand, vobastagӣ dorad. Afzoishi nisbatan bosurъati ҳodisaҳoi navi VICH dar solҳoi 2006-2009 va panҷ moҳi soli 2010 ba қайд girifta shud, ki 1698 ҳodisaro tashkil dod (77%). Zimnan dar soli 2009 va panҷ moҳi soli 2010 niшondixandaҳoi balandtariin ba қайд girifta shudand (mutanosiban 431 va 351 ҳodisa). Muvofiқi ittiloоти rasmi, shumoraи одамоне, ki ba sirojati VICH giriftor shudaанд, dar Ҷумҳuriи Тоҷikiстон dar moҳi iunii soli 2010 az 2204 naфар iborat bud.

Диаграммаи 34. Бақайдигирӣ ҳодисаҳoi сирояти VICH дар Ҷумҳuriи Тоҷikiстон az соли 1991 to moҳi iunii soli 2010 (N=2204)

Niшondixandaи паҳншавии сирояти VICH дар Ҷумҳuriи Тоҷikiстон az rӯi бақайдigirӣ dar moҳi iunii soli 2010 26, 6-ro ba sari 100 000 naфар aҳoli ташkil dodaast (dar soli 2008 – 19, 3, dar soli 2009 – 22,3. Muvofiқi arzöbiи korshinoсон miқdori asliи mubtalaoёni VICH/СПИД aйни замон dar Ҷумҳuriи Тоҷikiстон nazdiки 10 000 naфarro tashkil medihad.

Muvofiқi назорати азナzarгузаронии эпидемологӣ (НАЭ), ki soli 2009 dar ҳашт noҳия guzaronda shud, mamlakat dar marҳilaи duromi mutamarkazonidaшудai сирояти VICH қарор dorad. Ҳamin tavr, паҳnshawii сирояти VICH dar baini isteъmolgaronи muхадdiroti tazriқi (min-bâd ИМТ) maҷmӯan dar mamlakat 17, 3 foiz, dar baini занони машғули shaҳvati tichoratî 2, 7 foiz, dar baini ҳomiladoron 0, 1 foizro dar soli 2009 tashkil dod. Ҳodisaҳoi VICH az 66 шахру noҳия dar 60-toi onҳo ba қайд girifta shudaast. Miқdori fawtidagon az miқdori umumi мubtalaoёni VICH 261 naфarro tashkil dod (11, 8 foiz). Dar baini mubtalaoёni сирояти VICH mardon 79 foiz, занон 21 foizro tashkil dodaанд, 96, 4 foiz ҳodisa дар baini одамони 15-49-sola, az in miён 83,4 foiz dar baini 20-39-solagon, 1,9 foiz dar baini bachagoni то 14-sola ба қайд girifta shudaast. Guзashtha az in, dar давоми solҳoi oхir vazni хоси ҳodisaҳoi бақайдigirifta shudaai сирояти VICH dar baini занон az 14, 8 foiz to 20, 6 foiz dar soli 2009 afzud, ki akсariyati onҳo bo roҳi chinsi сирояtnok shudaанд.

Роҳи асосии паҳншавии ВИЧ чун пештарроҳи тазриқӣ боқӣ мемонад (имрӯз он 54, 3 фоизро ташкил медиҳад) ва маҳз истеъмоли тазриқии маводи мухаддир дар ин марҳила нерӯи ҳаракатдиҳандай паҳншавии эпидемияи ВИЧ дар Тоҷикистон мебошад. Аммо вазни хоси роҳи ҷинсии интиқол аз 8 фоиз дар соли 2004 то 28 фоиз дар соли 2010 афзудаст.

Аз миқдори умумии ҳодисаҳои бақайдгирифташудаи ВИЧ дар 55, 2 фоизи ҳодисаҳои роҳи тазриқии интиқол, аз ин миён 54, 5 фоиз зимни истеъмоли тазриқии мухаддирот ва о, 8 фоиз бо роҳи ҳунгузаронӣ ба қайд гирифта шудааст. Роҳи ҷинсии интиқол дар 28, 1 фоиз, роҳи амудии интиқол дар 1,2 фоизи ҳодисаҳо ба қайд гирифта шудааст, дар 15,5 фоиз роҳи интиқол номаълум аст.

Ҳодисаи аввалини сирояти ВИЧ дар байни занони ҳомиладор дар Тоҷикистон соли 2005 ба қайд гирифта шудааст, дар айни замон (моҳи июни соли 2010) миқдори умумии ҳодисаҳои бақайдгирифташудаи сирояти ВИЧ дар байни занони ҳомиладор 137 ҳодисаро ташкил медиҳад. Танҳо дар давоми соли 2009 ва панҷ моҳи соли 2010 мувоғиқан 54 ва 32 ҳодисаи нав дар байни занони ҳомиладор ба қайд гирифта шудааст, аз ҷумлаи онҳо 34 ҳодисаи сирояти ВИЧ дар давраи ҳомиладорӣ ва таваллудкунӣ ошкор карда шудааст, дар 20 нафар зан сирояти ВИЧ дар рафти тафтиши эпидемиологӣ, ҳангоми дар фарзандони яқсолаи онҳо мушоҳида гаштани ВИЧ ошкор карда шудааст.

Дастовардҳо

Дар мамлакат ба эпидемия дар асоси назорати эпидемиологии ҳодисаҳои бақайдгирифташудаи сирояти ВИЧ ва иттилооти назорати азназаргузаронии эпидемиологӣ (НАЭ) назорати доимӣ ба роҳ монда шудааст. Назорати азназаргузаронии эпидемиологии насли дуюм соли 2005 дар ду сайт роҳандозӣ гаштааст. Имрӯз миқдори сайтҳо ва ғурӯҳҳои азназаргузаронӣ то 8 сайт зиёд карда шудааст. Мувоғиқи иттилооти охирини НАЭ, фарогирии истеъмолгарони мухаддироти тазриқӣ (ИМТ) бо барномаҳои пешгирий аз 16 фоиз дар соли 2006 то 63, 5 фоиз дар соли 2008, фарогирии РС аз 40 фоиз (2006) то 68 фоиз (2008) афзудааст. Фарогирии ЛЖВ бо муолиҷаи антиретровирусӣ (АРТ) аз соли 2006 то соли 2008 ду баробар афзудааст. Нақшай амалиёти якҷоякунии хизматрасониҳо оид ба сил ва ВИЧ коркард шуда, санчиш оид ба ВИЧ дар муасисаҳои табобаткунандай сил дастрас мебошад. Мувоғиқи иттилооти омори расмӣ, фарогирии занони ҳомиладори мубталои сирояти ВИЧ бо барномаҳои пешгирии АРВ барои кам кардани ҳатари интиқоли ВИЧ аз модар ба кӯдак танҳо дар солҳои 2008-2009 ду баробар афзудааст. Мувоғиқи иттилооти Маркази тадқиқоти стратегии назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (МТС), фарогирии аҳолӣ бо санчиши сирояти ВИЧ аз 2, 04 фоиз дар соли 2007 то 6, 8 фоиз дар соли 2008 се баробар афзудааст. Инчунин мувоғиқи иттилооти УНГАСС, дар давраи солҳои 2007-2009 шумори шахсони санҷидашуда аз 93791 (соли 2007), 148255 (соли 2008) то 210179 нафар (соли 2009) мутаносибан афзудааст.

Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамкории зичи созмонҳои ҷамъиятӣ барномаҳоеро татбиқ менамояд, ки онҳо ба васеъкунии дастрасии ҳамагонӣ барои пешгирии сирояти ВИЧ дар байни ғурӯҳҳои аз ҳама бештар ҳавғонок ва аҳолии умумӣ, инчунин ба табобат ва нигоҳубини ҳама ниёз-мандон нигаронида шудаанд. Барои амалигардонии барномаҳо оид ба ВИЧ/СПИД сафарбаркуни низарраси захираҳо гузаронда шудааст. Дар солҳои 2008-2009 мамлакат дорои хазинаҳо барои татбиқи барномаҳо оид ба пешгирий ва табобати ВИЧ/СПИД ба андозаи 10 милион доллари ИМА, асосан аз грантҳои Бунёди глобалӣ доир ба мубориза зидди СПИД, сил ва варача (БГНСВ), инчунин аз якчанд барномаи минтақавии СААП ва барномаҳои дар сатҳи мамлакат аз ҷониби агентиҳои СММ, Институти чомеаи күшод (OSI), Бонки осиёгии рушд (БОР), Бунёди Оғоҳон ва гайра буд. Беш аз ин, дарҳости мамлакат оид ба навбати 8-уми БГНСВ аз ҷониби БГНСВ ба андози умумии 45 милион доллари ИМА барои солҳои 2009-2014 таҳия ва тасдиқ карда шуд.

Бо мақсади мониторинги иҷрои Эъломия оид ба тарафдоии кори мубориза бар зидди ВИЧ/СПИД ва беҳтар гардондани равандҳои банақшагирии миллии молиявии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбии ҳароҷоти миллӣ барои мубориза бар зидди ВИЧ/СПИД (Арзёбии миллии

харочот барои СПИД – NASA) дар давраи солҳои 2008-2009 гузаронда шуд. Арзёбии харочоти миллӣ барои мубориза бар зидди ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2008-2009 инҳоро фаро мегирад:

- манбаъҳои давлатии маблағгузорӣ (маблағҳои буҷетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ);
- манбаъҳои берунаи маблағгузорӣ (маблағҳои агентиҳо, бунёдҳои байналмилалӣ ва созмонҳои хориҷӣ);
- баъзе харочоти ҳусусӣ (харочоти хонадорӣ барои маслиҳатдиҳӣ ва санчиши пулии маҳфии ихтиёрӣ барои ба даст овардани хуни донорӣ ва қисматҳои онҳо).

Нишондиҳандай 1 ССГА СММ

Харочоти миллӣ ва байналмилалӣ дар иртиботи СПИД бо тақсим кардан мувофиқи намудҳо ва манбаъҳои маблағгузорӣ

Соли 2008	Соли 2009
<p>Ҳамагӣ:</p> <p>21, 215, 768 сомонӣ,</p> <p>Аз ҷумла:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Манбаъҳои давлатӣ: 3, 485, 137 сомонӣ; • Манбаъҳои байналмилалӣ: 17, 700, 047 сомонӣ; • Манбаъҳои ҳусусӣ: 30,584 сомонӣ 	<p>Ҳамагӣ:</p> <p>31,082,064 сомонӣ</p> <p>Аз ҷумла:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Манбаъҳои давлатӣ: 4,768,066 сомонӣ • Манбаъҳои байналмилалӣ: 26,222,004 сомонӣ; • Манбаъҳои ҳусусӣ: 91,994 сомонӣ

Манбаъ NASA: Арзёбии харочоти миллӣ вобаста ба ВИЧ/СПИД, Тоҷикистон, 2010.

Самти аз ҳама афзалиятноки харочоти захираҳо дар ҷавоб ба эпидемияи ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2008 ва 2009 ҷораҳои пешгири мебошанд (47,5 фоиз дар соли 2008 ва 38,6 фоиз дар соли 2009).

Ҷойҳои дуюму сеюмро оид ба ҳаҷми харочоти захираҳо харочот барои идоракунии барномаҳо 938,8 фоиз дар соли 2008 ва 40, 9 фоиз дар соли 2009) ва харочот барои муолиҷа ва нигоҳубин (6,6 фоиз дар соли 2008 ва 9,6 фоиз дар соли 2009) ишғол мекунанад. Барои ҳавасмандгардонӣ ва инкишофи иқтидори мутахассисоне, ки дар соҳаи СПИД кор мекунанд, 5,5 фоизи ҷамъи умумии маблағгузорӣ аз ҳама манбаъҳо дар соли 2008 ва 8,9 фоиз дар соли 2009 равона карда шудааст.

Сиёsat ва тадбирҳои ҷавобии барномавӣ дар соҳаи ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муносабати мултисоҳавӣ бо ҷавоби миллӣ ба эпидемия ва «усулҳои сегонаи воҳид» дар сатҳи мамлакат Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Кумитаи миллии ҳамоҳангсозӣ (КМҲ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1997 ташкил дода шуд ва раиси Кумита муовини Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Соли 2005 таҷдиди соҳтор оид ба намунаи КМҲ барои мубориза ба муқобилии ВИЧ/СПИД, сил ва вараҷа гузаронда шуд ва КМҲ мақомоти ягона оид ба ҳамоҳангсозии фаъолият дар иртиботи ВИЧ/СПИД мебошад. Ба ҳайати КМҲ намояндагони вазоратҳои асосӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва созмонҳои ғайридавлатӣ, аз ҷумла ЛЖВ дохил мешаванд. Дар соли 2010 иштироки намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ (ЧШ) ду барobar ҷомеаи шаҳрвандиянд. Ҳамчунин ба ҳайати таҷдидшудаи он сарвари динии тамоми мусулмонон – муфтии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шуд. Соли 2008 Қонун оид ба муқобилиятаи зидди ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақмил дода шуда, модда оид ба хориҷ кардани шаҳрвандони бурунмарзӣ дар асоси мақоми мусбати ВИЧ аз намунаи нави Қонун бароварда шуд.

Соли 2008 Тартиби муоинаи тиббӣ бо мақсади ошкорсозии сирояти ВИЧ, баҳисобгирӣ, ташхиси тиббии сироятшудагони ВИЧ ва назорати пешгирӣ ба онҳо дар асоси тавсияҳои ТУТ/ЮНЭЙДС оид ба ташаббускории санчиш ва маслиҳатдигӣ ба провайдерҳои хизматрасониҳо дар муассисаҳои тиббӣ нав карда шуд. Санҷиши маҷбурии истеъмолгарони маводҳои мухаддири тазриқӣ аз тартиботи санчиш хориҷ карда шуд. Тадриҷан ва марҳила ба марҳила бо назардошти иттилооти эпидемиологӣ, муайянкунни талабот ва мавҷудияти захираҳо скрининг барои сирояти СПИД ба хадамоти тиббии муқобилат бо сил, муолиҷаи сироятҳои бо роҳи ҷинсӣ интиқолёбанда, дармонгоҳҳои антенаталӣ ва хадамоти ёрии тиббии таваллуд ворид карда мешавад.

Тартиби таъини ёрии моддии ҳармоҳаро барои қӯдакони синни то шонздаҳсолаи мубталои сирояти ВИЧ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва тасдиқ кардааст.

Дар давраи ҳисботӣ дар соҳаи пешбурд ва омодагӣ оид ба татбиқи муолиҷаи муовинӣ барои ИМТ қадамҳои муҳими мусбат гузошта шуданд ва зарурати татбиқи муолиҷаи муовинӣ дар сатҳи давлатӣ эътироф гардид. Сафарбаркуни захираҳо барои оғоз намудани лоиҳаҳои пилотӣ гузаронда шуд, дастури зудамал оид ба муолиҷаи муовинӣ таҳия карда шуд, сайтҳои пилотӣ барои татбиқи муолиҷаи муовинӣ дар асоси муассисаҳои наркологӣ дар шаҳрҳои Душанбе, Ҳучанд ва Ҳоруғ муайян карда шуданд, таҷхизоти зарурӣ харида шуд, омодасозии мутахассисони даҳлдор гузаронда мешавад. Аз моҳи июни соли 2010 татбиқи муолиҷаи муовинӣ дар асоси пилотӣ дар шаҳри Душанбе оғоз карда шуд.

Барномаи миллӣ оид ба муқобилат бо эпидемияи ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2007-2010 дар асоси усулҳои муваффақшавӣ ба дастрасии умумӣ барои пешгирӣ, табобат, нигоҳубин вобаста бо ВИЧ/СПИД таҳия карда шуд ва ҳадафҳо барои муваффақшавӣ ба дастрасии универсалий коркард ва ба барнома доҳил карда шуданд. Масъалаҳо оид ба ВИЧ/СПИД ҳамчун масъалаҳои афзалиятнок, ҳадди ақал, дар се соҳаи амали ин барнома қайд карда шудаанд (тандурустӣ, маориф, ҳифзи иҷтимоӣ). Масъалаҳои ВИЧ/СПИД ба СПСК барои солҳои 2010-2012 дар асоси муносибати мултисоҳавӣ якҷоя карда ва ба Барномаи қолабии СММ оид ба ёрирасонӣ ба Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола дар Тоҷикистон барои давраи солҳои 2010-2015 доҳил карда шудаанд.

Барномаҳои пешгирӣ дар байни ҳама гурӯҳҳои аҳолӣ, ки ба ҳавфи бештар (ИМТ, РС, МСМ) ва дар байни дигар гурӯҳҳои осебпазир (маҳбусон, муҳочирон, бачаҳои оворагард, занон, хизматчиёни ҳарбӣ ва ғайра) вусъат дода шудаанд.

Мушкилиҳо ва ҳавфҳои ноил шудан ба ҲРҲ

Мушкилии асосӣ дар боздоштани паҳншавии ВИЧ/СПИД тамоюли аз гурӯҳҳои маҳсуси осебпаҳзари нашъамандоне, ки тазриқ мекунад (ИМТ) ва мардоне, ки бо мардон алоқаи ҷинсӣ кардаанд (ММА) интиқол ёфтани сироят ба занҳо ва фарзандонашон мебошад. Ҷораҳои шадиде, ки андешида мешаванд, алҳол пеши онро гирифтан наметавонанд. Муҳочирати густурда низ саҳми манфии худро мегузорад.

Ҳангоми баррасӣ дар байни шарикони асосие, ки соҳаҳои гуногунро намояндагӣ мекунанд, монеаҳои зерин чудо карда шуданд, ки онҳо дар роҳи дастёбии ҳамагонӣ ба пешгирӣ, муолиҷа, нигоҳубин ва дастгирӣ мавҷуд ҳастанд:

1. Барномаҳо оид ба ВИЧ/СПИД асосан аз манбаъҳои беруна маблағгузорӣ карда мешаванд, ки ин бо душвориҳои иқтисодии дар Тоҷикистон вуҷуддошта вобаста аст. Айни ҳол буҷети давлатӣ барои хариди тестҳо, доруҳо ва таҷхизоти зарурӣ имкон намедиҳад. Имрӯз ба туфайли сафарбаркуни захираҳо, оғози татбиқи дарҳости навбати 8-уми БГВСВ, идомаёбии татбиқи баъзе лоиҳаҳои минтақавӣ ба нақша гирифта ва тасдиқ карда шудааст, ки наздики 14 милион доллар то охири соли 2010 барои барномаҳои марбути ВИЧ/СПИД, асосан аз БГВСВ ва лоиҳаҳои мавҷудаи минтақавӣ дастрас ҳоҳад гашт. Иҷрои баъзе лоиҳаҳои минтақавӣ то охири соли 2010 анҷом меёбад, дар барорбари ин дигар лоиҳаҳои минтақавӣ

шурӯъ хоҳанд шуд (ЮСАИД, GTZ). Ҳоло камшавии маблагузории беруна дар назар дошта нашудааст, аммо бӯхрони молиявии ҷаҳонӣ метавонад ба маблагузории минбаъдаи барномаҳо таъсири гузорад. Ҳамзамон шароите, ки бо мушкилоти иқтисодӣ дар мамлакат ва таъсири бӯхрони молиявии ҷаҳонӣ вобастагӣ дорад, афзоиши бучети давлатиро барои барномаҳои вобастаи ВИЧ/СПИД кафолат намедиҳад.

2. Баъзе стратегияҳо ва сиёsat метавонанд мувофиқи стандартҳои байнамилалӣ таҷдид карда, ба шароити Тоҷикистон мутобиқ гардонда шаванд.
3. Фарогирии гурӯҳҳои осебпазир бо барномаҳои пешгирий тадриҷан васеъ мегардад, ки ин бо мушкилии дастрасӣ ба ин гурӯҳҳо вобаста аст ва сабабаш тамғагузорӣ ва поймолшавии ҳуқуқҳои гурӯҳҳои мазкур мебошад.
4. Сарфи назар аз мувафақиятҳои қалон дар пешрафти муолиҷаи муовинӣ, то ин замон он дар сатҳи мамлакат амалий нагаштааст, ки ин маҷмӯи хизматрасониҳои оид ба пешгирий пешниҳодшударо маҳдуд менамояд ва ба фарогирии мизочон аз ИМТ ва АРТ таъсири мерасонад.
5. Миқдори нокифояи мутахассисоне, ки бо гурӯҳҳои осебпазир чӣ дар соҳаҳои давлатӣ ва чӣ дар созмонҳои ҷамъиятий кор мекунанд, инчунин нокифоягии омодагии қасбии онҳо барои гузарондани барномаҳои инноватсионӣ дар соҳаи пешгирий ва табобати ВИЧ/СПИД.
6. Новобаста аз зарурати таъчилий раванди якҷоякунии барномаҳои пешгирий ва муолиҷавӣ оид ба ВИЧ/СПИД ба низоми умумии соҳаи тандурустӣ акнун оғоз ёфтааст.
7. Ҳавфи такроркунии фаъолият вобаста бо амалиёти ноҳамоҳангӣ шарикони гуногун дар нақшагирий, маблағузорӣ ва ҳисботдиҳӣ ҳанӯз зиёд боқӣ мемонад.
8. Муносибатҳои мултисоҳавӣ бо ҳалли масъалаҳои марбути ВКАМ/СПИД, инчунин ҳамгирои онҳо дар ҳалли мушкилоти умумии тандурустӣ, мубориза бар зидди камбизоатӣ, ҷанбаҳои гендерӣ ва масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқи инсон бояд пуркуват карда шаванд.

Ҳамаи ин омилҳо ба таври мутавозун бо сатҳи пасти дониши аҳолӣ оид ба масъалаҳои ВИЧ/СПИД ва сатҳи баланди паҳншавии тамғагузорӣ ва ҳуқуқпоймалкунӣ дар соҳаи ВИЧ/СПИД дар ҷомеа вуҷуд доранд.

Вазифаи 2. Боздоштани паҳншавии варача ва дигар бемориҳои асосӣ ва оғоз баҳшидан ба коҳишдиҳии беморӣ

Сил

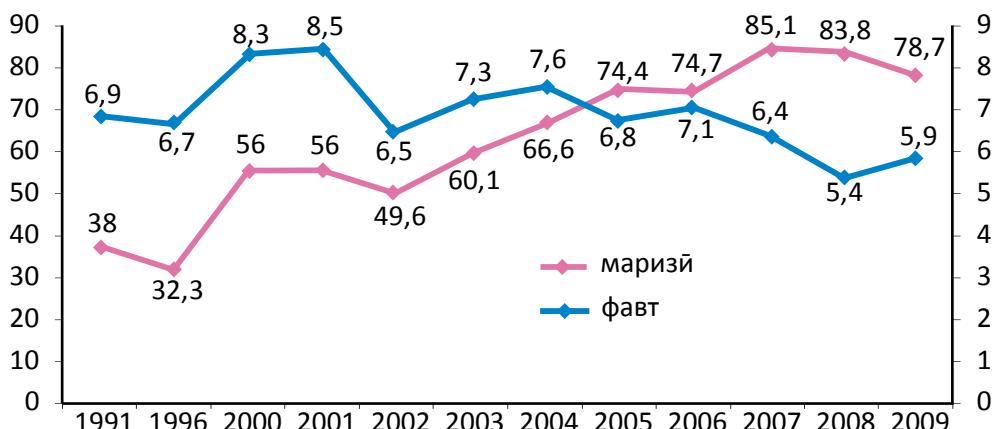
Вазъияти ҷорӣ ва тамоюлҳо

Вазъияти номусоиди эпидемиологӣ оид ба сил, ки пастшавии сатҳи зиндагии аҳолӣ, муҳоҷирати фаъолонаи доҳилӣ ва берунӣ, мавҷудияти сатҳи баланди навъҳои ба дору тобовари бемориҳо мӯчиби он гаштаанд, яке аз масъалаҳои рӯзмарраи соҳаи тандурустии Чумхурии Тоҷикистон мебошад. Дар ҷумҳурӣ аллакай Барномаи сеюми миллии ҳифзи аҳолӣ аз сил барои солҳои 2010-2015 қабул гардидааст, ки ҳадафҳои асосии он коҳишдиҳии минбаъдаи беморӣ ва фавт аз сил дар байни аҳолӣ, субот баҳшидан ба вазъияти эпидемиологӣ ва барқарор намудани назорати комил ба сироят дар ҳама қаламрави ҷумҳурӣ мебошад.

Бо вуҷуди саъю талошҳои зиёде, ки дар мубориза зидди сил сарф карда шудаанд, то имрӯз вазъият оид ба сил дар ҷумҳурӣ ноҳуш боқӣ мондааст. Вазъияти аз ҳама вазнин дар ҷойҳои аз озодӣ маҳрум ба вуҷуд омадааст, ки дар он ҷойҳо беморшавӣ 15 маротиба ва миқдори фавт 30 маротиба аз нишондиҳандаҳои баҳши шаҳрвандӣ афзун аст.

Масалан, нишондиҳандай бемории сил дар соли 2009-ум 78,7-ро ба ҳар 100 ҳазор нафар аҳолӣ (дар соли 2008 – 83,8) ва 1200,0-ро дар бахши пенитенсиарӣ (дар соли 2008 – 1270,0) ташкил медиҳад. Шумораи занони беморшуда дар соли 2008-ум 68,3 ва мардон 99,2-ро ба 100 ҳазор нафар аҳолӣ ташкил додааст.

Диаграммаи 35 Динамикаи беморшавӣ ва фавт аз сил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ба сари 100 ҳазор нафар аҳолӣ)

Дар баробари ин тамоюли камшавии фавт аз сил дар чомеа ба мушоҳида мерасад. Соли 2009 нишондиҳандай миқдори фавт аз сил 5,9 ҳодисаро ба 100 ҳазор нафар аҳолӣ ташкил дод, ки нисбат ба соли 2004 1/4 камтар аст. Таҳлили доираи беморони аз сил фавтида маълум намуд, ки аз миқдори умумии фавтидагон 35 фоизро беморони бори аввал дар соли 2009 ошкоршуда ташкил додаанд, 51,4 фоизро дубора беморшудагон ташкил додаанд, ки онҳоро навъи ба дору тобовари сил азият медод, 2,4 фоиз ба сирояти якҷояи ВИЧ ва сил гирифтор буданд, 11,2 фоизи боқимонда силкасалҳо буданд, ки бо дигар сабабҳо вафот кардаанд (сактаи дил, касалии қанд, норасогии шадид ва музмини дилу рагҳо ва шуш).

Сатҳи баланди беморӣ ва фавт аз сил дар минтақаи Кӯлоб ва баъзе ноҳияҳои минтақаи Қӯрғонтиппаи вилояти Хатлон, ноҳияи Маҷҷӯҳи вилояти Суғд, шаҳри Ҳоруғ ва ноҳияи Рӯшони ВМКБ ба қайд гирифта шудааст, ки ин бо ҳалли нокифояи мушкилоти иҷтимоӣ, кам гузарондани чорабиниҳои пешгирӣ, муоинай бемаҳали шахсони алоқадошта фаҳмонда мешавад. Бо назардошти вазъияти бавуҷудомада дар Барномаи миллии ҳифзи аҳолӣ аз сил барои солҳои 2010-2015 чорабиниҳои иловагӣ барои ноҳияҳои аз нуқтаи назари эпидемиологӣ номусоид пешбинӣ карда шудаанд.

Ҳамзамон бо ин афзоиши ҳодисаҳои гирифттории сил дар байни муҳочирони меҳнатӣ дида мешавад. Агар дар соли 2007 аз шумораи силкасалҳои бори аввал ошкоршуда 10,4 фоизро муҳочирон ташкил медоданд, пас дар соли 2009 онҳо 17,9 фоизро ташкил дода, аз гурӯҳи асосии хатарники «алоқамандҳо» (10,2 фоиз) пеш гузаштанд. Барои ҳалли ин масъала дар чорҷӯбай ЕврАзЭС чорабиниҳо гузаронда мешаванд (маҷмӯи ҳуҷҷатҳо оид ба эътирофи мутақобилаи гувоҳии тиббӣ дар бораи вазъи саломатии муҳочирони меҳнатӣ ва таъмин кардани онҳо бо дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббӣ омода карда шудааст). Ҳамчунин айни замон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочирати меҳнатии беруна» таҳия мегардад, ки он барои танзими масъалаҳо дар соҳаи ҳуқуқи муҳочирони меҳнатӣ ва беҳ гардондани дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббӣ имконият медиҳад.

Аз соли 2007 оғоз карда, дар ҷумҳурӣ нишондиҳандай беморшавӣ ва фавт аз сил ба субот ва коҳиҷёбӣ тамоюл дорад. Дар натиҷаи гузарондани чорабиниҳои зидди сил, ки барномаҳои миллӣ пешбинӣ кардаанд ва дар ҳама минтақаҳои ҷумҳурӣ амалӣ гардондани стратегияи DOTS сифати ташхис ва табобати беморони сил баланд гашт. Аммо иттилооти ТУТ аз он шаҳодат медиҳад, ки нишондиҳандай ошкоршавандагии ҳодисаҳои нав бо намунаи мусбати балғам дар

соли 2006 33 фоиз, дар соли 2007 32 фоизро ташкил додааст (ТҮТ, ҳисобот аз соли 2008 ва 2009), ки ин аз ҳадафи дар Барномаи миллӣ зикршуда (70 фоиз) бештар аз ду маротиба кам аст. Вобаста ба ин бояд ҳама кӯшишро барои баланд гардондани ошкоршавандагии bemoroni сил бо намунаи мусбат, ки манбаи асосии сироят мебошанд, дар як ҷо муттаҳид қард.

Яке аз муҳимтарин масъалаҳо мавҷудияти ба дору тобоварии сершумор ҳангоми сил (ДТС-СЛ) мебошад, ки он муолиҷаи бисёроҳои бетанаффусро тақозо мекунад. Сатҳи дорутобоварии ибтидиӣ и микробактерияҳои сил мувоғиҳи иттилооти референс-лабораторияи Маркази ҷумҳуриявии мубориза бар зидди сил дар соли 2009 1,9 фоизро ташкил додааст, дар байни ҳодисаҳои нави сил ва такроран bemorshudagon 57,6 фоизро ташкил додааст.

Бо мақсади беҳтар гардондани ошкоршавандагии bemoroni сил дар ноҳияҳои ҷумҳурӣ бештар аз 80 лаборатория оид ба гузарондани таҳқиқи микроскопии балғам ташкил карад шудааст, дар вилояти Суғд лабораторияи бактериологӣ сохта шудааст. Референс-лабораторияи миллӣ дар шаҳри Душанбе бомувафаққият фаъолият мекунад. Соли 2009 лабораторияи мазкур сертификати лабораторияи супранационалии шаҳри Гаутинги Олмонро ба даст овард ва ин имконият дод, ки оид ба ҳассоият нисбат ба давоҳои зидди сил пажӯҳишҳо ва санчишҳо гузаронда шаванд.

Дар мамлакат аз нимаи дуюми соли 2009 табобати гурӯҳи bemoroni бо ДТС-СЛ дар сатҳи пилотӣ оғоз карда шуд. Бо ин мақсад базаи ҳуқуқӣ ва шароити барои табобати bemoroni дар асоси Беморхонаи клиники ҷумҳуриявии сил омода гардонда шудааст. Дар баробари ин, бо назардошти назорати сироятнокшавӣ оид ба муолиҷаи амбулатории назоратшавандai bemoroni ДТС-СЛ қарор қабул карда шуд. Соли 2010 омӯзиш ва бо табобат фарогирии bemoroni ДТС-СЛ боз дар ду ноҳия, инҷунин дар муассисаҳои пенитенсиарӣ васеъ карда шуд, ки ин барои ба табобат дастрасӣ ёфта ни 400 bemori TTC-СЛ то охири соли 2010 имконият медиҳад.

Бо шарофати гузарондани ислоҳот, таъмин намудани қушодӣ барои ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, беҳтар гардондани шароити нигоҳубин ва ғизоҳӯрии bemoroni ҳабсшуда дар низоми пенитенсиарӣ каме поён рафтани нишондодҳои bemoroi ба қайд гирифта шудааст.

Бо назардошти он ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳтори bemorshavӣ bemorixoi узвҳои нафаскашӣ афзалият доранд ва онҳо дар шароити вазъи бади эпидемиологӣ бо сил заминаи номусоид фароҳам меоранд, дар Барномаи нави миллии ҳифзи аҳолӣ аз сил барои солҳои 2010-2015 татбиқи стратегияи идоракунистандартии bemoroni дорои патологияи шуш (PAL) аз соли 2010 пешбинӣ карда шудааст. Чунин муносибат имконият медиҳад, ки дараҷаи ихтиносонкӣ ҳама табиони шабакаи ибтидиӣ тандурустӣ дар бахши пешгирӣ, ташхис ва муолиҷаи bemorixoi асосии узвҳои нафаскашӣ баланд бардошта шавад ва ҳама муассисаҳои ёрии аввалини тиббӣ-бехдоштӣ бо таҷхизоти зарурии ҳадди ақал муҷаҳҳаз гардонда, бо дорувориҳои асосӣ таъмин карда шаванд, низоми ҳисботдиҳӣ ва бақайдгирӣ такмил дода шавад. Стратегияи PAL дар сатҳи аввалия ба беҳтар гардондани идоракунистандартии bemoroni дорои патологияи шуш, ташхиси барвақтӣ ва муолиҷаи дурусти онҳо, аз ҷумла bemoroni сил, диққат медиҳад. Бо мақсади ошкор кардани сил дар кӯдакон дар тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ гузарондани ташхиси сил ва муоинаи рентгенологӣ ба нақша гирифта шудааст.

Вобаста ба паҳншавии афзоишёбандаи сирояти ВИЧ дар ҷумҳурӣ мутаносибан хатари паҳншавии bemorixoi шомили сирояти якҷояи СЛ/СПИД зиёд мегардад. Масалан дар айни замон 209 мизоҷи гирифтори СЛ/ВИЧ ба қайд гирифта шудаанд (маълумоти Маркази ҷумҳуриявии СПИД).

Мушкилот ва хавфҳои ноил шудан ба ХРХ

Ҳолати хавфноки эпидемиологӣ дар низоми пенитенсиарӣ вазъиятро оид ба сил хеле бад мегардонад, зеро дар ин ҷо нишондиҳандаҳои bemorshavӣ даҳҳо маротиба аз сатҳи ҷумҳуриявӣ баланд мебошанд (масалан соли 2009 дар низоми РКИ ВА ҶТ ба сари 100 ҳазор зиндорӣ 1200 ҳодисаи гирифторшавӣ ба сил ошкор карда шудааст, ки ин 15 маротиба аз нишондиҳандаҳои умумиҷумҳуриявӣ зиёд аст).

Ба омилҳои хатари ба сил мубталошавӣ шароити нигоҳдорӣ ва зич ҷойгиршавии маҳбусон, сифати пасти гизо, инчунин дастрасии маҳдуд ба ёрии тиббӣ дохил мешаванд, ки онҳо ба афзоиши бемории сил мусоидат меқунанд. Мушкилии дигар норасоии кадрҳои тиббӣ дар ҳадамоти зиддисил, маҳсусан дар низоми пенитенсиарӣ мебошад. Таҳлили ҳодисаҳои ошкоркардашудаи сил дар соли 2009 нишон медиҳад, ки 75, 7 фоиз ва 90,2 фоизи беморон дар бахши шаҳрвандӣ ва пенитенсиарӣ, мувофиқан дар марҳилаҳои охирини беморӣ ошкор карда мешаванд.

Файр аз ин, дорутобоварии сершумор ва авҷирии ВИЧ/СЛ душворӣ эҷод меқунад. Корҳое, ки вазоратҳо, идораҳо ва маъмуриятаҳо давлатӣ мегузаронанд, ба талаботи имрӯза ҷавоб намедиҳанд; ба амалигардонии Барномаи миллӣ назорати зарурӣ бурда намешавад.

Манбаъҳои асосии маблағгузории ҳадамоти сил маблағгузории берунӣ ва маблағҳои давлатӣ, аз ҷумла ГФАТМ, Агентии ИМА оид ба рушди байналмилалӣ (ЮСАИД), Бонки Олмонии Рушд (KfW), ТУТ, Чамъияти Ҳилоли Аҳмари Тоҷикистон (ҶҲАТ), Бунёди Каритаси Люксембург, Бунёди СПИД-и Шарқ-Фарб, Барномаи умумиҷаҳонии ҳӯроквории СММ ва Маркази назорати бемориҳо (CDC). Ҳамин тавр, сатҳи ҳарочоти давлатӣ барои ҳадамоти зиддисил бештар аз 55 фоизро ташкил дод, сатҳи маблағгузории берунӣ – 44 фоизро. Зимнан, ба қавли пурсидашудагон, бештар аз 40% маблағҳои давлатӣ барои музди меҳнат сарф карда мешавад, анқариби 22% барои таъмини гизо, барои дорувориҳо анқариби 14% ва барои нигоҳдории инфрасохтор тақрибан 20% маблағҳо сарф карда мешаванд. Қисми бештари дорувориҳо ва таҷҳизот аз ҳисоби маблағҳои созмонҳои байналмилалӣ ҳарид карда мешаванд, ки ин дар шароити бӯхрони молиявии ҷаҳонӣ зимни қатъ гаштани дастгирии беруна метавонад ба бадшавии вазъияти эпидемиологӣ оид ба сил ва ҳолатҳои вобаста ба ВИЧ оварда расонад.

Вараҷа

Вазъият ва тамоюли ҷорӣ

Дар Тоҷикистон гирифткоршавӣ ба вараҷа соли 1997 ба ҳадди ниҳоии худ расид, ки он замон қарип 30 ҳоҷиса ба қайд гирифта шуда буд. Бадшавии вазъият дар солҳои 1990 бо дигаргунҳои иҷтимоиу сиёсии дар ҷумҳурӣ рӯйдода ва кӯчиши оммавии аҳолӣ ба ҳудудҳои дигар дар натиҷаи онҳо, ки дар он ҷойҳо вараҷа ҳусусияти эндемикиро доро буд (Афғонистон), ба ҳалалёбии кори ҳадамоти ҳифзи саломатии чомеа ва пурра қатъ гаштани ҷорабинҳои зиддивараҷа вобастагӣ дошт. Дар давоми солҳои охир дар усулҳои пешбуруди ҳоҷагии қишоварзӣ тағиироти қалон ба вуқӯъ пайвастанд, масалан зиёд кардани майдонҳои қиштукори биринҷ ба афзудани назарраси ҷойҳои наслгузории паҳнкунандагони вараҷа мусоидат намуд.

Бо назардошти вазъияти мураккаби эпидемиологӣ, ки дар оғози солҳои 2000 ба вучуд омад, дар асоси Эъломияи дар моҳи октябриси соли 2005 дар Тошканд ба имзо расонда Тоҷикистон тарафдории сиёсии ҳудро ба раванди интисоҳи вараҷа таъқид намуда, Ҳукumat «Барномаи мубориза бо бемориҳои тропикий (вараҷа) дар Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010»-ро қабул кард.

Дар рафти амалий гардондани ин Барнома ҷорабинҳои гузаронда шуданд, ки ба кам кардани бемории вараҷа, маҳдуд кардани паҳншавии он дар дохили мамлакат ва пешгирии барқарор гаштани паҳншавӣ дар минтақаҳои пештар интисоҳшудаи вараҷа нигаронида шуда буданд. Дар натиҷаи ҷорабинҳои гузарондашуда:

- ҳуҷҷатҳои зарурии меъёрий-қонунгузорӣ таҳия ва қабул карда шуданд;
- пойгоҳи мукаммали моддӣ-техникӣ барои банақшагирии тадбирҳои зиддивараҷа, аз ҷумла буҷет, ташкил дода шуд;
- қадрҳои даҳлдор омода карда шуданд, ки имконият дод захираҳои кадрӣ таҳқим ёбанд;
- ҳадамоти муолиҷавӣ-пешгирий, маҳсусан дар ҷанбаи ташхиси саривақтӣ ва табобати мувофиқ қавӣ гардонда шуд;

- механизмҳои дарёфтани барвақтӣ, ҷавоби очил ба хурӯҷҳои эпидемӣ ва пешгирии вазъиятҳои ғайримуқаррарии марбути варча ба вучуд оварда шуданд;
- низоми назорати эпидемиологӣ ба вараҷа пурзӯр карда шуд;
- баҳши энтомологии назорати эпидемиологӣ ба вараҷа ташкил ва инкишоф дода шуд;
- оид ба маҳсусиятҳои эпидемиологии вараҷа дар Тоҷикистон, дорутобоварии барангезандагони вараҷаи тропикӣ, омӯзиши ҳусусияти соҳтори паразитҳои вараҷаӣ ва паҳнкунандагони вараҷа дар ҷумҳурӣ, резистентнокии паҳнкунадаи асосии вараҷа (*Anopelus superpictus*) ба инсектитсидҳои истифодашаванда, озмоишҳои лабораторӣ ва саҳроӣ намудҳои анъанавӣ (*Gamhusia affinis*) ва перспективии (*Poecillia reticulata*) моҳиҳо-ларвиғагҳо коркарди низоми арзёбӣ ва гайра пажӯҳишҳои илмию амалӣ гузаронда шуданд;
- низоми мониторинг ва арзёбии ҷорабинҳои баргузоршаванда ташкил дода шуд;
- кори иттилоъдӣ-равшаннамоӣ ва маърифатӣ бо аҳолӣ пурзӯр карда шуд;
- ҳамкории байнисоҳавӣ дар байнӣ вазоратҳо ва идораҳои манфиатдор беҳтар гардонда шуд;
- ҳамкории транссарҳадӣ инкишофи минбаъда ёфт.

Манбаъҳои асосии маблағузории ин Барнома Ҳукумати Тоҷикистон, ТҮТ ва ГФСТМ мебошанд. Барои ҳамоҳангозии фаъолияти мазкур дар сатҳи миллӣ Кумитаи миллии ҳамоҳангозӣ оид ба мубориза бар зидди СПИД, сил ва вараҷа (КМХ) ташкил дода шуд ва он бомуваффақият фаъолият мебарад.

ТҮТ дар масъалаҳои банақшагирӣ, гузарондан ва арзёбӣ намудани тадбирҳои зиддивараҷа дастгирии илмию техникӣ расонд.

Дар натиҷаи корҳои анҷомдодашуда вазъият вобаста ба вараҷа дар ҷумҳурӣ дар тӯли солҳои охир хеле беҳтар гашт. Дар сурате, ки соли 2009 аз 65 ноҳияи ҷумҳурӣ дар 60-тои он вараҷа паҳн гашта буд, танҳо 165 ҳодисаи вараҷа ба қайд гирифта шуд, яъне беморшавӣ қариб 160 баробар кам шудааст, ва дар 31 ноҳия ҳодисаи ба вараҷа гирифтоворшавӣ ба қайд гирифта нашуд. Қариб 70% ҳодисаи вараҷа дар вилояти Ҳатлон, 27% дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ва аҳён-аҳён ҳодисаҳо дар ВМҚБ ва вилояти Суғд (3%) ба қайд гирифта шуд.

Аmmo вазъияти эпидемӣ шиддатнок боқӣ мондааст, ки аз ин пайдоиши манбаъҳои нав, оғозёбии паҳншавии маҳаллӣ дар манбаъҳои пештар нофаъол будаи вараҷа, вучуд доштани ҳодисаҳои навъи тропикии вараҷа шаҳодат медиҳад. Дар давраи солҳои 1998-2002 миқдори онҳо аз 187 ҳодиса то бештар аз 800 ҳодиса афзуд, ки ба он беҳтаршавии сифати ташхиси лабораторӣ дар ҷараёни ошкорсозии фаъолона ва муоинаи аҳолӣ мусоидат кард.

Муборизаи шадид бо паҳнкунандагони барангезандагони вараҷа дар ҷорҷӯбай татбиқи «Барномаи мубориза бо бемориҳои тропикӣ (вараҷа) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010» ба якбора коҳиши ёфтани беморшавӣ оварда расонд, ки двар натиҷа миқдори ҳодисаҳои тавассути вараҷаи серӯза ангехташуда дар соли 2009 зимни ҳамагӣ 165 ҳодисаи бақайдгирифташудаи вараҷа 8,1 маротиба кам шуд, ин дар муқоиса бо соли 200 87,7% камтар мебошад.

Омилҳои асосие, ки ба вазъияти вараҷашиносӣ дар Тоҷикистон ва ҳатари ноил шудан ба ҲРҲ таъсири манғӣ мерасонанд, шиддатнокии пастинашавандай паҳншавии вараҷа ба ноҳияҳои наздисарҳадии Афғонистону Тоҷикистон, дастрасии нокифояи аҳолӣ ба ёрии сифатноки тиббӣ-беҳдоштӣ, камбуди инсектитсидҳо ва ҳаҷми маҳдуди ҷорабинҳои зиддипарвонагӣ мебошанд. Дар баробари ин вобаста ба вазъияти вараҷашиносӣ дар Афғонистон иттилоот мавҷуд нест.

Ба қайд гирифта шудани паҳншавии маҳаллии асосан вараҷаи серӯза дар 31 ноҳияи ҷумҳурӣ, аз ҷумла шаҳри Душанбе, ҳанӯз идома дорад. Ғайр аз ин, амалан дар ҳама ҷо интиқоли он дар натиҷаи муҳоҷирати шиддатноки дохилӣ ба мушоҳида мерасад.

Минтақаҳое, ки дар он ҷойҳо вараҷа ҳамчун мушкилии асосии соҳаи тандурустӣ боқӣ мемонад, дар вилояти Ҳатлон, шаҳри Душанбе ва ҳудудҳои ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (Ваҳдат, Рӯдакӣ, Турсунзода)

чойгир шудаанд. Новобаста аз паст гаштани сатҳи беморшавӣ дар ин ноҳияҳо, бемориҳо дар онҳо манбаъҳои устувор доранд, ки дар қатори онҳо манбаъҳои нави фаъол пайдо шудаанд. Ғайр аз ин, якчанд ноҳияи Тоҷикистони ҷанубӣ бо Афғонистони вобаста ба варача номусоид ҳамсояанд. Дар вилояти Суғд (Исфара, Панҷакент), дар ноҳияҳои тобеи чумхӯрӣ (Шаҳринав, Нуробод, Тавилдара) ва вилояти наздисарҳадии МҚБ (Ванҷ, Дарваз, Рӯшон) дар бაъзе ноҳияҳои Тоҷикистони марказӣ (Ҳисор, Файзобод, Роғун) ҳар сол ҳодисаҳои маҳаллӣ ва ғайримунтазами паҳншавии варача ба қайд гирифта мешаванд, ки мӯчиби хатари зиёди таҷдиди хурӯҷҳои эпидемии ин бемориянд.

Омили асосии паҳншавии варача дар Чумхурии Тоҷикистон, мисли солҳои пешин, метавонанд равандҳои муҳоҷират ва интиқоли он аз Афғонистони ҳамсарҳад шаванд, ки дар он ҷо ҳар сол миқдори зиёди ҳодисаҳои варача, аз ҷумла навъи тропикии он ба қайд гирифта мешаванд. Айни замон вобаста ба ҷои даромад ҷустани аҳолӣ тамоюли интиқоли варача ба марказҳои ноҳияҳо ва шаҳрҳое, ки дар он ҷо нисбат ба нуқтаҳои аҳолинишини деҳот хатари интиқоли маҳаллӣ поён аст, афзудааст.

Ӯҳдадориҳои қабулкардашуда оид ба интисоҳи ҳодисаҳои маҳаллии варача дар заминаи коҳиши назарраси миқдори ҳодисаҳои варача дар Тоҷикистон барои азнавбинии Барномаи миллӣ оид ба варача асоси мантиқӣ мебошад. Бознигарии Барномаи миллӣ оид ба варача ба принциҳои зерини бадастомода такя мекунад:

- имконияти танаффуси паҳншавии варача ва интисоҳи амалии он дар тамоми қаламрави Тоҷикистон, ки дар гузашта тасбит шудааст;
- комёбиҳои намоён дар кори коҳиш додани гирифткоршавӣ ба варачаи тропикӣ ва серӯза дар давоми солҳои охир;
- дастирии устувори сиёсӣ дар кори гузарондани ҷорабиниҳо оид ба интисоҳи варача дар мамлакат;
- мавҷудияти технологияҳо, муносибатҳо ва воситаҳои самаранок барои интисоҳи варача дар мамлакат;
- ҳоҳиши мустаҳкам намудани ҳамкорӣ бо ҳама мамлакатҳои ҳамсарҳад дар кори интисоҳи варача.

Ҳадафи умумии Барномаи пешниҳодшуда, ки барои мубориза бар зидди варача нигаронида шудааст, бо стратегияи минтақавии ДМА/ТУТ оид ба решакан кардани варача ва Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола (яъне боздоштани паҳншавии ҳодисаҳои маҳаллии варача то соли 2015 ва динамикаи гирифткоршавӣ ба варача ва дигар бемориҳои асосиро ба қафо гардондан) мувофиқат мекунад. Ҳадафи ниҳоии Барномаи мазкур қатъи интиқоли маҳаллии варача ва интисоҳи минбаъдаи он мебошад. Ба нигоҳ доштани мақоми ҳудудҳои аз варача озод таваҷҷӯҳи маҳсус зоҳир карда мешавад. Ҳамчунин таваҷҷӯҳи маҳсус ба ҳалли масъалаҳои шиддатноке зоҳир карда мешавад, ки онҳо бо варачаи қашондашаванда вобастагӣ доранд.

Ҳадафҳо ба воқеиятҳои эпидемиологии исботшуда, мисли роҳҳо ва ҷандомади давраҳои интиқоли беморӣ, инчунин ба натиҷаҳои аёни ҷорабиниҳои далелнок асос доранд. Бо назардошти тақсимоти нобаробари варача дар тамами мамлакат, бо мақсади таъсири ҳадди ниҳоӣ расондан зимни истифодаи оқилонаи заҳираҳо минтақаҳои нисбатан афзалиятноки мувофиқи мақсад – 41 ноҳияи мамлакат, ки ба хатари баланд ва миёнаи интиқоли варача мувоҷеҳанд, муайян карда шуданд.

Беҳтарсозии низоми назорати эпидемиологӣ ва мониторинги пешниҳоди хизматрасониҳо оид ба ташхис ва муолиҷаи беморӣ, дар Барномаи мазкур, ба ташхиси дуруст ва муолиҷаи самаранок, инчунин ба амалиёти ҷавобӣ бар зидди эпидемия таъсири қалон мерасонанд. Ғайр аз ин, вазнинии умумӣ, интиқол ва фавт аз варача қатъиян кам карда мешавад. Ҷорабиниҳо оид ба мубориза бар зидди паҳнкунандагон дар кори пешгирии варача дар Тоҷикистон натиҷаи самаранок нишон доданд. Дар Барномаи пешниҳодшуда ба ҷорабиниҳои муштарак оид ба мубориза бар зидди паҳнкунандагон, бо фарогирии тадбирҳо оид ба истифодаи оқилонаи муҳити атроф, диққати маҳсус дода мешавад. Иттилоъдӣҳӣ бо мақсади тағиیر додани намунаҳои рафттор (ТНР)

ҳаракатдиҳандаи муҳими дигаргунсозии вазъият вобаста ба вараҷа маҳсуб меёбад, чунки аҳолиро барои қарорҳои асоснок қабул кардан ва барои самаранокии ҷорабиниҳо масъулият ҳис кардан ўхдадор менамояд. Фаъолияти мазкур ҳам ба афзоиш додани воқифият ва ҳам ба тағиیر додани намунаҳои рафтори аҳолӣ нигаронида шудааст. Беш аз ин, дар Барномаи мазкур ба кор бо аҳолии маҷаллӣ таваҷҷӯҳ зоҳир карда, ҷалби он (аҳолӣ) ба кори интисоҳи вараҷа тавассути маҷлисҳои ҳамоҳангсозӣ ва дастирии муборизаи муқобили вараҷа ҳавасманд гардонд мешавад.

Натиҷаи пешбинишудаи таъсири ҷорабиниҳои пешгирий ба аҳолӣ камшавии якбораи бемории вараҷа тавассути ихтисор намудани миқдори манбаъҳои вараҷа, ошкорсозии беморон, интиқолдиҳандағони паразитҳо ва мубориза бар зидди паҳнқунандаҳо мебошад. Дар доираи фаъолияти Барномаи мазкур на ба ҳодисаҳои вараҷа, балки ба кам кардани миқдори манбаъҳои вараҷа дикқати маҳсус дода мешавад. Стратегияи дар амал ҷорӣ кардани Барнома вокуниши мултисоҳавии якҷояро баҳри барҳам задани вараҷа ба василаи якҷоякунонии хизматрасониҳо ва муттаҳидкунии заҳираҳо (аз қабили ташкил намудани Шӯрои миллии мушовира ва гурӯҳи зудамали мубориза бар зидди вараҷа) боз ҳам зиёдтар тақвият мебахшад.

Нишондиҳандаи самаранокии ҷандомади ба вараҷа гирифткоршавӣ дар ноҳияҳои мақсаднок, ки он самаранокии ҷораҳои гузарондашудаи пешгириро инъикос мекунад ва воқифияти афзуҷаи аҳолӣ оид ба мубориза бар зидди вараҷа мебошад, ки тағиیرёбии намунаи рафтори аҳолии мувофиқи мақсад намоиш дода, мақбулӣ ва самаранокии ҷорабиниҳоро таҷассум менамояд.

Чунин гумон меравад, ки ҲРҲ 4, 5 ва 6 дар соҳаи тандурустӣ дар Тоҷикистон нисбатан душвориҷрошаванд мебошанд. Нишондиҳандаҳои бадастоварии ҲРҲ оид ба тандурустӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз дар минтақаи Аврупои ТҮТ ва ИДМ пасттарин боқӣ мемонанд. Сатҳи фавти ҳурдсолон, сатҳи фавти кӯдакони то панҷсола ва сатҳи фавти модарон дар муқоиса бо мамлакатҳои ҳамсоя баланд аст.

Дар давоми якчанд соли охир сатҳи фавти ҳурдсолон ва кӯдакон тадриҷан поён рафт. Мувофиқи таҳқиқи мултенишондиҳандаии кластерӣ дар соли 2005 (ТМК-2005) сатҳи фавти ҳурдсолон аз 89 ба сари 1000 зинда таваллудшуда дар соли 2000 то 6, ба сари 1000 таваллуди қобили ҳаёт дар соли 2005 қоҳиш ёфтааст. Тибқи иттилооти ҳукumatӣ, дар соли 2007 пастшавии минбаъдаи ин сатҳ то 56 сурат гирифтааст. Ҳамин гуна пастшавӣ дар сатҳи фавти кӯдакони то панҷсола рӯй додааст: аз 126 ба сари 1000 зинда таваллудшуда дар соли 2000 то 77 дар соли 2005 (ЮНИСЕФ, 2007) ва то 68 дар соли 2007 (омори ҳукumatӣ). Суръати беҳтаршавӣ баланд аст ва агар ин гуна суръат боқӣ монад, пас ноил шудан ба ҳадафи ҲРҲ 4 (коҳиш додани фавти кӯдакони то панҷсола ба андозаи аз се ду) имконпазир аст. Аммо рақамҳои хеле баланди мутлақ, мушкилоти ҷиддӣ дар низоми тандурустӣ, шароити вазнини иҷтимоӣ-иқтисодӣ, алалхусус вазъи бади таъмини ғизо ноил шуданро ба ҲРҲ 4 (коҳиш додани фавти модарон ба андозаи аз чор се) душвор мегардонанд.

Тоҷикистон барои ноилшавӣ ба ҲРҲ 6 мушкилиҳои зиёdro аз сар ҳоҳад гузаронд. Дар пешгирий кардани паҳншавии вараҷа муваффақияти намоён ба даст оварда шуда бошад ҳам, оид ба бемории сил ва ВИЧ/СПИД мушкилоти ҷиддӣ вуҷуд доранд. Барои пешравӣ дар роҳи ноил шудан ба ҲРҲ 6 дастрасии нокифоя ба хизматрасониҳои асосии тиббӣ ва талаботи сармоягузориҳои қалон барои мубориза бар зидди бемориҳо монеъ мегардад.

Бруслелӯз дар Тоҷикистон солҳои 1990 пайдо шудааст ва он бо сабаби сатҳи пасти воқифияти аҳолӣ ҳатари ҷиддӣ эҷод менамояд. Миқдори ҳодисаҳо ба 938 дар соли 2008 нисбат ба 212 дар соли 1998 расид. Домана низ боиси нигаронӣ мебошад. Баъди эпидемия дар соли 1996 (12, 000 ҳодисаи беморшавӣ) ҳатар ҳанӯз қалон боқӣ мемонад – дар соли 2008 4,410 ҳодиса ба қайд гирифта шудааст.

Аз ҷониби Ҳукumat барои таҳлили низоми мавҷуда ва ҷустуҷӯи муносибатҳои алтернативӣ дар ҳалли масъалаҳо баҳри ноил шудан ба ҲРҲ дар соҳаи тандурустӣ дар соли 2015 тадбирҳо андешида мешаванд. Ҳукumat ҳамасола ҳароҷотро барои соҳаи тандурустӣ меафзояд. Аммо бо мавҷудияти чунин миқдори масъалаҳои муҳим дар соҳаи тандурустӣ Ҳукumat наметавонад талаботи молиявиеро, ки барои мубориза бар зидди бемориҳо ва назорати эпидемиологӣ заруранд, қонеъ гардонад. Барои боздоштани пешравии бемориҳо дар Тоҷикистон қатъиян беҳтар намудани ҳадамоти эпидемиологӣ, пурзӯр кардани воқифияти аҳолӣ ва андешидани ҷораҳои пешгирий зарур аст.

Мувофиқи Арзёбии талабот барои ноил шудан ба ҲРХ аз рӯи иттилооти соли 2005 дар соҳаи тандурустӣ то соли 2015 талаботи пешакӣ ба маблағи 3, шаш миллиард доллари ИМА, ё ба ҳисоби миёна 42 доллари ИМА ба сари аҳолӣ дар як сол ҳисоб карда шудааст.

Ҳулосаҳо ва тавсияҳо:

- Зарурати давом додани дастгирии молиявии Ҷавоби миллӣ оид ба ВИЧ/СПИД бо назардошти чораҳо барои боздоштани эпидемия, ки онҳо ба Барномаи миллии силсилаи нав барои давраи солҳои 2011-2015 дохил карда мешаванд, инчунин таҳияи Барномаи миллии мубориза бо сил то соли 2015 барои ноил шудан ба ҲРХ;
- Муайян намудани эҳтиёҷот барои дастгирии техникӣ (ДТ) дар мамлакат ва таҳияи нақшай ёрии техникӣ дар соҳаҳои асосӣ, маҳсусан дар масоили ҳифзи саломати қӯдакон ва модарон, паст кардани сироятҳои ваксинаидоракунандা;
- Ҷалби коршиносони байналмилалӣ дар соҳаи таҳияи стандартҳо, стратегияҳо, сиёsat ва дастурҳо ва дастгирӣ дар мувофиқаткуни таҷрибаи беҳтарини байналмилалӣ дар сатҳи мамлакат;
- Расондани кӯмак дар сафарбаркуни захираҳо, афзалият додани тадбирҳо ва муайян намудани манфиатнокии барномаҳо дар шарити бӯҳрони ҷаҳонӣ;
- Расондани кӯмаки техникӣ ва молиявӣ барои мустаҳкамкуни низоми МВА (мониторинг ва арзёбӣ) ва беҳтар гардондани пешниҳоди иттилооти стратегии асоснок барои банақшагирӣ ва идоракуни барномаҳо ва назорат ба муриш мутобиқи вазъияти ҷорӣ;
- Мустаҳкам гардондани иқтиидори мамлакат дар ҷавоб ба эпидемия, аз ҷумла васеъ намудани омодасозии кадрҳо барои татбиқи барномаҳо;
- Ба ихтиёр гузоштани таҷрибаи байналмилалӣ ва расондани ёрӣ ба мувофиқаткуни он оид ба васеъ кардани амалиёти барномавӣ ва ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Айни замон Вазорати тандурустӣ лоиҳаи «Барнома оид ба барҳам задани ҳодисаҳои маҳаллии вараҷа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2011-2015»-ро таҳия мекунад.

Ҳадафи барномаи таҳияшаванда қатъ намудани ҳодисаҳои интиқоли маҳаллии вараҷа то 1 ҳодиса ба сари 100 000 нафар аҳолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015 ва ташкил кардани некӯаҳволии устувори эпидемиологӣ мебошад.

Стратегияи барҳам задани вараҷа ба ҳалли маъсалаҳои зерин нигаронида шудааст:

- Қатъ намудани интиқоли маҳаллии вараҷаи тропикӣ дар мамлакат то соли 2012 ва интисоҳи минбаъдаи он;
- Поён бурдани интиқоли маҳалли вараҷаи серӯза то 1 ҳодиса ба сари 100 000 аҳолӣ дар мамлакат то соли 2015 ва интисоҳи минбаъдаи он;
- Пешгирии барқароршавии интиқоли вараҷа ба он ҳудудҳои мамлакат, ки пештар дар он ҷойҳо вараҷа барҳам зада шуда буд;
- Пешгирии фавт дар натиҷаи вараҷаи қашондашуда.

Моҳи августи соли 2010 Ҳукumat Стратегияи миллии саломатии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои давраи солҳои 2010-2020 тасдиқ кард, ки дар он ҳалли маъсалаҳои соҳаи тандурустӣ пурра бо ҷорабиниҳои марбути ноил шудан ба ҲРХ вобастагии мутақобила дорад.

ХАДАФИ 7:
Таъмини суботи экологӣ

фотограф Михаил Романюк

Нишондихандао:

- *Масоҳати заминҳои ҷангалпӯш*
- *Истифодаи энергия (кг эквиваленти нафт) ба \$1 ММД (ПҚХ)*
- *Партовҳои карбогидрат (ба сари аҳолӣ) ва \$1 (ППС)*
- *Истезъмоли унсурҳои камкунандай қабати озонӣ*
- *Дастрасии аҳолии шаҳр ба оби тоза (%)*
- *Дастрасии аҳолии дехот ба оби тоза (%)*

Вазифаи 1. Ба стратегияҳои барномаҳои кишварӣ дохил намудани принсипҳои рушди устувор ба ақиб баргардондани раванди талафдиҳии захираҳои табиат

Имрӯз дар мамлакат ҷустуҷӯи механизмҳои беҳтари муносибати муштарак ба ҳалли масъалаҳои инкишофи иҷтимоӣ-иқтисодӣ бо назардошти масъалаҳои ҳифзи табиат акнун оғоз гаштааст.

Дар пешорӯ таҳия намудани механизмҳои ҳамоҳангии байнисоҳавии сиёсати экологӣ ба концепсияи густурдатари рушди устувори мамлакат истодааст. Ба ҳисоб гирифтани таъсири омилҳои экологӣ ба ҳароҷоти пешбинишудаи давлатӣ, такмил додани нишондодҳои мақсадноки соҳавӣ ва байнисоҳавӣ дар бахши ҳифзи муҳити зист, ҳавасмандгардонии истифода бурдан ва инкишоф додани усулҳои матлуби истеҳсолот ва татбиқи Механизмҳои Рушди Холис, ташкили низомҳои мониторинги натиҷаҳои дарозмӯҳлат оид ба ҳама ҷанбаҳои ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи табиат зарур аст.

Дар ин сурат бунёди меъёри-ҳуқуқӣ вобаста ба ҳалли масъалаҳои баҳисобигирии омили экологӣ ҳамчун яке аз муҳимтаринҳо дар арзёбии рушди устувори бахшҳои иқтисод ва ҷомеа ба тақмилдидӣ ниёз дорад.

Ба ҳалли масъалаҳои ҳифзи муҳити зист дар ҷумҳурӣ торафт аҳамияти зиёд дода мешавад. Дар ҳоли ҳозир аз нӯҳ муоҳидаи тасдиқшудаи ҳифзи табиат панҷ стратегия ва нақшай амалиёт оид ба иҷрои онҳо омода карда шудааст, ҳароҷоти давлатӣ барои ҳалли масъалаҳои ҳифзи муҳити зист афзоиш мебад, ёрии байналмилалии донорӣ барои ҳалли онҳо низ хеле афзудааст.

Тағйирёбии иқлим

- Тоҷикистон ба Муоҳидаи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим дар соли 1998 ҳамроҳ шуд ва протоколи Киоторо 21 октябри соли 2008 тасдиқ кард.
- Соли 2003 Нақшай миллии амалиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба паст кардани шиддати оқибатҳои тағйирёбии иқлим омода ва аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд.
- Соли 2002 Ҳабари Наҳустини Миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба Муоҳидаи қолабии СММ дар бораи тағйирёбии иқлим (давраи 1) ва соли 2003 давраи 2-юми Ҳабари Наҳустини миллӣ оид ба пурзӯр кардани иқтидор дар соҳаҳои афзалиятноки иқтисод омода карда шуд.

- Соли 2008 Хабари 2-юми миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба Муоҳидаи қолабии СММ дар бораи тағйирёбии иқлим омода карда шуд.
- Соли 2007 Ҳукумат Барномаи барқарорсозии пойгоҳҳои гидрометеорологиро барои давраи солҳои 2007- 2016 тасдиқ намуд.
- Соли 2010 Ҳукумат Барномаи давлатии омӯзиш ва ҳифзи пиряҳҳои Тоҷикистонро тасдиқ кард.

Дар байни мамлакатҳои Осиёи Марказӣ Тоҷикистон дар ҳачмҳои умумии партовҳои газҳои гармхонагӣ (ГГ) ҳамагӣ 2-3 фоизро ташкил медиҳад, ки ин барои ОМ нишондиҳандай пасттарин мебошад. Ин бо он фаҳмонда мешавад, ки 98% нерӯи барқро дар Тоҷикистон нерӯгоҳҳои барқи обӣ (НБО) истеҳсол мекунанд. Ҳатто дар мавриди дар оянда ба кор даровардани иқтидорҳои пойгоҳҳои барқи гармии (ПБГ) Душанбе ва Ёвон эмиссияи ГГ 5% -ро аз ҳачми умумии нерӯи барқи истеҳсолшавандга убур намекунад.

Партовҳои ГГ ба сари ҳар 1 нафар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ЧТ) қарib 5 баробар камтар аз ҳачми ҳисоби миёнаи ҷаҳонӣ камтаранд ва ба сари ҳар сокини мамлакат тақрибан 30кг/солро ташкил медиҳанд.

Манбаъҳои асосии партовҳои ГГ дар соҳаҳои иқтисод инҳоянд: кишоварзӣ (чорводорӣ ва истифодаи нуриҳо); бахши энергетика (сӯхтани сӯзишвории канданӣ); саноат (истеҳсоли алюминийи аввалия).

Мувофиқи иттилооти Хабари миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба Муоҳидаи қолабии СММ дар бораи тағйирёбии иқлим, ки соли 2008 омода гаштааст, миқдори бештарини паратовҳои газҳои гармхонагӣ дар соли 1990 ба мушоҳида расидаанд ва 25543 Гг-ро (зиёда аз 25 миллион тоннаро) дар муродифи СО 2 ташкил додаанд. Миқдори камтарини партовҳо дар соли 2000 ба қайд гирифта шуда 7396 Гг-ро, бо назардошти фурӯбарӣ 5518 Гг-ро ташкил додаанд. Ихтисори камтарини патовҳои ГГ дар бахши энергетика аз 17 то 2,5 миллион тонна, камтарин дар соҳаи кишоварзӣ аз 5 то 4,3 миллион тонна рӯй додааст. Бо сабаби каме инкишоф ёфтани иқтисод дар мамлакат, афзудани миқдори нақлиёт ва ҳамлу нақл зиёдшавии умумии партовҳои ГГ ба мушоҳида мерасад. Ҳоло партовҳои ГГ 34-40 фоизро аз сатҳи соли 1999 ташкил медиҳанд.

Бо мақсади инкишоф додан ва азхуд кардани манбаъҳои барқароршавандай энергия ва технологияҳои самараноки нерӯй Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул кардааст:

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарфаи нерӯ» (соли 2002);
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи манбаъҳои алтернативии нерӯ» (соли 2009);
- «Барномаи маҷмӯии мақсаднок оид ба истифодаи васеи манбаъҳои нерӯ ҳамчун нерӯи дарёҳои хурд, офтоб, бод, биомассаҳо, нерӯи манбаъҳои зеризаминӣ барои солҳои 2007-2015» (соли 200?);
- Барномаи дарозмӯҳлати соҳтмони пойгоҳҳои хурди барқӣ барои давраи солҳои 2009-2020 (соли 2009);
- Дар бораи ташкил додани соҳтор ва Шӯрои байннидорвӣ оид ба амали гардондани лоиҳаҳои МЧР дар ҷумҳурӣ. Бо қарори Ҳукумати ЧТ тасдиқ шудааст (соли 2009);
- Тартиби интихоб ва тасдиқи лоиҳаҳои МЧР дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Ҳукумати ЧТ гасдиқ шудааст (соли 2009).

Дар партовҳои умумии ГГ ҳиссаи асосӣ мегиранд: СО₂ – ,9% (соли 1999) ва 34% (соли 200), метан 14% (соли 1999) ва 32% (соли 200), туршии азот 12% (соли 1999) ва 25% (соли 2000) ва перфтоглерод 4% (соли 1999) ва 8% (соли 200).

Бо мақсади такмил додани чараёнҳои технологӣ, аз ҷумла дар кам кардани ҳаҷмҳои эмиссияҳои ГГ, дар як қатор корхонаҳои саноатии Тоҷикистон гузариши даврабадавра ба технологияҳои комилтари истеҳсолот роҳандозӣ мешавад. Дар коргоҳи Алюминийи Тоҷик ҷорабиниҳо оид ба таҷдиди низоми аспиратсия гузаронда шуданд, газгузарҳо ба скрубберҳои газтозакунӣ иваз карда шуданд, герметизатсияи электролизёрҳо бех гардонда шуд.

Мувафиқи Протоколи Киото, Тоҷикистон барои дар амал ҷорӣ кардани лоиҳаи Механизми рушди холис (МЧР МРХ) имконият дорад. Яке аз ҳадафҳои асосии МРХ ҷалби сармояҳо ба коҳиш додани партовҳои ГГ мебошад, то ки ба истифодаи оқилионаи заҳираҳои табиӣ, беҳсозии вазъи экологӣ ва иҷтимоӣ-иктисодӣ мусоидат курда шавад. Дар Тоҷикистон самтҳои нисбатан афзалиятноки амалигардонии лоиҳаҳо дар ҷорҷӯбаи МРХ инҳоро фаро мегирад:

- баланд бардоштани самаранокии нерӯи барқ дар бахши манзилий-коммуналӣ;
- рушди манбаъҳои барқароршаванди энергия;
- гузариш ба истифодаи навъҳои тозатари сӯзишворӣ;
- баланд бардоштани самаранокии низоми нақлиёт;
- беҳтар намудани амалияи соҳаи кишоварзӣ ва истифодаи партовҳои органикӣ;
- барқарорсозии ҷангали.

Масъалаҳои омодасозӣ ва амалигардонии лоиҳаҳои МРХ ба Вазорати энергетика ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда шудаанд.

Вучӯд надоштани ҳамоҳангии даҳлдори корҳо ва мақомоти доимо амалқунанада имконият намедиҳад, ки механизмҳои муассир оид ба рушд бар бахшҳои иқтисод барои ҷалби сармоягузориҳо дар ҷорҷӯбаи МРХ таҳия карда шаванд.

Ҳамзамон, яке аз воқеиятҳои ҷолиби диққат вобаста ба истифодабарии имкониятҳои МРХ дар соли 2009 дар байнӣ корхонаи муттаҳиди давлатии «Талко» – яке аз корхонаҳои бузурги Тоҷикистон оид ба истеҳсоли алюминий, ва корхонаи норвегии «Гидро Алюминий» ба тасвib расидани протокол дар соҳаи ҳифзи муҳити атроф, ҳифзи меҳнат ва амнияти саноатӣ мебошад. Яке аз ҷанбаҳои лоиҳаи мазкур таҷдид кардани иншооти газтозакунӣ дар истеҳсоли алюминии ширкати «Талко»-ро дар бар мегирад. Амалӣ гардондани лоиҳа ба коҳиш додани партовҳои моддаҳои ифлоскунанда ба ҳавои атмосфера ва гузариши марҳилавӣ ба меъёрҳо ва стандартҳо дар ин соҳа имконият медиҳад.

Парки автомобилии Тоҷикистон ба рушди доимӣ тамоюл дорад ва дар айни замон 300 000 воҳидро ташкил медиҳад. Партои умумии моддаҳои ифлоскунанда аз ҷониби воситаҳои нақлиёт ба атмосфера 43,5%-ро аз ҳаҷми умумии партовҳо ташкил медиҳад ва аз ин миқдори моддаҳои ифлоскунанда бештар аз 90% ба ҳиссаи нақлиёти автомобилий доҳил мешавад.

Аксарияти кулли воситаҳои нақлиёти автомобилий мутобиқи талаботи Қоидаҳои ЕЭК СММ (№ 15-04, 83-02A ва 49-01), ки дар Аврупо то соли 1992 амал менамуд, сертификатсия карда шудаанд.

Қисми «кӯҳнатарин» (дорои синни бештар аз 20 сол), ки қисми назарраси парк мебошад (наздики 10%), аз сертификатсияи экологӣ ба маънои ҳозираи ин тартибот умуман нагузаштааст.

Ба бозори Тоҷикистон шумораи ками автомобилҳои дорои нейтрализаторҳои каталитикии газҳои коркардшуда (сатҳи Евро-1 ва аз он баландтар) ворид мегарданд. Аммо ҳусусиятҳои олии экологии ин автомобилҳо бо сабаби вучӯд надоштани низоми самараноки назорати онҳо дар истифодабарӣ зуд ҳароб мешаванд (ё талаф мешаванд): бунёди ҳуқуқии назорат ва талабо-

ти меъёри ба чунин автомобилҳо таҳия карда нашудааст, дастгоҳҳои ҳозиразамони назорати экологӣ вуҷуд надоранд ва ғайра.

Вуҷуд надоштани талаботи экологӣ ва санадҳои меъёри-хуқуқӣ оид ба танзими масъалаҳои во-ридиоти нақлиёти автомобилий ба ҶТ сол то сол дар афзоши ҳаҷмҳои партовҳои моддаҳои ифлоскунанда аз онҳо ва масъалаҳои истифодабарии автопарки кӯҳна хатарҳо эҷод мекунад.

Барои беҳтар гардондани ҳолати экологӣ дар бахши нақлиёт Барномаи давлатии мақсадноки «Рушди маҷмаи нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2010-225» андозаи сармояҳои ҷалбшавандаро 32 миллион доллари ИМА муайян кардааст.

Соҳтори заҳираҳои энергетикии Тоҷикистон дар шароити нисбатан мусоид қарор дорад. Асоси онро заҳираҳои оби аз лиҳози экологӣ тозаи барқароршаванда ташкил медиҳад, ки ин заҳираҳо аз талаботи доҳилии мамлакат якчанд маротиба зиёд мебошанд.

Бо назардошти он, ки низоми мавҷудаи энергетикии имрӯза бештар ба энергетикаи обӣ асос мейбад, истифодаи ангишт ва масолеҳи нафтӣ аз дидгоҳи таъсири манғӣ ба муҳити табиат дар даҳсолаҳои наздик мӯчиби хатар нест.

Дар Тоҷикистон иқтидори баданди дарёҳои хурд ва миёна барои соҳтани НБО-ҳои хурд – қарib зо ҳазор МВт, бо коркарди солонаи нерӯи барқ ба андозаи 100 миллиард кВт/соат вуҷуд дорад. Ҳарочоти қиёсӣ барои соҳтмони НБО-ҳои хурд 1100-2000 доллари ИМА-ро ба як кВт иқтидори муқарарркардашуда ташкил медиҳад. Дар айни замон Вазорати энергетика ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон АИТ барои соҳтмони 50 НБО-и хурд таҳия карда шудааст, ки онҳо сармоягузории қалонро талаб намекунанад. Дар қаламрави Тоҷикистон аллакай 219 НБО-и хурд бо иқтидори умумии бештар аз 14000 кВт (2) амал мекунад.

Бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2009 инҷониб дар мамлакат бар ивази фурӯзонакҳои тасфон истифодаи ҳамаҷояи фурӯзонакҳои каммасраф роҳандозӣ шудааст, ки мувофиқи ҳисобҳои пешакӣ ҳароҷотро барои равшанидиҳӣ панҷ баробар кам кард, мӯҳлати хизмати фурӯзонакҳоро 8-10 баробар афзуд, оид ба истифодаи дастгоҳҳои нерӯсарфакунанда барои коҳишидии камбуди нерӯи барқ фаъолияти густурда бурда мешавад.

Дар мамлакат технологияи истифодаи манбаъҳои ғайрианҷавии барқароршавандай нерӯи барқ (МБН) – офтобӣ, бодӣ, геотермалӣ, инчунин коркарди дубораи баъзе намудҳои биомасса, ба сатҳи кифояи бузургиҳои техникӣ ва иқтисоде, ки метавонист истифодаи васеи онҳоро махсусан дар соҳаи кишоварзӣ, иншотҳои хурди иҷтимоӣ, истеҳсоли зироатҳои гармхонагӣ ва бахши майшӣ имконпазир гардонад, нарасидааст.

Истифодаи амалии ин технологияҳо дар марҳилаи инкишоф қарор дорад ва алҳол наметавонад аз ҷиҳати иқтисодӣ бо манбаъҳои анҷавии нерӯи барқ рақобат намояд. Аммо МБН вобаста ба камбуди афзоишёбандай нерӯи барқ дар тамоми ҷаҳон ва махсусан бо сабаби барқароршавандагиашон ояндаи қалон доранд.

Соли 2008 мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Маркази пажӯҳиш ва истифодаи манбаъҳои барқароршавандай нерӯи барқ»-ро созмон дод. Дар ҷорҷӯбай фаъолияти он ва татбиқи «Барномаи маҷмӯии мақсаднок оид ба истифодаи васеи манбаъҳои барқароршавандай нерӯи барқ» тадқиқи ҳама навъҳои МБН (нерӯи дарёҳои хурд, офтоб, бод, биомассаҳо ва ғайра) гузаронда шуд. Ин ба арзёбӣ намудани иқтидори умум, техникӣ ва иқтисодии ин заҳираҳои барқароршаванда дар саросари мамлакат имкон фароҳам овард.

Дар низоми маориф, як қатор соҳторҳои давлатӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ ба ин имкониятҳо таваҷҷӯҳӣ васеъ зоҳир карда мешавад. Дар Дошишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ дар асоси Маркази технологияҳои инноватсионӣ озмоишгоҳи «Нерӯи соф» кушода шудааст, ки дар он ҷо метавонанд ҳам дар соҳаи МБН ва ғайрианҷавӣ пажӯҳишҳои илмӣ гузаронда шаванд, ҳам таҷхизот сертификатсия карда шаванд, инчунин корҳои дигар оид ба омӯзиши истифодаи нерӯи офтоб ва дигар МБН-ҳо иҷро карда шаванд.

Чадвали 9. Захираҳои манбаъҳои барқароршавандай энергия дар Тоҷикистон

Захираҳо	Иқтидори умумӣ	Иқтидори техникӣ	Иқтидори иқтисодӣ
Гидроэнергия, умумӣ	179.2	107.4	107.4
Аз ҷумла ҳурд	62.7	20.3	20.3
Кувваи офтоб	4790.6	3.92	1.49
Кувваи биомасса	4.25	4.25	1.12
Кувваи бод	163	10.12	5.06
Кувваи геотермалӣ	0.045	0.045	0.045
Ҳамагӣ (бе НБО-ҳои қалон)	5020.595	38.635	27.955

Манбас: Маркази таҳқиқ ва истифодаи манбаъҳои таҷдидшавандай энергияи (кувваи) Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2010

Ин таҷриба ягона нест ва фаъолияти бисёр созмонҳои давлатӣ, ҳусусӣ ва ҷамъиятӣ дар ҷалб кардани оммаи васеи аҳолӣ, мактаббачагон, ҷамъиятҳои маҳаллӣ ба ин раванд зарурати ҳамкориро дар рушд дар ин самт тасдиқ мекунад.

Дар ҳоли ҳозир даҳҳо лоиҳаҳои иҷрошуда ва иҷрошаванда оид ба татбиқи МБН дар иншооти иҷтимоӣ ва маишати аҳолӣ вучуд доранд. Ҳамзамон механизмҳои ҳавасманандгардонӣ ва маълумотдииҳии чомеа дар бораи имкониятҳо ва дурнамоҳои истифодаи МБН ба таври кифоя коркард нашудаанд.

Маҷмӯан нишондиҳандай дар ССБ соли 2007 -2009 пешбининишудаи кам карданни партовҳоро ба атмосфера аз манбаъҳои статсионарӣ ва сайёр ба андозаи 4%, бо сабаби нокифояғии таҳияи механизмҳои мониторинги арзёбии он, муайян намудан душвор аст.

Ҳифзи қабати озон

- Тоҷикистон ба Муоҳидаи Венагии СММ оид ба ҳифзи Қабати озон 4 ноябри соли 1995 ҳамроҳ шуд; 13 декабря соли 1997 ба Протоколи Монреал оид ба моддаҳои вайронкунандай қабати озон ва Ислоҳоти Лондонӣ ба он ҳамроҳ шуд.
- Соли 2002 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи миллиро оид ба қатъ намудани истифодаи моддаҳои вайронкунандай озон қабул кард.
- Соли 2009 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ислоҳоти Копенгагенӣ, Монреалӣ ва ислоҳи Пекинии протоколи Монреал ҳамроҳ шуд.

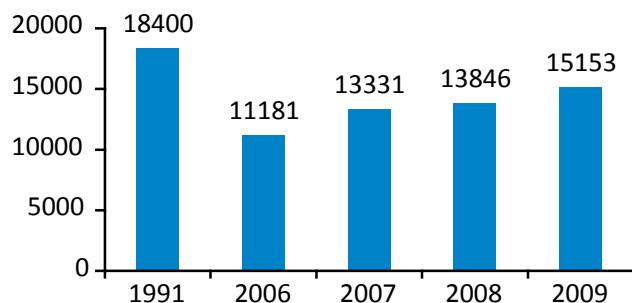
Бисёр моддаҳои вайронкунандай озон (МВО), ки мувофиқи Протоколи Монреал бояд дар зери назорат қарор гиранд, инчунин газҳои саҳттаъсири гармхонагӣ мебошанд. Тоҷикистон моддаҳои вайронкунандай қабати озонро истеҳсол намекунад.

Дар як қатор корхонаҳои саноатие, ки пештар МВО-ро истифода мебурданд, 8,3 тонна ХФУ-11 аз истеҳсолот гирифта мувофиқи меъёрҳои бехатарӣ андӯҳта шудаанд. Бо сабаби вучуд надоштани таҷхизот оид ба истифодаи МВО, натанҳо дар Тоҷикистон, балки инчунин дар мамлакатҳои Осиёи Марказӣ (ОМ) ба нақша гирифта шудааст, ки ин масъала дар вақти наздиктарин тавассути шинонӣ дар ин гуна таҷхизт дар яке аз мамлакатҳои ОМ бо маблагузорӣ ва дастгирии техникии Бунёди Ҳаматарафа оид ба иҷрои протоколи Монреал ҳалли худро хоҳад ёфт.

Дар рафти ба амал ҷорӣ намудани лоиҳаҷо ба ҷумхурӣ 117 воҳид таҷҳизот барои ресиркулятсияи ХФУ, 40 воҳид идентификаторҳо оид ба муайянкунӣ МВО барои хадамоти гумруқ ворид карда шудаанд.

Оид ба баланд бардоштани ихтисоси мутахассисон вобаста ба истифодабарии таҷӯзоти ворид-кардашуда курсҳо гузаронда шуданд. Оид ба таъмири яҳдонҳо ва кондитсионерҳо барои кор бо технологияҳои нави бехатари озон 398 мутахассис ва бештар аз 100 мутахассиси хадамоти гумруқ омода карда шудаанд.

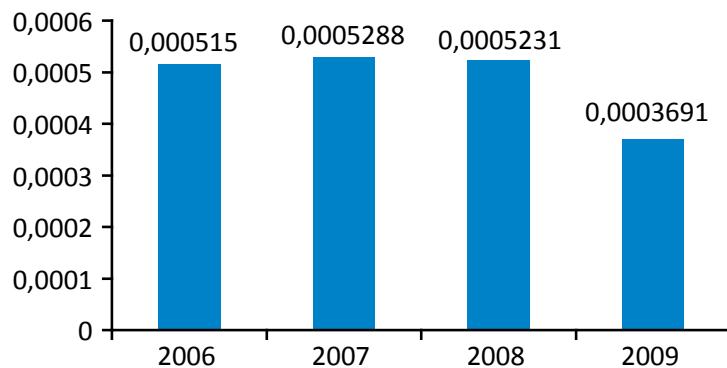
Диаграммаи 36. Партои МВО ба ҳавои атмосфера

Манбаъи иттилоот: Кумитаи ҳифзи муҳити зист дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Айни замон ба Тоҷикистон хладагентҳои нави алтернативии дорои нишондиҳандаҳои пасти таъсири ҳаробқунанда ба ҳолати қабати озон ва дар натиҷаи он, таъсири бадрасонанда ба саломатии инсон ва ба муҳити табииати атрофи вай оварда мешаванд. Ӯҳдадориҳои қабулкардаи мамлакат оид ба қатъи МВО мутобиқи Барномаи миллӣ оид ба қатъ намудани истифодаи МВО дар ҶТ ичро карда мешаванд.

Диаграммаи 37. Истеъмоли МВО-и нав ба ҳар сари аҳолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Манбаъи иттилоот: Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Вазифаи 2. Кам карданӣ ҳаҷми талафоти гуногуншаклии биологӣ дар асоси ноил шудан ба коҳишдиҳии назарраси суръати талафи он дар соли 2010

Тоҷикистон санадҳои зеринро қабул намудааст:

- Муоҳидаи СММ-ро оид ба гуногуншаклии биологӣ тасдиқ кард (соли 1997);
- Протоколи Картахениро оид ба амнияти биологӣ ба Муоҳида дар бораи гуногуншаклии биологӣ имзо кард;
- Старатегияи миллӣ ва нақшай Амалиёт оид ба ҳифз ва истифодай оқилонаи гуногуншаклии биологиро тасдиқ кард (соли 2003);
- Барномаи давлатии инкишофи МТММ барои давраи солҳои 2006-2015 қабул кард (соли 2006);
- Чор гузориши миллӣ оид ба ҳифзи гуногуншаклии биологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расид (солҳои 2003-2009).

Наздики 70% ҳудуди Тоҷикистон аз заминҳои ба таъсири хоҷагидорӣ гирифткорнашуда ва низомҳои экологиии табиатро нигоҳдошта иборат мебошад.

Наздики 20% ҳудуди Тоҷикистон мавриди таъсири антропогенӣ ба низоми экологӣ қарор гирифта, аммо дар баробари ин иқтидори зарурии барқароршавиро нигоҳ доштааст.

Наздики 10% ҳудуди Тоҷикистон, ки дар он 2/3 аҳолии мамлакат зиндагӣ мекунанд, бо дараҷаи баланди таъсири антропогенӣ тавсиф карда мешавад ва дар он низомҳои экологиии табиат вайроншууда маҳсуб меёбанд.

Намудҳои нодири флора ва фауна

- Ба Китоби Сурҳ 226 намуди содда ва олии растаниҳо дохил карда шудааст.
- Дар давоми 50 соли охир аз таркиби фауна 3 намуди ҳайвонот нобуд гаштааст – палангӣ тӯронӣ, сугури Мензбир, белдори дурӯгини сирдарёй. Маълум шуд, ки хазандагон ва ширхӯрон бештар аз ҳама осебпазиранд.

Дар маҷмӯъ, сарфи назар аз ҳолати мусоиди низомҳои экологӣ, ҷамъиятҳои алоҳида дар онҳо сарбории калони антропогениро ҳис мекунанд, ки онҳо метавонанд аллакай дар вақти наздиктарин ба низомҳои экологиии табиӣ заари зиёд расонанд.

Ба ҳисоб нағирифтани таъсири барномаҳои татбиқёбандаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба масъалаҳои ҳифзи муҳити атроф ва ҳолати захираҳои табиии он низ сабабгори камшавии ҷойҳои сукунат ва талафи гуногуншаклии биологӣ мегардад.

Дар Тоҷикистон низоми ЭКОНЕТ таҳия карда шудааст, ки он заминаҳоро барои ҳифзи бисёр намудҳои флора ва фауна, аз ҷумла намудҳои нодир ва нобудшаванда, аз тариқи ташкил додани низоми ошкорсозии биотопҳо бо консертратсияи зиёдтарини онҳо таъмин менамояд.

Иттилооти мавҷудаи гуногунпаҳлӯ вобаста ба нишондодҳои сифатӣ ва миқдории ҳолати гуногуншаклии биологӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ин соҳа низоми событи мониторинг ва таносубан иттилооти дақиқ ва воқеӣ дар бораи таҳарруқ, миқдор ва тағйирёбии ареалҳои ҷойҳои сукунати гуногуншаклии биологӣ вучуд надорад. Ҳадамоти хоҷагии ҷангали Кумитаи ҳифзи муҳити зист мувоғиқи имкон танҳо дар ҳудуди заминҳои бунёди давлатии ҷангали мониторинги маъмурӣ мебарад.

Ин гуна иттилоънокии паст дар бораи ҳолати мавҷудаи гуногуншаклии биологӣ гузарондани арзёбии дақиқи миқдори намудҳои зери хатари нобудшавӣ қарордошта ва оқибатҳои фаъолиятҳои

гуногуни хочагидориро, ки метавонад дар маҷмӯъ ба ҷойҳои сукунати мушаххаси ҳам намудҳои алоҳида ва ҳам ҷамъиятҳои онҳо таъсири манғӣ расонад, хеле душвор мегардонад.

Минтақаҳои табиии махсусан муҳофизатшаванд

- Масоҳат – 3,1 милион гектар (22% қаламрави ҷумҳурӣ);

МТММ фаро мегиранд:

- 4 мамнӯъгоҳ бо масоҳати умумии 1.3418 га;
- 12 парваришгоҳ дар масоҳати 3132,0 ҳазор га;
- 1 боғи миллӣ ва 1 боғи таърихӣ-табиӣ бо масоҳати умумии 2,0300 га.

Ёдгориҳои табиат, ки масоҳати камро ишғол кардаанд, аз объектҳои нодири табиат иборат мебошанд ва дар зери муҳофизати давлат қарор доранд. Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ айни ҳол ин мақом ба 1,2 объект дода шудааст.

Дар МТММ қарib 1200 намуди растаниҳо, 85 намуди ширхорҳо, 10000 намуди бемӯҳраҳо, 44 ҳазанд, 49 намуди моҳиҳо, 34, намуди парандагон, ки бисёре аз онҳо аҳамияти байналмилалиро дороянд, зери муҳофизат ва назорат қарор доранд.

Барои муҳофизат намудан ва афзоиш додани намудҳои нодир ва нестшавандай гуногуншаклии биологӣ ва низомҳои экологӣ дар Тоҷикистон шабакаи сершоҳаи минтақаҳои табиии махсусан муҳофизатшаванд (МТММ) ташкил карда шудааст. Дар баробари ин, МТММ ҳама гуногуншаклии табиии минтақаҳои мамлакатро на ба ҳаҷми пурра инъикос мекунанд.

Шабакаи мавҷудаи МТММ камбудиҳои ҷиддие дорад, ки онҳо имкон намедиҳанд онро ҳамчун низоми мукаммали ҳифзи намудҳои нодир ва нобудшванда бипазирем. Сабабаш инҳоянд:

- вуҷуд надоштани маҷмааи пурраи намудҳои гуногуни парваришгоҳҳо;
- дар МТММ ҳама гуногуншаклии низомҳои арзишманди табиии Тоҷикистон нишон дода нашудааст;
- масоҳатҳои МТММ барои иҷрои мақсадҳои ҳифзи табиат кофӣ нестанд;
- вуҷуд надоштани ҳӯҷҷатҳои заминсозӣ оид ба баъзе парваришгоҳҳо ва речай мувофиқ барои пособонии ҳудудҳои ҳифзи табиат.

Хатарҳои асосии фаъолияти МТММ инҳоянд:

- истифодабарии ғайриқонунии заминҳо ва васеъ намудани нуқтаҳои аҳолинишин аз ҳисоби МТММ;
- ширкор ва моҳидории беичозат;
- ҷарондани аз меъёр зиёд ва беназорати чорво;
- буриданӣ бетартибонаи ҷангалаҳо.

Самтҳои афзалиятнок дар рушди фаъолияти ҳама МТММ Тоҷикистон инҳо эътироф шудаанд: муносибати низоми экологӣ ва ҳифзи гуногуншаклии биологӣ, такмилдиҳии низоми идорақунии МТММ ва инкишифои принципҳои истифодабарии танзимшавандай табиат дар намудҳои гуногуни МТММ, мониторинг, барномаҳои маърифатӣ барои мутахассисон ва ҷомеа.

Аз соли 2006 то соли 2009 барои сохтан ва беҳтаргардонии пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва гузарондани корҳои ҳифзи табиат дар ҳудудҳои МТММ аз ҳисоби маблағгузории мутамарказонидашуда 1730 ҳазор сомонӣ чудо карда ва ба маблағи 366 ҳазор евро грантҳо ҷалб намуда шудаанд.

Дар мамнӯъгоҳи «Бешай палангон» осорхонаи гуногуншаклии биологии маҳаллӣ кушода шудааст, корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва омӯзишидиҳии аҳолии маҳаллӣ, донишҷӯён ва мактаббачагон гузаронда мешаванд.

Ҳаҷмҳои муҳими маблағгузорӣ барои рушди МТММ бо дастгирии донорҳо ичро карда шудаанд ва ичро мешаванд. Дар ҷорҷӯбаи ин лоиҳаҳо аллакай асоси ичрои Барномаи корҳо оид ба рушди МТММ гузошта шудааст:

- Лоиҳаи ЮНЕП-ГЭФ «Ташкили Эконет барои нигоҳдории дарозмӯҳлати гуногуншаклии биологӣ дар минтаقاҳои экологии Осиёи Марказӣ»
- Лоиҳаи ҳаҷми миёнаи ВБ/ГЭФ оид ба «Ҳифзи гуногуншаклии парваришгоҳи Даҷтиҷум»
- Лоиҳаи ГЭФ оид ба нигоҳ доштани гуногуншаклии биологии кӯҳҳои Ҳисор
- Лоиҳаи «Дастгирии ташкили мамнӯъгоҳи байнисарҳадӣ (PATCA) дар қаламрави Қирғизистон ва Тоҷикистон»
- Идоракуни захираҳои табиат ва коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ (қисмати 3 «Идоракуни МТММ ва ҳифзи гуногуншаклии биологӣ»)

Аз оғози давраи амалигардонии Барномаи рушди МТММ барои солҳои 2006-2015 маблағгузории мутамарказонидашуда 3,3% -и банақшагирифташударо чудо кард

Ҳамин тавр, нишондоди дар СПСК 2007-2009 муайяншудаи «ба андозаи 3% зиёд кардани заминҳои ноҳияҳои барои мақсадҳои ҳифзи гуногуншаклии биологӣ ҷудокарда шуда» бо сабаби то охир маблағгузорӣ накардан ичро нашуд.

Таъсири тағйирёбии иқлим ба гуногуншаклии биологӣ

Оқибатҳои таъсири тағйирёбии иқлимро ба фаунаи баландкӯҳ метавон дар мисоли амалан пурра нобуд шудани сугури Мензбир – эндемики Тоҷикистони ғарбӣ, ки дар Тоҷикистони шимолӣ сӯкунат дорад, тавсиф дод. Истисно нест, ки зимни суръати ҷории тағйирёбии иқлим нобудшавии намудҳо рӯй медиҳад, масоҳатҳои паҳншавии онҳо, шумораи наслҳо ва инкишофи ҳашаротҳо дигаргун мешаванд.

Моҳиҳо вобаста ба оқибатҳои тағйирёбии иқлим, аз ҷумла баландшавии ҳарорат дар ҳавзҳо ва тағйирёбии речай гидрологӣ хеле осебазиранд. Масалан, аз давраи пур шудани оби обанбори Норак (1973), тағйирёбии сатҳи об ва речай ҳароратии он ба тағйирёбии ҳайати моҳиён оварда расонд – намудҳои маҳаллии моҳиҳо (маринкаи oddӣ, ҳрамуляи самарқандӣ)-ро намудҳои худрӯ ва бегонаасли моҳиҳо танг мекунад, ҳаҷми сайди онҳо аз 60% то 10 % кам гашт. Дар давоми солҳои охир ҳуручи оммавии баъзе намудҳои зараррасонандагони кишоварзӣ(пахтаҳӯрак, малаҳ), ба мушоҳида мерасанд, ки онҳо ба паствавии ҳосили зироатҳои кишоварзӣ сабаб гаштанд. Ҷангалҳои Тоҷикистон ба моликияти давлат дохил мешаванд ва масоҳати нисбатан кам – 410 ҳазор гектарро ишғол менамоянд. Масоҳати умумии захираи ҷангал дар тӯли 20 соли охир амалан тағйир наёфтасст ва 1,8 миллион гектарро ташкил медиҳад, ки 23 фоизи онро дараҳтзор ишғол намудааст. Қисми зиёди захираи ҷангал (то 1 миллион га) бо қарори ҳукумат ба истифодаи дарозмӯҳлат ҳамчун ҷарогоҳ дода шудааст. Ҷангалзор дар мамлакат ҳамагӣ 3 фоизро ташкил медиҳад.

Барои инкишофи хочагидории ҷангал ва ҳифзи он

ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул кардааст:

- Кодекси ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ислоҳоти охирини дар соли 2008 воридкардашуда.
- Барномаи рушди хочагии ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015 (Бо қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2005 зери рақами 396 қабул карда шудааст).

Майдонҳои ҷангалий ба гурӯҳи якуми ҷангалҳо дохил мешаванд ва вазифаҳои беҳдоштӣ-солимгардонӣ, ҳифозати хок ва танзими обро иҷро мекунанд.

Худудҳое, ки бо ҷангал пӯшида шудаанд, чойи сукунати асосии намояндагони флора ва фауна, аз ҷумла намудҳои нодир ва нобудшаванд, мебошанд, дар онҳо бештар аз 3\4 ҳамаи флора ва фауна ваҳҳии Тоҷикистон ҷамъ омадааст. Дендрофлораи растаниҳои ҷангалий 268 намудро фаро мегирад, ки 26-тои онҳо ба Қитоби Сурҳ ворид карда шудаанд.

Аксари қулли дараҳтзори ҷангали Тоҷикистон (наздики 90%) рӯйиши табиӣ доранд, танҳо каме зиёдтар аз 10% (қарib 50 ҳазор га) ба таври сунъӣ шинонда шудаанд. Бо сабаби сатҳи пасти маблағгузории корҳои ташкил ва танзими ҷангал ва пойгоҳи заифи моддӣ-техникии созмонҳои хочагии ҷангалдорӣ, корҳои ташкилу танзими ҷангал на ба ҳаҷми кофӣ роҳандозӣ шудаанд.

Маълумотҳои дақиқ оид ба майдонҳои ҷангалзор, захираҳои дараҳтҳои шинондашуда ва дигар нишондодҳо дар ҷумҳурӣ вучӯд надорад, чунки ҳисобрасии охирини ҷангалҳо соли 1998 гузаронда шудааст, вобаста ба ин баҳисобгирӣ ва ҳисботдиҳӣ дар асоси таркибҳои кӯҳнашудаи пойгоҳии захираи ҷангал гузаронда мешаванд.

Яке аз нишондиҳандои муҳимтарини ҷангалҳо пуррагии онҳо мебошад. Зимни меъёри миёнаи 0,5-0,6 дар соли 1990 ҳиссai дараҳтҳои миёнапурра 50 фоизро ташкил дод, аммо дар соли 2007 то 20-30% поён рафт. Ин асосан ба ҷарондани аз ҳад зиёди ҷорво, шудгоркунии заминҳои домана, ҷангалбуррии ғайриқонунӣ вобаста аст, ки дар натиҷаи он масоҳати беҷангалшавӣ мевафзояд, ҷараёнҳои бодлесшавии нишебиҳо қувват мейбад, шароити сукунати олами растаниҳо ва ҳайвонот вайрон мешавад, осебпазирии ҷангал нисбат ба зараррасонҳо ва бемориҳо зиёд мегардад, ин оқибат ба тағиیرёбии тадриҷии ҳолати низомҳои экологӣ бурда мерасонад.

Маълумотҳо оид ба баҳисобгирии ҷории ҷангалҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки паствавии ҳосилнокии ҷангалҳо аз 6 млн . мз дар соли 1990 то 5млн. мз рӯй додасст, ки ин пеш аз ҳама ба норасогии масоҳатҳои ҷангалҳои барои парвариши ҷангали короӣ таъйиншуда вобастагӣ дорад. Корҳои барқарорсозии ҷангалҳо, ҳамчун омили асосии барқароршавии маҳсулнокии онҳо, бояд ҳар сол дар масоҳатҳои на камтар аз 4-5 ҳазор га анҷом дода шаванд.

Айни замон онҳо дар майдони 1,5-2,1 ҳазор га иҷро мегарданд. Коҳонаҳои хочагии ҷангали ҷумҳурӣ ҳар сол ба ҳисоби миёна бештар аз 2 млн дараҳт мешинонанд.

Барои барқарорсозии иқтидори мавҷуда ва зиёд гардондани масоҳати ҷангалҳо маблағгузориҳои қалон заруранд. Аз давраи татбиқи Барномаи рушди хочагии ҷангал барои солҳои 2006-2015 маблағгузории марказонидашуда 8,7 фоизи банақшагирифташударо ҷудо кардааст. Дар баробари ин, дар давраи солҳои 2006-2009 масоҳати ҷангалзор ба ҳаҷми 2000 га ё 0,5% аз пешбинишуда васеъ карда шудааст.

Диаграмма 38. Масоҳати ҷангалҳои аз қасалию ҳашароти зарапрасон осебдида ва ҷангалҳои таҳти муҳофизат қарордошта (ҳазор га)

Манбаи иттилоот: Кумитаи ҳифзи муҳити зист дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мувофиқи иттилооти Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, динамикаи тағйирёбии масоҳати бо ҷангал пӯшидашуда ташкил медиҳад: соли 2007 – 411 ҳазор га; соли 2008 – 411,5 ҳазор га; соли 2009 – 412 ҳазор га.

Ҳамин тарик, нишондиҳандай дар СПСК 2007-2009 муайянкардашудаи «ба андозаи 5% зиёд кардани заминҳои ҷангалпӯш» бо сабаби нокифоя маблағгузорӣ намудани бахши ҷангал қисман ичро карда шудааст.

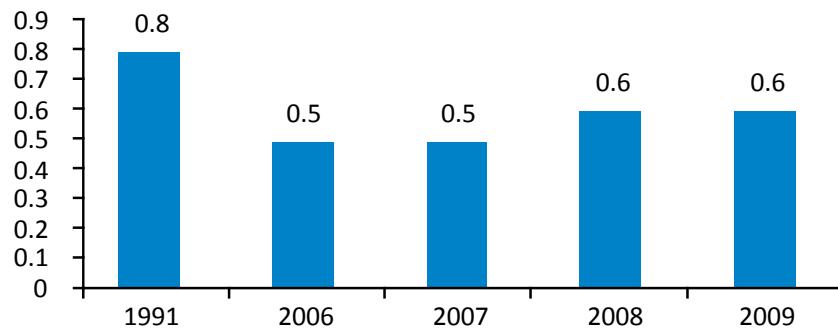
Корҳо оид ба ҳифзи ҷангалҳо ва ташкили ҷангалзорҳои нав дар солҳои охир андак истиқрор ёфтанд, шабакаи парваришгоҳҳо оид ба киши масолеҳи дараҳтишинӣ ба таври назаррас вәсевъ гардид, бо ташабbusи президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар сол маъракаи ҷалби оммаи вәсевъ ба қабудизоркунӣ ва ободонии атроф гузаронда мешавад, ки дар тарбияи экологиии аҳолӣ аҳамияти қалон дорад. Ҳар сол бахшҳои давлатӣ, ҳусусӣ ва созмонҳои ҷамъияти аз 4 то 5 млн. дараҳт бо 70% қобилияти рӯйиши мешинонанд. Анвои ҷинси дараҳту буттаҳои парваришёбанда аз 25 ба 35 афзун карда шудааст.

Таъсири тағйирёбии иқлими ба захираҳои ҷангал

Майдонҳои ҷангал вобаста ба тағйирёбии иқлими осебпазир ҳастанд. Дар натиҷаи ҳодисоти табиии гидрометеорологӣ ҳар сол роҳҳои ҷангалий вайрон мешаванд, дар парваришгоҳҳои ниҳолҳо масолеҳи шинонданий нобуд мегарданд. Бо сабаби сардиҳои қаҳратун ва камбуди шадиди нерӯи барқ аҳолӣ мачбур аст, ки дараҳтҳои ҷангалзорро буррад. Дар ноҳияҳои маҳсусан гарми мамлакат бо сабаби зимистонҳои сард зироатҳои мевагии субтропикӣ аз қабили анҷир, лимӯ, дараҳтҳои анор, хурмо, ангур зарар мебинанд.

Тоҷикистон ба баҳр роҳи баромад надорад ва яке аз мамлакатҳои камзамин дар Осиёи Марказӣ мебошад. Таъминшавӣ бо замини обӣ ба ҳар сари аҳолӣ ҳамагӣ – 0,116 га, -- 0,006 га заминҳои обёришаванд, аз ҷумла 0,09 га заминҳои киштшавандаро ташкил медиҳад. Заминҳои барои киштукори зироатҳои кишоварзӣ короям 8 фоизи қаламрави ҷумҳуриро ишғол мекунанд. Ҳокҳои серсанг 140 гектарро ташкил медиҳанд, ки аз онҳо 70 ҳазор гектарашон дар истифодаи кишоварзӣ қарор доранд. Маҳсулнокии пасти заминҳо мӯчиби ҳарочоти қалон барои корҳои агоротехникӣ ва обёрикунӣ мегардад.

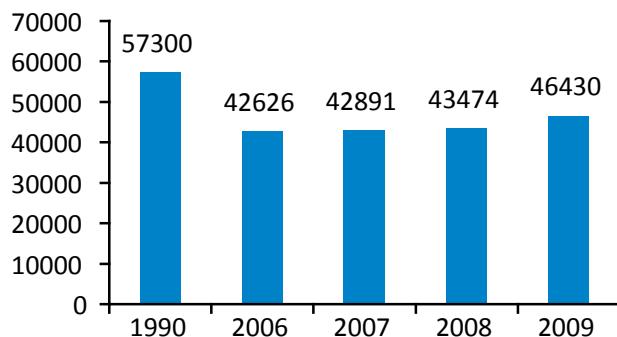
Диаграммаи 39. Майдони замини кишт ба ҳар сари аҳолӣ, га

Манбаи маълумот: Агентии омори назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Яке аз сабабҳои асосии сатҳи пасти рушди истеҳсолоти кишоварзии Тоҷикистон ҳолати гайриқаноатбахши киштзорҳомебошад, ки дар натиҷаи он ҳосилнокии онҳо мунтазам паст меғардад. Вайроншавии қабатҳо рӯй медиҳад, таркиби гумус кам мегардад.

Диаграммаи 40. Майдони заминҳои обии ҳолати мелиоративиашон ғайриқаноатбахш (ҳазор га)

Манбаъ: ВМХО ҶТ

Равандҳои ботлоқшавӣ ва шӯршавии заминҳои обӣ васеъ доман густурдаанд. Масоҳати заминҳои дорои ҳолати ғайриқаноатбахши мелиоративӣ ба афзоиш тамоюл доранд, заминҳои дорои умқи норавои сатҳи обҳои зеризаминиӣ бо сабаби шӯршавӣ ба андозаи 11% кам шуданд. Аз рӯйи густириши заминҳои шӯршууда дар минтақаи обёрикардашуда Тоҷикистон ба гурӯҳи дуюми мамлакатҳои ҷаҳон доҳил мешавад, ки онҳо бо на камтар аз шӯршавии 15-фоиза тавсиф карда мешаанд ва айни замон 151,5 ҳазор гектарро ташкил медиҳад. Вазъият бо майлони баланди заминҳои обёришуда ба шӯршавии дубора мураккаб мегардад, ки масоҳати онҳо имрӯз 310 ҳазор гектарро фаро мегирад.

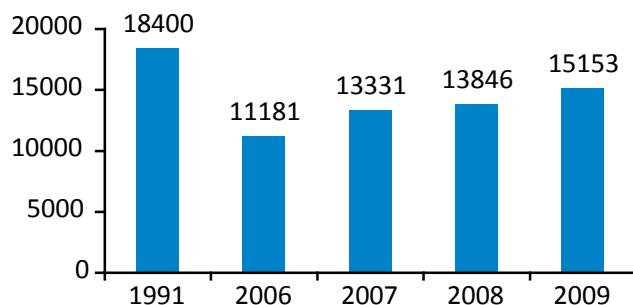
Аз давраи солҳои 2005-2009 Вазорати мелиоратсия ва захираҳои об корҳои беҳтарсозии ҳолати мелиоративии заминҳои обёришударо дар масоҳати 60275 га гузаронд.

Бо мақсади дар ама ҷорӣ гардондани Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии тоҷикистон «Оид ба тадбирҳои беҳтаргардонии ҳолати мелиоративии заминҳои обёрикардашуда кишоварзӣ барои солҳои 2010-2014» беҳтар гардондани ҳолати мелиоративии 49 ҳазор га замин ба нақша гирифта шудааст. Дар давоми панҷ моҳи соли 2010 ҳолати мелиоративии 556 га заминҳои обёришуда беҳ гардонда шуд.

Яке аз омилиҳои таҳдидқунандай таназзули заминҳо ҷарондани танзимнашавандა ва беҳад зиёди ҷорво дар заминҳои ҷароғоҳӣ мебошад. Ҕароғоҳҳои тобистона бештар аз 90% ҳароб карда шудаанд, ҳосилнокии ҷароғоҳҳо бо сабаби тағйирёбии таркиби намудии растаниҳо 5-10 маротиба кам гашт.

Заминҳои кишт дар ҳудуди 720 ҳазор га вайрон карда шудаанд. Ба таназзули заминҳо асосан эрозияи обӣ, бодӣ ва обёрий сабаб шудаанд. Масоҳати заминҳое, ки солҳои охир ба биёбоншавӣ дучор гаштаанд, зиёда аз 4 миллион гектарро ташкил медиҳад, ки ин нисбат ба соли 1990 ба андозаи сяк беш аст. Ҷараёнҳои эрозиявӣ дар зери таъсири ҳодисаҳои табиие ҳамчун сел, обхезӣ, ярҷ, алалхусус ҳангоми азхудкуни доманаҳои нишебиашон бештар аз 10 дараҷа, фаъол мегарданд.

Диаграммаи 41. Масоҳати заминҳои шӯршуда (ҳазор га)

Манбаъ: ВМХО ҶТ

Зимни каме беҳшавии ҳолати мелиоративии заминҳои обёришаванд, ки дар ССБ 2007-2009 пешбинӣ карда шудааст, нишондиҳандай «коҳиш додани масоҳати заминҳо ва ҷароғоҳои таъназзулёфта ба андозаи 5%-ро бо сабаби вуҷуд надоштани мониторинги арзёбии заминҳои таъназзулёфта, инҷунин ҳаҷми қалони корҳои барқарорсозӣ дар ҳоли кифоя набудани имкониятҳои техникиӣ ва молиявӣ дар солҳои наздиктарин муайян намудан ва ба он ноил гаштан душвор аст.

Ҳамзамон, тамоюли пешбинишудаи рушди соҳаи кишоварзӣ ва ҳавасмандгардонии молиявии он аз ҷониби бахши давлатӣ ва созмонҳои байнамилалӣ ба таъмини ҳӯрокворӣ дар мамлакат таъассути рушди ҳаҷмҳои истеҳсолоти кишоварзӣ, баландшавии сатҳи даромаоҳо ва шуғли аҳолӣ, афзоиши такрористеҳсолкунӣ мусоидат карданд, ки ин ба таъмин намудани амнияти ҳӯрокворӣ имконият дод. Соли 2009 барои беҳтар гардондани азхудкуни заминҳо, сифати хок, кам карданни эрозияи бодӣ ва биёбоншавӣ, 4,912 000 сомонӣ чудо карда шуд, ки имкон дод азхудкуни 8,774 га замин беҳ карда шавад.

Бо мақсади ҳифзи ҳосилнокии захираҳои замин ва истифодаи оқилонаи онҳо ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул кардааст ва амалӣ мегардонад:

- «Барномаи миёнамӯҳлати аз бӯҳрон баровардани комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва самтҳои афзалиятноки стратегияи рушди бахшҳои он барои давраи то соли 2000» (соли 2000);
- Барномаи миллии комплексии «Баланд бардоштани ҳосилнокии хокҳои Тоҷикистон» (соли 203);
- Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи барқарорсозии қубурҳои фишории пойгоҳҳои насосии Вазорати мелиоратсия ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015» (соли 2006);
- Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №658 аз 32.12.2008 «Дар бораи қабули концепсияи чораҳои сиёсати кишоварзӣҔТ»;

- Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №72 аз 2.02.2009 «Барномаи амнияти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2010-2014» (соли 2009);
- Панҷ лоиҳаи кӯтоҳмӯҳлат ва миёнамӯҳлат бо маблаги умумии 145,92 миллион доллари ИМА, бо дастигирӣ БОР, БЧ, БИР, Ҳазинаи Қувайт, созмонҳои байнамилалии ҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ, аз ҷумла бо саҳмирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои барқарорсозӣ ва рушди низомҳои обёй ва захбӯркани, беҳтаргардронии идорақунии захираҳои об ва замин, азхудкунӣ ва обёрикуни заминҳои нав дар мамлакат амалӣ шудаанд ва дар ҷараёни амалишавӣ қарор доранд.

Таъсири тағийирёбии иқлим ба ҳолати заминҳо

Гармшавии иқлим метавонад ба қобилияти равандҳои нитрификатсияи тираҳокҳо ва хокҳои кӯҳии қаҳвагӣ (меъёр 20 дараҷаи С) таъсир расонад, зимни ҳароратҳои паст (-10 дараҷаи С) ва баланд (+40 дараҷаи С) андӯхташавии нитратҳо дар хокҳо қарib қатъ мегаград.

Дар натиҷаи таъсири ҳодисаҳои ғайриоддии табиӣ ва ҳаробкунанандаи гидрометереологӣ ба захираҳои замин ва ҳоҷагии кишоварзӣ, ҷараёнҳои бодлесӣ пурзӯр мешаванд, ки бо ин сабаб угуқҳои болоии нисбатан ҳосилхези хок вайрон мешаванд, ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ паст мешавад ва масоҳати заминҳои кишт кам мешавад. Бештар аз ҳама хушксолиҳои давомдор ва хуручи бемориҳо ва зараррасонҳо ташвиш меангезанд.

Чадвали 10. Зарар аз ҳодисаҳои табиии гидрометереологӣ

Ном	Воҳиди андоза	2006	2007	2008	2009
Зироатҳои ғалладонаву лӯбӣ/пахта	Масоҳат ҳаз. га	2,1/ 1,7	1822,1/ 3067	3,9/ 0,4	10,3/ 8,6
Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ	Зиён ҳаз. сомонӣ	561,9/ 658,6	1778,3/ 2135,3	3343,1/ 251,9	10471,2/ 4378,4

Тағийирёбии иқлим ва оғатҳои табиӣ

Тоҷикистон мамлакати кӯҳист, ки дар ин ҷо нишондиҳандаҳои баландиҳо дар доираи аз 330 то 7495 метр аз сатҳи баҳр қарор доранд. Наздики нисфи қаламрави ҷумҳурӣ аз 3000 метр баланд ҷойгир шудааст. Кӯҳҳо 93% қаламрави Тоҷикистонро дар бар мегиранд. Тоҷикистон дар минтақаи фаъоли сейсмикӣ мавқеъ дорад, ки он бо зуд-зуд рӯй додани заминларзаро тавсиф карда мешавад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул кардааст:

- Барнома оид ба ҳолатҳои фавқулодда ва мудофиаи шаҳрвандӣ барои солҳои 2009-2014 (2008);
- Стратегияи миллӣ оид ба идорақунии ҳатари оғатҳо барои солҳои 2010-2015.

Бо пайдо шудани алломатҳои тағийирёбии ҳамаҷаҳонии иқлим дар ҳолати муҳити атроф дигаргуниҳои қалон ба мушоҳида мерасанд, ҳатари осебпазирии низомҳои экологии табиат меафзояд, маҳсусан дар ҳудудҳои баландкӯҳ, ки дар он ҷойҳо равандҳои геодинамикӣ фаъол گаштанд, қабати пиряҳҳо ва захираҳои замин вайрон мешаванд.

Офатҳои табий, ки ба туфайли ҳодисоти табий рӯй медиҳанд, натанҳо ба ҳаёти аҳолӣ, балки инчунин ба мавҷудияти захираҳо ва манбаъҳо таҳдид мекунанд. Наандешидани чораҳои превентивии барвақтии мувоғиқакардашуда дар масъалаи кам намудани хатари оғатҳои табий, чун қоида, мӯчиби талафоти бузурги иҷтимоӣ-иқтисодӣ мегардад, дар пайомади он барои барқарорсозии зарари расида захираҳои молиявӣ чудо карда мешаванд, ки як қисми он метавонист барои инкишофи соҳаи иқтисод ва паст кардани камбизоатӣ сарф шавад.

То имрӯз бештар аз 50 ҳазор қитъаи ярҷӣ ба қайд гирифта шудааст, ки 1200-и онҳо ба нуқтаҳои аҳолинишин, роҳҳои автомобилӣ, иншооти обёрий ва дигарҳо таҳдид мекунанд.

Дар 18 ноҳияи Тоҷикистон (4 ноҳияи вилояти Суғд, 11 ноҳияи вилояти Хатлон ва 3 ноҳияи тоҷи ҷумҳурий) 142 нуқтаи аҳолинишин дар ҳолати доимии обзеркуни қарор дорад, 490 нуқтаи аҳолинишин, ҳангоми давраи обёрий дар ҳолати обзеркуни тақрорӣ қарор дорад.

Дар тӯли солҳои 2006-2009 617 оғати табий рӯй додааст, ки ба соҳаҳои гунгуни иқтисоди мамлакат ба маблағи 369081,2 ҳазор сомонӣ зарар расонд, 16,53, хона ҳароб шуд, ки аз онҳо 2,868 –тояш пурра вайрон гашт, маблағи зарар аз ин ҳаробиҳо 107165 сомониро ташкил дод. Дар ин давра аз оғатҳои табий 130 нафар одам ҳалок гардид.

Ғайр аз омилҳои соғ табий, дар баландшавии хатари таъсиррасонӣ нақши қалонро фаъолияти ҳочагидории одам бозӣ мекунад.

Дар Тоҷикистон, чун қоида, 20-30 фоизи доманаҳои кӯҳҳо доманаҳои ярҷӣ мебошанд. Аз ҷониби аҳолӣ ғайриқилона истифода бурдани ҳуҳудҳои кӯҳӣ, соҳтмон дар минтақаҳои хатарнок ва мамнӯй бе тадқиқот ва натиҷагириҳои муҳандисӣ-геологӣ, кушодани роҳҳо, сукунат дар нишебиҳо, соҳтмони дарғотҳо, обанборҳо, каналҳо, киштукори доманаҳо, риоя накардани речай истифодаи об, нокифоягии назорат ва бандшагирии ин равандҳо ба афзоиши хатари таъсири оғатҳои табий оварда мерасонад.

Вазъият бо он мураккаб мегардад, ки ҷойҳои анъанавии сукунати аҳолӣ дар ноҳияҳои кӯҳӣ аксаран ба қитъаҳои дорои хатари ярҷ рост меоянд ва аҳолӣ дар ин қитъаҳо на ба таври ҳочагиҳои ҳурди инфириодӣ, балки ба таври бошишгоҳҳои қалон сокин гаштааст.

Захираҳои оби Тоҷикистон

- Ҳаҷми пириҳҳо 845 км кубӣ, масоҳат 11146 км квадратӣ;
- Чоришавии бисёрсола ба ҳисоби миёна – 64 км кубӣ/сол (55,4% ҷоришавии ҳавзаи баҳри Араб);
- Захираҳои обҳои зеризамини – 18,7 км кубӣ/сол аз онҳо 2,8 км кубӣ захираҳои истифодашаванд;
- Кӯлҳо – 1300 кӯл бо масоҳати 705 км квадратӣ, ҳаҷм 46,3 км кубӣ, аз онҳо 20 км кубӣ обҳои ширин;
- Обанборҳо – бо ҳаҷми 15,34 км кубӣ, ки 13% ҷоришавии ҳисоби миёнаи бисёрсолаи дарёҳои ҳавзаи баҳри Арабро ташкил медиҳад;
- Обҳои тақроршаванд – 3,5-4,0 км кубӣ/сол (3,0 км коллекторӣ-дренажӣ, 0,5 км кубӣ коммуналӣ-маишӣ);
- Дар Тоҷикистон 200 манбаи минералӣ, 18 кӯли лойқагӣ ва намакдор мавҷуд аст;
- Иқтиидори истироҳатӣ – зиёда аз 5 фоизи ҳудуд, аз он 2567 км квадратӣ (наздики 2%) бо об вобаста аст;
- Иқтиидори гидроэнергетикӣ 527 миллирд кВт/соатро дар як сол ташкил медиҳад, камтар аз 5 фоизаш истифода мегардад.

Об дар Тоҷикистон захираи паҳншудатарини табии мебошад, ки аз ҳолати сифатӣ ва миқдории он устувории низоми экологӣ, саломатии аҳолӣ ва рушди иқтисоди мамлакат вобастагӣ дорад.

Тоҷикистон, сарфи назар аз он, ки захираҳои калони обҳои ширин дорад, ҳамзамон дар ҳалли масъалаҳои обтозакунӣ ва таъмини аҳолӣ бо оби тозаи нӯшиданӣ, дар барқароркуни низомҳои обёҶӣ ва заҳбурканӣ, дар амалигардонии чорабиниҳои зиддибодлесӣ ва зиддисел душворӣ мекашад. Асоси вазъияти бавучудомадаро низоми номукаммали идоракуни захираҳои об ва имкониятҳои кам барои ислоҳоти он ташкил медиҳад.

Тоҷикистон қариб 17-20% ҳаҷми оби дар ҳудудҳояш вучуддошта ё 9-12% ҷоришавии ҳисоби миёнаи бисёрсолаи ҳавзаи баҳри Арабро истифода мебарад. Қариб 40% оби аз манбаъҳо гирифташуда дар шакли обҳои партовӣ ва коллекторӣ-дренажӣ бозмегардад.

Ба ҳисоби миёна барои ҳама талаботи баҳшҳои иқтисоди Тоҷикистон ҳаҷми ҳарсолаи обгирӣ аз 10,0 то 15,0 км кубӣ/солро ташкил медиҳад.

Дар соҳтори истеъмоли об (аз рӯи обгирӣ) кишоварзии обёришаванд афзалият дорад – то 84%, обтаъминкуни хоҷагӣ-нӯшокӣ ва кишоварзӣ – 8,5%, саноат – 4,5%, хоҷагии моҳипарварӣ – 3%.

Аз солҳои 1990 ин тараф бо сабаби камшавии ҳаҷми истеҳсолот, тағйирёбии соҳтори ҷойгиронии майдонҳои зироатҳои кишоварзӣ, бадшавии ҳолати обёрикуни заминҳо мавҷудияти заминҳои обёркардашудаи холии истифоданашаванд, вайронии қисмҳои низоми обёҶӣ, ворид кардани пардоҳт барои истифодаи об ва ғайра дар саросари малакат коҳишиёбии истеъмои об рӯй дод.

Ҳаҷми истифдаи об аз ҷоинби соҳаҳои саноати аз соли 1990 ба андозаи 11,5% коҳиш ёфт. Обпартои обҳои ҷорӣ низ 16% кам гашт, истифодаи об аз ҷоинби баҳши коммуналӣ-маишӣ ба андозаи 21% зимни 34% камшавии партови обҳои ифлос поён рафт.

Аз ҳаҷми умумии обҳои ифлоси партовшаванд ба ҳиссаи саноат 2-2,5%, ба хоҷагии коммуналӣ 5-6% рост меояд. Ба ифлосшавии зиёда аз 90% обҳои рӯизамини обпартоҳои коллекторӣ-дренажӣ, ки аз заминҳои обёришаванд кӯчонда шудаанд, сабаб мегардаданд.

Истифодаи нуриҳои минералӣ ва заҳрхимикатҳо нисбат ба давраи соли 1990 панҷ маротиба ихтиносӣ гаштааст, ки ин ба сифати обҳои партовӣ ва заҳбӯрӣ таъсири мусбат расонд.

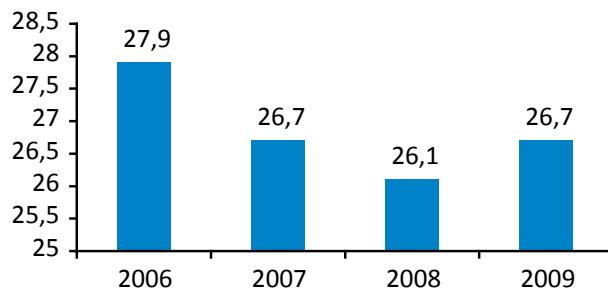
Соли 2010 дар байнӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва БҶ бо дастгирии молиявии ГЭФ созишнома барои амалигардонии лоиҳаи барқарорсозии майдони заҳрхимикатҳои азкорбаромадаи Вахш ба имзо расид, ки дар он ҷо дар давраи солҳои 2011 то 2014 истифодабарии 4000 тонна заҳрхимикатҳо ба нақша гирифта шудааст.

Нишондоди дар СПСК 2007-2009 пешбинишуудаи «кам кардани обпартои обҳои ҷории ифлос ба иншооти обии рӯизамини ва зеризамини ба андозаи 7,9%», мувофиқи иттилооти Қумитаи ҳифзи муҳити зист назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 6,8 фоизро ташкил дод. Дар баробари ин низоми нокифояи мониторинги арзёбии ҳолат ва бадастоварии натиҷаҳо таҳлили бештарӣ муфассали байнисоҳавии бадастоварии нишондодҳоро талаб мекунад.

Масъалаҳои истифодаи ғайриоқилонаи об ва талафоти калони марбути он бо сабаби афзоиши зиёди аҳолӣ ҳам дар мамлакат ва ҳам дар саросари минтақаи Осиёи Марказӣ мураккаб мешаванд.

Ин ба зиёдшавии интихоби об ва майдонҳои заминҳои коркардшаванд ва вобаста аст. Дар робита ба ин, масъалаи муҳими рафъи камбудии афзоишишондаи об истифодабарии оқилона, танзим ва баҳисобигрии он мебошад.

Диаграммаи 42. Истеъмоли об ба ҳар сари аҳолӣ

Манбаи иттилоъ: Агентии омори назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон

Дар ҳама бахшҳои иқтисоди мамлакат низоми баҳисобгирии истифодаи об, маҳсусан тавассути дастгоҳҳои ҳозиразамони худкораи фосилавӣ санчиши истифодаи об, нокифоя ба роҳ монда шудааст. Вобаста ба ин ҳаҷми воқеии талафоти обро муайян кардан хеле душвор аст. Мувофиқи иттилооти КВД «ХМК» фоизи талафи об дар обгузарҳои асосӣ то 15%, даруни шабакаҳои маҳаллаҳо то 30% ва дар низомҳои дарунихонагӣ то 40-50%-ро ташкил медиҳад.

Низоми баҳисобгирии об дар низоми обтаъминкунӣ асосан дар корхонаҳои саноатӣ ва қисми ками захираи манзил бо дастгоҳҳои санчиши об таъмин карда шудаанд.

Хукумати Чумхурии Тоҷикистон айни замон Барномаи ислоҳоти аграриро бо дарбаргирии ислоҳоти низоми идорақуни захираҳои об, таҳия мекунад. Интизор меравад, ки низоми идорақуни захираҳои об ба усули ҳавзавӣ мегузарад ва масъалаҳои хоҷагидории идорақуни захираҳои об ба салоҳияти Созмонҳои ҳавзвавии хоҷагии об voguzor карда мешаванд. Ин имконият фароҳам меорад, ки барои идорақуни захираҳои об ба созмонҳои маҳаллии ҳавзавӣ ва ба идорақуни ҳамгиришудаи захираҳои об дар кишвар мустақилияти назаррас дода шавад.

Бо сабаби фарсадашавии зиёди тамоми ифрасоҳтори об баҳисобгирии об дар хоҷагии об таҳминӣ бурда мешавад ва ба амал ҷорӣ намудани дастгоҳҳои обсанҷӣ дар низоми обёрӣ суръати нокифоя дорад. Аз 40 ҳазор хоҷагии фермерӣ аксарияти кулли онҳо воситаҳои баҳисобгирии об надоранд. Аз 5200 нуқтаи хоҷагии тақсимоти об 38% бо дасттоҳҳои обсанҷӣ таъмин карда шудааст.

Аҳамияти ҳалли масъалаҳои марбути истифодаи захираҳои обро дарк намуда бо ташаббуси президенти Чумхурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ва бо дастгирии аксари мамлакатҳои аъзои СММ ва созмонҳои байналмилалӣ, Ассамблеяи Генералии СММ соли 2003-ро Соли Байналмилалии оби нӯшокӣ эълон кард. Ҳамчунин бо ташаббуси Тоҷикистон Ассамблеяи Генералии СММ солҳои 2005-2015-ро Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳаёт» эълон кард. Дар ҷорҷӯбаи қарорҳои қабулшуда Тоҷикистон бо дастгирии СММ ва дигар созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ оид ба гузарондани Форуми Байналмилалии оби нӯшокӣ (соли 2003), Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳамкории минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои байнисарҳадӣ (2005), Конфронси байналмилалӣ оид ба кам кардани оғатҳои табиии вобаста ба об (2008), Конфронси байналмилалии сатҳи олий оид ба шарҳи миёнамӯҳлати густурдаи чараёни гузарондани Даҳсолаи байналмилалии «Об барои ҳаёт 2005-2015» (2010) ўҳдадорӣ қабул кард. Аз рӯи натиҷаҳои Конфронси охирин Тоҷикистон ба СММ бо ташаббуси эълон кардани соли 2012 ҳамчун «Соли байналмилалалии дипломатияи об» муроҷиат намуд.

Хучҷатҳои ҷамъбастии дар ин ҷорабиниҳо қабулкардашуда ўҳдадориҳои иштирокчиёнро оид ба дастгирий ва татбиқгардонии амалиёте, ки ба самтигирӣ ба кори нол шудан ба Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола ва иҷрои вазифаҳо нигаронида шудаанд, тасдиқ карданд. Асоси ҳалли масъалаҳои даҳлдорро шарикӣ вобаста ба об, ҳамдилӣ оид ба об ва дастгирии ҳамдигар ташкил медиҳад.

Таъсири тағйирёбии иқлим ба захираҳои об

Арзёбии тағйироти иқлим нишон дод, ки тамоюл ба гармшавии он вуҷуд дорад, ин аллакай ба камшавии қабати пиряҳҳо ва таносубан ба камшавии захираҳои об дар пиряҳҳо оварда расонд. Тамоюли камшавии давомнокӣ ва миқдори қабати барф дар кӯҳҳо ва камшавии оби дарёҳои алоҳида ба мушоҳида мерасад. Инчунин нобаробарӣ дар миқдори боришоти атмосферӣ ва ҷоришавии дарёҳо дар қаламрави чумхӯрӣ меафзояд.

Ҳар сол ба ҳисоби миёна обшавии пиряҳҳо дар Тоҷикистон 10-20% ба ҷоришавии дарёҳои қалон ҳисса мегузорад, дар солҳои хушк ва гарм бошад, ҳиссai пиряҳҳо ба захираи обҳои дарёҳои алоҳида дар мавсими тобистон метавонад ба 70% расад.

Масоҳати яхбандии мамлакат мувофиқӣ дурнамо метавонад то солҳои 2030-2050 нисбат ба замони ҳозира 15-20% ва захираи об дар пиряҳҳо ба андозаи 80-100 метри кубӣ кам гардад.

Вазифаи 3. Вазифа то соли 2015 ду баробар кам намудани теъдоди аҳолие, ки ба оби тозаи нӯшокӣ ва воситаҳои асосии беҳдошти санитарӣ дастрасӣ надоранд.

Дастрасӣ ба оби нӯшокӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи иттилооти Вазорати тандурустӣ аз манбаъҳои марказӣ 58,1%, аз ҷумла дар шаҳрҳои қалон ва поселкаҳои типи шаҳрӣ — 95,3%, дар дехот ин нишондиҳанда 32,1%-ро ташкил медиҳад.

Дар маҷмӯъ дар ҷумхӯрӣ аз хизмати таъмини оби марказонидашуда на бештар аз 23% аҳолӣ бархурдор мебошанд, ки дар баробари ин агар дар шаҳрҳо дуюмин сокин соҳиби ҳатҳои обу корез бошад, пас дар дехот танҳо на бештар аз 10% аҳолӣ дорои ҳатҳои обу корез мебошад.

Танҳо 60% аҳолии Тоҷикистон аз оби ҳатҳои обдехӣ истифода менамояд ва 40% аҳолӣ бевосита аз ҷӯйборҳо, каналҳо, ҳатҳои майдан ирригатсионӣ ва дигар манбаъҳои номатлуби обтаъминкуни истифода менамоянд.

Аҳолии мамлакат тавассути 722 ҳатҳои обтаъминкуни, аз ҷумла 103 коммуналӣ ва 619 идоравӣ бо оби нӯшокӣ таъмин мегардад.

Тибқи иттилооти тадқиқоти ТСЗТ- 2007 «Таҳқиқоти сатҳи зиндагӣ»:

- 58,5% аҳолии мамлакат, яъне ин ҳисоб 90,7% аҳолии шаҳрнишин 47,0% аҳолии дехот манбаъҳои беҳтарини оби нӯшокиро истифода мебаранд. Дар байни онҳо оилаҳои сардори ҳочагиашон мардҳо – 56.9% ва оилаҳои сардори ҳочагиашон занҳо - 67% мебошанд.
- 43,8% ҳочагиҳои мамлакат - 84,9% аҳолии шаҳрӣ ва 24,2 аҳолии дехот силсилаи ҳатти обгузарро ҳамчун манбаи оби нӯшокӣ истифода мебаранд;
- 60,4% аҳолии мамлакат - 62,4% аҳолии шаҳрӣ, 59,6% аҳолии ягон намуди усули тозакуни обро истифода менамоянд;
- 12,8% аҳолии мамлакат - 44,8% аҳолии шаҳрӣ ва 1,3% аҳолии дехот аз истифодаи таҷҳизотҳои беҳдошти санитарӣ, ҳатҳои корез бархурдор мебошанд;
- 99,4% аҳолии мамлакат - 99,8% аҳолии шаҳрӣ 99,3%, аз ҷумла ҳочагиҳои сардори оилаашон мардҳо - 99.5%, сардори оилаашон занҳо - 99.1% иншоотҳои беҳтарини беҳдошти санитариро (агар ташноб бошад он ҷоҳи беҳтарин ба шумор меравад) истифода менамоянд;
- 14,7% аҳолии мамлакат инҳо 48,3% аҳолии шаҳрӣ ва 2,7% аҳолии дехот иншоотҳои беҳдошти санитариро истифода мебаранд (агар ташноб бошад он бо ҷоҳи кофташуда, ки он ҳамчун гайри беҳтарин ба шумор меравад).

463 (64%) хатҳои обгузар, аз ҷумла бинобар сабаби мавҷуд набудани посбонҳои беҳдошти санитарӣ 251, комплексҳои иншоотҳои тозакунӣ – 152, таҷҳизотҳои безарарагардонӣ (хлораторы) -233 ба талаботҳои беҳдошти санитарӣ – ҷавобгӯ намебошанд.. Ғайр аз ин аз 1155 манбаҳои ғайримарказонидай обтаъминкунӣ истифода бурда мешавад.

Обтаъминкунӣ дар 105 хатҳои обгузар аз манбаҳои сарқушода сурат мегирад, ки ин ҳолат ба ифлосшавии об оварда мерасонад, аз ин миқдор 40 ё 38,1% комплекси зарурии иншоотҳои тозакуниро доро нестанд. Норасои иқтидори иншоотҳои тозакунӣ бештар аз 60 млн. м³ ро ташкил медиҳад.

- Тибқи иттилооти корхонаи воҳиди давлатии «Хоҷагии манзилию коммуналӣ» вазъи таъминнокии аҳолӣ бо оби нӯшокӣ дар шаҳрҳо ва марказҳои ноҳиявии ба доираи он хизматрасонӣ доҳилбуда фоизи аҳолии аз истифодаи оби нӯшокӣ бархурдор ба санаи 01.01.с.2008. – 50%, ба санаи 01.01.09. – 50,2, ба санаи 01.01.10 – 50,34 фоизро ташкил мекунад. Дар шаҳрҳо ва марказҳои ноҳиявӣ ба санаи 01.01.10 74,1% аҳолӣ ба шабакаи марказонидашудаи обтаъминкунӣ пайваст шудаанд..
- Тибқи Барнома оид ба беҳдошти таъмини аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо оби нӯшокӣ барои солҳои на 2007-2020» ҳаҷми умумии маблағҳо 3 324 844ҳаз.. сомони-ро ташкил дод..
- Тибқи нақшаи тасдиқгардидаи Барнома барои солҳои 2007-2009 ба шабакаи КВД «ХМК» амалан 31% маблағҳо аз ҳисоби маҷмӯи маблағҳои барномавии пешниҳодгардида чудо шудааст..
- Мутобиқи иттилооти ВМ ХО дар системаи вазорат дар доираи лоиҳаи мазкур дар ҳаҷми 12,667 млн. сомонилоиҳаҳо амалӣ гаштанд, ки дар натиҷа бештар аз 500 ҳазор одамон барои дастрасӣ ба оби бехатари нӯшокӣ ва беҳгардонии шароити беҳдошти санитарӣ роҳ ёфтанд..
- Тибқи иттилооти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарочоти буҷети давлатӣ барои обтаъминкунӣ, хизматрасонии беҳдошти санитарӣ ва манзилию коммуналӣ бо ҳисоби % нисбат ба ММД: дар соли 2007-1,7%, соли 2008 – 1,3%, соли 2009(иттилооти пешакӣ) – 1,7%-ро ташкил доданд.

Аз 62 шаҳрҳо, марказҳои ноҳиявӣ ва поселкаҳои типи шаҳрӣ танҳо 52 хатти мутамарказонидашудаи обтаъминкунӣ ва 32 -тоашон хатти обу корез доранд.

Бо мақсади беҳтар намудани обтаъминкуни аҳолӣ ва рушди силсиласоҳтори обӣ аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидаанд:

- Барнома оид ба беҳтар намудани таъминоти бо оби тозаи нӯшокӣ барои солҳои 2007-2020 .Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст. (2006с.);
- Дар ҳолати қабулкунӣ Қонун «Дар бораи оби нӯшокӣ ва таъмини он» қарор дорад.

Тамоми силсиласоҳтори обтаъминкунӣ ва обу корез аз қатор баромадаанд, бештар аз 70% ба барқароркунӣ ва аз навсозӣ ниёз доранд.

Самаранокии иншоотҳои тозакунӣ аз 30-40% зиёд нестанд.. Дар ҳама иншоотҳои обу корезӣ тозакунии меҳаникӣ вучуд надошта тозакунӣ бо роҳи биологӣ анҷом дода мешавад.. Ин иншоотҳоро 34% аҳолии шаҳрӣ ва марказҳои ноҳиявӣ хизматрасонӣ менамоянд.

Омилҳои асосии барои обтаъминкунӣ ва сифати оби нӯшокӣ таъсиркунанда нокифоя хлорикунӣ ва тозакунии оби дурушт, зангзании қубурӯҳои обгузар ва исрофи об, номунтазамӣ дар таъминоти барқ, нарасидани мутахассисони соҳибхисос ва ғайра ба шумор мераванд.

Корхона ва идораҳои ваколатдори ҳамоҳангсози фъолияти силсилаи корҳои хизматрасонии обтаъминкунӣ ва обу корез, имконияти нигаҳдошти иқтидорҳои мавҷударо асосан аз сабабҳои идоракунии номутамарраказонидаи системаи хочагии коммуналӣ мамлакат, набудани ҳамоҳангсозӣ дар гузаронидани корҳои ислоҳотӣ дар бахши мазкури иқтисодиёт, номунтазамии таъминоти барқӣ (маҳсусан дар деҳот), ва нокифоягии маблагузорӣ, бесамаронокии система ҷиҳати пардоҳти маблагузории хизматрасонии коммуналӣ доро нестанд. Тибқи таҳқиқоти МИКИ 89,9% аҳолӣ, аз он чумла 97,3% аҳолии шаҳрӣ ва 87,8% аҳолии деҳот бо ташнобҳо таъмин мебошанд, Агар 30% ташнобҳои аҳолии шаҳрӣ ба системаи обу корезӣ пайваст бошанд, танҳо 0,7% дар деҳот аз хизматрасонии обу корезӣ бархурдор мебошанд. Аҳолии бокимонда аз ташнобҳои ҷоҳӣ ва намудҳои фурӯбаранда истифода мебаранд, ки онҳо на танҳо қисми болоии ҳавзҳо, хок, инчунин обҳои зеризаминиро низ ифлос менамоянд.

Безарарагардонии оби нӯшокӣ асосан дар ҳатҳои обтаъминкунии коммуналӣ гузаронида мешаванд. Дар ҳатҳои обтаъминкунии идоравӣ ҳолатҳои зиёди қатъ намудани раванди обтаъминкунӣ ба қайд гирифта мешаванд.

Имконияти гузаронидани санчишҳои лабораторӣ оид ба нишондиҳандаҳои бактериологии оби нӯшокӣ дар миқёси шаҳрҳо ва ноҳияҳои қалон ва лабораторияҳои минтақавӣ мавҷуд мебошад.

Аз тарафи мақомоти СБС (СЭС) Вазорати тандурустӣ тадқиқотҳои гузаронидашудаи оби нӯшокӣ аз 14 до 23% -и номутобиқатии санчиш ба меъёрҳо ва қоидаҳои санитарӣ ва инчунин ба ГОСТ- и «Оби нӯшокӣ» -ро нишон додаанд.

Дар Тоҷикистон асосан барои эҳтиёҷоти аҳолӣ обҳои рӯйзаминиӣ ва зеризаминиӣ истифода бурда мешаванд, ки бештар аз нисфи онҳо аз меъёрҳои муқаррарии дараҷаи тозагӣ ва минерализационӣ зиёд мебошанд. Дар маҷмӯъ, 87% аҳолии шаҳр ва 20% аҳолии деҳот аз системаи мутамарраказонидашудаи обтаъминкунии ба стардартҳои оби нӯшокӣ ҷавобғӯ набуда истифода мебаранд.

Таҳлилҳои муқоисавии гирифткорони бемориҳои сирояти дарунӣ барои солҳои 2005-2009 нишон дод, ки нақши қалонро дар пайдошавии бемориҳо омили обӣ бозӣ мекунад.

Дар маҷмӯъ, дар ҷумҳурӣ теъдоди гирифткори бемориҳои дарунравӣ зиёд мебошад. Ҳамин тавр, агар дар с.2002 67,3 ҳаз. ҳодисаи гирифткории бемориҳои саҳти рӯда ба қайд гирифта шуда бошад, ин дар соли 2008 67,8 ҳаз. ҳодиса (100,7%), вируси гепатит дар с. 2002. 7,7 ҳаз. ҳодиса, дар с. 2008г. 7,8 ҳаз. ҳодиса ба қайд гирифта шудаанд.

Бо сабаби номукаммалии механизми баргузории мониторинг ва баҳогузорӣ ҳангоми мушоҳидай рӯ ба афзоишёбии дастрасии аҳолии шаҳрҳо ва деҳот ба оби нӯшокӣ ва хизматрасонии корезӣ муайян намудани нишондиҳандаҳои омории дар СПСК-СМР пешбинигардида имконнозазир гашта, ҷиҳати ба комёбӣ ноил шудан талаб менамояд, ки таҳлили бештари амиқи байнисоҳавӣ гузаронида шавад.

Хулосаҳо ва пешниҳодҳо:

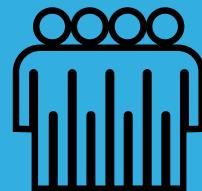
- Ташкил намудани мониторинг дар бахшиҳои иқтисодиёт оид ба масъалаҳои мутобиқат ба тағиироти иқлими, ба ҳисобигирӣ ва ҳисботдиҳии эмиссияи ПГ;
- Мустаҳкам намудани иқтидори институтсионалӣ ва қадрӣ дар ташкил ва ҷалби сармоя дар бахши иқтисодиёт дар доираи МЧР васеъ ҳабардор намудани тарафҳои манфиатҷӯ оид ба самараҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии амалӣ намудани лоиҳаҳо;

- Ба субут расонидани зина ба зина гузаштан ба намудҳои тозаи воситаҳои нақлиёти (сатҳи Евро-1 ва аз он баланд) бо ҷорӣ намудани андозбанди барои нақлиётҳои нигоҳдошташуда ва боҷи гумруқӣ барои воридоти нақлиёти нигоҳдошташуда ва қисмҳои эҳтиёти ба онҳо;
- Ташкили системаи комплексии мониторинги экологӣ оид ба дараҷаи ифлосшавии муҳити зист аз манбаҳои статсионарӣ ва сайёр;
- Коркард ва ҷорӣ намудани механизми қавии ҳавасмандгардонӣ ва сармоягузории афзалиятнок дар истифодабарии ВИЭ;
- Рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ оид ба таҷрибаивазқунӣ ва мубодилаи технология дар соҳаи энеретикаи эҳёшаванда ва паҳн намудани ин донишҳо миёни аҳолӣ ва аҳли васеӣ ҷомеа;
- Барпо намудани асоси ҳуқуқӣ барои пешгирии истифодабарии ОРВ ва системаи танзими масъалаҳо ҷиҳати литсензиядиҳӣ;
- Ҷорӣ намудани Сарчашмаҳои иттилоотӣ, Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Тоҷикистон квотаҳо барои ОРВ, барпо намудани системаи мониторинг, омӯзиши мутахассисон, сертификатсия, дастгирии корҳои илмӣ –тадқиқотӣ оид ба омӯзиши вайронкунии қабати озонӣ;
- Ҷалби имкониятҳои молиявӣ ва техникӣ барои ташкил намудани партовгоҳҳо и нигоҳдорандა дар корхонаҳо;
- Муқаммалгардонӣ ва гармонизатсияи қонунгузории ҳифзи табиат бо мақсади барпо намудани шароитҳои институтсионалӣ ва ҳуқуқӣ ҷиҳати муборизаи босамар бо биёбоншавӣ ва вайроншавии чарогоҳҳо;
- Рушди шабакаҳои мониторинг ҷиҳати баҳодиҳии сифати замин ва мавзеҳои чарогоҳӣ, раванди биёбоншавӣ ва таъсиррасонӣ ба муҳити зист, ҷорӣ намудани усулҳои масофавии тадқиқи захираҳои заминӣ;
- Ба ҳисобигирии чарогоҳҳо бо гузаронидани тадқиқотҳои комплексии геоботаникӣ ва таҳия намудани харитаи муносиб;
- Барқарорсозии заминҳои вайроншуда, иҷрои чорабиниҳои агротехникӣ, ҷангалбонӣ ва гидротехникую зидди эрозионӣ;
- Истифодаи усулҳои обёрии ҷӯякӣ; технологияи каммасрафи обёрӣ бо истифода аз обёри қатравӣ, микроборонӣ ва боронӣ дар ҳамbastagӣ бо чорабиниҳои зиддиэрозионӣ;
- Муқаммалгардонии механизми маблагузорӣ, ҷалби сармоя дар мубориза бо раванди биёбоншавӣ ва беҳтар намудани ҳолати мелиоративии замин;
- Муносибгардонии меъёрҳои обёрии маҳсулоти кишоварзӣ ба усулҳои обёрии қатравӣ ва боронӣ;
- Коркарди чораҳои соҳавӣ ҷиҳати мутобиқат ба тағйироти иқлими ва ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии муайянӯнандаи асосҳои ҳуқуқӣ ва механизмҳо дар идоракунии чорабиниҳо ҳангоми сар задани ҳолатҳои фавқулоддаи характери табиӣ ва техногенидошта;
- Коркард ва мунтазам навгардонии Нақшаҳои омодагӣ ба ҳодисаҳои характери табиӣ ва техногенидошта, муайянӯнандаи асосҳои ҳуқуқии амалиёт ҳангоми ҳодисаҳои фавқулодда;
- Муқаммалгардонии системаи оғоҳии пешакӣ - ҳамчун тарзи баланд бардоштани самаранокии муносибат нисбат ба ҳаробиҳои стихиявии ба камгардонии қурбониён миёни аҳолӣ ва пешгирий аз зарари иҷтимоӣ ва иқтисодӣ оварда расонанда;

- Соҳтмон ииншоотҳоиаз сел муҳофизаткунанда, зиддиборишотӣ баҳри кам намудани ҳаробиҳои стихиявии марбут ба об;
- Ворид намудани масъалаҳои кам намудани эҳтимолияти ҳаробиҳои стихиявӣ дар системаи расмӣ ва ғайрирасмии таҳсилот, истифодаи донишҳо ва малака баҳри ташакқули фарҳанги бехатарӣ ва қобилияти ҷомеа ва аҳолӣ алайҳи муқобилистӣ ба ҳаробиҳо дар тамоми зинаҳо;
- Роҳандозии механизмҳо ҷиҳати фаъолияти якҷояи мақсаднок бо ташкилотҳои байнамилалӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақавӣ, ки ба муддати тӯлонӣ ба ҳисоб гирифта шудааст;
- Мӯътадилии маблағгузории марказонидашудаи Барномаи рушди ҳочагии ҷангал ба давраи солҳои 2006-2015;
- Истифодаи иқтидори МЧР дар доираи суратҷаласаи Қиотто ва созишномаи Копенгагенӣ, баҳри афзун намудани ҳаҷми маблағгузорӣ бо мақсади барқарор намудани ҷангалҳо ва тақвият баҳшидани силсилаи тақсимкунакҳои табии;
- Гузаронидани ба ҳисобигирии фонди ҷангал;
- Барқарор намудани ҷангалҳои кӯҳӣ ва саҳроӣ бо мақсади мустаҳкам намудани кӯҳдоманҳо, мӯътадилгардонии шоҳобҳои дарёҳо баҳри рушди раванди муқобилистӣ ба эрозия;
- Андешидани ҷораҳои мутобиқгардонӣ баҳри ҳимояи ҷангалҳо аз сар задани сӯхтор ва ҳимояи онҳо аз зараррасонандагон ва бемориҳо;
- Тайёр намудани кадрҳо, ҷалби аҳолии маҳаллӣ ва ҷомеа ба масоили нигаҳдошт ва зиёдна-мудани дараҳтон;
- Мутобиқгардонии санадҳои қонунгузорӣ аз рӯи МТММ;
- Ташкили низоми мониторинг ғуногуни биологӣ тибқи стандартҳои байнамилалӣ, ки онҳо ҳам қитъаҳои табиии намунавӣ (мамнӯъгоҳҳо) ва ҳам навъҳои ғуногуни системаи экологиро берун аз МТММ дар бар мегиранд;
- Барпо намудани МТММ ва ба меёр даровардани масъулияти ҳочагӣ ба системаҳои экологӣ;
- Бозҳисобӣ ва барпо намудани номгӯи ёдгориҳои табиии Тоҷикистон;
- Барпо намудани системаи мониторинги МТММ;
- Барпо намудани боғҳои наздисарҳадӣ, аз нав бунёд намуани боғҳои мавҷуда;
- МТММ тибқи мақом ва моҳияти он;
- Рушди тадқиқотҳои илмӣ дар ҳудуди мамнӯъгоҳҳо ва парваришгоҳҳо;
- Барқароркунии экосистемаҳои ба таназзул дучоршуда;
- Таҳвили минтақаҳои мобайнӣ ба ихтиёри мамнӯъгоҳҳо ва вазеъ намудани масоҳат;
- МТММ-и мамлакат;
- Ҷалби сармояи байнамилалӣ барои ҳалли масоили МТММ, аз ҷумла дар доираи амали-гардонии лоиҳаҳои МЧР;
- Гузариш ба идорақунии якҷояи захираҳои обӣ (ИУВР) ки он системаи идорақунии захираҳои обиро дар асоси ба ҳисобигирии ҳамаи манбаҳои об ва манфиати тамоми баҳшҳои иқтисодиёт ва истифодабарангони обро пешбинӣ менамояд;
- Ҳар чӣ бештар кам намудани талафоти об. ки аз расонидани он ба тамоми баҳшҳои иқтисодиёт алоқамандӣ дорад;
- Ҷорӣ намудани гардиши об;

- Чорӣ намудани меъёри таъминоти об;
- Коркарди дурнамои дарозмуддати чорӣ намудани технологияи сарфай об ҳангоми обёрӣ намудан;
- Муқаммалгардонии механизмҳои тафриқавӣ ва ҳавасмандкунаандай хизматрасонии бо обтаъминкуни бахшҳои иқтисодиёт ва аҳолӣ;
- Ислоҳоти ҳамоҳангсозандай соҳаи таъминоти об ва обгузаронӣ, амалӣ намудани сиёсати самарабахши тафриқавии нархгузорӣ;
- Коркарди «Стандарти давлатӣ оид ба оби нӯшокӣ»;
- Барқароркунӣ, азnavsозӣ ва васеъ намудани шабакаҳои обтаъминкуни амалқунаандай шаҳрҳо ва поселкаҳо;
- Коркард ва амалӣ намудани Барномаи дастгирии давлатии рушди обтаъминкуни, аз ҷумла муҳайё намудани шароити мусоид барои ҷалби сармояи ҳусусӣ ва шароитҳои имтиёзник барои ҷомеаи барпокунаандай шабакаҳои шаҳсии обтаъминкуни;
- Тайёр намудани мутахассисон, таълим ва тайёр намудани ҳайати техникии идоракуни соҳавӣ;
- Баланд бардоштани сатҳи оғоҳии аҳолӣ ва ҳуқуқу ӯҳдадории онҳо оид ба истифодабарии об, риояи талаботи беҳдошти санитарӣ;
- Баланд бардоштани сифат ва безарарагардонии оби нӯшокӣ мутобиқи талаботи меъёри давлатӣ, азnavsозӣ ва муҳофизати минтақаҳои санитарии манбаъҳои обӣ ва иншоотҳои асосии обтаъминкуни ва обнигаҳдорӣ;
- Аз байн бурдани ба истрофшавӣ роҳ додани об дар тамоми зинаҳои обтаъминкуни, наасби ҳисобкунанакҳои обченкуни дар сатҳи тамоми истифодабарандагони об;

ҲАДАФИ 8:
Ташкил намудани ҳамкории
чаҳонӣ бо мақсади рушд

фотограф Михаил Романюк

Нишондиҳандаҳо:

- *Сатҳи бекорӣ дар байни ҷавонон;*
- *Ҳаҷми қарзҳои беруна;*
- *Арзиши хизматрасониҳои қарзи беруна чун ҳиссаи содирот ;*
- *Таъминнокӣ бо компьютерҳо ба 1000 корманд ;*
- *Микдори дастгоҳҳои телефони статсионарӣ ва мобилӣ ба 1000 нафар .*

Вазифаи 1. Устувор намудани ҳамкорӣ бо ҷомеаи байналмилалӣ барои рушди иқтидори кишвар

Бояд қайд кард, ки нисбат ба ҳамаи ин нишондиҳандаҳо аломатҳои ҳадафманд муқаррар нашудаанд. ХРҲ 8 барои ташкил намудани механизмҳои нави ҳамкориҳои глобалӣ бо мақсади ҳаллу фасли масъалаҳои муҳими ҳалталаби рушди иҷтимоӣ-иқтисодии давлатҳои рӯ ба тараққӣ ва дар марҳалай гузариш буда, инчунин такмили механизмҳои амалкунандаи ҳамкориҳо байни кишварҳои пешрафта ва кишварҳои номбаршуда равона шудааст. Азnavсозии муносибатҳои мавҷуда ба он хотир зарур мебошад, ки ташкилотҳои молиявӣ-иқтисодии байналмилалӣ ва минтақавӣ, созмонҳои ғайридавлатӣ, кишварҳои пешрафта, иттиҳодияҳои трансмиллӣ тавониста бошанд дар бартараф намудани бекории умумӣ, паст кардани ҳаҷми қарзҳои берунӣ, рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳиссагузор бошанд.

Тоҷикистон аз ин нуқтаи назар на танҳо дар Осиёи Марказӣ, балки дар худи қитъаи Осиё хеле суст мебошад. Кӯмаки ҷомеаи ҷаҳонӣ ба Тоҷикистон бояд дар баробари афзоиши босамари захираҳои доҳилии кишвар бо мақсади иҷрои вазифаҳои дар боло зикршуда равона карда шавад. Ҳалли ин вазифаҳо маънни онро дорад, ки талаботи воқеӣ ва муайянни кишвар тавассути ҳамгирии иқтисодиёти Тоҷикистон ба иқтисодиёти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ қонеъ гардонида мешаванд.

Ҳамкорӣ бо ҷомеаи байналмилалӣ барои рушди иқтидори кишвар. Вазъият ва тамоюлҳои ҷорӣ.

Дар Маърӯзаи Дабири қуллӣ СММ дар иҷлосияи 64-ум аз 12 феврали с.2010 баҳшида ба ҷораҳои минбаъдаи натиҷаҳои Саммити Ҳазорсола гуфта мешавад: «ҷомеаи байналмилалӣ дар ҳамкорӣ бо ҳамаи кишварҳое, ки таваҷҷӯҳ доранд барномаҳои миллии рушдро дастгирӣ намоянд,... маблағгузориро дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ метезонад, эҳтимолияти бӯҳронҳо ва низоъҳоро ба ҳадди камтарин расонида, ба талаботи гуманитарии кишварҳо ва талаботи онҳо оид ба барқарорсозӣ ва беҳдошт ҳар чӣ зудтар эътино карда, бо мақсади фароҳам оварданӣ шароитҳои хуби байналмилалӣ барои рушд, инчунин ислоҳотҳоро дастгирӣ ва ҳавасманд мегардонад...»(п.104)

Тадбирҳо барои тезондани дастрасии ҳадафҳо дар соҳаи рушд, вобаста ба самтҳое, ки дар боло зикр шуданд ва дар Эъломияи ҳазорсола тақвият ёфтаанд, зиёдгардонии имкониятҳои молиявӣ ва ташкилиро чӣ дар миёни донорҳо ва чӣ дар миёни қабулкунандагони кӯмак ва истифодабарии системаи қатъии батартибандозии фаболияти баҳшҳои давлатӣ ва хусусиро барои таъмини он, ки маблагҳо дар вақти лозим, ба ҷойҳои лозим расанд ва ба мақсадҳои лозим истифода шаванд, тақозо менамоянд»⁶³(п. 105).

---

63 Statistical Yearbook for Asia and the Pacific. 2009. ESCAP. Bangkok, 2010. p. 104.

Ҳар як кишвар бо тарзи гуногун пайвасти чомеаи байналмилалӣ мебошад, бо назардошти рушди худ. Тоҷикистон на танҳо ба қатори кишварҳои дорои иқтисоди марҳалаи гузариш дохил мешавад, балки кишвари аз ҷиҳати даромад дар сатҳи поёнтарин қарор дорад. Мувофиқи иттилооти ESCAP ҳаҷми ММД ба сари ҳар як нафари аҳолӣ бо ҳисобгардонии ТАИ ташкил додаст: дар Тоҷикистон 1761 долл., дар Ӯзбекистон 2455 долл., дар Қирғизистон 2023 долл., дар Туркманистон 6138 долл., дар Қазоқистон 10458 долл., дар Озарбойҷон 8102 долл., дар Федератсияи Россия 14917 долл. Ин маълумотҳо нишон медиҳанд, ки Тоҷикистон аз ҳама кишвари қафомонда на танҳо дар ҷаламрави Осиёи Марказӣ, балки дар тамоми фазои собиқ Шӯравӣ ба ҳисоб меравад. Дар натиҷаи таъсири омилҳои сершумор ҷои ў дар миёни чунин кишварҳои камтараққиарда ба монанди Бангладеш, Непал, Камбोҷа, Лаос ва Тимор Лесте мебошад. Аз ин ҷо ҳулоса бармеояд, ки ин кишвар мӯҳтоҷ ба қӯмаки қалон ва шиддатнок аз ҷониби донорҳои байналмилалӣ мебошад, зеро зайлे дар боло нишон дода шуд, сатҳи пасти ММД ба ҳар сари аҳолӣ бо худ ҳатари онро меорад, ки 7 ҳадафи Ҳазорсола нисбат ба Тоҷикистон бе расонидани чунин қӯмак дастнорас мебошанд. Чун Тоҷикистон ҳусусият ва омилҳои рушди худро дорост, қӯмакҳои чомеаи байналмилалиро ба он самтҳое равона бояд кард, ки метавонанд фоиданокии зиёди иҷтимоӣ-иқтисодиро таъмин намоянд.

Вазифаи 2. Таҳия ва амалигардонии стратегияҳое, ки ба одамони ҷавон имконияти пайдо кардани кори арзанд ва маҳсулнокро медиҳанд.

Тавре маълум аст, яке аз нишондиҳандаҳои Ҳадафи 8, сатҳи пасти бекорӣ миёни ҷавонон мебошад. Табиист, ки сухан дар бораи пасти кардани сатҳи бекорӣ байни одамони ҷавон меравад. Кишвар барои бо ҷои кор таъмин намудани шумораи аз сол то сол афзояндаи ҷавонон имкониятҳои моддӣ-техникӣ ва молиявиро надорад. Гуфтани коғист, ки танҳо дар давраи солҳои 2005-2009 шумораи шахсони синнашон ба 20-24 расида аз 660,8 то 805,2 ҳазор нафар, ва ё 21,9%, 25-29 сола – аз 519,5 то 619,8 ҳазор нафар ва ё 19,3% зиёд гардид. Зиёда аз 75% ин зумра бо ҷои кори расмӣ таъмин карда намешаванд. Дар натиҷа шахсони мазкур ё дар соҳҳаҳои ғайрирасмӣ ба кор медароянд, ё ба кишварҳои дигар ба ҷустуҷӯи кор мераванд. Дар ҳуди кишвар метавон ҷойҳои кориро бо арзиши аз 5 то 175 ҳазор долл. барои ҳар як коргар, вобаста ба ҳусусияти ҷои кор (маҳнотталабӣ, масолеҳгунҷӣ, илмғунҷоӣ, ғунҷоиши фондҳо) ташкил дод.

На буҷети давлат, на баҳши ҳусусӣ имкониятҳои пурра бо кор таъмин намудани захираҳои маҳнатии афзояндаро надорад. Танҳо дар соли 2008 афзоиши захираҳои маҳнатӣ 138 ҳазор нафарро ташкил дод. Барои онҳоро бо ҷои кори арзонтар ва маҳнотталаб таъмин намудан на кам аз 700 млн. долл. ИМА лозим аст. Вале агар онҳо мувофиқи соҳтори соҳавии иқтисодиёти қунунӣ бо ҷои кор таъмин шаванд, пас дар як сол 4,14 млрд. долл. ИМА лозим мешавад, ки он 86,0% аз ҳаҷми умумии ММД-и кишварро ташкил медиҳад. Ин танҳо мутобиқи як сол аст. Барои ҳамин ҳар сол зиёда аз 80% шумораи афзояндаи захираҳои маҳнатии мардона ба Россия, Қазоқистон, Белорус, Украина, АМА мераванд, то ҷои кор бо музди арзандаро пайдо қунанд. Вобаста ба ин бояд қайд намуд, ки музди маҳнати миёна дар Тоҷикистон барои таъмини на танҳо зиндагии арзандай хонадон, балки ҷиҳати бавучӯдоварии қувваи корӣ нокифоя мебошад. Дар ивази музди маҳнати моҳона дар Тоҷикистон 50 кг, дар Озарбойҷон- 218 кг, дар Белорус-180 кг, дар Қазоқистон-207 кг, дар Россия -433 кг, дар Украина- 219 кг гандум харидан мумкин аст. Тақрибан ҳамин ҷиз ба дигар маҳсулотҳо (картошқа, гӯшт, шир, равған, тухм ва ғ.) низ даҳл дорад. Дар ҳамон соли 2008 музди маҳнати миёна дар Тоҷикистон 231,53 сомонӣ ва ё 67,5 долл.ИМА-ро ташкил медод.

Сол аз сол миқдори ҷавононе, ки ба ҳайати муҳочирони маҳнатии беруна меомезанд, афзун мегардад. Айни замон дар кишварҳои хориҷӣ 692,9 ҳазор нафар (тибқи иттилооти Хадамоти муҳочирати ВКД) зодагони Тоҷикистон меҳнат мекунанд. Назар ба зодагони дигар

кишварҳои собиқи шуравӣ онҳо бештар ба кӯмак ниёз доранд, чунки истисмор ва таъзиқ карда мешаванд. Ин пеш аз ҳама аз он бармеояд, ки қисми асосии муҳоҷирони меҳнатии тоҷик (то 80%) ба тариқи пинҳонӣ кор мекунанд.

Сабабҳои ин вазъият аз он иборат аст: а) надонистани забони русӣ; б) нафаҳмидани қонуни меҳнати кишварҳои истифодабарандай қувваи корӣ; в) паст будани сатҳи таҳсилот ва касбӣ-таксусии худи муҳоҷирон. Бинобар ин муҳоҷирони тоҷик аз ҳама каммузӣ ба ҳисоб мераванд. Қисми асосии онҳо корҳои чиркин, беихтинос ва барои саломатӣ заароварро иҷро мекунанд.

Душвориҳо ва ҳавфҳо дар роҳи расидан ба ҳадаф

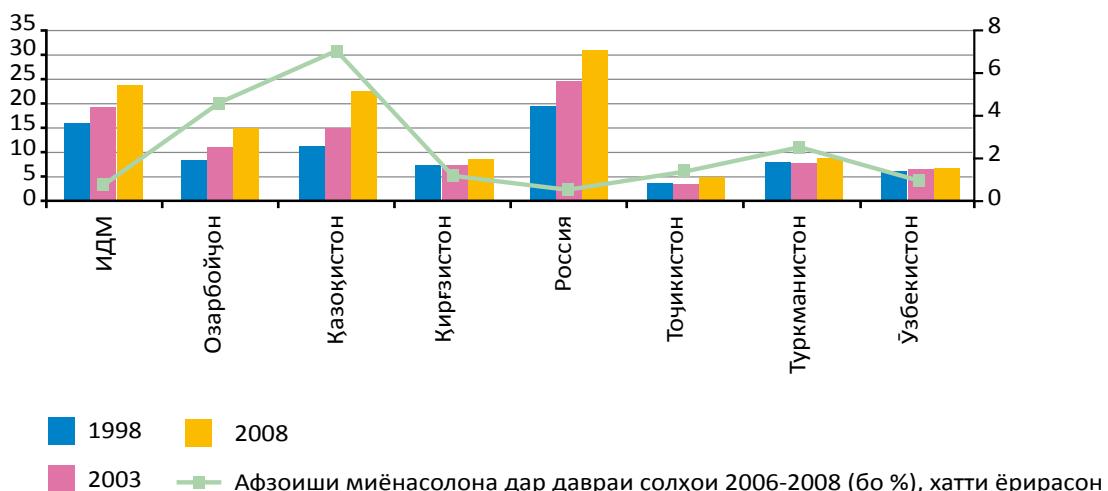
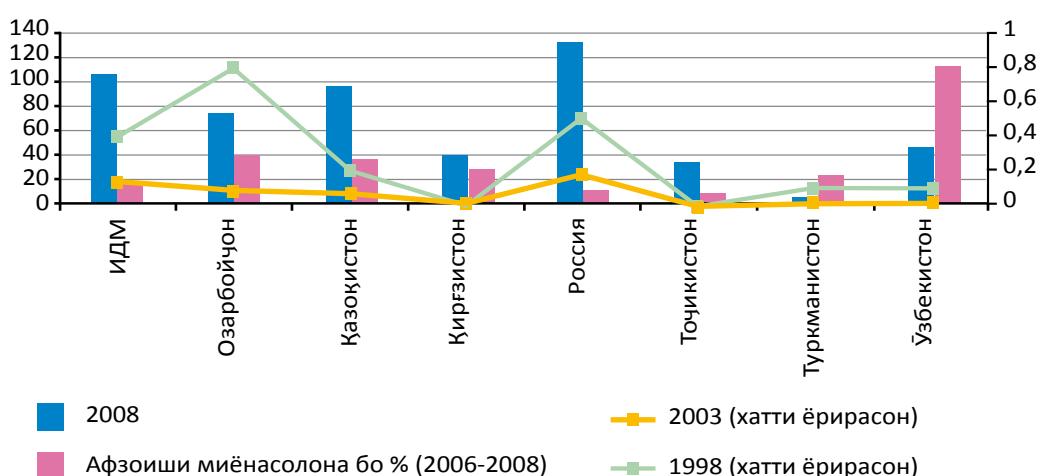
Ҷомеаи байнамилалӣ то ҳол ба ин зумра ҷавонон таваҷҷӯҳи лозим намедиҳад. На Созмони байнамилалии муҳоҷират, на Созмони байнамилалии меҳнат ва на ташкилотҳои молиявӣ-иқтисодии байнамилалӣ то ҳол натавонистаанд кори ҳудро нисбат ба ин зумраи аҳолӣ дигаргун созанд. Охирон вобастаи якчанд ҳавфҳо мебошад. Ҳатто ба ҳаҷми хеле қалони маблағҳои пулие, ки муҳоҷирони меҳнатӣ равон мекунанд (то 2,7 млрд. долл. ИМА) нигоҳ накарда, онҳо натавонистанд пастравии сатҳи камбизоатиро дар Тоҷикистон тезонанд. Ғайр аз ин дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ маблағи пулҳои равонкардаи муҳоҷирон то 1,8 млрд. долл. ИМА ихтизор гардид.

Таҳқиқот нишон доданд, ки ММЧ соҳти синну солӣ ва ҷинсии аҳолии кишварро ҳароб карда, ба сустшавии оила ва пастшавии иқтидори тарбиявии ҷомеа мебарад. Он ба бадшавии иқтидори сиҳатмандии оила, ба норасоии қувваи кории мутахассис, алалхусус дар соҳаи кишоварзӣ, ба таназзули шумораи қалони муҳоҷирон оварда мерасонад. Вобаста ба ин ҳавфҳои сершумор ба амал меоянд -- беодамгардии бисёр маҳалҳои аҳолинишин, зиёд гардидани шумораи духтароне, ки имконияти пайдо кардани ҳамсафари ҳаётро надоранд, паст шудани маҳсулнокии меҳнат, паст шудани истифодаи меҳнати ихтиносӣ ва ғ.

Вазифаи 3. Дар ҳамкорӣ бо бахши ҳусусӣ ҷораҳоеро дидан лозим аст, ки то ҳама ҷавонанд истифодабари манфиатҳои технологияҳои нав бошанд, алалхусус иттилоотӣ-коммуникатсионӣ

Пайвастан ба фазои иттилоотии ҷомеаи байнамилалӣ

Солҳои охир дар Тоҷикистон авчи ҳақиқии таъмини алоқаи телефонӣ на танҳо дар дохили кишвар, балки байни истифодабарандагони ҳатҳои алоқаи телефонҳои гайрисайрӣ ва мобилий инҷунин кишварҳои дигар мушоҳида мешавад. Охирон зиёда аз 70% аҳолиро фаро мегирад. Дар шаҳрҳо ва деҳаҳои қалон шабакаҳои интернет-кафе паҳн мешаванд, дастрасии аҳолӣ ба хизматрасонии телефонӣ, ба алоқаи мобилий ва ба интернет зиёд мегардад. Лекин, ҳоло ҳам қафомонии кишвар оид ба дастрасӣ ба истеҳсолоти иттилоотӣ байнамилалӣ дар қиёс бо кишварҳои минтақа мушоҳида мегардад. Дар ин бора иттилооти диаграммаҳои 34-35 шаҳдат медиҳанд.

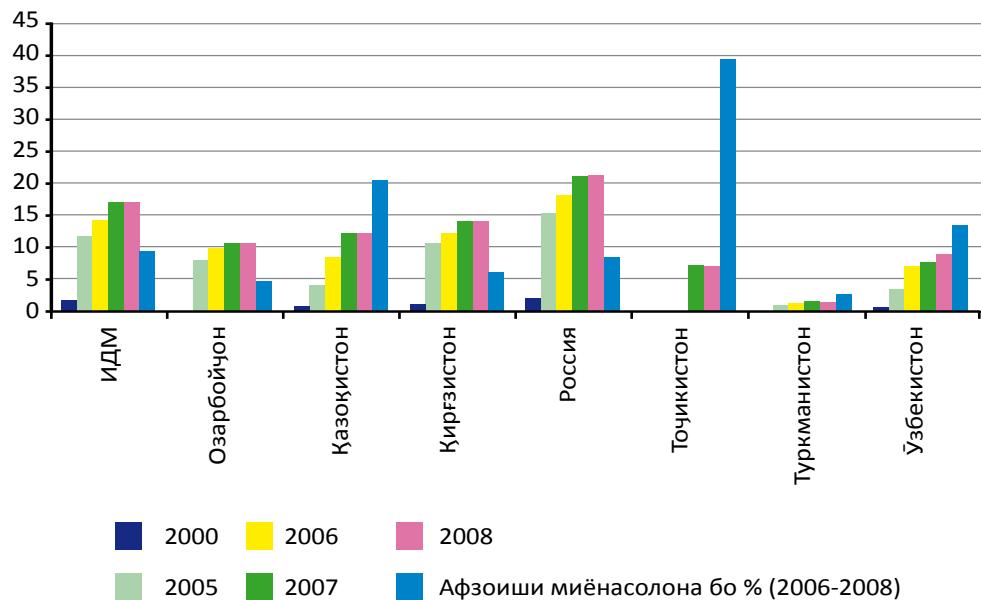
Диаграммаи 43. Шумораи телефонҳои статсионарӣ (ба 100 нафар) ⁶⁴Диаграммаи 44. Шумораи муштариёни телефонҳои мобилий⁶⁵

Маълумоти диаграммаҳои 34-35 аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар Тоҷикистон суръати зиёдшавии хатҳои алоқаи ҳам телефонҳои статсионарӣ ва ҳам мобилий, дар қиёс бо дигар кишварҳои ИДМ хеле қафо мондааст, ба он нигоҳ накарда, ки дар кишвар авчи ҳақиқии телефонӣ ҳис карда мешавад. Алалхусус корҳои бо телефон таъминкунӣ дар дехот дар қӯҳистон ва ноҳияҳои дурдаст бо суръати суст рафта истодаанд. Бисёр ноҳияҳои дурдаст бо хатҳои телефонии статсионарӣ ва мобилий пурра фаро гирифта нашудаанд. Операторони мобилий кӯшиш мекунанд, ки бо хаттӣ мобилий фақат он минтаҳаҳои аҳолинишиниро таъмин намоянд, ки сокинонаш қобилияти муқаррарии пардохтро дошта бошанд.

Бо фарогирии интернет низ кишвари мо нисбат ба кишварҳои дигар, ба қафомонии ҷиддӣ роҳ медиҳад, ки ин аз иттилооти диаграммаи 36 дида мешавад, ҳарчанд суръати болоравии шумораи истифодабарандагон баланд аст.

⁶⁴ Statistical Yearbook for Asia and the Pacific. 2009. ESCAP. Bangkok, 2010. p.132

⁶⁵ Ҳамон ҷо.

Диаграмма 45. Шумораи истифодабарандагони шабакаи Интернет.⁶⁶

Маълумотҳои мазкур аз хеле тез зиёдшавии истифодабарандагони шабакаи интернет дар Тоҷикистон шаҳодат медиҳанд, ки дар суръати аз ҳама баланди болоравӣ байни дигар кишварҳои собиқ шуравӣ ифода ёфтааст. Дар ин самт вазъият дар Тоҷикистон назар ба Ӯзбекистон, Туркманистон ва дигар кишварҳо хеле хуб мебошад. Лекин иттилооти аз сарчашмаҳои расмӣ пешниҳодшуда эҳтиёҷ ба санҷиш доранд, зеро муҳоҳидаҳои муқаррарӣ баъзе шӯбҳаҳоро оид ба дурустии онҳо эҷод мекунанд.

Душвориҳо ва ҳавфҳо дар роҳи расидан ба ҳадаф

Дар Тоҷикистон бо сабаби паст будани қобилияти пардохти аҳолӣ, инчунин паст шудани сатҳи таҳсилоти умумии аҳолӣ, дастрасӣ ба технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ боздошт мегардад. Технологихои номбаршуда истифодаи фароҳи худро байни мардумони нисбатан даромаднок пайдо менамоянд, қисми аҳолии камбизоат ва қашшоқ аз хатти истифодаи фаъоли онҳо дар канор мемонад. Ин ҳама ба соҳаҳо ва намуди сокин даҳл дорад. Хизматрасониҳои муносиб истифодабарии фароҳро дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, идоравӣ, молиявӣ ва саноат пайдо менамоянд, вале дар соҳаҳои кишоварзӣ, ҳифзи муҳити зист, худидоракунӣ дар чойҳо, мақомоти корҳои доҳилий ва ғайра ғайриқаноатбахш истифода бурда мешаванд.

Сатҳи қобили қабули қарзи берунӣ

Дар шароити чунин кишварҳо, ба монанди Тоҷикистон масъалаи қарзи беруна аҳамияти басо ҷиддӣ пайдо мекунад. Ин бо ҳолатҳои зерин вобаста мебошад: а) иқтисоди кишвар ҳоҳиши онро дорад, ки барои маблағузорӣ зиёдтар ҷолиб бошад. Дар мамлакат то ҳол муҳити мусоиди маблағузорӣ эҷод нашудааст. Бинобар ин, Ҳукумати Тоҷикистон дар фарқият бо бисёре аз кишварҳои Шӯравии сабиқ, барои ҳалли нақшаҳои рушди иқтисодии худ ба қарзи берунӣ таваҷҷӯҳӣ бештар зоҳир мекунад; б) дар доҳилии кишвар моҳиятан захираҳо барои рушди пайдарпаи иқтисодӣ бисёр ноҷиз

66 Ibid, p. 133

мебошанд. Дар баробари ин, кишвар бо сатҳи баланди камбизоатӣ фарқ мекунад. Вазни қиёсии корхонаҳое, ки ба зарар кор мекунанд, хеле баланд мебошад ва ин омил ба ташаккули захираҳои сармоягузории давлат, бахши хусусӣ корпоративӣ таъсири манғӣ мерасонад. Омили мазкур ҳам давлат ва ҳам доираҳои соҳибкориро маҷбур месозад, ки ба манбаъҳои берунии қарзгирӣ воситаҳо таваҷҷӯҳ намоянд; в) созмонҳои байналмилалии молиявӣ ва иқтисодӣ дар ҷалби воситаҳои берунии молиявӣ ба иқтисоди ҷомеаҳои гузаранд ҳавасманд мебошанд, ки онҳо бо ақибмондагии иқтисодӣ ва сатҳи баланди камбизоатии аҳолӣ фарқ мекунанд.

Дар солҳои охир Бонки Ҷаҳонӣ ва Ҳазинаи байналмилалии асьор (ХБА) ташабbusero ба манфиати кишварҳои фақири дорои қарзҳои калон (с.1996) ва дигар ташабbusi иловагиро барои сабуксозии сарбории қарздорӣ бар асоси ҷандҷониба (с.2005) ба роҳ монданд. Тибқи ташабbusi охирин бекорсозии 100 фоизаи қарзҳо дар назди Ҳазинаи байналмилалии асьор ва Ассотсиатсияи байналмилалии рушд имконпазир мегардад. Аз роҳи бекорсозии қарзҳо сарбории қарзи 33 кишвар сабук карда шуд.⁶⁷ Тоҷикистон низ дар миёни ин кишварҳо қарор дорад.

Чунин ташабbusҳо бешубҳа чиҳатҳои мусбат низ доранд. Аз нигоҳи назариявӣ захираҳои озодшуда метавонанд ба мақсади сармоягузории иқтисод истифода шаванд. Дар воқеият чунин равиш на дар ҳамаи кишварҳо вучуд дошта метавонад. Дар кишварҳое, ки коррупсия амиқ решавонидааст, чунин иқдомҳо маҳол аст, ки ба афзоиши иқтидори сармоягузорӣ оварда расонанд.

Гузоришҳо дар бораи вазъи қарзи берунии Тоҷикистон ниёз ба беҳсозии оянда доранд. Вале онҳо фақат иттилоот дар бораи сарчашмаҳои қарзгирӣ, таҷдиди соҳтори қарзҳо, соҳтори арзи қарзи берунӣ, хидматрасонии қарз ва ҳамчунин муқоисаҳои байналмилалӣ ва нишондиҳандаҳоеро дар бар мегиранд, ки ба ҳаҷми умумии қарзи берунӣ дар ҳудуди ИДМ, муносибати қарзи берунӣ ба ММД дар кишварҳои ҷудогона, қарзи берунӣ ба ҳар сари аҳолӣ, қарзҳои имтиёздор, таносуби хизматрасонии қарзи берунӣ ва содирот ва ғайра вобаста мебошанд.⁶⁸

Қарзҳои берунӣ дар сармоягузорӣ ба иқтисоди Тоҷикистон нақши ҳалкунанда мебозанд. Мувофиқи маълумоти Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ дар кишвар барномаҳои сармоягузорӣ иҷро мешаванд, ки аз ҳисоби қарзҳои берунӣ ва қӯмаки бебозгашт маблағтузорӣ мешаванд. 75% арзиши корҳо, ки тибқи барномаҳои номбаршуда амалӣ мешаванд, аз воситаҳои қарзи берунии давлатӣ ташкил ёфта, ба 8 млрд. долл. ИМА баробар мебошанд. Мувофиқи маълумоти ХБА маблағи қарзи берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30,1% нисбат ба ММД дар соли 2008 то 44,7% дар соли 2010 афзоиш ёфтааст.⁶⁹ Афзоиши аз ҳад зиёди қарзи берунӣ бо манфиатҳои ҳалли масъалаҳои муҳими иҷтимову иқтисодии рушди қарордошта дар назди кишвар муҳолифат дорад.

Сарчашмаҳои қарзи берунӣ аз мавқеи манфиатҳои бунёдии кишвар аҳамияти муайян доранд. Дар ин ҳолат, сухан дар бораи таносуби қарзҳои ҷандҷониба ва дуҷониба дар соҳтори қарзии берунии кишвар мераవад. Ҳар ду намуди қарз аз мавқеи манфиатҳои қарзгиранда хусусияти гуногун доранд. Силсилаи комили қарзҳои ҷандҷониба, маҳсусан, дар ҳаҷмҳои хурд ба рушди бахши воқеии иқтисод равона нашуданд, балки ба мақсадҳои истифода мешаванд, таъсирибахшии ба даст овардани онҳо ба сифр баробар аст. Инҳо асосан захираҳое мебошанд, ки барои амиқсозии ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ ва ниҳодӣ истифода мешавад.

Дар поён соҳтори қарзи берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

⁶⁷ Более подробно см.: Формирование глобального партнерства для достижения Целей развития тысячелетия. Доклад целевой группы по оценке прогресса в достижении ЦПРТ 2008год. Нью-Йорк, 2008, стр. 31-32.

⁶⁸ См.: Ежегодные Отчеты о состоянии внешнего долга Таджикистана, опубликованные Минфином РТ.

⁶⁹ Hurley Gail. Draft Report Outline: Study on Debt and Fiscal Space.

24 Feb. 2010. // htth://sitevesources.worldbank.org

Чадвали 11. Соҳтори қарзи берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон
мувофиқи қардздиҳандагон, бо доллари ИМА.⁷⁰

	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Қарзҳои чандҷониба ба ҳисоби %	79,1 10,4	133,0 15,9	315,0 32,0	365,6 36,0	378,5 37,0	387,4 39,0	459,6 45,0	591,5 68,0	643,7 72,0	629,7 73,0	684,8 61,0	686,2 50,
Қарзҳои дучониба ба ҳисоби %	537,7 70,4	574,8 68,8	542,0 55,0	533,7 52,0	529,8 52,0	492,4 50,0	474,2 46,0	217,3 25,0	200,7 22,0	185,3 21,0	385,9 35,0	638,4 47,0
Қарзҳои дигар ба ҳисоби %	147,4 19,2	128,0 15,3	119,7 12,0	127,8 12,0	110,2 11,0	104,7 11,0	96,9 9,0	62,2 7,0	51,2 6,0	51,4 6,0	49,2 4,0	46,9 3,0
Ҳамагӣ ба ҳисоби %	764,2 100	835,8 100	976,7 100	1027,1 100	1018,5 100	984,5 100	1030,7 100	871,4 100	894,9 100	866,3 100	1119,9 100	1371,4 100

Мувофиқи маълумоти ҷадвали мазкур таи 15 соли охир дар таносуби байни қарзҳои чандҷониба ва дучониба ларзишҳои муайянे муশоҳида мешаванд. Вазни қиёсии қарзҳои чандҷониба то соли 2005 тамоюл ба болоравӣ дорад ва сипас якбора ба поёнравӣ майл мекунад. Дар маҷмӯъ дар давраи аз соли 1995 то соли 2008 ҳаҷми қарзҳои чандҷониба 8,7 баробар, дар ҳоле, ки ҳаҷми қарзҳои дучониба 18,8% афзоиш ёфтааст. Вазъияти қарзҳои дучониба дар солҳои 2006-2008 якбора тағйир ёфтааст ва дар ин муддат ҷунин қарзгириҳо 3,4 баробар афзоиш ёфтааст. Ин ба хотири қарзи берунии Ҳитой рӯҳ додааст. Дар давраи солҳои 1995 то 2008 маблағи қарзи Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой (ҶХХ) аз 5,3 млн. долл. то 494,0 млн. долл. ИМА афзоиш ёфтааст. Тибқи маълумот дар тӯли солҳои 2009 ва 2010 қарзи Тоҷикистон ба Ҳитой ба 1 миллиард доллар наздик мешавад. Захираҳои молиявии қарзгирифта аз ҶХХ барои рушди зерсоҳторҳои объектҳо – соҳтмони роҳҳои автомобилгарди дорои аҳамияти байналмилалӣ (транзитӣ), ҳатҳои барқ, нақбҳои нақлиётӣ ва ғайра истифода мешавад. Ҷунин объектҳо барои рушди бахши воқеии иқтисод аҳамияти ҳалқунанда доранд. Вале бояд дар назар дошт, ки ҷунин қарзҳо, ба монанди қарзҳои чандҷонибаи созмонҳое монанди Бонки ҷаҳонӣ, ХБА ва БОР бекор карда намешаванд. Аз ин рӯ, муносибат бо қарзҳое, ки кишварҳои алоҳида voguzor кардаанд, бояд қобили пешбинӣ бошад. Ин муҳим аст, ки захираҳои молиявии voguzorshуда самаранок ва босифат истифода шаванд. Соҳтори қарзи берунӣ вобаста ба истифодабарандагони он дар солҳои охир тағйир меёбад. Ҳамин тавр, дараҷаи марказикунӣ барои дарёфт ва истифодаи воситаҳои қарзи давлатӣ афзоиш меёбад. Вазни қиёсии қарзҳои муҳими давлатӣ дар ҳаҷми умумии қарзи берунӣ 77,5%, дар соли 2008 – 95,4% ташкил дод. Дар айни ҳол, вазни қиёсии муассисаҳои давлатӣ аз 11,7% то 3,2% коҳиш ёфт. Ҷунин вазъиятро метавон ҳамчун манғӣ гурӯҳбандӣ кард.

Ҳамчунин бояд дар назар дошт, ки афзоиши вазни қиёсии қарзи мустақими давлатӣ самтҳои афзалиятдори захираҳои даҳлдорро дар бахши зерсоҳтор фаро мегирад. Дар мавриди бахши воқеии иқтисод зимни ҷунин шакли дарёфт ва тақсимоти воситаҳои қарзгирифтшуда сатҳи ақибмонии он, махсусан фарсадашавиии фонҷҳои асосии истеҳсолот афзоиш меёбад. Дар Тоҷикистон ҷунин вазъ вуҷуд дорад.

Аз мавқеи таъсирбахши сармоягузорӣ, болоравии вазни қиёсии агентҳои хоҷагидорӣ дар соҳтори ҳам қарзи берунӣ ва ҳам қарзи давлатӣ хеле ба мақсад мувофиқ мебошад. Ба ин тарик қисми асосии маблағҳои қарзӣ ба рушди воқеии иқтисодиёт равона карда мешаванд. Ин ҳолат ба як қатор натиҷаҳои самарарабаҳш оварда мерасонад, ки инҳоянд: а) навсозии захираҳои асосии

70 Отчет о состоянии внешнего долга Таджикистана. Минфин РТ. Душанбе, 2005. Стр. 6 и Отчет о состоянии государственного долга на 2008 год. Минфин РТ. Душанбе, 2009. Стр. 10

истеҳсолот бо назардошти талаботи инкишофи илмӣ-техникӣ, зиёд кардани захираҳои гардиши истеҳсолот бо назардошти меъёрҳои истифодаи онҳо; б) аз нав барқарор кардани иқтидори истеҳсолот ва боло бурдани сатҳи истифодаи он; в) афзоиши даромаднокии воҳидҳои истеҳсолӣ ва зиёдшавии пардоҳти андоз ба буҷети давлатӣ; г) боло бардоштани сатҳи иштироқи корхонаву ташкилотҳо дар ҳаллу фасли масалаҳои ҳалталаби рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати гирифтан ва истифода бурдани воситаҳои қарзи берунӣ, баланд бардоштани нақши мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракуни маҳаллӣ басо зарур мебошад. Ин маънои ғайримарказонидан дар тақсимот ва истифодаи қарзҳои беруниро доро буда, метавонад имконияти бозгашт ва хизматрасонии воситаҳои қарзи беруниро афзун намояд. Бешубҳа, дар ҳолатҳои дилҳоҳ истифода-барии мутамаркази захираҳои қарзӣ имконияти пардоҳти саривақтии захираҳои қарзи гирифташударо маҳдуд намуда, ба пастравии самаранокии истеҳсолоти иқтисодӣ оварда мерасонад. Тақсимоти ғайримарказонидан ин гуна захираҳо моҳияти принсипи сурогавиро баланд бардошта, шахсони масъулро барои дарёftи омилҳои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва дигар нишондиҳандаҳои самараноки фаъолияти корхонаҳо водор месозад. Дар давраи солҳои 1999-2008 қарзи берунии корхонаҳои давлатӣ аз 113,9 млн. долл. ИМА то 44,4 млн. яъне ба андозаи 2,6 баробар кам гардид. Дар баробари ин қарзи корхонаҳои кафолати давлатидошта дар ҳачми 3,2 баробар ва корхонаҳои кафолати давлатӣ надошта дар ҳачми 45,3% кам гардидааст. Давлат ба таври назаррас доираи пешниҳод намудани кафолатро ба бахши ҳусусӣ маҳдуд намуд. Қарзи кафолатноки берунӣ ба корхонаҳои ҳусусӣ 2,3 баробар кам гардид.⁷¹ Нисбат ба он ки дар соҳтори қарзи берунии ба Тоҷикистон пешниҳодшуда номутаносибӣ миёни қарзҳои давлатӣ ва қарзҳои корхонаҳою мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ба вуҷуд омадааст, зарурати исбот нест. Суҳан дар ҳусуси номутаносиб миёни қарзҳои берунии мамлакат чӣ ба таври мутамарказ ва чӣ ба таври ғайримарказонида идорашаванда меравад.

Вобаста ба ин масъалаи таъсиси соҳтори маҳсус оид ба идоракуни қарзи берунии кишвар, мавриди муҳокимаи фаъол қарор дорад. Баъзе тадқиқотчиён тарафдори ақидаи таъсис додани соҳтори мустақили идоракуни қарзи берунӣ мебошанд. «Баёни интихоби мазкур аз он иборат мебошад, ки идоракуни қарз донишу маҳорати маҳсусро талаб менамояд ва азхудкунии онҳо дар доираи соҳтори мустақил осонтар мебошад... ба қадом тарик ташкил ёфтани соҳтори идоракуни қарз, вобаста ба вазъияти муқарарии эҷодгаштаи ҳар кишвар мебошад».⁷² Ин маънои онро дорад, ки ҳадамоти идоракуни қарзи берунӣ вазифадор аст як қатор ҳусусиятҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодии рушди Тоҷикистонро, дар назар дошта бошад. Аз ҷумла, вазифадор аст оид ба тақсимот ва истифодабарии қарзҳои хориҷӣ назорати бодиққат барад, бо мақсади ба сатҳи паст расонидани таъсири омилҳое, ки ба истифодабарии таъсирбахши ин захираҳо таъсири манғӣ мерасонанд. Аз ин ҷо ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки ҷунин ҳадамот бояд дар алоқаи зич бо намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ кор ва фаъолият намояд. Фақат ҷунин ҳамкорӣ метавонад шаффоғияти истифодабарии маблағҳои қарзи беруниро таъмин намуда, сатҳи коррупсияро дар ин раванд паст фарорад.

Мақсади асосии Ташаббуси МҚДҚҚ, тавре маълум аст, ба озодшавии захираҳо ба ҳадафҳои рушд равона карда шудааст. Бекор кардани қарзҳои берунӣ маъни онро дорад, ки захираҳои даҳлдори буҷет барои баргардонидани қисми асосии қарзи берунӣ ва хизматрасонии он истифода бурда на-мешавад. Бояд қайд намуд, ки маблағи хизматрасонии қарзи берунӣ таи солҳои охир ба андозаи баланд расидааст. Дар тӯли солҳои 2000-2008 он маблағи 530,3 млн. долл. ташкил дод. Фақат дар давоми як сол (2007/2008) он аз 48,7 то 89,5 млн. долл. афзудааст, дар баробари ин маблағи гузаронидаи фоиз барои қарзи асосӣ аз 11,8 то 17,1 млн. долл. ИМА афзудааст.⁷³ Тамоми асосҳо барои тасдиқи он мавҷуданд, ки агар қарзҳо бекор карда нашаванд, ин ҳолат метавонад ба афзоиши кало-

⁷¹ Отчет о состоянии государственного долга на 2008 год. Минфин РТ. Душанбе, 2009. Стр. 16.

⁷² Общий обзор правовых вопросов управления долгом. ЮНИТАР. Женева, 2004, стр. 16.

⁷³ Отчет о состоянии государственного долга за 2008 год. Минфин РТ. Душанбе, 2009, стр. 19.

ни маблағҳои хизматрасонии қарзи берунӣ ва пардохти фоизи он оварда расонад. Ин ҳолат, чӣ тавре маълум аст, ба тангшавии фазои сармоягузорие, ки барои тез ҳаллу фасл намудани масъалаҳои ҳалталаби ҷиддии иҷтимоӣ-иқтисодии рушди ҷумҳурӣ зарур аст, мусоидат менамояд.

Муттахассисон, аҳамияти оstonавии таносуби беҳтаринро байни ҳаҷми хизматрасонии қарзи давлатӣ ва ҳаҷми қарзи беруни давлат, ҳисоб карда баромаданд. Он 25%-ро ташкил медиҳад. Дар ин бобат вазъият дар Тоҷикистон каму беш хуб ба ҷашм мерасад. Дар соли 2000 нишондиҳандаи дар боло овардашуда ба 5,2%, с.2001 – ба 6,1%, с.2002. – ба 8,9%, с.2003 – ба 3,4%, с.2004 – ба 4,2%, с.2005 – ба 7,6%, с.2006 – ба 5,7%, с.2007 – ба 4,3%, с.2008 – ба 6,5%,⁷⁴ баробар буд. Рақамҳо нишон медиҳанд, ки таносуби хизматрасонии қарзи берунӣ нисбат ба худи қарзи берунӣ дар муқоиса ба он аҳамияти оstonавие, ки баҳисобигирии манфиатҳои нигоҳдории бехатарии иқтисодиро муайян месозад, хело паст мебошад. Ин натиҷаи амали ду омил мебошад – таҷдиди чандкаратаи соҳтори қарз ва гирифтани қарзҳои имтиёзӣ. Аммо, бешубҳа дар оянда гаронии хизматрасонии қарзи берунӣ меафзояд, зеро мӯҳлати бозпасгардонии қарзҳо дар натиҷаи таҷдиди соҳтор ба вақи хеле дер гузаронида шудааст.

Душвориҳо ва ҳавфҳо дар роҳи расидан ба ҳадаф

Дар солҳои охир бадшавии соҳтори қарзи берунӣ рух дода истодааст. Вазни хоси қарзҳои шакли дучониба дошта, яъне кишварҳои алоҳида, меафзояд. Баъзе аз ҷунин кишварҳо ҳангоми пешниҳоди қарзҳо манфиатҳои геополитикии ҳудро дар назар мегиранд. Ҷунин қарзҳо одатан бекор карда намешаванд ва метавонанд муддатҳои дароз сарбории вазнин гарданд. Омили дигари ҷиддӣ он аст, ки то ҳол мониторинги таъсирбахши истифодай самараноки маблағҳои қарз вуҷуд надорад. На соҳторҳои марказии давлатӣ ва на субъектҳои ҳоҷагидорӣ ба зарурати ҷунин истифодабарии маблағҳо одат накардаанд, то ин ки даромади бадастомада сарчашмаи асосии бозпасгардонии қарз ва фоизи муносаби он гардад. Баъзе масъалаҳои ҳалталаб дар таъмин намудани шаффофияти зиёдтар оид ба истифодабарии маблағҳои қарзӣ, вуҷуд доранд. Шубҳае нест, ки дар оянда гаронии хидматрасонии қарзи берунӣ меафзояд, зеро мӯҳлати бозпасгардонии қарзҳо дар натиҷаи таҷдиди соҳтор ба вақи хеле дер гузаронида шудааст.

Ҳамоҳангсозии фаъолияти ташкилотҳои байналмилалие, ки ба Тоҷикистон барои рушди иҷтимоӣ - иқтисодӣ мусоидат менамоянд

Ба Тоҷикистон барои татбиқи ҳадафҳои рушд, шумораи зиёди ташкилотҳои байналмилалӣ ва миллӣ аз кишварҳои тараққикарда кӯмак менамоянд. Аз ҳама бонуфустарини онҳо ташкилотҳои байналмилалӣ ва минтақавии молиявӣ - иқтисодӣ (БЧ, ХБА, БОР, БРТА, БИР, ОПЕК) ба ҳисоб мераванд. Онҳо ба Тоҷикистон кӯмакҳои бузурги молиявӣ ба тарзи бозпасгардонӣ ва ройгон, ин-ҷунин кӯмакҳои техниқӣ мерасонанд, ҷораҷоро оид ба ислоҳоти амиқ (соҳторӣ, идоравӣ, бозорӣ, соҳавӣ) ба вуҷуд меоранд, ба кишвар хизматҳои машвратӣ мерасонанд. Дар солҳои охир, нақши намояндагии вазоратҳо оид ба рушд ва ҳамкориҳои техникии кишварҳои тараққикарда (USAID, GTZ, DFID, CIDA, JAICA ва ғ.) зиёд гардида истодааст. Онҳо ҳамчунин барномаҳои алоҳидаи муҳимро маблағгузорӣ намуда, сиёсати ислоҳоти бозаргонии иқтисод, баланд бардоштани сатҳи таъминнокии озуҷавориро амалӣ мегардонанд ва ба кишвар кӯмакҳои гуногуни техниқӣ мерасонанд. Намояндагии минтақавии блокҳои иқтисодӣ, ба монанди Евро-Союз, ЕвразЭС, ЦАРЭС, ОЭС амал менамоянд, ки дар якҷоягӣ бо Ҳукумати Тоҷикистон як силсила масъалаҳои ҳалталаби сиёсӣ, иқтисодӣ, ва иҷтимоиро ҳаллу фасл менамоянд. Файр аз ин, дар кишвар якчанд ташкилотҳои фаъолият менамоянд, ки аз ҷониби Ҳазинаи Оғоҳон маблағгузорӣ мешаванд. Онҳо вазифаҳои гуногунро иҷро менамоянд, сар карда аз кӯмакҳои хайриявӣ то додани қарзҳо. Ин

гуфтаҳо ба Ҳазинаи Ҳумайнӣ низ дахл дорад. Фаъолияти ин ташкилотҳо дар Тоҷикистон дорои ҳарактери системавӣ ва болоравӣ буда, соҳаҳои нав ба навро фаро мегирад. Ҷунончӣ, Ҳазинаи Оғоҳон дар солҳои охир хеле фаъолона ба ҳалту фасли масаълаҳои рушди иҷтимоӣ – иқтисодии мардуми кӯҳистон машғул мебошад.

Дар Тоҷикистон шумораи зиёди ташкилотҳои байналмилалӣ оид ба қарзҳои хурд амал менамоянд, ки ё худ бевосита кор мебаранд, ё ташкилотҳои таҳҷои ғайрихукуматиро ба сифати намояндаи худ ҷалб менамоянди. Дар 10 соли охир аз ҷониби онҳо на танҳо корҳои зиёд оид ба қарздиҳӣ бо мақсади баланд бардоштани шугӯл, рушди соҳибкории хурд ва миёна иҷро шудааст, балки оид ба паҳн намудани донишу маҳорати истифодабарии қарзҳои хурду миёна низ амалӣ гардидааст. Бо ин ҳама, ташкилотҳои мазкур аллакай тавонистанд саҳми босазои худро на танҳо дар боло бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ, паст кардани камбизоатӣ ва кам кардани бекорӣ гузоранд, балки дар сустшавии воқеии шиддати иҷтимоии кишвар низ саҳмгузор мебошанд.

Дар Тоҷикистон ташкилотҳои сершумори ғайридавлатии байналмилалӣ фаъолият менамоянд, ки дорои самтҳои гуногуни фаъолият мебошанд. Онҳо ба кишвар кӯмакҳои молиявӣ ва техникий расонда, корҳои зиёдро оид ба баланд бардоштани маданияти истеҳсолот, рушди психологији бозаргонӣ, васеъшавии омӯзиши забонҳои ҳориҷӣ, ҷорӣ кардани усулҳои нави гирифтани ҳосили баланд, нигоҳ доштани ҳайвонот ва коркарди маҳсулот дар шароитҳои хонагӣ ва ғайра амалӣ месозанд.

Дар маҷмӯъ, дастовардҳои замонавии Тоҷикистонро бе фаъолияти ҳадафинок ва мунтазами ташкилотҳое, ки ба кишвар кӯмакҳои гуногуншакли ба он ниёздоштаро мерасонанд, тасвир кардан душвор аст.

Душвориҳо ва ҳавфҳо дар роҳи расидан ба ҳадафҳо:

Дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ва ҳориҷӣ, ки дар Тоҷикистон фаъолият мебаранд, то ҳанӯз нуқсонҳои муҳим паси сар нашудаанд. Яке аз нуқсонҳоро набудани ҳамоҳангсозии мувофиқ байни онҳо шуморидан зарур аст. Фаъолияти ҳаммонанд тақрор мешавад, ҳарчанд соҳаҳои комили фаъолият ва ҳудудҳо ҳолӣ боқӣ мемонанд. Дар бაъзе ноҳияҳо дар як вақт якчанд созмони байналмилалӣ фаъолият мекунанд, дар ҳоле, ки дар ноҳияҳои дигар созмоне фаъол нест. Қайд кардан зарур аст, ки дар лаҳзаи кунунӣ «Қоидаҳои ҷалб, истифода, ҳамоҳангсозии мониторинги кӯмаки беруна ба Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия шуда истодааст ва пас аз қабули он вазъият дар самти мазкур беҳтар ҳоҳад шуд.

Хулосаҳо ва тавсияҳо:

- баланд бардоштани нақши созмонҳои байналмилалии молиявӣ-иқтисодӣ дар боло бурданни таҳассуси ҷавонон, дар омода кардани шумораи ҷавонон барои кори бомувафаққият дар кишварҳои қабулкунандай қувваи ҳориҷии корӣ;
- бо ҳаҷми афзуншаванда барои ҷавонон эҷод кардани ҷойҳои нави корӣ ва барқарор карданни ҷойҳои корие, ки дар гузашта мавҷуд буданд;
- талошҳои Созмони байналмилалии меҳнат, Созмони байналмилалии муҳочирият ва созмонҳои дигар барои мусоидат намудан ба баланд бардоштани сатҳи қонунисозии муҳочирияти меҳнатӣ аз Тоҷикистон, риояи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои муҳочириони меҳнатӣ аз ҷониби кишварҳои қабулкунанд;
- расонидани кӯмак ба Ҳукумати Тоҷикистон дар гуногунсозии ҷуғрофиёи муҳочирияти қувваи корӣ аз Тоҷикистон бо таъкид ба кишварҳое, ки дар он ҷо ҳуқуқҳо ва манфиатҳои

муҳоҷирони меҳнатӣ дар муқоиса бо Россия, Қазоқистон, Иммороти Муттаҳидаи Араб беҳтар риоя карда мешаванд;

- тақвият додани ҳамоҳангсозии фаъолияти донорҳои байналмилалӣ барои эҷод кардани ҷойҳои пурдаромад ва музди баланди корӣ дар Тоҷикистон, маҳсусан, дар чунин соҳаҷое мисли кишоварзӣ, саноат, сайёҳӣ, соҳтмон;
- ворид намудани дурнамоҳои технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба пешгӯй ва стратегияҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар сатҳҳои миллӣ ва минтақавӣ зарур ба назар мерасад;
- эҷод намудани ҳавасмандиҳои изофӣ барои ҷалб кардани сармояғузориҳои бевоситай хориҷӣ бо ҳадафҳои вусъати босуръати навоварона ва ҳудудии технологияҳои мазкур;
- муваффақ шудан зарур аст то қулли ҳудуди кишвар, маҳсусан, деҳот, бо шабакаи рақамии мобилий фаро гирифта шаванд, то дар ҳамаи нуқтаҳои аҳолинишин имконияти ба таври оперативӣ тамос гирифтан аз ҳамаи нуқтаи ҷуғрофии Тоҷикистон ва курраи замин пайдо шавад;
- бо суръати баланд инкишоф додани технологияҳои беноқили алоқа ва технологияҳои мувоғиқ (WiMAX) барои такмил додани дастрасии бахши басомади радиоӣ;
- дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба роҳ мондани самти устувор дар қоҳиш додани тарифҳо, бо назардошти он ки қисми назарраси аҳолии Тоҷикистон ба категорияни камбизоат тааллуқ дорад ва ҷорӣ кардани чунин технологияҳо дар ҳаёти табақаҳои камбизоати аҳолӣ ба сифати омили мустақилонаи баровардани онҳо аз камбизоатӣ ва қашшоқӣ баррасӣ карда мешавад;
- тақвият додани равиши ниҳодӣ ба идоракуни ҷарзи берунӣ зарур аст. Барои ин муҳим аст то институтҳои байналмилалии молиявӣ-иқтисодӣ барои сабук кардани бори гарони ҷарзи Тоҷикистон чораҳо андешанд;
- муҳим аст то Ҳукумат муборизаро бар зидди коррупсия пурзӯр намояд ва барои истифодаи муассири захираҳои аз берун қарзгирифташуда чораҳои фаъол андешад;
- ба эҷод кардани шароите муваффақ шудан зарур аст, ки дар он муассисаҳо ё ширкатҳо шартҳои зарурии қаблиро ба вучуд оранд то қарзҳои берунӣ аз ҳисоби даромади андӯхтаи онҳо дар натиҷаи истифодаи муассири маблагҳои қарзгирифташуда баргардонида шаванд. Танҳо чунин равиш имкон медиҳад то нақши ҷарзи берунӣ дар сармояғузории муассир ба иқтисодиёти кишвар баланд бардошта шавад;
- соҳтори истифодаи қарзҳои берунаро тағиیر додан зарур аст. Ҳиссаи муассисаҳо ва созмонҳоро баланд бардоштан ва мутобиқан ҳиссаи истифодаи мутамарказонидаи маблағҳои қарзиро қоҳиш додан зарур аст;
- барои қоҳиш додани ҳаҷми ҷарзи берунӣ, ки дар ҳудангезаҳои ниҳонии геосиёсиро пинҳон медорад, чораҳо андешидан зарур аст (сухан дар бораи якчанд ҷарзи дорои хусусияти дутарфа меравад);
- Нақши ҳамоҳангсозанди соҳторҳои салоҳиятдори давлатиро барои баланд бардоштани муассир будани кӯмаки ба кишвар расонидашаванда таҳқим бахшидан зарур аст;
- таъмин намудани шаффоғияти комили фаъолиятҳои созмонҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон. Ҳар як созмонро зарур аст то ҳар моҳ дар бораи фаъолияти ҳуд дар торнамои ҳуд гузориш паҳш намояд;
- таъмин намудани маҷмӯаи солонаи «Гузориш дар бораи кӯмаки берунӣ». Маҷмӯа бояд дар бораи муассирии фаъолияти чунин созмонҳо иттилооти воқеиро фаро гирад;

- Тавсияҳои Мулоқоти машваратии ТФД оид ба баланд бардоштани муассирии рушд ва иштироки созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар равандҳои иҷрои Эъломияи Париж оид ба муассирии кӯмаки берунӣ ва Барномаи амалиёти Аккра (7-8 июля соли 2010, Душанбе)
- Таҳия ва амалӣ кардани механизми дақиқи маъсулият ва назорат дар шакли гузориши пайвастаи ҳатмӣ дар бораи амалисозии Эъломияи Париж ва Барномаи Амалиёти Аккра аз ҷониби Ҳукумат ба таври муштарақ бо шарикони рушд. Созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ин раванд мониторинги ҷамъиятии иҷрои ўҳдадориҳои мазкурро таъмин менамоянд;
- Баррасӣ намудани оқилона будани дарҷи меъёри қонунгузорӣ дар бораи гузаронидани коршиносии ҳатмии қонунҳо, барномаҳо барои мутобиқат бо ўҳдадориҳои пешбурди ҳуқуқҳои инсон, баробарии ҷинсӣ ва устувории экологӣ;
- Бурдани коршиносии ҳатмии ҳамаи стратегияҳо ва барномаҳои расонидани кӯмак ба кишвар дар марҳилаи коркард, амалисозӣ, мониторинг ва арзёбӣ аз нуқтаи назари мутобиқат бо ўҳдадориҳои байналмилалии пешбурди ҳуқуқҳои инсон, баробарии ҷинсӣ ва устувории экологӣ бо назардошти фарҳангу фаҳмиши миллӣ;
- Такмил додани механизмҳои таъмини иштироки сифатии созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, маҳсусан, муаррификундандаи манфиатҳои турӯҳҳои маргиналӣ ва осебпазир, ба равандҳои коркард, амалисозӣ, мониторинг ва арзёбии барномаҳо ва лоиҳаҳо;
- Барои гузаштан аз иҷрои бевоситаи лоиҳаҳо ва барномаҳо дар соҳаи рушд ба иҷрои миллӣ (аз ҷониби Ҳукумат ва созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ), ба системаи мониторинг дар Стратегияи ҳамкории муштарaki кишварӣ ворид кардани нишондиҳандай изофиӣ «Фоизи лоиҳаҳо ва барномаҳое, ки аз ҷониби иҷроқунандагони миллӣ амалӣ мешаванд, аз миқдори умумии лоиҳаҳои амалишуда»-ро тавсия медиҳем;
- Таҳия ва амалӣ кардани стратегияи коммуникатсионии воқифсозии васеи ҷомеа дар бораи масъалаҳо, натиҷаҳои бадастомада ва имкониятҳо барои баланд бардоштани таъсирбахшии кӯмаки берунӣ.

ХУЛОСА

Ҳангоми навиштани гузориши мазкур муаллифон мутобиқи ҳамон принсипе роҳнамой шуданд, ки охирин воситаи огоҳсозии чомеаро дар бораи рафти иҷрои вазифаҳои ҳанӯз соли 2000 эъломшудаи ноил шудан ба Ҳадафҳои рушди Ҳазорсола муаррифӣ мекунанд. Ин гузориши бо моҳияти худ ақидаҳои васеи доираи чомеа, воситаҳои ахбори омма, иттифоқҳои эҷодкорон, аъзои мақомоти интихобии дараҷаҳои гуногуно медиҳад.

Дар он нишондодҳои муҳимтарин инъикос ёфтаанд, ки дар Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ-3 ва Стратегияи миллии рушд ворид шудаанд. Байни ин санадҳои асосии рушди кишвар бояд алоқаи зич ва таркибӣ чой дошта бошад. Муаллифони гузориши ба он майл карданд, ки ҳар гуна муҳолифатҳоро байни ин санадҳо барҳам диҳанд, ҳарчанд ин амал, бо сабабҳои объективӣ пурра ба даст наомадааст. Сабаби асосии вазъияти мазкур бӯхрони қунуни молиявӣ-иқтисодӣ мебошад. Ҳангоми таҳия кардани Стратегияи рушд, эҳтимолияти ба вучуд омадани бӯхрони ҷаҳонии молиявӣ-иқтисодӣ хеле кам ба эътибор гирифта шудааст. Дар он суръатҳои пешрафткунанда ва тезшаванди рушди иқтисодиёт, соҳаи иҷтимоӣ, болоравии сатҳи зиндагии аҳолӣ дар давраи дурнамои дарозмуддат пешгӯй карда шудаанд. Ҳангоми таҳия намудани Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ-3 ба зоҳир кардани таваҷҷӯҳ ба оғози бӯхрон ва оқибатҳои манфии он комилан мувваффақият ба даст наомадааст. Дар ин гузориши, мутобиқи имкониятҳо на танҳо худи далели ба вучуд омадани вазъияти бӯхронӣ дар саросари олам ба назар гирифта шудааст, балки оқибатҳои эҳтимолии иҷтимоӣ-иқтисодии бӯхрони ҷаҳонӣ ба таври муфассал баён шудаанд.

Чӣ тавре, ки дар маводҳои пешин қайд шудааст, бӯхрони ҷаҳонии молиявӣ ба коҳиши назарраси имкониятҳои комёбиҳои саривақтии Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола (яъне то соли 2015) оварда расонид. Ва ин танҳо нест. Муаллифон таназзули муайянни вазъиятро бо таҳаммули кабизоатӣ пешгӯй кардаанд. Бешубҳа, ҳиссаи камбизоатон дар 2-3 соли наздиктарин афзоиш ҳоҳад ёфт. Ҳамзамон, муаллиfonи гузориши ба пайдо кардани захираҳои изофӣ, ки метавонанд оқибатҳои манфии бӯхронро нарм намоянд, кӯшиданд. Махсусан, дар худи Тоҷикистон истифода бурдани захираҳои бузург барои рушди босуръати истеҳсолоти ивазкунандай воридот пешниҳод карда шуд. Ҳамин низ ба тавсияҳо дар масъалаи барқарорсозии комбинатҳои байнимактабии таълимигу истеҳсолӣ алоқаманд аст.

Созмони Милали Муттаҳид, Бонки Ҷаҳонӣ, Ҳазинаи Байналмилалии Асьор ва бисёр донорони дигар, бешубҳа, равандҳои ҳамоҳангсозиро байни охирин, ҳамчунин чомеаи шаҳрвандӣ дар ҳусуси шиддатёбии вазъият бо маводи ғизой, муҳити зист ва масъалаҳои дигар такмил ҳоҳанд дод. Чунин ҳамоҳангсозӣ дар шароитҳои Тоҷикистон аҳамияти муҳимро қасб мекунад. Ин ҷо расонидани кӯмак дар ду самт зарур аст – а) истифодаи бештар бузургҳаҷм ва муассири захираҳои доҳилӣ барои ҳалли масъалаҳои ҷиддитарини рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ. Мутаассифона, ба ин масъала аҳамияти зарурӣ дода намешавад, ҳарчанд дар дурнамо он метавонад нақши бештар ҳалкунандаро бозад; б) бештар муассир, ҳам аз нуқтаи назари соҳтор ва ҳам аз нуқтаи назари ҳаҷми кӯмак аз ҷониби донорҳои байналмилалӣ. Дар ин замана, зери мағҳуми муассирӣ қобилияти кӯмаки беруниро (ва маҳсусан Кӯмаки расмӣ ба мақсади рушд) дар сафарбар кардани захираҳои доҳилӣ барои ҳадафҳои рушд ва ҳадди аксар муфид будан аз мавқеи натиҷаи ниҳоии иҷтимоӣ-иқтисодӣ фаҳмидан зарур аст.

Гурӯҳи кишварии омода кардани гузориши мазкур ҳама гуна кори имконпазирро барои ошкор кардани соҳаҳои эҳтимолии расонидани кӯмак аз ҷониби донорҳои байналмилалӣ амалӣ намудааст. Чунин кор аз таркибидиҳанди ҳусусияти сифатӣ ва микдорӣ иборат буд ва бешубҳа ба донорҳои беруниӣ барои он мусоидат менамояд, ки дар андозагириҳои нишонагузоришуда кӯмаки расонидашаванда эҳтиёҷоти ҳақиқияти кишварро инъикос қунад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Агранович Марк. Анализ результатов Национальной Переписи школ и данных Информационной системы управления образованием», черновой вариант доклада, март 2010
2. Влияние глобального экономического кризиса на домохозяйств в Республике Таджикистан. Общественный фонд «Панорама», Душанбе, 2009.
3. Второе Национальное сообщение РТ по Рамочной Конвенции ООН Об изменении климата. - Государственное Учреждение по гидрометеорологии Комитета по охране окружающей среды при Правительстве РТ. 2008г.
4. Гендерные показатели в дехканских хозяйствах. Ст. сб. Душанбе, 2009.
5. Государственная Программа «Воспитание, подбор и расстановка руководящих кадров Республики Таджикистан из числа способных женщин и девушек на 2007-2016 годы», утвержденная Постановлением Правительства РТ от 1 ноября 2006 года, №496.
6. Доклад о человеческом развитии в Центральной Азии. В будущее без барьера. ПРООН. Братислава, 2005.
7. Equity, social determinants and public health programmes. WHO. Geneva, 2008.
8. Женщины и мужчины Республики Таджикистан. Ст. сб. Душанбе, 2010.
9. Закон Республики Таджикистан «ОБ образовании», от 17 мая 2004, в редакции 26.03.2009, №488.
10. Занятость населения в контексте человеческого развития. Республика Таджикистан – национальный отчет по человеческому развитию. 2008-2009г.г.
11. High-level Task Force on the Global Food Security Crisis.//Comprehensive Framework for action. July 2008. N/4, 2008.
12. Human Development Report. 2007/2008. Fighting climate change: Human Solidarity in a divided World. N. 4, 2007.
13. Hurley Gail. Draft Report Outline: Study on Debt and Fiscal Space. 24 Feb. 2010.// <http://sitevesources.worldbank.org>.
14. Making the MDGs Work better for women. Implementing Gender-Responsive National Development Plans and Programmes. UNIFEM. N. 4. 2009
15. Михалев В. «Помощь ПРООН в достижении ЦРТ в Таджикистане: Обзор прогресса и направлений развития». Региональный Центр ПРООН, Братислава, июнь, 2009.
16. Остановить туберкулез в Центральной Азии. Приоритеты к действиям. Рабочий доклад Всемирного Банка №5. Вашингтон, 2005.
17. Общий обзор правовых вопросов управления долгом. ЮНИТАР. Женева, 2004.
18. Образование в Республике Таджикистан. Статистический ежегодник, Душанбе, 2009.
19. Основные показатели обследования бюджетов домашних хозяйств. Ст. сб. Душанбе, 2009.
20. Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. 64-я сессия. Доклад Генерального Секретаря, 12 февраля 2010г.
21. Отчет о состоянии внешнего долга Таджикистана. Минфин РТ, Душанбе, 2005.
22. Отчет о состоянии государственного долга на 2008 год. Минфин РТ, Душанбе, 2009.
23. Оценка реализации Государственной Программы «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Респу-

блике Таджикистан на 2001 – 2010 годы по результатам общественного мониторинга». Душанбе, 2009.

24. Повышение роли и расширения участия женщин в политических процессах. Аналитический обзор и рекомендации для стран Центральной и Восточной Европы и содружестве независимых государств. Братислава 2009.
25. Проект «Национальная стратегия здоровья населения Республики Таджикистан на период 2010-2020 годы», Душанбе, версия от 05.06.2010.
26. Проект «Система здравоохранения в переходном периоде. Таджикистан. Обзор системы здравоохранения», Душанбе, версия от 09.08. 2009.
27. Программа по борьбе с тропическими заболеваниями (малярий) в Республики Таджикистан на 2006-2-1-г.г. Утвержденная Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2005г., №502
28. Рахмон Э. Ежегодное послание Президента РТ Парламенту страны (совместное заседание верхней (Маджилис Милли Маджлиси Оли) и нижней (Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли) палат четвертого созыва. 24 апреля 2010.
29. Republic of Tajikistan. Poverty Assessment. December, 3, 2009.
30. Statistical Yearbook for Asia and Pacific. 2009. ESCAP, Bangkok, 2010.
31. Состояние окружающей среды РТ. - Таджикский филиал научно-информационного центра Межгоскомиссии по устойчивому развитию Центральной Азии.2005г.
32. Солими ахоли ва фаъолияти муассисаҳои тандурусти дар соли 2008. Ст. сб. Душанбе, 2009.
33. Статистические ежегодники РТ (2006-2009гг.) – Агентство по статистике при Президенте РТ.
34. Стратегия сокращения бедности Республики Таджикистан на 2007-2009 годы. Душанбе, 2007.
35. Стратегия развития водного бахша Таджикистана. - Министерство мелиорации и водных ресурсов РТ. 2007г.
36. Tajikistan HDR and Social Exclusion, First draft report, May, 2010
37. Tajikistan: Living Standards Measurement Survey. 2007. Indicators at a Glance. Dushanbe, 2009.
38. The state of the World's Children. Special Edition. Celebration 20 years of the Convention on the Rights of the Child. UNICEF. N4, 2009
39. Умаров Х.У. Таджикистан: современное состояние взаимодействия экономики, образования и науки. Душанбе, 2008.
40. Укрепление глобального партнерства в целях развития в период кризиса. Доклад Целевой группы по оценкам прогресса в достижении ЦРТ 2009 год. ООН, Нью-Йорк, 2009.
41. Формирование глобального партнерства для достижения развития Тысячелетия. Доклад целевой группы по оценке прогресса в достижении ЦРТ 2008 год. Нью-Йорк, 2008.
42. Четвертый Национальный отчет по сохранению биоразнообразия РТ. - Национальный Центр по биоразнообразию и биобезопасности РТ. 2009г.
43. ЮНИСЕФ. Взгляд. Таджикистан. www.unicef.org/infocountry/Tajikistan.htm

Ҳисоботи мазкур аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти ҳамоҳангозии Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва иштироки гурӯҳи зерини коршиносон мураттаб гардидааст:

Чӯрабек Сатторов, Роҳбари гурӯҳи коршиносон (чамъбости ҳамаи бобҳо)
Ҳочимаҳмад Умаров (Ҳадафҳои 1 ва 8)
Парвиз Ҳакимов (Ҳадафи 2)
Мавзуна Каримова (Ҳадафи 3)
Дилором Содикова (Ҳадафҳои 4, 5 ва 6)
Ҷалил Бузруков (Ҳадафи 7)

Бо дастгирии молиявии Созмони Милали Муттаҳид

Созмони Милали Муттаҳид

Айнӣ 39, Душанбе, Тоҷикистон
Тел.:(+992 44) 600 55 96/97/98
Факс.:(+992 44) 600 55 96 илова: 227
Сомона: <http://www.untj.org>